

Kış
Winter
Зима

Yıl / Year / Год:

2022

Sayı / Issue / Номер:

56

KARADENİZ

ISSN: 1308-6200

<http://dergikaradeniz.com>

ULUSLARARASI
BİLİMSEL DERGİ

INTERNATIONAL
SCIENTIFIC JOURNAL

МЕЖДУНАРОДНЫЙ
НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

SAHİBİ / OWNER / УЧРЕДИТЕЛЬ

Hayrettin İVGİN

Konur Sokak 66/7 Bakanlıklar- ANKARA
(+90) 312 4259353 – hayrettinivgin@gmail.com

BAŞ EDİTÖR / EDITOR IN CHIEF / ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK
Ardahan University

REDAKSİYON / REDACTION / РЕДАКЦИЯ

TÜRKÇE / TURKISH / ТУРЕЦКИЙ

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK (Ardahan University)

İNGİLİZCE / ENGLISH / АНГЛИЙСКИЙ

Dr. Eray KARA (Giresun University)

RUSÇA / RUSSIAN / РУССКИЙ

Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ (Kars Kafkas University)

YAZIŞMA ADRESİ / CORRESPONDANCE ADDRESS / АДРЕС ДЛЯ КОРРЕСПОНДЕНЦИИ

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü-Ardahan/TÜRKİYE
Tel.: (+90) 5308852928 E-mail: dergikaradeniz@gmail.com

TEKNİK DESTEK / TECHNICAL SUPPORT / ТЕХНИЧЕСКАЯ ПОДДЕРЖКА**A. Alper ALTINKAYNAK**

Tel: +996 709 364 880 (Whatsapp / Telegram)
dergikaradeniz@gmail.com / karadeniz@kulturajans.com

EDİTÖRLER / EDITORS / РЕДАКТОРЫ

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK ORCID: 0000-0003-1105-0479 erdoganaltinkaynak[@]ardahan.edu.tr	Halk Edebiyatı Ardahan Üniversitesi Türkiye
Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ ORCID: 0000-0002-6682-8455 bayramdurbilmez[@]gmail.com	Aşık Edebiyatı Nevşehir Üniversitesi Türkiye
Prof. Dr. Rezan KARAKAŞ ORCID: 0000-0001-9138-3825 rezankarakas[@]hotmail.com	Halk Edebiyatı Siirt Üniversitesi Türkiye
Prof. Dr. Ceval KAYA ORCID: 0000-0002-6872-6145 cevalkaya[@]ardahan.edu.tr	Eski Türk Dili Ardahan Üniversitesi Türkiye
Prof. Dr. Ahmet BURAN ORCID: 0000-0002-8430-1008 buran.ahmet[@]gmail.com	Dil- Dilbilim Fırat Üniversitesi Türkiye
Prof. Dr. Bahattin ÇELİK ORCID: 0000-0001-8386-0062 c.bahattin[@]gmail.com	Arkeoloji İğdir Üniversitesi Türkiye
Prof. Dr. Aleksandre MGHEBRİSHVİLİ ORCID: 0000-0002-4275-2417 aleqsandre.m[@]gmail.com	Gürcü Dili ve Edebiyatı Gori Devlet Üniversitesi Gürcistan
Prof. Dr. Giorgi SOSIASHVILI ORCID: 0000-0002-2406-8662 Giorgisosiashvili[@]gmail.com	Gürcistan Tarihi Gori Devlet Üniversitesi Gürcistan
Prof. Dr. Remzi KILIÇ ORCID: 0000-0002-2815-6360 kilicremzi[@]gmail.com	Tarih Erciyes Üniversitesi Türkiye
Prof. Dr. İbrahim TELLİOĞLU ORCID: 0000-0002-6211-8114 telliogluibrahim[@]gmail.com	Tarih Ondokuz Mayıs Üniversitesi Türkiye
Prof. Dr. Roin KAVRELİSHVİLİ ORCID: 0000-0001-5829-8557 roinkav[@]gmail.com	Yakıncağ Tarihi Kars Kafkas Üniversitesi Gürcistan
Prof. Dr. Enver SARI ORCID: 0000-0002-7623-6832 enversari[@]hotmail.com	Psikoloji Giresun Üniversitesi Türkiye

Prof. Dr. Enver TÖRE ORCID: 0000-0002-2074-3608 entorf@artvin.edu.tr	Tiyatro Artvin Üniversitesi Türkiye
Prof. Dr. Harun DEMİRKAYA ORCID: 0000-0003-0260-7538 harundemirkaya[.]hotmail.com	Yönetim ve Strateji İstanbul Arel Üniversitesi Türkiye
Prof. Dr. Yakup ÇELİK ORCID: 0000-0001-9252-8221 ycelik1234[.]gmail.com	Yeni Türk Edebiyatı İstanbul Kültür Üniversitesi Türkiye
Prof. Dr. Ghadir GOLKARIAN ORCID: 0000-0003-3801-7989 gh.golkarian[.]gmail.com	İran-Azerbaycan Dili ve Edebiyatı Yakın Doğu Üniversitesi KKTC
Prof. Dr. Laylı UKUBAYEVA ORCID: 0000-0002-4688-0651 layli.ukubaeva[.]manas.edu.kg	Kırgız Dili ve Edebiyatı Manas Üniversitesi Kırgızistan
Prof. Dr. Remzi DEVLETÖV ORCID: 0000-0002-1521-0305 remzidevletov[.]mail.ru	Rus Dili ve Edebiyatı Kırım Tatar Devlet Millî Tiyatrosu Rusya
Prof. Dr. Elena ARABADJI ORCID: 0000-0002-7549-9673 olena.arabadji[.]gmail.com	Ukrayna Dili ve Edebiyatı Melitopol Devlet Üniversitesi Ukrayna
Prof. Dr. Sibel CENGİZ ORCID: 0000-0002-3582-5454 sibecengiz[.]ardahan.edu.tr	İktisat Ardahan Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Ahmet İÇLİ ORCID: 0000-0002-7478-7518 ahmet.icli[.]batman.edu.tr	Eski Türk Edebiyatı Batman Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Alptürk AKÇÖLTEKİN ORCID: 0000-0001-6694-1346 alp7501[.]gmail.com	Eğitim Bilimleri Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Ergali ESBOSUN ORCID: 0000-0002-5477-2116 ergaliesb[.]mail.ru	Kazak Dili ve Edebiyatı Abay Kazak Devlet Pedagoji Üniversitesi Kazakistan
Doç. Dr. Sönmez ABBASLI ORCID: 0000-0003-0309-8640 sonmezabbasli[.]gmail.com	Azerbaycan Dili ve Edebiyatı Millî İlimler Akademisi Azerbaycan
Doç. Dr. Mehmet TEYFUR ORCID: 0000-0001-7573-0241 teyfur1965[.]gmail.com	Felsefe Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Semra ÇEVİK ORCID: 0000-0001-5291-243X semracevik[.]yahoo.com	Resim Ardahan Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Zafer AYKANAT ORCID: 0000-0003-3160-933X zaferaykanat[.]ardahan.edu.tr	İşletme Ardahan Üniversitesi Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Arif Cem TOPUZ ORCID: 0000-0002-5110-5334 arifcemtopuz[.]@ardahan.edu.tr	Öğretim Teknolojileri Eğitimi Ardahan Üniversitesi Türkiye
Dr. Şelale RAMAZANOVA ORCID: 0000-0002-3252-6504 shramazan18[.]@gmail.com	Rus Dili ve Edebiyatı Ardahan Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Arif KALA ORCID: 0000-0003-2572-2264 kalaarif[.]@hotmail.com	Sosyoloji Munzur Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Kutay ÜSTÜN ORCID: 0000-0003-1840-6562 kutayustun[.]@ardahan.edu.tr	Uluslararası İlişkiler Ardahan Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Sami PATACI ORCID: 0000-0003-1840-6562 samipataci[.]@ardahan.edu.tr	Sanat Tarihi Ardahan Üniversitesi Türkiye

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD / РЕДКОЛЛЕГИЯ

Prof. Dr. Ramazan KORKMAZ Maltepe Üniversitesi / Türkiye	ORCID: 0000-0001-6627-3042 r_korkmaz[.]@hotmail.com
Prof. Dr. Faruk ÇOLAK Niğde Üniversitesi / Türkiye	ORCID: 0000-0001-5438-8432 fcolak[.]@ohu.edu.tr
Prof. Dr. Hikmet KORAS Niğde Üniversitesi / Türkiye	ORCID: 0000-0001-7045-2510 hikmetkoras[.]@ohu.edu.tr
Prof. Dr. Elfina SIBGATULLINA Rusya Bilimler Akademisi / Rusya	ORCID: 0000-0001-5755-8687 alfina2003[.]@yandex.ru
Prof. Dr. Ihsan BULUT Akdeniz Üniversitesi / Türkiye	ORCID: 0000-0002-4873-3479 ihsanbulut[.]@akdeniz.edu.tr
Prof. Dr. Suleyman KAYIPOV İlimler Akademisi / Kırgızistan	ORCID: 0000-0002-3036-9744 sulayman_kayipov[.]@hotmail.com
Prof. Dr. Nurullah ALTAŞ Marmara Üniversitesi / Türkiye	ORCID: 0000-0003-4179-7645 altas68[.]@gmail.com
Prof. Dr. Betül KARAGÖZ Giresun Üniversitesi / Türkiye	ORCID: 0000-0002-9997-8898 betul.karagoz[.]@giresun.edu.tr

BASKI / PRESS / ИЗДАТЕЛЬСТВО

Step Digital
1420 Cadde No 58/5
06378 İvedik – OSB Yeni Mahalle/ANKARA
Tel: 0312 3958571 - Sertifika No: 47479

İÇİNDEKİLER / CONTENTS / СОДЕРЖАНИЕ

Yazar Author Автор	Başlık Title Заглавие	Sayfa Page Страницы
Nazmiye KIRIMLI	KIRIM BAĞÇESARAY VE ROMANYA KÖSTENCE AĞIZLARINDA +LIK EKİNİN FONKSİYONLARI +LIK SUFFIX FUNCTIONS IN CRIMEAN BAKHCHYSARAI AND ROMANIAN CONSTANTA DIALECTS ФУНКЦИИ АФФИКСА +LIK В КРЫМСКОМ БАХЧИСАРАЙСКОМ И РУМЫНСКОМ КОНСТАНЦКОМ ГОВОРАХ	1-16
Mustafa AĞATEKİN Ferda TAZEĞLU FİLİZ	21. YY. YAPI PRATİĞİNDE TUĞLANIN BİÇİMSEL VE İŞLEVSEL DÖNÜŞÜMLERİ FORMAL AND FUNCTIONAL TRANSFORMATION OF BRICK IN 21 ST CENTURY BUILDING PRACTICE ФОРМАЛЬНЫЕ И ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ ПРЕОБРАЗОВАНИЯ КИРПИЧА В ПРАКТИКЕ СТРОИТЕЛЬСТВА XXI ВЕКА	17-29
Hakan ALBAYRAK	A STUDY OF OZANTÜRK'S EPIC OF "TURNALAR" IN TERMS OF NATIONALISM THEORIES OZANTÜRK'ÜN "TURNALAR" DESTANI ÜZERİNE MİLLİYETÇİLİK KURAMLARI BAKIMINDAN BİR İNCELEME ОБЗОР ЭПОСА ОЗАНТЮРКА " ЖУРАВЛИ" С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ ТЕОРИЙ НАЦИОНАЛИЗМА	30-52

Selin TEKELİ	RUSÇA'NIN SÖZ VARLIĞI UNSURLARI TEMELİNDE DURGUN DON ROMANININ SÖZ VARLIĞI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME AN EVALUATION ON VOCABULARY OF NOVEL AND QUIET FLOWS THE DON ON THE BASIS OF RUSSIAN VOCABULARY ELEMENTS АНАЛИЗ ПО ЛЕКСИКЕ РОМАНА ТИХИЙ ДОН НА ОСНОВЕ ЭЛЕМЕНТОВ РУССКОЙ ЛЕКСИКИ	53-66
Özlem ÖZEN Nuray Tuğçe TOKSOY	BEDEN SOSYOLOJİSİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR BAKIŞ: ARİSTOFANES'İN LİSİSTRATA ESERİ VE ŞALVAR DAVASI FİLMİ A COMPARATIVE LOOK AT SOCIOLOGY OF THE BODY: ARISTOPANES' LYSISTRATA AND ŞALVAR DAVASI СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ СОЦИОЛОГИИ ТЕЛА: ПРОИЗВЕДЕНИЕ АРИСТОФАНА “ЛИСІСТРАТА” И ФИЛЬМ “ДЕЛО ШАЛВАРЫ”	67-83
Muhammed Eyyub DALAR Hatice Tosyagülü ÇELİK	YUKARI DİCLE HAVZASI NEOLİTİK DÖNEM İNSAN-HAYVAN-ÇEVRE İLİŞKİSİ: ANTROZOOLOJİK BİR BAKIŞ UPPER TIGRIS BASIN NEOLITHIC PERIOD HUMAN-ANIMAL- ENVIRONMENT RELATIONSHIP: AN ANTROZOOLOGICAL PERSPECTIVE ОТНОШЕНИЯ ЧЕЛОВЕКА, ЖИВОТНЫХ И ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ В БАССЕЙНЕ ВЕРХНЕГО ТИГРА В ПЕРИОД НЕОЛИТА: АНТРОЗООЛОГИЧЕСКИЙ ОБЗОР	84-107

Yılmaz ESKİBİNA	KÜRESELLEŞME, ORTA EKONOMİK SINIFLAR VE MİLLİ-DEVLETLER GLOBALIZATION, MIDDLE ECONOMIC CLASSES, AND NATIONAL-STATES ГЛОБАЛИЗАЦИЯ, СРЕДНИЙ ЭКОНОМИЧЕСКИЙ КЛАСС И НАЦИОНАЛЬНЫЕ ГОСУДАРСТВА	108-121
Orhan AYAZ Bahattin ÇELİK Fatma ÇAKMAK	“STATUS SOCIETY”: SOCIOLOGICAL THINKING OF GÖBEKLI TEPE AND KARAHAN TEPE IN THE CONTEXT OF SOCIAL STRATIFICATION “STATÜ TOPLUMU”: GÖBEKLİ TEPE VE KARAHAN TEPE’Yİ TOPLUMSAL TABAKALAŞMA BAĞLAMINDA SOSYOLOJİK DÜŞÜNMEK “СТАТУС ОБЩЕСТВО”: СОЦИОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ГЁБЕКЛЫ ТЕПЕ И КАРАХАН ТЕПЕ В КОНТЕКСТЕ СОЦИАЛЬНОЙ СТРАТИФИКАЦИИ	122-142
Bahattin ÇELİK Orhan AYAZ	RISE OF GÖBEKLI TEPE CULTURE: “HUNTING GROUND ECONOMY” AND THE ROLE OF SPECULATIVE “KNOWLEDGE” GÖBEKLİ TEPE KÜLTÜRÜNÜN YÜKSELİŞİ: AVLAK EKONOMİSİ VE SPEKÜLATİF “BİLGİ”NİN ROLÜ ПОДЪЕМ КУЛЬТУРЫ ГЁБЕКЛЫ ТЕПЕ: ЭКОНОМИКА ОХОТНИЧЕСТВА И РОЛЬ СПЕКУЛЯТИВНОГО “МЫШЛЕНИЯ”	143-160

Muhsin ÇELİK	VUSÛLÎ DÎVÂNI'NDA TAKILAR JEWELRY IN THE DIVAN OF VUSULI УКРАШЕНИЯ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ВУСУЛИ В ЕГО СВЕТСКОЙ ПОЭЗИИ ДИВАН	161-168
Emine ERDOĞAN	MODANIN TEKNOLOJİK DÖNÜŞÜMÜ: 3 BOYUTLU YAZICI TASARIMLARI THE TECHNOLOGICAL TRANSFORMATION OF FASHION: DESIGNS MANUFACTURED WITH 3D PRINTER ТЕХНОЛОГИЧЕСКАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ МОДЫ: ДИЗАЙН ПРИНТЕРОМ В 3D	169-184
Adem KAYA	ÂŞIK GÜNAY YILDIZ'IN AVCI MUSTAFA İLE ŞAHNİZER SULTAN HİKÂYESİNİN ARKETİPSEL SEMBOLİZM BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ ASSESSMENT OF MINSTREL GÜNAY YILDIZ'S STORY OF "HUNTER MUSTAFA AND ŞAHNİZER QUEEN" IN THE CONTEXT OF ARCHETYPAL SYMBOLISM АРХЕТИЧЕСКИЕ СИМВОЛЫ В РОМАНЕ АШИК ГЮНАЙ ЙЫЛДИЗА “АВЧИ МУСТАФА И ШАНИЗЕР СУЛТАН”	185-197
Ahmet GÜNGÖR Begimcan AYTBAYEV	İKİ ASRIN OZANI JAMBİL JABAYULI JAMBİL JABAYULI, THE POET OF TWO CENTURIES ОЗАН ДВУХ ВЕКОВ ДЖАМБИЛ ДЖАБАЮЛИ	198-209

Dolunay YILMAZ Nihal TUNCA GÜÇLÜ Senar ALKIN ŞAHİN	THE EFFECT OF ENGLISH COURSE DESIGNED BY FLIPPED LEARNING MODEL ON STUDENTS' ENGAGEMENT, ANXIETY AND ATTITUDE TERS YÜZ ÖĞRENME MODELİYLE TASARLANAN İNGİLİZCE DERSİNİN ÖĞRENCİLERİN KATILIMINA, KAYGILARINA VE TUTUMLARINA ETKİSİ ВЛИЯНИЕ КУРСА АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА ПО ОБРАТНОЙ МОДЕЛИ ОБУЧЕНИЯ НА УЧАСТИЕ, НАПРЯЖЕННОСТЬ И ОТНОШЕНИЕ СТУДЕНТОВ	210-227

KIRIM BAHÇESARAY VE ROMANYA KÖSTENCE AĞIZLARINDA +LİK EKİNİN FONKSİYONLARI*

+LİK SUFFIX FUNCTIONS IN CRIMEAN BAKHCHYSARAI AND ROMANIAN CONSTANTA DIALECTS

ФУНКЦИИ АФФИКСА +LİK В КРЫМСКОМ БАХЧИСАРАЙСКОМ И РУМЫНСКОМ КОНСТАНЦКОМ ГОВОРАХ

Nazmiye KIRIMLI*

ÖZ

Çalışmamızın temelinde yer alan Kırım Bahçesaray ve Romanya Köstence Ağızları farklı coğrafyada bulunsalar da Kırım Türkçesi Ağızını temsil etmektedirler. Hem Kıpçak, hem Oğuz Türkçesinin dil özelliklerini bulunduran Bahçesaray Ağızı, günümüz Kırım Türkçesi edebi dilinin temelini oluşturmaktadır. Köstence Ağızının dil özellikleri daha çok Kıpçak Türkçesine ait unsurlar içermektedir. 1783'te Kırım'ın işgali ile başlayan göç hareketleri Kırım Türklerinin Romanya bölgesine göç etmelerine neden olmuştur. Kırım Türkleri'nin Romanya'nın Dobruca vilayetine yerleşmesi ile Köstence Ağızı oluşturulmuştur. Bugün Kırım Türkçesi, UNESCO tarafından düzenlenen Tehlike Altındaki Diller Atlası'nda "ciddi tehlike altında" olan diller kategorisinde yer almaktadır. Bahçesaray ve Köstence Ağızlarında geniş olarak kullanılan +LİK ekinin fonksiyonları günümüzdeki dilcilikte tartışmalı görüşlere yol açmaktadır. Dilciler tarafından sıfatlama eklerinin yapım ekleriyle karıştırılarak yapım eklerinin kelimenin anlamını değiştirmek dışında türünü de değiştirdiği ifade edilmektedir. Sonuç olarak bu da dil bilgisi bakımından sıkıntı yaratmaktadır. Hazırladığımız çalışmada +LİK ekinin fonksiyonları Köstence ve Bahçesaray Ağızlarına ait derleme metinlerin tanıklığıyla tespit edilmeye çalışılmıştır. İnceleme yaptığımız ağızlarda +LİK ekinin kullanımının fazla olduğunu, ayrıca kelime yapımında ve tamlama oluşumunda önemli bir yer aldığını belirtmek isteriz. Söz konusu ekin üstlendiği işlevleri dikkate alınarak önce üst fonksiyonları, sonra bu üst fonksiyonların alt fonksiyonları incelenerek tanıtılacaktır. Ele aldığımız ekin konuşma sırasında meydana gelen ses hadiselerine dayalı bir sıra alt morfemleri tespit edilerek çalışmaya dahil edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: ek, fonksiyon, yapım eki, sıfatlama eki, Kırım Bahçesaray Ağızı, Romanya Köstence Ağızı

* **Kaynak Gösterim / Citation / Цитата:** Kırimli, N. (2022). Kırım Bahçesaray ve Romanya Köstence Ağızlarında +Lık Ekinin Fonksiyonları. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 1 (56), 1-16. DOI: 10.17498/kdeniz.1179210

* **ORCID:** [0000-0001-8323-351X](https://orcid.org/0000-0001-8323-351X) Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, nazmiyemurtazayeva@gmail.com

Кırım Bahçesaray ve Romanya Köstence Ağızlarında +LİK Ekinin Fonksiyonları

ABSTRACT

The Crimea Bakhchysarai and Romanian Constanta Dialects, represent Crimean Turkish Dialect even though they are located in different geographies. Bakhchysarai Dialect, which has linguistic features of both Kipchak and Oghuz Turkish languages, forms the basis of today's Crimean Turkish literary language. The linguistic features of the Constanta Dialect mostly contain elements of Kipchak Turkish. Migration movements of Crimean Turks to the Romanian region started after the occupation of Crimea in 1783. With the settlement of the Crimean Turks in the Romanian province of Dobruca, the Constanta Dialect was formed. Today, Crimean Turkish is included in the category of languages under "severely endangered" in the Atlas of Endangered Languages organized by UNESCO. The suffix +*LİK*, which is widely used in Bakhchysarai and Constanta Dialects functions lead to controversial opinion in present linguistic studies. Linguists mix the qualification suffixes with the derivational suffixes, considering that the derivational suffixes except of change the meaning change of the type of the word. As a result, this poses a problem from linguistic perspective. In our study we tried to identify function of the +*LİK* suffix from the compilation texts from Constanta and Bakhchysarai Dialects. We would like to draw attention that the use of the +*LİK* suffix is frequent in the dialects we examined, in addition it also plays an important role in word formation and phrase formation. Considering the functions undertaken by the mentioned suffix, we will start with presentation of research of the main functions of the +*LİK* suffix and will continue with sub-functions. A number of sub-morphemes of the suffix we discussed were determined and included in the study based on the sound changes that occur during speech.

Keywords: suffix, function, derivational suffix, adjective, Crimea Bakhchysarai Dialect, Romanian Constanta Dialects

АННОТАЦИЯ

Несмотря на то, что Крымский Бахчисарайский и Румынский Констанцкий говоры, составляющие основу нашего исследования, расположены в разных географических точках представляют собой один Крымскотатарский диалект. Бахчисарайский говор, имеющий лингвистические черты как Кыпчакского, так и Огузского Тюркского языка, составляет основу современного Крымскотатарского литературного языка. Лингвистические особенности Констанцкого говора в основном содержат элементы Кыпчакского Тюркского языка. Эмиграционная волна, начавшаяся в связи с оккупацией Крыма в 1783 году, привела к миграции Крымских Татар в Румынию. С поселением Крымских Татар в Румынской провинции Добруджа сформировался Констанцкий говор. Сегодня Крымскотатарский язык включен в категорию языков, находящихся в «серьезной опасности» в Атласе Языков Мира Находящихся Под Угрозой Исчезновения, организованном ЮНЕСКО. Функции аффикса +*LİK*, широко используемого в бахчесарайских и константских диалектах, вызывают противоречивые мнения в современной лингвистике. Путая аффиксы прилагательных со словообразующими аффиксами лингвисты утверждают, что словообразующие аффиксы помимо изменения значения слова меняют еще и его тип. В результате это создает проблему с точки зрения грамматики. В подготовленном исследовании мы пытались определить функции аффикса +*LİK* по подборке собранного диалектологического материала, принадлежащего Констанцскому и Бахчесарайскому говорам. Мы хотели бы отметить, что использование аффикса +*LİK* очень распространено в изученных нами говорах, а также, что он играет важную роль в словообразовании и становлении словосочетаний. С учётом функций, выполняемых данным аффиксом, сначала будут изучены и представлены основные функции

аффикса +*LIK*, а затем дополнительные функции этих основных функций. Ряд алломорфов данного аффикса определенных на основе звуковых изменений, возникающих во время речи также были включён в исследование.

Ключевые слова: аффикс, функция, словообразующий аффикс, прилагательный аффикс, Крымский Бахчисарайский Говор, Румынский Констанцкий Говор

1. GİRİŞ

Çalışmamızın temelini oluşturan Kırım Bahçesaray ve Romanya Köstence Ağızları farklı coğrafyada bulunmalarına rağmen Kırım Türkçesi Ağzını temsil etmektedirler. Bir taraftan Kırım'da yerleşen ve Kırım Türkçesi edebi dilinin temelini oluşturan Bahçesaray Ağzı ile diğer tarafta Romanya'nın Dobruca bölgesinde konuşulan ve Kırım'ın Çöl Ağzını temsil eden Köstence Ağzı Kırım Türkçesinin belli başlı ağızlarını oluşturmaktadır.

Kırım'ın 1783'te Rusya tarafından işgal edilmesinden sonra ardı kesilmeyen göç hareketleri başlamıştır. Kırım Türkleri genel olarak Anadolu'ya ve Balkanlara, özellikle de Romanya'ya göç etmişlerdir (Özkan, 2008, s. 526). Böylece, Kırım Türkleri'nin Romanya'daki Dobruca vilayetine yerleşmesiyle Köstence Ağzı oluşturulmuştur.

Kırım Türkçesi, UNESCO tarafından düzenlenen Tehlike Altındaki Diller Atlası'nda "ciddi tehlike altında" olan diller kategorisine dahil edilmiştir. (Maşkaraoğlu, 2018, s. 10)

Kırım'da konuşulan ağızlara baktığımızda toplam üç esas ağzı ayırabiliriz: Orta Yolak (Bahçesaray), Çöl ve Yalı Boyu (Güney) Ağzı.

Bahçesaray Ağzı, Anadolu Türkçesi tesirinin görülmesiyle beraber, Kıpçak etkisinin daha baskın görülen Kırım'ın en yaygın ağzıdır. Hem Kıpçak, hem Oğuz dil özelliklerini taşıyan bu ağız, günümüz Kırım Türkçesi edebi dilinin temelini oluşturmaktadır. Oğuz Türkçesinin etkisinin fazla olmasına rağmen Bahçesaray Ağzı, XIV. yüzyıldan bu yana Kırım'da konuşulan Kıpçak Türkçesinin devamı sayılmaktadır (Aydın ve Adzhumerova, 2014, s. 199). Bahçesaray Ağzı Kırım'ın Orta Yolak Ağzının temelini oluşturmaktadır.

Kırım'ın *Çöl Ağzına* ait olan Romanya Köstence Ağzı tamamen Kıpçak özellikleri taşımaktadır. "Karaçay-Malkar, Nogay ve Kumuk Türkçelerine yakındır. Bu ağzı Kırım Nogayları ile Romanya, Bulgaristan ve Türkiye'deki Kırım Türkleri konuşmaktadır." (Aydın, 2018, s. 49)

Yalı Boyu başka adıyla *Güney Ağzı*, Kırım'ın güneyinde Karadeniz kıyısında yaşayan Kırım Türklerin ağzıdır. Türkiye Türkçesine çok yakın olup daha çok Erzurum ağzına benzemektedir. (Aydın ve Adzhumerova, 2014, s. 199)

İncelediğimiz Ağızlarda yer alan +*LIK* ekinin üst ve alt fonksiyonlarını belirlemeden önce dilcilerin bu ekle ilgili sunduğu tanımları ve açıklamaları incelememiz gerekmektedir. Dilcilere göre +*LIK* ekinin durumu şu şekildedir:

Muharrem Ergin (Ergin, 2007, s. 155) +*LIK* ekini sadece yapım fonksiyonunu kaydederek, Türkçenin belli başlı isimden isim yapma eklerinden biri olduğunu, geçici olduğu gibi kalıcı isimler de türediğini belirtmektedir. Bir nesnenin bir vasfını bildirerek sıfat gibi kullanılan isimler yaptığını kaydetmektedir. Ergin,

Kırım Bahçesaray ve Romanya Köstence Ağızlarında +LİK Ekinin Fonksiyonları

yapım eki olarak ele aldığı +LİK ekinin asıl fonksiyonlarını yer, alet, topluluk isimleri, mücerret isimler ve sıfat türeme olarak sınıflandırmaktadır.

Gürer Gülsevin (Gülsevin, 2007, s. 117-118) +LİK ekinin yalnızca yapım fonksiyonunu belirterek isimler ve sıfatlardan soyut isimler, isimlerden zaman bildiren sıfatlar, devreyi gösteren isimler, meslek, alet ve bitki adları yapan, bir maddenin ne için uygun olduğunu gösteren sıfatlar türediğini açıklamaktadır.

Süer Eker (Eker, 2015, s. 273) de birçok dilcinin yaptığı gibi söz konusu ekin sıfat ya da ad kategorisinde sözcükler yaptığını açıklayarak +LİK ekinin sadece yapım fonksiyonu belirtmektedir.

Mustafa Öner'in (Öner, 2013, s. 36) yaptığı çalışmasında da +LİK eki sadece yapım eki olarak ele alınmaktadır. Ergin'in görüşlerini destekleyerek "ekin tarihi olarak değişmediğini" de ayrıca belirtmektedir.

Vecihe Hatiboğlu (Hatiboğlu, 1981, s. 102-105) +LİK ekinin işlevlerini incelerken yalnızca ekin yapım fonksiyonundan bahseder ve yer adı, soyut ad, ölçü bildiren sözcükler, alet adı, meslek kavramı ve gıysi kavramı gibi adlar kurduğunu açıklamaktadır.

Zeynep Korkmaz (Korkmaz, 2009, s. 55-57) da diğer dilcilerin yaptığı gibi +LİK ekini yapım ekleri başlığı altında inceler ve tahsis işlevli adlar, soyut adlar, alet adları, makam, meslek, ölçü adları gibi işlevlerinden bahseder. Ayrıca, ekin sıfatlama fonksiyonunu göz ardı ederek yapım fonksiyonu olarak incelemektedir: "Zaman gösteren adlara gelen +*İlk* / +*IUk* eki, 'o zaman süreci içine giren' anlamında ad ve sıfatlar türetir: *asırlık* (çınar), *günlük* (gazete), *haftalık* (rapor), *aylık* (maaş), *aylık* (dergi), *yıllık*, *yüzyıllık* (dönem)." (Korkmaz, 2009, s. 58)

Dilcilerin genel görüşlerine bakıldığında +LİK ekinin yalnızca bir yapım eki olduğu, isimlerden isim ve sıfat türediği üzerine durulmuştur. Ekin sıfatlama fonksiyonuna değinilmeden 'sıfat türeten' bir ek olarak algılandığı da görülmektedir. Bununla beraber sıfatlama ekleri sıfatlama fonksiyonlu isim tamlamasını kurmaya yardım eden ekler olarak değerlendirilmemektedir.

Zikri Turan ise diğer dilcilerden farklı görüşlerini öne sürerek sıfatlama eklerinin eklendikleri kelimenin anlamında herhangi bir değişiklik yapmadığını, bu eklerin sıfatlama ekleri olarak tespit edilemediğinden yapım eki olarak algılandığını açıklamaktadır: "Bu sorunun temelini, sıfat/vasıflandırma/ belirtme unsurunun kelimeye ait bir anlam çeşidinden sayılması ve bunun da sıfatlama eklerinin yapım eki sanılmasına yol açması oluşturur. 'Sıfat' bir görev değil kelime türü olarak belirlendiği ve sıfatlama ekleri kelimeden/anlam kökünden bağımsız telakki edilmediği için yapım eklerinden sayılmış, bu da, sıfat tamlamasının 'sıfat türünden bir ismin eksiz' tamlayısıyla kurulan tamlama çeşidi olarak görülmesi sonucunu doğurmuştur" (Turan, 2018, s. 108).

Sıfatlama ekleri dilciler tarafından genel olarak yapım ekleriyle karıştırılmaktadırlar. Yapım eklerinin kelimenin sadece anlamını değil "türünü de değiştirdiği" ifade edilmektedir, bu da dil bilgisi bakımından büyük bir sıkıntı yaratmaktadır. Bunun nedeni de yapım eklerinin sıfat ve zarf türeten ekler olarak gruplandırılmasıdır (Poyraz, 2021, s. 72). Örnek olarak, "gramerde ad ve fiil olarak iki ana bölüm" olduğu belirtilmesine rağmen türetme konusuna gelince ekler "sıfat,

zamir, zarf, edat, bağlaç gibi ad soylu kelimeler türeten ekler” olarak ayrılarak isim başlığı altında sunulmaktadır.” (Korkmaz, 2009, s.118)

Üst fonksiyonu olan ‘isim tamlamasını kuran eklerin alt fonksiyonlardan biri Sıfatlama ekleridir. “Kelimeler, müstakil olan telaffuzlarını birbirlerine karşı koruyan ve anlamlarını münferit olarak algılamayı kolaylaştıran bir telaffuz aralığı süresiyle, önceki tamlayan (yardımcı unsur) sonraki tamlanan (asıl unsur) göreviyle ilişkili olarak sıralanırlar; önceki kelime sonrakine tabidir.” (Turan, 2018, s. 100)

“Tamlamada yardımcı unsur olarak yer alan tamlayan tamlananı nitelik, nicelik vb. ilgilerle tamamlamaktadır. İsim tamlamasını kuran ekler içerisinde yer alan sıfatlama ekleri de ismin sıfat görevinde kullanılmasını sağlayan eklerdir” (Poyraz, 2021, s. 74). Bundan hareketle sıfatlama ekleri yapım eki olarak değerlendirilmemeli ve bir üst fonksiyon olarak sınıflandırılmalıdır.

Sıfatlama fonksiyonlu isim tamlamalarında tamlayanın aldığı eklerin ‘kategori değişikliği’ ve ‘kelime anlam değişikliği’ temel ilkeleri göz ardı edilerek yapım ekleriyle karıştırıldığı Topçu tarafından da açıkça belirtilmiştir. (Topçu, 2015, s. 600)

“Çiçek+Ø+li bahçe, ev+Ø+siz çocuk, eli sopa+Ø+lı hoca, ekmek+Ø+lik buğday, tel+Ø+li duvak+Ø+lı gelin, vicdan+Ø+sız adam, baklava+Ø+cı mizaç, alay+Ø+cı bakış örneklerindeki ekler yapım eki olarak algılanamaz. Bu örneklerde yapım eki olabilmenin tek şartı olan anlam değişikliğini üstlenen yapım fonksiyonunun bulunmadığı açıktır. Yukarıda söz edilen ekler arasından, sadece sıfat fiillerle, eklendikleri kelimelerin, sonraki kelimelerin sıfatı olarak görevlendiriliyor olmasına bakarak, uyandırdıkları çağrışım açısından ilişkilendirilebilir. Ancak sıfat fiillerle bu ekleri aynı sınıfın içinde değerlendirmemiz mümkün değil. Sıfatlama ekleri zaten isme geldikleri için, sıfat fiillerdeki bu isimleştirme görevi onlarda bulunmaz. İsme, doğrudan doğruya sıfatlandırma görevini yüklemek için eklenen bir üst fonksiyon eki olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Bu nedenle bu ekler, müstakil bir üst fonksiyon eki olarak sınıflamadaki yerlerini almalıdır.” (Turan, 2007, s. 1850-1851)

Zikri Turan’ın yapım ve sıfatlama ekleriyle ilgili yaptığı açıklamalarından yola çıkarak +LIK ekinin sadece bir yapım eki olarak değil de bir sıfatlama eki olarak da incelenmesi gerektiğini söyleyebiliriz.

+LIK ekinin fonksiyonları

Yaptığımız bu çalışmada +LIK ekinin Köstence ve Bahçesaray Ağızlarında üstlendiği işlevleri dikkate alınarak üst ve alt fonksiyonları belirlenmiştir. Çalışmamızda kullandığımız örnekler canlı ağızın sesli kayıtlarının yazıya dönüştürülen metninden ayıklanmıştır.

Metinlerimizdeki +LIK eki önce üst fonksiyonlara, sonra bu üst fonksiyonların alt fonksiyonlarına ayrılarak sınıflandırılmıştır.

Kırım Bahçesaray ve Köstence ağızlarında incelediğimiz +LIK eki iki üst fonksiyonla karşımıza çıkmaktadır: *yapım eki* ve *sıfatlama (sıfatlama fonksiyonlu tamlamayı kuran) eki*

Kırım Bahçesaray ve Romanya Köstence Ağızlarında +Lık Ekinin Fonksiyonları

1. +LIK ekinin yapım (yapım eki) fonksiyonu

+LIK ekinin kelime türetiminde üstlendiği fonksiyonlarını inceledikten sonra 14 alt fonksiyonunu tespit ettik.

1.1. Kavram adı yapanlar

İsimlerden isim yapan bu ekler genel olarak soyut anlamlı kavram adları türetmektedir.

+(L)I(K)

Ağızlarda Örnekler	ek
üzbeğlerden bir yamanıK'+Ø qormedim (B.A.)	+ıK'
Kayırrikke bosın yahşılıK'+Ø+Ka bosın (B.A.)	+lıK'
şindi uruslağa yahşı bızge yahşı+İ+Ø hamadı (B.A.)	+lī
onnar şı tti oız+līg+Ø+innen bir türlü eskirdiler (K.A.)	+līg
acı+līk+Ø+ke bardıñmı diy (K.A.) Kırımdayım halKımızğa bir+līk+Ø ber (K.A.) Kâydasınız balalıhta oynay cürgen serbest+līk+Ø (K.A.) közim aldında tıra sızılıp etken iygi+līk+ler+im (K.A.)	+lik
çın aytediler turkı aytediler oynay ediler bir+līK'+Ø edı (B.A.)	+līK'
qomunist+līk+Ø romanya müsülmannarı şekkendır (K.A.)	+lik
türklük Kurtulur düşman erer sırtıma kórsem qokte türk bir+līg+Ø+ı bayrağın (K.A.)	+līg
bir+līk+Ø şe yoKtı ø vahte (B.A.) súrdún+līk+Ø+te yihlağanda kelep anam babam rusça bılmıy edig (B.A.) qımı mısafır+līk+Ø+ke kıttı başha qoygə başha yerde haldı qımısı balasın coydı qımısı anasın coydı (B.A.) men tatarman tatarman dünyağa Kól atarman yamanıKtan Kaşarman arú+līk+Ø+nen yaşarman (K.A.) dobroca helgên KalKKa sərbest+līk+Ø bergenner (K.A.)	+līk
u wahıtte bol+lūh+Ø edı er şey ucüz edı (B.A.)	+lūh
unutmayman dobrucanın tatar kóyın háyalın bar+līg+Ø+ımnı yaşattırğan kóyın KalKın ocasın (K.A.)	+līg
üzbekiştanğa qoçırdılar taq vopşım oñımadım raboçı sургun+nıq+Ø+ın (B.A.)	+nıq
ızın bermıy edı bonday askerı oKulunda mili azın+nıK'+Ø+lar üşün oKumaK' (K.A.) yaman+nıK'+Ø+tan Kaşarman arúlıknen yaşarman (K.A.)	+nıK'
qalhozda tütün tizedik sургún+nıh+Ø+ten ével (B.A.)	+nıh

sürgün+nik+Ø+te ebət üzbeistanın yaŋgül rayonına tüştüK (B.A.)	+nik
sürgün+nük+Ø+Ø yıllarına epmıs anam babam ber yerde oğırdıydıK (B.A.)	+nük

1.2. Çevre ve etraf adı yapanlar

+lİK

Ağızlarda Örnekler	ek
kımse bir Ői Konışmas ortaĝa bir lap aytmas bir Kól Kalaba+lġ+Ø+ı Korınır (K.A.)	+lġ
mında da yaĝşı Őükur ende abı orta+lġ+Ø tēĝaran amannıK osa (B.A.)	+lġ
yalta yaĝşı yer dıĝıl pek Kalaba+lİK+Ø+Ø Őēr (B.A.) millētkē aĝırlıK ēte özi vēş yüz wiŋ tatar yoK orta+lİK+Ø+ta (B.A.) men İstedım ama o ĝadar Kalaba+lİK+Ø eş mümkün tuwul cetiřmēge (K.A.)	+lİK
bo orta+lġ+Ø ta Karıştı balam çeşit türlü ĝaĝ çeşit türlü dinimızın de bozdılar (B.A.)	+lġ

1.3. Durum, vaziyet ve hal adı yapanlar

Durum, vaziyet ve hal adları kuran bu ekler kavram adlarına çok yakın olup ince bir çizgiyle sınırlanmaktadır. Farklı olarak insanın bulunduĝu durumu, saĝlıĝını ve halini belirtmektedir.

+(L)I(K)

Ağızlarda Örnekler	ek
u waĝıtlada da ēndi aç+lġ ¹ +Ø dā Kúsamız ařĝa toymay edı (B.A.)	+lġ
aş su azırlana mına arĝadařım alla saw+lı+Ø+ŋ bersin (B.A.)	+lı
tawşan nesi war iken Kasta+lġ+Ø+ı da yibermediler son bular Kaytıp keldiler (B.A.) ule çok iĝaye nemeler de bılmim balam na şige de sal+lġ+Ø+ım yoK (B.A.) ĝadar ta Kastalıĝ yoĝ edı şindi türlü şeşit Kasta+lġ+Ø řıĝa (K.A.)	+lġ
Kasta+lġ+Ø+tan epsı olış kitiler zavalılar alla raĝmet elesin (B.A.) aç+lġ+Ø ettik şannar yoĝ urba yoĝ kirli pasnı (B.A.) kēřenin bir waĝtında aş+lġ+Ø+tan uyanılır (K.A.) ĝadar ta Kasta+lġ+Ø yoĝ edı şindi türlü şeşit Kastalıĝ řıĝa (K.A.)	+lġ

¹ aç+lık

Kırım Bahçesaray ve Romanya Köstence Ağızlarında +Lık Ekinin Fonksiyonları

mında romannarman aru keşinemiz Komsı+lh+Ø yapamız zararları timiy (K.A.) şiberekın aşadık bir kún dağa saw+lh+Ø+man üyimizde yaşadıK (K.A.)	
ana şu bölünme partiyalar olğanı tekerançih millétke ağır+hK+Ø éte (B.A.) o da bóle bir hasta+hK+Ø+K'a oğradı (B.A.) raKı içken adam çeşit türlü küfar+hK+Ø éte çeşit türlü yaramay şiler ayta (B.A.) er şı berediler bız aç+hK+Ø ta çekmedik ule pek (B.A.) yoK+hK+Ø tā fiharelik u da awle sıhsaş su kibí (B.A.) tez ose aşaganlar birden canı+hK+Ø tüyar (K.A.) Kart apahaylar üyrete edi söra yaşlar da Karşı+hK+Ø bereği bızge (K.A.) şiberekmen kim osse Kasta+hK+Ø nēken bilmes (K.A.) saw+hK+Ø uzur bolsın dep Kart sabige şiberek (K.A.)	+lık
kimsēnen de saw+lik±laşmān erkez de dā bek açuwlandı uña (B.A.)	+lik
ole+lik+Ø+nen bũ küngeceş mīna bũğün de sağ selamet yaşıp yüremis (B.A.) yoKlık tā fihare+lik+Ø u da awle sıhsaş su kibí (B.A.)	+lik
mīna bılırdan berli kuzden berli saw+luğ+Ø+ım yoğ (B.A.)	+luğ
alla saw+luh+Ø bersin balam (B.A.) cenabı alla bızge saw+luh+Ø bersin cematmizge balamızğa şağamızğa (K.A.)	+luh
alla rabim ēnde saw+luK+Ø bersin şükür bē kenimizge (B.A.)	+luK
bonı kiyewı alla saw+lū+Ø+n bersin o ruski armiyada prapırşik çalışa (B.A.)	+lū
ende abı ortalih tēkaran aman+nıK+Ø osa bo ortalih ta Karıştı (B.A.)	+nıK
ballar dedı Kayır+rik+Ø+ke bosın yahşılıKka bosın (B.A.)	+rik
kóyimizde endikiy kişi Kalmadı saw+uh+Ø+man bar (K.A.)	+uh

1.4. Duygu ve his adları yapanlar

Duygu ve his adları kuran bu ekler insanın yaşadığı başlıca istek, heyecan, hırs, mutluluk, şenlik gibi duygularını ifade etmektedir.

+LI(K)

Ağızlarda Örnekler	ek
ēy bāğām çoğ hor+lh+Ø kordik canım bağam (B.A.) anasınnan babasına razı+lh+Ø sorāp emgen sūtimiz elāl etsin dep aç çıha ediler ewden Kızın (B.A.)	+lih

peh ħor+ hK +Ø ħordıķ asıl ħorgen ħunnerimizin alla ħımsē ħoıstermesin (B.A.)	+ <i>hK</i>
zor+ hK +Ø+nan ħalıřtırġannar sōn bŭ kōroġlonı (B.A.)	+ <i>hK</i>
bir KārtlıKın yaşlıKta aves+ lig +Ø+i bar (B.A.)	+ <i>lig</i>
anda ulen nemeler ola edi şte řeņ+ lik +ler ādlar (B.A.)	+ <i>lik</i>
talaKa yasaġan ħiři řeņ+ lig +Ø+in sayıbı ħobete pişire sarburma pişire (K.A.)	+ <i>lig</i>
anawu řeņ+ lik +Ø+ten Kızmetin ne zaman pıtkenin bire bılamaylar (K.A.)	+ <i>lik</i>
o da ħıttı awle ħalıřmā boġaz toK+ lŭ +Ø+na (B.A.)	+ <i>lŭ</i>
pek Kıyın+ nıh +Ø ħektik abu ewun bir paratķā kōtirġencik (B.A.)	+ <i>nıh</i>
bında kemestin ħor+ hK +Ø ħormedim bayramnarda (B.A.)	+ <i>hK</i>

1.5. Doġal afet adları yapanlar

+*hK*

Aġzlarda Örnekler	ek
mına bi yıl ħordıņis bŭ yaġ ħurġaġ+ lh +Ø oldu (B.A.) ēger on yaġman tŭsse bereket bola sol yaġman KŭrġaK+ lh +Ø bola (K.A.)	+ <i>lh</i>
etsēle ħırg yılı ħırimnı able suwuġ urġan KŭrġaK+ hK +Ø oġan (B.A.)	+ <i>hK</i>

1.6. Meslek adı yapanlar

+*LIK*

Aġzlarda Örnekler	ek
Kālpazan+ lh +Ø+tan tuwul anawŭ anawŭlardan Kaşıp KorKıp kēlġenner (K.A.) nasradin ocaņı ũyine ħıstyannar Kirsiz+ lh +Ø+ġa kēlġenner (K.A.)	+ <i>lh</i>
ē afız+ hK +Ø+ın yapaberdı a son orıslar kēn son kēne prikratit ettiler (B.A.) menim dayım mında şiy oca+ hK +Ø yasāytanedı (K.A.)	+ <i>hK</i>
onı geroy+ lig +Ø+ı alim aydamaK diyler (B.A.)	+ <i>lig</i>
mında ħoperativaġa kirdim terzi+ lik +Ø+te şiler şefaları edim (K.A.)	+ <i>lik</i>
ekincı babāņ elinde ũstı ħoban+ hK +Ø yaptı bitŭņ vaKıt (B.A.)	+ <i>hK</i>
muyezzin+ nik +Ø+nı birinci yapġan cawit abiyim sora bařġası ta bar (K.A.)	+ <i>nik</i>

Kırım Bahçesaray ve Romanya Köstence Ağzlarında +Lık Ekinin Fonksiyonları

1.7. Alan, yer adı yapanlar

Yer adları kuran bu ek, genel olarak özel alan adları ve doğada yer alan adlar kurmaktadır.

+LIK

Ağzlarda Örnekler	ek
bünday dīn mesèlelerin mezar+lḥ+Ø+ħa a kettīler (K.A.)	+lḥ
arafe kıni var u kıni bütün cematnen barabar mezar+lḳ+Ø+Ka varamıs (B.A.)	+lḳ
o yerlerde qop anaw eskı mezar+lḳ+Ø bar bahçesarayda (K.A.)	+lik
biraz topraḲ bar edı bir Kaş aywān at siyer biraz çift+lḳ+Ø (K.A.)	+lik
aħşamğace bir çitirman+nıḲ+Ø içne yatḲan eḳisi de (B.A.)	+nıḲ

1.8. Zaman ve süre adları yapanlar

+(l)ıḲ

Ağzlarda Örnekler	ek
aħşam uje Ḳaran+ıḲ+Ø olğanda maşnalarğa yüklöp mınawu siren stansasına ketirdile (B.A.)	+ıḲ
saba ertē Ḳaran+ıḲ+Ø+ta vardıħ anda (B.A.)	+ıḲ
Ḳaran+lḳ+Ø bolğanda yorğın qoyın sesi tınıp yuḲularğda dağğanda... (K.A.)	+lḳ

1.9. İnsan hayatının evrelerini gösteren adlar yapanlar

Hayat evrelerini içeren, farklı aşamalarda insanın oluşumunda önemli yer alan ve belli bir dönemleri kapsayan adlar türetmektedir.

+ll(K)

Ağzlarda Örnekler	ek
bala+ḷ+Ø+mnan ozım baħp keldım ānā wle ağır qunner (B.A.)	+ḷ
yaş+ḷğ+Ø+ım nedäyın çekışmektēn ğayır ne çalışmaḲ çalıştım (B.A.) bızım bala+ḷğ+Ø+ımızda onday şilermen oğraştıḲ (K.A.) Kız+ḷğ+Ø+ım kıoyde geşirdım pek yaman aru şalıştım (K.A.)	+ḷğ
tatar+ḷğ+Ø+ım doğğan da yerim balalıħtan severim (B.A.) yūfāħ+ḷħ+Ø+tan tap oraza tutūp neme te edik (B.A.) řimdi bala+ḷħ+Ø+ta eskı künler duyğularnı sızlata (K.A.)	+ḷħ
şledım om bır sēne onnan sora şıge pensıye řıħtım emek+ḷḳ+Ø şundı (K.A.)	+ḷḳ
bır Ḳart+ḷḳ+Ø+ın yaş+ḷḳ+Ø+ta aveslıği bar ikēn (B.A.) men bala+ḷḳ+Ø+ta men ne ğadār oştım (K.A.) adam aħlı qaş+ḷḳ+Ø yasadım er yerge bardım (K.A.)	+ḷḳ

men bala+ li +Ø+m̄da balam āna seK̄ız doK̄ız yaşnad̄an uzbeklerin K̄apsına var̄ıp çalıştı̄m (B.A.)	+ <i>li</i>
bir K̄ızım bar miraK̄lı genşlikte caş+ liK +Ø+ta ne bosa bola (K.A.)	+ <i>liK</i>
bała+ liK +Ø+ta arK̄adařlar dađıldılar d̄unyađa (K.A.)	+ <i>liK</i>
genç+ liĝ +Ø+im̄izni bayramd̄ede k̄oyimizde yasadiĝ ciyinnarda talaK̄alarda (K.A.)	+ <i>liĝ</i>
ç̄iK̄aralar akser+ lik +Ø+ten no formasın almaylar (B.A.)	+ <i>lik</i>
genç+ lik +Ø+te caşlıK̄ta ne bosa bola (K.A.)	+ <i>lik</i>

1.10. Eşya ve nesne adı yapanlar

Nesne adı kuran bu ekler genel olarak somut nesnelere veya eşyalar, aletler, meyve adları meydana getirmektedir.

+**LI(K)**

Ağızlarda Örnekle	ek
iş k̄olmek şorap caw+ liĝ +Ø+ın epsın K̄oyasın bohşanı içine (K.A.)	+ <i>liĝ</i>
adamnar yaw+ liK +Ø oyunu diy ed̄i yüzük oyunũ diy ed̄iler oynay ed̄iler (B.A.)	+ <i>liK</i>
erk̄es tabi ĥaydan iş tapsa ay+ liĥ +lar m̄aş az da (K.A.)	+ <i>liĥ</i>
yeşil+ lik +Ø boĝan yer t̄ul denis boyında sol betinde dağlar terekler (K.A.)	+ <i>lik</i>
men̄i ay+ liK +lar+ım̄ ay āydan āy āydan kes̄eb̄ere kes̄eb̄ere bu (B.A.) o zamanĝı parasimen bir normal̄ ay+ liK +Ø b̄izge bered̄iler (K.A.)	+ <i>liK</i>
yeşil+ liĝ +Ø olmaĝanda sabaK̄ orıp ket̄iredik şold̄en (K.A.)	+ <i>liĝ</i>
bergi biĝ+ lik +Ø bozar diyeler (B.A.)	+ <i>lik</i>
alĝanım̄nan ay+ li +Ø+ım̄ tut̄ıp ala el̄imden bara tek t̄ükandan sarıyaĝ ala (B.A.)	+ <i>li</i>
ĥıdırlez yahşi yeşil+ lik +Ø i yerge çok̄ K̄alk̄ ciyila (B.A.)	+ <i>lik</i>
yarem bergen yaw+ luĝ +Ø+uĝu saĥladım men coymadım (B.A.) deliK̄annı K̄ızĝa paşta caw+ luĝ +Ø alır ed̄iler (K.A.)	+ <i>luĝ</i>
ewin ĝuz̄el ettirip u k̄oşeden bo k̄oşeḡeçe yaw+ luĥ +lar+n̄en dolarlar (B.A.)	+ <i>luĥ</i>
premi caw+ luĥ +Ø ver̄ed̄iler k̄omit̄et toplay ed̄i (K.A.)	+ <i>luĥ</i>
bir kat ç̄e saralar içine ver̄ecek bahşını ana bir k̄olmekm̄i ya bir yaw+ luK +Ø+m̄ı (B.A.)	+ <i>luK</i>
mařınaĝa caw+ luĥ +Ø baylaymıs (K.A.)	+ <i>luĥ</i>
arabaĝa ři caw+ luK +Ø ne t̄ip baylaymıs (K.A.)	+ <i>luK</i>
n̄el̄er ĥoyacaĥ pijama ĥoyasın papış ĥoyasın sora āna kel̄in+ nıĝ +Ø neḡe kerek bosa (K.A.)	+ <i>nıĝ</i>

Kırım Bahçesaray ve Romanya Köstence Ağzlarında +Lık Ekinin Fonksiyonları

Kartlara varadılar bīram+nıK̄+Ø ü wahte ne alıp varacaŋ (B.A.)	+nıK̄
anawū sandıŋın içinde olım+nıK̄+Ø er şıçım yaŋGan Kaldım çıplaK̄ (B.A.)	+nik

1.11. Görev ve yönetim adları yapanlar +lıĝ

Ağzlarda Örnekler	ek
iş yiz yıl niK̄alay ramanoflar padişa+lıĝ+Ø yapK̄an (B.A.) mında dā o zman osmanlı imparator+lıĝ+Ø+1 var (K.A.)	+lıĝ

1.12. Boy, kavim, topluluk adları yapanlar

+LIK

Ağzlarda Örnekler	ek
tatar+lıĝ+Ø+ım doğĝan da yerim balalıhtan severim onlar da içün çoK̄ vahtlar cılay da cılay yürerim (B.A.)	+lıĝ
Kırımıman şiböreK̄ ayrılmay birbirinden Kırımı+lıK̄+Ø+tan şıKa ayrılsa şiborekten (K.A.)	+lıK̄
aylanır türk elleri betine tutsaĝ türk+lük+Ø Kütülur düşman erer sırtıma (K.A.)	+lük
caşlar Kazahlaştı müsülman+nıĥ+Ø+nı da iprata camıĝe kelmiyeler (K.A.)	+nıĥ
oraza tütürmay ediler namaz Kıldirmay ediler Kıyanetler musülman+nıK̄+Ø+ın stemiyeler (B.A.)	+nıK̄
müsülman+nıK̄+Ø+ın bek ümet ete ediler (B.A.)	+nıK̄

1.13. Yiyecek, yemek adları yapanlar

+lıĝ

Ağzlarda Örnekler	ek
Kırımıların özleriŋ bar edı aşayt+lıĝ+Ø+1 özleriŋ (K.A.)	+lıĝ

1.14. Şekil, boyut, biçim gibi nitelik adları yapanlar

Nitelik adları kuran bu ekler genel olarak şekil, boyut, biçim, kıvam ve s. vasıf adları oluşturmaktadır.

+LI(K)

Ağzlarda Örnekler	ek
KulaK̄ memesi dayın bolmalı cımşaK̄+lıĝ+Ø+1 (K.A.)	+lıĝ
bir şiyem bolmalı K̄alın+lıK̄+Ø (K.A.)	+lıK̄

awu Kızın ağır+İr+Ø Kadar altın ala ėkēnner (B.A.)	+lī
qoyımızıñ suwı çoK derēnde edi altmış beş yetmiş beş metre deren+lik+Ø+te (K.A.)	+lik
Kaz abı yerde bīr denē çūKur dıy üç adım olsun dıy uzın+na+Ø+sı diy (B.A.)	+na
ekī adım olsun dıy keñ+nig+Ø+i diy Kaza (B.A.)	+nig

2. +LIK ekinin sıfatlama (sıfatlama fonksiyonlu isim tamlamasını kuran ekler) fonksiyonu

+LIK ekinin sıfatlama fonksiyonlu isim tamlamaların türetiminde üstlendiği işlevleri inceledikten sonra 4 alt fonksiyonunu tespit ettik. +LIK ekinin sıfatlama fonksiyonlu örnekleri az sayıda olsa da kullanılmaktadır.

2.1. Aitlik, sahiplik

+LIK

Ağızlarda Örnekler	ek
Kış+Ø+lāğ turşü+Ø Koyar edik (B.A.)	+lāğ
sabağ+Ø+lıh+Ø+Ø ařağān son niyēt etēmis orazānı tutmağā (B.A.)	+lıh
qolmekmı ya bīr yawluKmı ya bīr anter+Ø+lik+Ø+Ø+mı (B.A.)	+lik
tepreş kúnı qureş bolğān meydan+Ø+lİK+Ø+Ø (K.A.)	+lİK
kālīn kele aqşam+Ø+nİK+Ø+Ø kālīn baKa (B.A.)	+nİK

2.2. Nitelik, vasıf

+LIK

Ağızlarda Örnekler	ek
dobrocada bek bayır+Ø+lıh+Ø+Ø şayırlıh yoh (K.A.)	+lıh
mında dobrocada bek bayırlıh şayıır+Ø+lıh+Ø+Ø yoh (K.A.)	+lıh
sasıK+Ø+lİK özbekīstan+Ø+nan farKı yoK (B.A.) u bayırlar bar Kaya+Ø+lİK+Ø+lar var (K.A.)	+lİK
oraza+Ø+lİK+Ø+Ø+ta bīr ři sós tutKasıñ (K.A.)	+lİK
bayır+Ø+lİK+Ø+Ø+ta şayıır+Ø+lİK+Ø+Ø+ta bolğānнар ketkēnner dere boyına (K.A.)	+lİK
çöl+Ø+lik+Ø+Ø barmı Kırımında bo çöl çöl+Ø+lik+Ø+Ø çöl unday terek taw yoK bızım qoy çöl+Ø+lik+Ø+Ø (K.A.)	+lik

2.3. Müddet, süre

Kırım Bahçesaray ve Romanya Köstence Ağızlarında +Lık Ekinin Fonksiyonları

+LİK

Ağızlarda Örnekler	ek
üş sene+Ø+lik muasebeci bir mektéb+Ø yaptım (K.A.)	+lik
awle ömir+Ø+lük+Ø+Ø awle bu savet...hakların horlap keldi (B.A.)	+lük
doğmış alam aKayı unı ömür+Ø+lük vayennı+Ø+dı (B.A.) şündü+Ø+lük+Ø+Ø dedı biñ bereket bersin (K.A.)	+lük
KırK kın+Ø+nuş bā+Ø+n Kırh çiharıp bızge keldi (B.A.)	+nuş

2.4. Miktar

+LİK

Ağızlarda Örnekler	ek
üş ay+Ø+lığ+Ø+Ø ekende aldım Katıma menmen cattı dört yaşınaşlı (K.A.)	+lığ
ekı Kapım+Ø+lük+Ø+Ø yasalmalı kışkene (K.A.)	+lük

Sonuç

Köstence ve Bahçesaray ağızlarında morfolojik bakımından inceleme konusu yaptığımız +LİK eki hakkında elde ettiğimiz bilgiler şöyle sıralanabilir:

1. İncelediğimiz ağızlarda +LİK ekinin çok sık kullanıldığını, kelime yapımında ve tamlama oluşumunda önemli bir yer aldığını belirtmek isteriz. Söz konusu ekin konuşma sırasında meydana gelen ses hadiselerine dayalı bir sıra alt morfemlerinin oluştuğunu görebilmekteyiz. Ekin her iki ağızda bazen aynı bazen farklı örneklerle karşımıza çıktığını ve hemen hemen aynı sıklıkla kullanıldığını da ayrıca belirtmek isteriz.

2. Çalışmamızda +LİK ekinin iki üst fonksiyonunu tespit ettik: *yapım eki* ve *sıfatlama* işlevli isim tamlamasını kurma fonksiyonu.

3. +LİK ekinin yapım üst fonksiyonununun 14 alt fonksiyonunu tespit ettik: *kavram adı, çevre ve etraf adları, durum, vaziyet ve hal adları, duygu ve his adları, doğal veya suni afet adları, meslek adları, alan ve yer adları, zaman ve süre kavramı adları, insan hayatının evrelerini gösteren adları, eşya ve nesne adları, görev ve yönetim adları, boy, kavim ve topluluk adları, yiyecek ve yemek adları, şekil, buyut, biçim gibi nitelik adları.*

4. +LİK ekinin sıfatlama fonksiyonlu isim tamlamasını kuran üst fonksiyonununun 4 alt fonksiyonunu belirledik: *aitlik, sahiplik; nitelik, vasıf; müddet, süre ve miktar.*

Yaptığımız çalışma sonucunda incelediğimiz Köstence ve Bahçesaray ağızlarında +LİK ekinin yapım fonksiyonlu örneklerine çok sayıda karşılaşmamız göze çarpıcıdır. Söz konusu ekin sıfatlama fonksiyonlu isim tamlamalarında kullanılması sınırlı sayıda olsa da dikkat çekicidir.

5. Bir ekin şeklinden dolayı fonksiyon kazanmadığı, bir kelimeye eklenmesine ve üstlendiği fonksiyona göre ayrı olarak değerlendirilmesinin şart olduğu bilinmesi ve kabul edilmesi gerekmektedir. Sıfatlama ekleri bir üst fonksiyon olarak sınıflandırılmalı, yapım eki olarak değerlendirilmemelidir.

İşaretler:

() : Bir sesin ya da şeklin varlığının şartlara bağlı, ihtiyari olduğunu gösterir.

+ : İsme bağlanmayı, isim kategorisini gösterir.

± : Telaffuz edilmeyen ve isimden fiile kategori değişikliğini gösteren bir şeklin varlığını temsil eder.

Ø : Bir gramer unsurunun, telaffuz edilmeyen ancak fonksiyonu korunan şeklini temsil eder.

˘ : Ünlüler üzerinde uzunluğu gösterir.

˘ : Ünlüler üzerinde kısalığı gösterir.

° : Düz ünlüler üzerinde yarı yuvarlaklığı, ünsüzler üzerinde fırlıklığı gösterir.

˘ : Geniş ünlüler üzerinde yarı darlığı gösterir.

˘ : kalın ünlüler üzerinde yarı inceliği, ünsüzler üzerinde palatallığı gösterir.

ə : Arka damakta boğumlanan e sesini gösterir.

Ƙ / Ɠ : Arka damak aşırı patlayıcı bir ünsüzü gösterir.

ƙ / Ɠ : Arka damak ünsüzleri gösterir.

ħ : Arka damak hırıltılı ünsüzü gösterir.

ŋ : Diş geniz damak ünsüzünü gösterir.

w : Dudak damak ünsüzünü gösterir.

KAYNAKÇA

- AYDIN, A., & ADZHUMEROVA, R. (2014). Kırımın Halk Yırırlarında Belli Başlı Ses Özellikleri. *Türük Dergisi*, Sayı: 2/4, s.197-218.
- AYDIN, A. (2018). Kırım-Tatar Manilerinde Zarf Fiil Ekleri ve Fonksiyonları. *Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi*, Cilt:11, Sayı:29, s.48-72.
- EKER, S. (2015). *Çağdaş Türk Dili*. (9. Baskı), Ankara: Grafiker Yayınları.
- ERGİN, M. (2007). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım/Yayın/Dağıtım.
- GÜLSEVİN, G. (2007). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- HATİBOĞLU, V. (1981). *Türkçenin Ekleri*. Ankara: TDK Yayınları.
- KORKMAZ, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. (3. Baskı), Ankara: TDK Yayınları.
- MAŞKARAOĞLU, S. (2018). *Kırım-Tatar Söz Varlığı* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ege Üniversitesi, İzmir.
- ÖNER, M. (2013). *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*. (2. Baskı), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kırım Bahçesaray ve Romanya Köstence Ağzlarında +Lık Ekinin Fonksiyonları

- ÖZKAN, N. (2008). Kırım Tatar Türkçesinin Yayılma Alanları, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume: 3/7 Fall 2008, s. 524-554.
- POYRAZ, E. (2021). *Tarihi Kıpçak Türkçesinde Yapım Ekleri* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- TAKOĞLU, T. (2017). Har-Namede Sıfat Fiil Kategorisi. *Teke*, Sayı: 6/2, s. 644-656.
- TEK, E. (2018). Kendi Gök Kubbemiz'de Isim Tamlaması Kuran Ekler Kategorisi, *Türük Dergisi*, Sayı: 6/12 s. 395-408.
- TOPÇU, Ç. (2012). Eski Türkçeden Günümüz Standart Türkiye Türkçesine - (A/I)G+IIG> -(A/I)GII(G) Eki, *Teke Dergisi*, Sayı: 1/3, s. 23-39.
- TOPÇU, Ç. (2015). Yap-(Im) Ve Yap-(Im) İle İlişkilendirilen İfadelerin Dil Bilgisindeki Yeri, *10. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri*: Ankara.
- TUNA, O. N. (1986-87). *Türk Dilbilgisi. Fonetik-Morfoloji-Yaşayan Türk Lehçeleri*. Ders Notları, Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyeti Eğitimi Bölümü, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- TURAN, Z. (2007). Türkçenin Yapım ve Çekim Düzeninde Yer Alan Eklerin Sınıflandırılması Nasıl Olmalıdır?, *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II, 24-29 Eylül 2000, 856/II*, Ankara: TDK Yayınları.
- TURAN, Z. (2018). Türk Dilinin Eklerini Sınıflandırmanın Esasları, *Türkbilig*, Sayı: 35, s. 97-110.

21. YY. YAPI PRATIĞİNDE TUĞLANIN BİÇİMSEL VE İŞLEVSEL DÖNÜŞÜMLERİ*

FORMAL AND FUNCTIONAL TRANSFORMATION OF BRICK IN 21ST CENTURY BUILDING PRACTICE

ФОРМАЛЬНЫЕ И ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ ПРЕОБРАЗОВАНИЯ КИРПИЧА В ПРАКТИКЕ СТРОИТЕЛЬСТВА XXI ВЕКА

Mustafa AĞATEKİN**
Ferda TAZEYOĞLU FİLİZ**

ÖZ

Tuğla yapı hafızasını taşıyan, neredeyse her dönemde farklı biçimlerde ve üretim teknikleriyle mimaride kullanılan en eski malzemelerden biridir. İnsanın kendisini dış çevreden ayıran bir boşluk yaratma istenciyle ortaya çıkan ve mekân yaratma arayışlarının paralelinde gelişen tuğla, başlangıçta taş, kırmızı çamur, kerpiç gibi yerel malzemeler kullanılarak üretilmiştir. Bu süreçte tuğla, dış ve iç mekân arasında ki sınırları belirlerken, yapının ana taşıyıcı unsuru olarak işlev kazanmıştır. Yapı endüstrisinde gerçekleşen gelişmeler; beton ve demir gibi yapı elamanlarının mimaride kullanılmaya başlanması, tuğlanın temel işlevi olan, “yapının taşıyıcı unsuru” niteliğindeki dönüşümlere kaynak oluştururken, tuğla, yapıya dekoratif birtakım özellikler katmak ve yüzeyi kaplamak için kullanılan bir yapı elamanına dönüşmüştür.

Cephe ve yüzey mimarisi kavramlarının gelişimi, mimari mekânlar için yeni yüzey ve biçim önerileri geliştirilmesini tetiklerken, daha organik bir yapı pratiğinin yaratılmasına sebep olmuştur. Bu süreçte ekstrüzyon araçlarının mimaride kullanımı, tuğlanın boşlusuz olarak üretilmesine olanak sağlarken, tuğlanın yüzey ile kurduğu dekoratif ilişkilerin gelişmesini de zorunlu hale getirmiştir. Otomasyon sistemlerinin ve katmanlı üretim teknolojilerinin yapı endüstrisine entegrasyonu ve daha sürdürülebilir bir yapı pratiği arayışı, tuğlanın taşıyıcı bir yapı elamanı olmasının ötesinde, yapı pratiğinde bir tasarım unsuru, yapıya yeni birtakım özellikler kazandıran bir araç olarak kullanılmasına olanak sağlamıştır. Araştırmada,

* Bu makale yüksek lisans tez çalışmasından üretilmiştir.

Kaynak Gösterim / Citation / Цитирование: Ağatekin, M. & Tazeoğlu Filiz, F. T. F. (2022). 21. YY. Yapı Pratiğinde Tuğlanın Biçimsel ve İşlevsel Dönüşümleri. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 1 (56), 17-29. DOI: 10.17498/kdeniz.1194194

** **ORCID:** [0000-0002-9002-8378](https://orcid.org/0000-0002-9002-8378), Prof. Dr. Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Cam Bölümü, magatekin@anadolu.edu.tr

** **ORCID:** [0000-0002-3411-2575](https://orcid.org/0000-0002-3411-2575), Araştırma Görevlisi, Selçuk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Seramik Bölümü, ferdatazeoglu@gmail.com

21. YY. Yapı Pratiğinde Tuğlanın Biçimsel ve İşlevsel Dönüşümler

günümüzde mimari pratiği içinde tuğlanın kullanım biçimindeki dönüşümler örnekler üzerinden incelenerek değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Mimari, Tuğla, Seramik, İnovasyon, Yapı

ABSTRACT

Brick, which bears the memory of a construction, is one of the materials that has been used in architecture in almost every period of time through different forms and production methods. Brick which emerged with the will of human beings to create a space that separates him/her from the external environment, and developed in parallel with the pursuit of creating a place was first produced by using local materials such as, stone, red mud and adobe. Brick functioned as the load bearing element of a building as well as setting the boundaries between the indoor and outdoor environment. The developments experienced in construction industry, employing building elements such as concrete and iron in architecture created a resource for the transformation of the function as “load bearing element” of the brick, and brick has become a building element that is used to create a number of decorative properties and to coat the surface.

The development of the concepts of frontal and surface architecture have triggered the developments in new surface and form suggestions for architectural places, and these have caused the creating of a more organic building practice. The use of extrusion tools in architecture both has enabled the production of bricks without gaps and the developments in decorative relationship of the brick with the surface have become necessary in this process. The integration of automation systems and laminated production technologies in building industry and the search for a more sustainable building practice have allowed brick to be used as a design element in building practice and as a tool that brings new properties to the building beyond being just a load bearing element. In this study, the transformation in the form of the use of brick in present day architectural practice is going to be evaluated by analyzing the examples.

Key Words: Architecture, Brick, Ceramics, Innovation, Building

АННОТАЦИЯ

Кирпич является одним из древнейших материалов, используемых в архитектуре в различных формах и технологиях производства практически во все периоды истории, несущий памятку о строительстве. Кирпич, возникший вместе с желанием человека создать определенное пространство отделившее бы его от внешней среды и параллельно тяготимое к поиску создания места пребывания, изначально производился из местных материалов таких как камень, красная грязь, саман. При этом кирпич стал основным несущим элементом структуры здания, определяющим границы между экстерьером и интерьером. Разработки в строительной индустрии; Использование в архитектуре строительных элементов, таких как бетон и железо, основополагающих в производстве кирпича, стало толчком для преобразований, при которых кирпич стал «несущим элементом конструкции», при этом превратился в строительный элемент, используемый в декорировании помещений и для раскладки поверхностей.

Развитие концепций фасадной архитектуры и поверхностных фундаментов архитектуры подтолкнуло на разработку новых предложений в преобразовании поверхностей и форм и стало причиной создания более органичной строительной практики. В этом процессе использование экструзионных оборудований в архитектуре, позволило производить кирпич без зазоров, и в результате кирпич стал неизменным атрибутом декорирования поверхностей. Интеграция систем

автоматизации и технологий аддитивного производства в строительную отрасль и поиск более устойчивой строительной практики позволили использовать кирпич в качестве элемента дизайна, как инструмент, который придает зданию новые черты, и кирпич как таковой стал больше, чем просто несущим строительным элементом. В исследовании изменения в использовании кирпича в современной архитектурной практике будут рассматриваться на примерах.

Ключевые слова: архитектура, кирпич, керамика, инновации, структура.

GİRİŞ

Tuğla insanlık tarihinde kullanılan en eski yapı malzemelerinden biridir. Tarihsel süreçte tüm uygarlıklar tuğlayı farklı yöntemlerle biçimlendirip kendi mekânlarını yaratmıştır. Bu yaratım uzun süre dönemin yerel malzemeleri ve ilkel şekillendirme yöntemleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. TDK 'da¹ “Balçığın kalıplara dökülüp güneşte kurutulduktan sonra özel ocaklarda pişirilmesiyle yapılan ve duvar örmekte kullanılan yapı malzemesi” olarak tanımlanan tuğla, insanlığın hem kültürel hem de teknik hafızasını nesilden nesile aktaran en önemli yapı elamanlarından olmuştur.

Tuğla, kilden yapılmış ve pişirilmiş bir yapı malzemesini tanımlamak için kullanılsa da bu kullanım günümüz yapı pratiğindeki anlamsal biçimiyle örtüşmemektedir. İlkel dönemde tuğlanın üretim malzemesinin kil olması, kilin tuğlayı ifade etmekte kullandığımız bir anlatım aracına dönüşmesine kaynak oluşturmuştur. Cambridge sözlüğünde² tuğla; “duvarlar, evler vb. inşa etmek için kullanılan küçük, sert, dikdörtgen bir blok” olarak tanımlanmıştır. Bu tanımlamadan da anlaşılacağı gibi tuğla, yapı pratiğinde yüzey oluşturmak, kaplamak veya yapıya estetik ve işlevsel bazı özellikler kazandırmak için kullanılan bir yapı elamanıdır. Cam, beton gibi malzemelerin gelişimi ve yapıda kullanımı tuğlanın biçimsel ve işlevsel dönüşümlerine kaynak oluşturmuştur.

MİMARİDE YÜZEY VE CEPHE KAVRAMLARININ GELİŞİMİ

Sözlük³ anlamıyla, “Bir cismi uzaydan ayıran dış ve yaygın bölüm” olarak tanımlanan “yüzey”, mimaride de benzer biçimde mekânın uzayda kapladığı boşluğu, uzayın kalanından ayrılan dış bölümünü, başka bir deyişle kabuğunu ifade etmektedir. Yüzey kavramının mimaride kullanımında, endüstrileşmenin ve yapı malzemelerinde gerçekleşen teknolojik gelişmelerin etkisi olduğu söylenebilir. Modern mimarlıkta, teknolojinin oluşturduğu yeniliklerin yol açtığı problemleri çözme noktasında, yüzeyin çağdaş bir yaklaşım olduğu düşünülebilir. Günümüzde standart olanın yerini özel üretim, ekonomik olanın yerini gösterişli ve pahalı olanın aldığı gözlemlenmektedir. Bu dönüşüm 20. yüzyıl sonlarında mimaride iç ve dış cephelerin niteliğini değiştirmiş; mekânı sınırlayan öğelerin yüzeylerinin bir tasarım unsuru olarak görülmesini sağlamıştır. Leatherbarrow'a göre “Mimari mekânların

¹ <https://sozluk.gov.tr/>

² <https://dictionary.cambridge.org/>

³ <https://sozluk.gov.tr/>

21. YY. Yapı Pratiğinde Tuğlanın Biçimsel ve İşlevsel Dönüşümler

ve bu mekânları sınırlandıran öğelerin gerek yapısal gerekse tasarımsal olarak farklılaşması, yüzey kavramını ve mimarisini var etmiştir” (Leatherbarrow, 2002: 6).

Binanın ön yüzü olarak da tanımlanabilecek cephe, iç ve dış arasındaki bağlantıyı sağlayan mimari bir unsurdur. Binanın yüzeyi dış etkenlere karşı koruma sağlarken, kişisel mülkiyet etrafında bir sınır yaratır ve gizlilik oluşturur. Fonksiyonel olmasının yanında estetik ve kültürel işlev açısından da oldukça önemlidir. Christian Schittich tarafından belirtildiği üzere; “Cephe, tasarımcısı için bir kartvizit niteliği taşıırken, kentin çehresini karakterize etmektedir. Bu bağlamda diğer bina bileşenlerinden çok daha ilgi çekici olduğu söylenebilir” (Schittich, 2006: 3 - 6).

Yaşam stillerindeki değişiklikler ve yeni yapı malzemelerinin keşfi ile birlikte toplumların sığınma ve barınma ihtiyacını karşılayan mekânlar için alternatif çözümler geliştirdiği bilinmektedir. Bu süreçte, duvar ve tavan kavramları şekillendirilmiş; bu sığınakların dış yüzeyleri görevlerinden dolayı yapının bütünü en önemli parçası haline gelmiştir. Herzog’a göre; “Binaların kabukları, duvarın keşfiyle birlikte daha ince hale getirilmiş, bu sayede iç ve dış alanları tanımlarken kullandığımız iç ve dış mekan kavramları çok daha net bir şekilde ortaya konulmuştur” (Herzog, vd. 2004: 23).

MİMARİ MEKÂNLARDA YÜZEY KAPLAMA VE OLUŞTURMADA KULLANILAN TUĞLANIN GELİŞİMİ

Mimari mekânları oluşturan sınırlayıcı öğelerin ve bu öğeleri oluşturan malzemelerin evrimsel süreci iki farklı şekilde gerçekleşmiştir. Bunlardan ilki, tarihsel süreçten günümüze mimaride kullanılan malzemelerin gelişimi ve yeni malzemelerin keşfidir. Yeni teknolojiler ve yeni malzemeler mimari tasarımlar için yeni yollar ve çözüm önerileri getirmiştir. Bir diğeri ise toplumsal bilgi aktarımıdır; her toplum kendi bilgi ve becerilerini bir sonraki kuşağa aktararak mimarinin ve mimaride kullanılan malzemelerin evrilmesine katkıda bulunmuştur.

İnsanlığın tuğlayı ilk kez yapılarda kullanımı neolitik dönemi işaret etmektedir. Yapı inşasında kullanılan en eski tuğlalar Ürdün nehrinin kıyısında keşfedilmiştir. Yaklaşık 26x10x10cm boyutlarında, kil ve su karıştırılarak üretilen bu tuğlaların tamamı elle şekillendirilmiş olup amorf formdadır (Görsel 1) (Fiala, vd. 2019: 1-3).

Görsel 1. Tuğla benzeri şekiller

Sonraki dönemlerde tuğla ahşap kalıplar içerisinde şekillendirilmeye başlanmıştır. M.Ö.3000’lerde Mısır’da ahşap kalıp kullanımının yaygınlaştığı bilinmektedir. Bu dönemde üretilen çamur tuğlalar, altı ve üstü açık kalıplar içerisinde tekli veya çoklu olarak üretilmiştir. Tuğlanın mukavemetini arttırmak için üretim sürecinde kıyılmış saman ve gübre gibi katkıları kullanılmıştır (Hnaihen,2020:76-77). Antik Mezopotamya’ya kadar üretilen tuğlalar güneş dışında herhangi bir ısı işleme tabi tutulmamıştır (Fiala, vd. 2019: 1-3). Tuğlanın pişirilmeyle başlayan süreçte, daha sürdürülebilir bir yapı pratiğinin sembolü haline gelen tuğla, tapınaklar ve saraylar için standart bir ürün haline gelmeye başlamıştır.

Pişmiş tuğlanın yapılarda kullanılmaya başlamasının ardından, malzemenin kullanımına ilişkin teknik ve estetik çeşitlilikte artmıştır. Bu bağlamda birçok uygarlık tuğlayı farklı biçim ve inşaat yöntemleriyle mimari mekânlarda kullanmıştır. Mezopotamya uygarlıkları incelendiğinde tuğlanın gerek sırlı gerekse sırsız olarak kullanıldığı birçok farklı yapı olduğu görülmektedir (Toydemir, 1991:2). Bu dönemde inşa edilen İstar Kapısı, sırlı tuğlanın kaplama malzemesi olarak mimaride kullanıldığı ilk örneklerdendir.

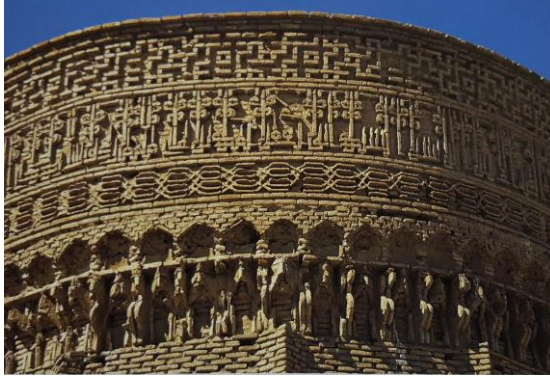
Tuğlada ilk standartlar Romalılar tarafından geliştirilmiş ve kullanılmıştır. Roma döneminde tuğla birçok farklı biçimde ve düzende kullanılmıştır. Romalılar kullandıkları tuğlaların biçimine içeriğine ve uygulama düzenine göre bu yapısal örgüye bir takım isimler vermişlerdir. Bunlardan biri olan “Opus Latericium” M.S. 1. yüzyılda kullanılmaya başlamış ve imparatorluğun sonuna kadar hâkim olan bir inşaat tekniği olmuştur (Görsel 2). İmparatorluğun sahip olduğu hamam ve insula (Antik Roma’da, görünen çok katlı bir yapı çeşidi) gibi büyük yapıların çoğunda bu inşaat tekniği kullanılmıştır (Adam, 1994: 145 - 148).

21. YY. Yapı Pratiğinde Tuğlaların Biçimsel ve İşlevsel Dönüşümler

Görsel 2. M.S. 1. yy.'da tuğlalardan inşa edilmiş Castrence Amfitiyatrosu, Roma, İtalya

Hindistan ve özellikle İran'da tuğla her devirde yaygın biçimde kullanılmıştır. Bu bölgelerde tuğlanın kullanımı dekoratif amaçların yanı sıra bölgedeki depremlerin sıklığından kaynaklanmaktadır. Tuğlanın, taş gibi ağır diğer yapı malzemelerine oranla esnek oluşu bu bölgelerde tercih nedeni olmuştur (Sterlin, 2002: 32).

Görsel 3. 1006 yılında Kâbus bin Vuşmgir tarafından İran'ın kuzeyindeki Günbed-i Kavus Şehri'nde tuğlalardan inşa ettirilen Kâbus Anıtı detayı

Anadolu Uygarlıklarında da tuğla ve mimariye bağlı olarak gelişen çini örneklerini görmek mümkündür. Anadolu Selçuklu Uygarlığı seramik malzemeyi taşıyıcılık fonksiyonunun dışında dekoratif bir unsur olarak sıklıkla kullanmıştır. Çini sanatı Anadolu Uygarlıklarında cami, mescit, türbe gibi mimari mekânlarda önemli bir dekor unsuru olmuştur (Öney, 1988: 79).

Yapı malzemeleriyle ilgili en büyük gelişmeler 19.yy. ve 20.yy. aralığında ki süreçte gerçekleşmiştir.19.yy.'da İngiltere'de ve Kuzey Amerika'da boşluklu-oluklu duvar tekniğini kullanılmaya başlanmıştır. Bu sayede hem malzemeden tasarruf edilmiş hem de ısı yalıtımı sağlanmıştır (Ritchie,1973:42).

Boşluklu-oluklu duvar sistemlerinin yapı pratiğinde kullanılması ve ekstrüzyon araçlarının gelişimi tuğlanın boşluklu olarak üretilmesine kaynak oluştururken, tuğla istenilen profilde ve biçimde üretilmeye başlanmıştır. Tuğlanın delikli olarak üretilmesi yapıya ısı kontrolü, nem tutma ve basınç mukavemeti gibi özellikler kazandırmıştır. Endüstri devrimi sonrası inşaat sektöründeki büyüme ise, tuğlanın yapı pratiğinde sürdürülebilirliğinin sorgulanmasına sebep olmuştur.

21. YY.'DA YAPI PRATIĞİNDE TUĞLANIN KULLANIMI

Tuğla endüstriyel yapı malzemelerinden biri olarak kabul edilse de, modern mimari anlayış tuğlanın mimariyle kurduğu pratik ilişkilerin yeniden sorgulanmasına ve tuğlanın inovatif kullanımına ilişkin yeni biçimsel arayışlara sebep olmuştur. Özellikle endüstriyel devrim sonrası tuğla üretmekte kullanılan yöntemlerin geliştirilmesi ve yeni yüzey çözümleri tuğlanın geçmişte yüzeyde yarattığı statik algıyı ortadan kaldırmıştır. 21.yüzyılda tuğlanın mimaride kullanımı oldukça farklı bir boyut kazanmış, işlevselliğinin yanı sıra artistik uygulama seçenekleriyle de mimari pratiği içerisinde önemli bir noktada durmaktadır. Bu uygulamalardan biri mimar Frank Gehry tarafından tasarlanan Sydney Teknoloji Üniversitesi'nin cephe yüzeyidir. Üniversitenin bina cephesindeki akışkan ve organik yapı ile uyumlu bir şekilde düzenlenen, 320 000 adet özel üretim tuğla kullanılmıştır. Düzenlemede, bazı tuğlaların diğerlerine göre daha dışarda ve açılı olarak kullanılması, yüzeyde ışık ile birlikte çeşitli doku etkilerine kaynak oluşturmaktadır⁴

Görsel 4. Sydney's University of Technology tuğla ile örülmüş cephe detayı, Sydney

Geçmişte yapıların ana taşıyıcı unsuru olarak kullanılan tuğla, günümüzde demir, kolon, kiriş ve beton gibi ana unsurlarla kullanılan yardımcı bir yapı elemanı görevi görmektedir. Bu bağlamda tuğla diğer tüm yapı malzemeleri gibi yapıdan istenilen birtakım özellikleri sağlamak adına optimize edilmektedir. Geçmişte masif

⁴ <http://www.thedesignfizz.com/spacebase/2015/4/22/frank-gehry-sydney-showstopper-uts>

21. YY. Yapı Pratiğinde Tuğlanın Biçimsel ve İşlevsel Dönüşümler

olarak üretilen tuğla ekstrüzyon araçlarının da gelişimiyle boşluklu biçimde üretilmeye başlanmıştır. Tuğlanın içerisinde yaratılan bu boşluklar ısı yalıtımı, hafiflik, yüksek basınç mukavemeti gibi birçok özelliği de yapıya kazandırmaktadır. Ekstrüzyon araçlarının geliştirilmesi sadece tuğlanın işlevini değil aynı zamanda formunun da değişimine kaynak oluşturmuştur. Nathen Craven'ın extruder araçlarını kullanarak ürettiği birimler, tuğlanın hem form hem de işlevsel niteliğindeki dönüşümleri özetler niteliktedir.⁵

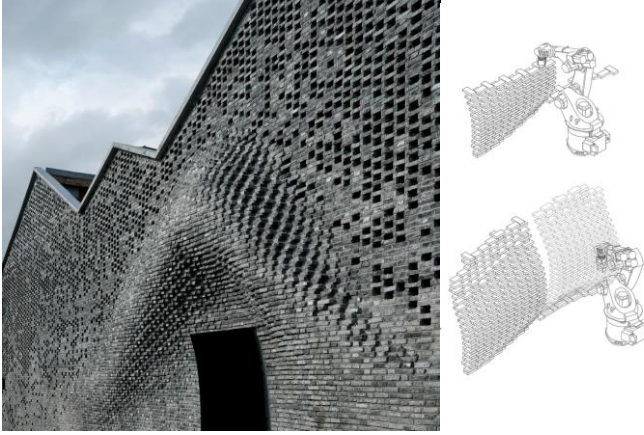

Görsel 5. Nathen Craven tarafından ekstrüzyon yöntemiyle üretilen tuğlalar

Bilgisayar destekli tasarım anlayışı sanat alanında olduğu gibi yapı pratiğine de entegre edilmiştir. Bilgisayar tabanlı otomasyon sistemleri geçmişte insan gücüyle oluşturulan yapıların robotik kollar yardımıyla çok daha kısa sürede inşa edilmesine olanak sağlamaktadır. 2016 yılında Çin'de bulunan “Chi She” isimli sergi salonunun cephesi Archi-Union Architects firması tarafından projelendirilerek, tamamen otomasyon sistemleri kullanılarak inşa edilmiştir. Bina cephesinde robotik kollar yardımıyla yaratılan yüzey manipülasyonu sayesinde statik bir yüzey yerine hareketli ve dinamik bir yüzey örüntüsü elde edilmiştir. Bu örüntü sisteminde yine bazı alanların boş bırakılması sayesinde iç ve dış mekân arasındaki sınırlılıklar kaldırılmış, mekânlar arasında gün ışığının içeri girmesine olanak sağlayan bir çeşit bağlantı oluşturulmuştur.⁶

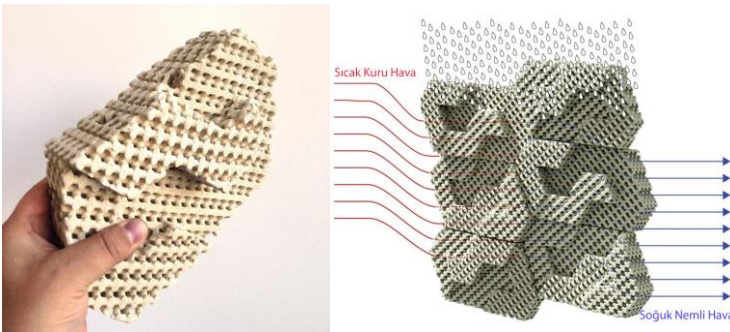
⁵ <http://www.nathancraven.com/walls.html>

⁶ https://www.archdaily.com/797505/chi-she-archi-union-architects?ad_medium=gallery

Görsel 6. “Chi She” isimli sergi salonunun cephesi

21. yüzyılın başlarında endüstriyel tasarım ve üretim süreçlerinde kullanılmaya başlanan CNC ve FDM teknolojileri, malzeme endüstrilerinin yanı sıra yapısal çözümler için de alternatif şekillendirme yöntemi olarak kullanılmaya başlanmıştır. Katmanlı üretim teknolojilerinin yapılarda kullanılması yapı eylemlerinde kullanılan beton, tuğla ve kiremit gibi yapı malzemelerinin hem biçimsel hem de işlevsel anlamda dönüşümüne katkı sağlamıştır. Nebraska merkezli bir 3D baskı malzemeleri üreticisi olan Tethon firması 2015’de havasız ve sıcak iç mekânlarda kullanılmak üzere klimaya alternatif bir tuğla geliştirdi. Katmanlı üretim teknolojisi kullanılarak üretilen bu metal tuğla işlevsel ve biçimsel anlamda geleneksel tuğladan oldukça farklıdır. Altıgen formda üretilen tuğlanın, ağ biçiminde örülmüş katmanları, yüzey alanının büyük bir bölümünün gölgede kalmasını sağlarken, güneşin doğrudan temasını en aza indirir. Sünger görünümündeki tuğla içerisinde yer alan bu örüntüler nemi hapsederek, hem iç mekânın hem de tuğlanın gün boyu serin kalmasına kaynak oluşturur.⁷

Görsel 7. Tethon firması tarafından FDM teknolojileriyle üretilmiş metal tuğla

⁷ <https://www.trendhunter.com/trends/cool-bricks>

21. YY. Yapı Pratiğinde Tuğlanın Biçimsel ve İşlevsel Dönüşümler

3D baskı teknolojisinin yanı sıra yapı sektöründe daha çevreci çözümler sunan araştırmalarda son on yıldır ivme kazanmış durumdadır. Yapı sektörü, en büyük karbon emisyonu üreticilerinden biridir. Günümüzde yapı sektöründeki çevreci yaklaşımlar, daha sürdürülebilir bir yapı pratiği için farklı çözümler araştırmaktadır. Bu tür uygulamaların başında materyal üretmek için mikroorganizmaların kullanılmasını içeren “Biofactory” uygulamaları gelmektedir. Ecovative firması tarafından miselyum mantarlarıyla bir haftadan kısa sürede üretilmiş tuğlalarla örülmüş Hi-Fi pavyonu bu uygulamalardan biridir (Görsel 8.). Üretim sürecinde; mayalanabilen bir madde ve miselyum mantarları bir çözelti içerisinde birleştirilerek kalıplara yerleştirilir, uygun koşullarda yaklaşık beş günlük bir büyümeden sonra malzeme istenilen forma ulaşır ve mikroorganizmalar etkisiz hale getirilerek tuğlanın stabil hale gelmesi sağlanır.⁸

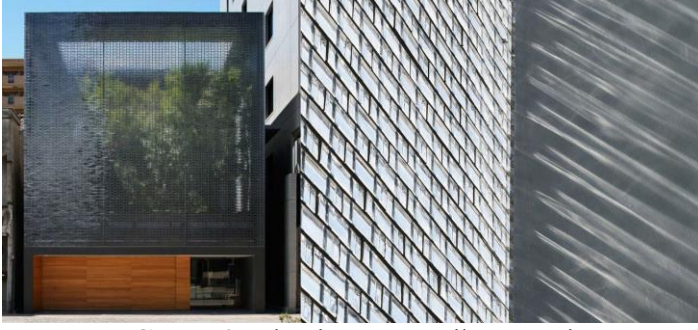

Görsel 8. Ecovative firması tarafından üretilen tuğlalar ve Hi-Fi pavyonu

Tuğlanın standardizasyonu beraberinde cephe ve yüzeylerde geniş açıklıklar yaratılmasına olanak sağlamıştır. Camın bu geniş açıklıklarda kullanımıyla başlayan süreç, cephelerin ve bina yüzeylerinin şeffaf hale gelmesine kaynak oluşturmuştur. 20. yy.’ın başlarında ortaya çıkan cam tuğlalar, ışık geçişlerine olanak sağlarken, iç mekânın gizliliğini de koruyacak yapısal özellikleri ile diğer malzemelerden üretilmiş tuğlalara göre alternatif çözümler sunmaktadır. Cam tuğla kullanımının çarpıcı bir örneği tamamen cam bloklardan yapılmış, Optik Cam Ev projesidir. Japon mimar Hiroshi Nakamura, samimi bir avlu ve bahçeyi çevreleyen, cam tuğlalardan oluşan bir cepheye sahip olan Optik Cam Ev projesiyle, geleneksel tuğlayı yeni teknolojilerle bir araya getirmiştir. Bu projede kullanılan tuğlalar hem yapının taşıyıcı bir elemanı işlevinde, hem de mekâna kazandırdığı estetik ve aydınlık bağlamında tuğlanın işlevsel dönüşümünün başarılı örneklerinden biri olmuştur.⁹

⁸ <https://www.holcimfoundation.org/projects/hy-fi>

⁹ <http://bassamfellows.com/entry.cfm?id=76>

Görsel 9. Hiroşima'nın optik cam evi

SONUÇ

Tuğla geçmişten günümüze neredeyse her dönemde yapı pratiğinde kullanılan ve geçmişin ayak izlerini taşıyan en önemli yapı taşlarından biri olmuştur. Kendini dış çevreden ayırma istenciyle başlayan süreçte, tuğla bazen bir yaşam alanı, bazen bir ibadethane, bazen de bir anıt olarak karşımıza çıkmıştır. Başlangıçta, dış ve iç mekân arasındaki sınırları belirleyen tuğla, yüzey mimarisinin ve estetik algısının dönüşümüyle birlikte yüzey mimarisinde kullanılan bir tasarım unsuru haline gelmiştir. Tuğlanın yüzeysel bir ifade aracı olarak kullanılmaya başlanması hem biçimsel hem de estetik açıdan tuğlanın dönüşümüne katkı sağlamıştır.

Tuğla, kilden yapılmış ve pişirilmiş bir yapı malzemesini tanımlamak için kullanılsa da bu kullanım, günümüzdeki anlamsal karşılığıyla örtüşmemektedir. Yeni malzemelerin keşfi ve optimizasyonu tuğlanın geleneksel biçiminde ve anlamsal karşılığında dönüşümlere sebep olmuştur. Tuğla günümüzde, farklı ölçü ve biçimlerde, beton, cam, kil, kum, kireç veya bio-kompozitlerle oluşturulmuş, birbirini takip eden ya da birbirini tamamlayan, yapıyı oluşturmak veya yüzeyi kaplamak için kullanılan yapısal birimlerin ifadesi haline gelmiştir.

Ekstrüzyon araçlarının gelişimi ile boşluklu biçimde üretilen tuğla, yapıya gerek yüzey estetiği gerekse işlevsel anlamda birçok özellik kazandırmıştır. Tuğlada biçim, renk ve iç boşluklarla oluşturulan estetik yaklaşımlar, mekânın yapısal bir ögesi olmanın dışında tuğlanın iç mekânda yüzey kaplamada kullanılmasına olanak sağlamıştır.

Otomasyon sistemlerinin mimari inşasında kullanımıyla, tuğla, yeniçağın gereksinimlerini karşılayabilecek düzeye gelmiştir. Mekanik kollar insan eliyle yapılamayacak kadar karmaşık yapı örüntülerine ve yeni yüzey önerilerinin geliştirilmesine katkı sağlarken, çağın mimari estetiğine tuğlanın entegre edilmesine kaynak oluşturmuştur.

Boşluklu-oluklu duvar örüntülerinin ve delikli tuğlanın yapıya kazandırdığı ısı kontrolü, nem tutma gibi özellikler bugün hala farklı yapısal özellikte ve biçimde tuğlaların araştırılmasının kaynağını oluşturmaktadır. Katmanlı üretim teknolojilerinin yapı pratiğinde kullanılmaya başlanması bu araştırmalara ivme kazandırmıştır. FDM teknolojilerinde kullanılan malzeme yelpazesinin genişlemesi tuğlanın malzemesinin dönüşmesine ve işlevsel özelliklerinin iyileştirilmesine olanak sağlamıştır.

21. YY. Yapı Pratiğinde Tuğlanın Biçimsel ve İşlevsel Dönüşümler

Tüm bunlara ek olarak yapı endüstrisindeki çevreci ve sürdürülebilir yaklaşımlar, tuğlanın enerji tüketimi ve CO² emisyonuyla ilgili yapılan çalışmalara ivme kazandırmış, bu çalışmalar sayesinde ekolojik ve sürdürülebilir bir mimari pratiğinin temelleri atılmıştır.

KAYNAKÇA

- ADAM, J.P. Roman Building: materials and techniques, Bloomington: Indiana University Press, 1994.
- FIALA, J., MÍKOLAS, M., KREJSOVA, K., Full Brick, History and Future, IOP Conf. Ser.: Earth Environ. Sci. Volume: 221, 2019.
- HERZOG, T., KRIPPNER, R. & LANG, W., Facade Construction Manual, Basel: Birkhauser Verlag AG., 2004.
- HNAIHEN, H.K., The Appearance of Bricks in Ancient Mesopotamia, Athens Journal of History - Volume 6, Issue 1, Pages 73-96, January 2020
- LEATHERBARROW, D. Surface Architecture by David Leatherbarrow, MIT Press, 2002.
- ÖNEY, G. Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: 185, Sanat Dizisi: 33, 1988.
- RITCHIE, T., Notes on the History of Hollow Masonry Walls, Association for Preservation Technology International, Volume 4, pp. 40-49, 1973
- SCHITTICH, C.(Ed.) Building Skins: Concepts, Layers, Materials, Basel: Birkhauser Verlag AG, 2006.
- STIERLIN, H. Islamic Art And Architecture, London: S. Thames & Hudson, 2002.
- TOYDEMİR, N. Seramik Yapı Malzemeleri, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, 1991.
- <https://sozluk.gov.tr/>
- <https://dictionary.cambridge.org/>
- <http://www.nathancraven.com/walls.html>
- https://www.archdaily.com/797505/chi-she-archi-union-architects?ad_medium=gallery
- <https://www.trendhunter.com/trends/cool-bricks>
- <https://www.holcimfoundation.org/projects/hy-fi>
- <https://sozluk.gov.tr/>
- <https://dictionary.cambridge.org/>

GÖRSEL KAYNAKÇA

- Gösel 1. Hejhálek L., Intro č.3, článek: Historie cihly, Intro No.3, Article: History of the Brick Vega Ltd. Czech Republic, 2017, p. 14.
- Gösel 2. Adam, J.P. Roman Building: materials and techniques, Bloomington: Indiana University Press, 1994.p.146
- Görsel 3. Stierlin, H. Islamic Art And Architecture, London: S. Thames & Hudson, 2002. p.33

- Görsel 4. <http://www.thedesignfizz.com/spacebase/2015/4/22/frank-gehry-sydney-showstopper-uts>
- Görsel 5. <http://www.nathancraven.com/walls.html>
- Görsel 6. https://www.archdaily.com/797505/chi-she-archi-union-architects?ad_medium=gallery
- Görsel 7. <https://www.trendhunter.com/trends/cool-bricks>
- Görsel 8. <https://www.holcimfoundation.org/projects/hy-fi>
- Görsel 9. <http://bassamfellows.com/entry.cfm?id=76>

A STUDY OF OZANTÜRK'S EPIC OF "TURNALAR" IN TERMS OF NATIONALISM THEORIES*

ÖZANTÜRK'ÜN "TURNALAR" DESTANI ÜZERİNE MİLLİYETÇİLİK KURAMLARI BAKIMINDAN BİR İNCELEME

ОБЗОР ЭПОСА ОЗАНТЮРКА "ЖУРАВЛИ" С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ ТЕОРИЙ НАЦИОНАЛИЗМА

Hakan ALBAYRAK**

ABSTRACT

Various theories have emerged as a result of evaluations and studies on nationalism. Among these theories, "primordial theory", "modernist theory" and "ethno-symbolist theory" came to the fore. Primordial theory argues that nations come from the same lineage and share a common religion, language, culture and history. In this theory, there are "naturalistic", "biological" and "cultural" perspectives. According to modernist theory, nationalism is a social necessity of that period. In this theory, nationalism is evaluated together with the modernization process, which affects social, political and economic developments and changes. In the ethno-symbolist theory, nationalism, ethnic origin and cultural characteristics of nations are emphasized.

National symbols are frequently encountered in Turkish oral and written cultural products. Symbols reflecting Turkish nationalism are widely used, especially in Minstrel Literature, a product of Turkish Folk Literature. These symbols appeal to the subconscious of the Turks with their deep meanings. Each symbol has its own semantic national value.

The "Turnalar" epic of Ozantürk emphasizes the shared cultural heritage of the Turkish people. In the epic of Turnalar, which consists of three separate works connected to each other, the Turkish communities that make up the Turkish World are described. In the first of these texts, the Turks of Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, the Turkish Republic of Northern Cyprus, Uzbekistan, Turkey and of Turkmenistan are mentioned. In the second text, Turkish tribes living in a wide geography including countries such as Iraq, Iran, East Turkestan, Crimea, Tatarstan, Bashkortostan, Yakutia / Sakha, Chuvashia, Altai Republic, Tuva Republic, Khakas Republic are presented. In the third text, the Turks living in

* **Kaynak Gösterim / Citation / Цитата:** Albayrak, H. (2022). A Study Of Ozantürk's Epic Of "Turnalar" In Terms Of Nationalism Theories . *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 1 (56), 30-52 . DOI: 10.17498/kdeniz.1190167

** **ORCID:** [0000-0002-6344-4413](https://orcid.org/0000-0002-6344-4413), Ph.D. student, Erciyes University Institute of Social Sciences Turkish Language and Literature Department of Science, Turkish people's Literature Department of Science, Turkey, hakan.16.05@hotmail.com

A Study of Ozantürk's Epic Of "Turnalar" In Terms of Nationalism Theories...

countries such as Greece / Western Thrace, Bulgaria, Romania, Moldova / Gagauzeli, Serbia, Montenegro, Bosnia-Herzegovina, Kosovo, Albania, Croatia, Macedonia, Hungary, and Turks who struggle for existence" along with the Turkish presence in Europe are spoken of.

The epic of "Turnalar" is a work of Bayram Durbilmez, who also wrote poems in minstrel manner under the pseudonym Ozantürk. Durbilmez is a scholar known for his works in the fields of minstrel literature, tekke-sufi literature and folklore of the Turkish World. This scholar is also known as a Turkist, nationalist intellectual who has served as a member of the board of directors, chairman of the board of directors and a delegate to the headquarters in various non-governmental organizations, foundations and associations that defend Turkish nationalism. The fact that he usually uses the pseudonym Ozantürk in his poems shows that Durbilmez has a nationalist attitude also in the world of art.

In this article numerous national symbols that occurs in Ozantürk / Bayram Durbilmez's epic "Turnalar" about the Turkish World and that are shared by Turkish states and communities that exist across many geographical areas will be analysed. The national symbols in question are evaluated within the framework of nationalist theories, some of which through the primordial theory which states there are natural nations, some of which through modernist theory that emerged with the effect of modernization, and some of which through the ethno-symbolist theory that adopts ethnic cultural values. There are also symbols that are evaluated within these three theories. While determining the nationalist attitude in the epic, the scientific foundations of nationalism will also be tried to be shown through the mentions of the poet's academic studies on the Turkish World.

Keywords: Nationalism, nationalism theories, Turkish World, Ozantürk, Turnalar (crane bird), epic, Ashik Literature.

ÖZ

Milliyetçilik konusunda değerlendirmeler ve incelemeler sonucu çeşitli kuramlar ortaya çıkmıştır. Araştırmalarda bu kuramlardan “ilkçi kuram”, “modernist kuram” ve “etno-sembolcü kuram” öne çıkmıştır. İlkçi kuram milletlerin aynı soydan geldiğini, ortak din, dil, kültür ve tarihi paylaştığını ileri sürmektedir. Bu kuramda “doğalcı”, “biyolojik” ve “kültürel” bakış açıları yer almaktadır. Modernist kurama göre milliyetçilik, dönemin toplumsal bir gerekliliğidir. Milliyetçilik bu kuramda, sosyal, siyasal ve ekonomik gelişimlere ve değişimlere etki eden modernleşme süreci ile birlikte değerlendirilir. Etno-sembolcü kuramda ise milliyetçilik, milletlerin etnik köken ve kültür özellikleri vurgulanır. Türk sözlü ve yazılı kültür ürünlerinde millî simgelere sıklıkla rastlanılmaktadır. Özellikle Türk Halk Edebiyatı ürünü Âşık Edebiyatı’nda Türk milliyetçiliğini yansıtan simgeler yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu simgeler, taşıdıkları derin anlamlarla Türklerin bilinçaltına seslenmektedir. Her bir simgenin kendine özgü anlamsal millî değeri vardır. Ozantürk’ün “Turnalar” destanı Türk Dünyasının kültür birliğini öne çıkaran bir destandır. Birbiriyle ilişkili üç ayrı metinden oluşan Turnalar destanında Türk Dünyasını oluşturan Türk toplulukları anlatılmaktadır. Bu metinlerden ilkinde Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Özbekistan, Türkiye ve Türkmenistan Türklerinden söz edilmektedir. İkinci metinde Irak, İran, Doğu Türkistan, Kırım, Tataristan, Başkurdistan, Yakutistan / Saha Eli, Çuvaşistan, Altay Cumhuriyeti, Tuva Cumhuriyeti, Hakas Cumhuriyeti gibi ülkelerin de içinde bulunduğu geniş bir coğrafyada yaşayan Türk boyları dile getirilmektedir. Üçüncü metinde Yunanistan / Batı Trakya, Bulgaristan, Romanya, Moldova / Gagavuzeli, Srbistan, Karadağ, Bosna-Hersek, Kosova, Arnavutluk, Hırvatistan, Makedonya, Macaristan gibi ülkelerde yaşayan ve “var olma mücadelesi” veren Türklerden, Avrupa’daki Türk varlığından söz edilmektedir.

“Turnalar” destanı Ozantürk mahlasıyla âşık tarzı şiirler de yazan Bayram Durbilmez’in bir eseridir. Durbilmez, âşık edebiyatı, tekke-tasavvuf edebiyatı ve Türk Dünyası halk bilimi alanlarında çalışmalarıyla tanınan bir bilginidir. Bu bilgin, Türk milliyetçiliğini savunan çeşitli sivil toplum kuruluşlarında, vakıf ve derneklerde yönetim kurulu üyesi, yönetim kurulu başkanı ve genel merkez delegesi gibi görevler yapmış Türkçü, milliyetçi bir fikir insanı olarak da tanınmaktadır. Şiirlerinde genellikle Ozantürk mahlasını kullanması, Durbilmez’in sanat dünyasında da milliyetçi bir tavır sahibi olduğunu gösterir. Bu makalede, Ozantürk / Bayram Durbilmez’in, Türk Dünyası konulu “Turnalar” destanında farklı coğrafi bölgelerde varlığını sürdüren Türk devletleri ve topluluklarına ait birçok millî simge yer almaktadır. Söz konusu millî simgeler; milliyetçi kuramlar çerçevesinde bir kısmının doğal milletler olduğunu kabul eden ilçki, bir kısmının modernleşmenin etkisiyle ortaya çıkan modernist ve bir kısmının da etnik kültürel değerleri benimseyen etno-sembolcü yaklaşım içerisinde değerlendirilmektedir. Ayrıca bu üç yaklaşım içerisinde de değerlendirilen simgeler de bulunmaktadır. Destandaki milliyetçi bakış açısını belirlerken, şairin Türk Dünyası konulu akademik çalışmalarına da değinilmesi sonucu milliyetçiliğin bilimsel temelleri de gösterilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Milliyetçilik, milliyetçilik kuramları, Türk Dünyası, Ozantürk, Turnalar, destan, Âşık Edebiyatı.

Аннотация

В результате оценок и исследований по теме национализма возникли различные теории. Среди этих теорий на первый план вышли « первоначальная теория» (примордиализм), «модернистская теория» и «этно-символистическая теория». Первоначальная теория утверждает, что нации происходят из одного и того же происхождения и имеют общую религию, язык, культуру и историю. В этой теории есть «натуралистические», «биологические» и «культурные» точки зрения. Согласно модернистской теории, национализм, является социальной необходимостью эпохи. В этой теории национализм оценивается вместе с процессом модернизации, который влияет на социальные, политические и экономические процессы и изменения. В этносимволистской теории акцент делается на национализме, этническом происхождении и культурных особенностях наций. Национальные символы часто встречаются в турецких устных и письменных культурных произведениях. Символы, отражающие турецкий национализм, особенно, широко используются в Ашыкских произведениях Турецкой народной литературы. Эти символы своим глубоким смыслом откликаются в подсознании турков. Каждый символ имеет свое смысловое национальное значение. Эпос Озантюрка «Журавли» - это эпос, подчеркивающий культурное единство Тюркского мира. В эпосе «Журавли», состоящей из трех разных текстов, связанных между собой, описываются Тюркские общины, составляющие Тюркский мир. В первом из этих текстов упоминаются тюрки Азербайджана, Казахстана, Кыргызстана, Турецкой Республики Северного Кипра, Узбекистана, Турции и Туркменистана. Во втором тексте выражены тюркские племена, проживающие на широкой географии, включающей такие страны, как Ирак, Иран, Восточный Туркестан, Крым, Татарстан, Башкортостан, Республика Саха (Якутия), Чувашия, Республика Алтай, Республика Тыва, Республика Хакасия. В третьем тексте упоминаются турки, проживающие и «борющиеся за существование», в таких странах, как Греция/Западная Фракия, Болгария, Румыния, Молдова/Гагаузия, Сербия, Черногория, Босния-Герцеговина, Косово, Албания, Хорватия, Македония, Венгрия, а также турки в Европе. Эпос «Журавли» — произведение Байрама

A Study of Ozantürk's Epic Of "Turnalar" In Terms of Nationalism Theories...

Дурбилмеца, который также пишет стихи в стиле ашык под псевдонимом Озантюрк. Дурбилмец - ученый, известный своими работами в области ашыкской литературы, текке-суфийской литературы и фольклора тюркского мира. Этот ученый также известен как тюркист, националист, который был членом совета директоров, председателем совета директоров и делегатом в штаб-квартирах различных неправительственных организаций, фондов и ассоциаций, защищающих Турецкий национализм. Тот факт, что он обычно использует псевдоним Озантюрк в своих стихах, показывает, что Дурбилмец также придерживается националистических взглядов в мире искусства. В этой статье, много национальных символов, принадлежащих Тюркским государствам и общинам, которые существуют в разных географических регионах в эпосе Озантюрка/Байрама Дурбилмеца «Журавли» о тюркском мире. Вышеупомянутые национальные символы; в рамках националистических теорий некоторые из них рассматриваются в рамках примитивного подхода, который признают себя естественными нациями, некоторые из них являются модернистскими, возникшими в результате модернизации, а некоторые из них, в рамках этносимволистского подхода, принимающего этническую принадлежность. Также имеются символы, которые оцениваются в рамках этих трех подходов. При определении националистической точки зрения в эпосе, будут еще попытки показать научные основы национализма в результате академических исследований поэта о Тюркском мире.

Ключевые слова: Национализм, теории национализма, Тюркский мир, Озантюрк, Журавли, эпос, Ашыкская литература.

Introduction

Ozantürk's poem titled "Turnalar" is an epic of the Turkish World consisting of three parts. It is also possible to accept the poem each part of which has the characteristics of a separate text, independent of each other as three separate epics. The first of the epics has a sub-title named '*Yedi devlet, bir millete*', the second one '*Esir yurtlara*', and the third one '*Balkan ellerinden Avrupa'ya*.' In the second epic, a wide geography including countries such as Iraq, Iran, East Turkestan, Crimea, Tatarstan, Bashkortostan, Yakutia / Sakha, Chuvashia, Altai Republic, Tuva Republic, Khakas Republic and Turkish tribes living in this geography are mentioned. The third epic speaks of Turks who struggle for "existence" and live in countries like Greece/Western Thrace, Bulgaria, Romania, Moldova/ Gagauzia, Serbia, Montenegro, Bosnia-Herzegovina, Kosovo, Albania, Croatia, Macedonia, and Hungary. Each of the three interrelated epics consists of nine quatrains. Each of the epics written in quatrain verse and 6+5=11 pattern of syllabic verse has a rhyme scheme in the form of abab, cccb, çççb, dddb, eebb, fffb, gggg, hhhb, ıııb. The poet, who uses the pseudonym "Ozantürk" in the first of the epics which were created in accordance with the tradition of telling / composing epics in the Aşık (minstrel) manner, prefers the pseudonym "Dur / bilmez" in the second and third epics.

The poet, who uses the pseudonyms "Ozantürk" and "Dur / bilmez" in his three epics titled "Turnalar", is Bayram Durbilmez, who is known for his works in the fields of "literary art" and "literary science". The father of the poet, who was born and raised in a socio-cultural environment where the traditions of ashik

literature are kept alive and important representatives were raised (Durbilmez, 2018; Durbilmez, 2019; Durbilmez, 2020), is Ashik Türkmenoğlu (Durbilmez, 2013; Durbilmez, 2015; Durbilmez, 2020) and his father's grandfather is Ashik Şifaî (Durbilmez, 2021, pp. 81-82). Bayram Durbilmez, who stepped into the world of literature with his poems written in ashik manner, has also done many academic studies on ashik literature as a scientist. His scholarly writings which emphasize the significance of many ashik in the tradition of ashik literature — in particular Dede Korkut, the master of ashiks (Durbilmez, 2003, pp. 219-232; Durbilmez, 2015, pp. 165-179; Durbilmez 2016, pp. 483- 505)- are a crucial source for minstrel literature research. It is possible to list some of the ashiks who are the subject of Durbilmez's works as follows:

Karaca Oğlan (2007, pp. 30-44; 2021), Ashik Veysel Şatıroğlu (1995, pp. 34-37; 1999, pp. 155-179; 2013, pp. 33-44; 2013, pp. 47-52), Ashik Murat Çobanoğlu (1993; 2014), Ashik Meydanî (1999), Ozan Gürbüz Değer (2007), Ashik Türkmenoğlu (2013; 2015; 2020), Ashik Hasretî (2016; 2020), Ashik Mehmet İkrâmî (2020), Ashik Ceyhunî (2012, pp. 142-152), Ashik Sıdkı Baba (2017, pp. 43-85), Yusuf Sıra (1999, pp. 258-272) and Neşet Ertaş (2013, pp. 315-347). In his studies on the divans of Muhyiddin Abdal (1998), and Sıdkı Baba (2019), and on dervish poets like Yunus Emre (2002, pp. 205-214), Shah İsmail Hatayî (2016, pp. 117-127), the representative poets and their works of the same tradition in ashik literature are examined Prof. Dr. Bayram Durbilmez, who works on the origins, traditions, spread areas of ashik literature, branches / schools of ashik, existence of poetry in ashik manner, existence of stories in ashik manner, musical instruments (kopuz, dombra, saz, etc.), verse forms, verse types and representatives, published 32 books, more than 100 articles, around 100 papers, 22 encyclopaedia entry.

Books and book sections such as Destanlarla Erzincan (1992), Taşpınarlı Halk Şairleri (1998 / 2004 / 2008 / 2016 / 2018), Kayserili Halk Şairlerinin Şiirlerinde Kıbrıs (1999), Âşıkların Diliyle Erciyes Dağı (2006), Yozgatlı Halk Şairlerinin Diliyle Kıbrıs (2014) and Çanakkale Destanları: Yozgatlı Ozanlardan Örnekler Üzerine Bir İnceleme (2021) are some of his academic works on minstrel literature. He has important research and examinations about ashik literature and traditional Turkish poetry in his works titled Gelenekli Türk Anlatıları (2017), Türk Dünyası Kültürü-1 (2017), Türk Dünyası Kültürü-2 (2019), Türk Kültür Coğrafyası, Halk Bilimi ve Edebiyat Araştırmaları (2019). His international papers and articles are also very important in terms of demonstrating his expertise on the ashik style poems he wrote, in addition to his academic studies on the formation of ashik literature, its historical development, traditions of ashik literature, representatives of tradition, verse forms, and verse types. We can list some of the awards he received for his works on ashik literature as follows:

Folklor Araştırmaları Kurumu- Avard for Service to Turkish Folk Culture (2003), Avard for Service to Ashik Tradition (2004), *Motif Vakfı*- Folklore Encouragement Avard (2005), *Türkiye Yazarlar Birliği*- Review Award (2007), Cyprus Turkish Resistance Organization 50th Anniversary Medal of

A Study of Ozantürk's Epic Of "Turnalar" In Terms of Nationalism Theories...

Honor (2009), Dede Korkut Achievement Award (2018), Karacaoğlan Service Award (2019), Bilge Tonyukuk Award for Service to Turkish Education (2020) and Award for service to Turkish Word Ashik Literature (2022).

The following poetry books have featured the literary works of Ozantürk, also known as Bayram Durbilmez:

Vatanım Bağrında / Şiir Tomurcukları (1984), *Çileli Hayat / Huzura Hasret* (1988), *Öze Çağrı* (1993), *Yarname* (2002), *Turnalar / Türk Dünyası Şiirleri* (2012), *Gönül Coğrafyamızda -Dede Korkut Ruhuyla-* (2021), *ç/Ağlayan s/Özler: Öze Dönüş* (2021) and *Sürmeli Yar* (2021). Additionally, some of his poems were translated into Azerbaijani Turkish by E. İskenderzade and T. Musayeva and collected in a book called *Sürmeli Yarım* (Bakü, 2009). A selection of his poems has also been published in the book *Birname* (2011). Ozantürk is referred to as a "poet of puns," a "poet of love," and a "poet of the Turkish World" in studies on his poems. Ozantürk is referred to as a "poet of puns," a "poet of love," and a "poet of the Turkish World" in studies on his poems[†] As a matter of fact, the epic of Turnalar is one of the examples proving that he is a "Poet of the Turkish World". Durbilmez, who produced significant works in the field of Turkish World culture as well as in the field of ashik literature, worked as a guest lecturer in Azerbaijan and Kazakhstan. He is a scientist who conducts research and studies in many countries such as Azerbaijan, Uzbekistan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, TRNC, Western Thrace / Greece, Gagauzia / Moldova, Tatarstan, Yakutia, Altai Republic, Crimea, Bosnia-Herzegovina, Macedonia, Bulgaria, Romania, Serbia, Montenegro, Germany, Poland, Russia, Ukraine, Georgia, Iran and Syria. The epic of Turnalar by Durbilmez who is known as a Turkish nationalist intellectual as well as being a person of science, culture and art will be analyzed based on the text in the book called *Gönül Coğrafyamızda - Dede Korkut Ruhuyla -* (2021). In the epic, a Turkist poet's sentiments and thoughts about the Turkish World are expressed in poetry with an aesthetic beauty. The spirit of Turkishness and the unity of Turkish culture are well evident in all three texts. These texts, which reflect the poet's understanding of nationalism, will be examined in terms of nationalism theories.

Depending on the circumstances and situation (political, economic, and social), nationalism has a *versatile* and *flexible* structure. It adjusts to the conditions of that period and of society. This shows that nationalism may manifest differently in different periods (Özkırımlı, 2019, pp. 255). However, culture lies at the core of many understandings of nationalism. As a result of assessments and studies on nationalism, some theories have arisen (Özkırımlı, 2019, pp. 27-74). As with the definitions of the concept of nationalism, there are many discussions about the theories of nationalism. Among these discussions, three theories stand out: 1.

[†] Numerous researches and studies have been conducted on Durbilmez's life, art and works. For further information on this see: Oğuz, 1994, pp.196; Işık, 2007, pp. 1106; Alptekin and Sakaoğlu, 2006, pp. 248-251; Sariçiçek, 2009, pp. 139-146; Subaşı, 2009, pp. 28-30; Alptekin and Güzel, 2010, pp.148; Akbay, 2011, pp. 71-84; Qafkazlı, 2011, pp. 153-154; Tekin, 2012, pp. 208; Alptekin, 2015, pp. 70; Bilgehan, 2017, pp. 11-18; Bilgehan, 2017, pp. 14-22; Bilgehan, 2017, pp. 15-21; Erol, 2017, pp. 13-19; Erol, 2019.

Primordial theory, 2. Modernist theory, 3. Ethno-symbolist theory (Özkırımlı, 2019, pp. 27-74).[‡]

Researchers who subscribe to the primordial theory argues that nations have a pure structure that has existed since ancient times. This theory claims that nations come from the same lineage and share a common *religion, language, culture and history*. Researchers have developed different perspectives within the theory of primordialism itself. These include "*naturalistic*", "*biological*" and "*cultural*" perspectives. The "naturalistic" theory advocates an unusual idea compared to other theories. According to this idea, ethnic identity is as *natural a part* as our *sense organs and gender*. People have an innate group like *family*. It is argued that the members of this group share a common character, culture, history, and purpose. The "*biological*" perspective is the second theory, which looks for the roots of nationalism in *genetic and instincts*. From a 'cultural primordial perspective, basic allegiances are '*given*'. It is original and pure. It is not derived from anything. Its origin is too long to be discovered. An individual belonging to a group is *committed* to the group and its experiences. Excitement and emotion come to the fore rather than personal interests within the group (Özkırımlı, 2019, pp. 76-83). The features of this theory include ancestry, common language, belief, history and culture.

Events that are viewed as modernization processes, such as industrialization, the establishment of centralized states, urbanization, the separation of religion and state affairs, and the rise of secularism, have impacted social, political, and economic developments and changes. Nationalism, according to *modernists* who claim it developed for these reasons, was a social necessity at that time. Researchers who subscribe to this view suggest that *nationalism creates nations, not nations nationalism*" (Özkırımlı, 2019, pp. 96-98).

The third widely adopted theory of nationalism is *the ethno-symbolist* theory. In this theory, emphasis is placed on *ethnicity and culture*. Researchers defending this theory argue that the origin of *national identities* is not formed in the modern period, but by the influence of myths, traditions, customs, morals, beliefs and other cultural values and symbols from the past. They argue that nationalism cannot emerge out of nothing, and national identities can't be shaped only by the influence of modernization. In this respect, while ethno-symbolists do not accept the ideas of the primordialists about the birth of nationalism, they accept that the understanding of nationalism is the product of the modernization period. However, it is claimed that the source of nationalism is the existence of *memories, myths, language, cultural values and symbols* (Özkırımlı, 2019, pp. 190-192).

In this article, the epic of "Turnalar" (Durbilmez, 2000, pp. 87-105, Durbilmez, 2019, pp. 9-13), which was composed by Prof. Dr. Bayram Durbilmez under the pen name "Ozantürk and Dur/bilmez," (Durbilmez, 2002, pp. 54-67; Durbilmez, 2007, pp. 30-44; Durbilmez, 2017, pp. 43-85) a man of science,

[‡] There is also the theory of "banal nationalism".

A Study of Ozantürk's Epic Of "Turnalar" In Terms of Nationalism Theories...

culture, and art and intellectual, shall attempt to be studied in terms of nationalist ideas.

Theories of Nationalism and a Study on the Epic of Turnalar

When we look at how nationalism is defined and interpreted, it is seen that it is founded on three basic pillars. The main feature of these three main elements is that they are interconnected. The first of these is "*national identity*". National identity is the features that make a society different from other societies (Kösoğlu, 1992). It reveals who the society is, its purpose and national character. National character is also shaped by material and spiritual cultural elements. Material cultural elements include the organizational structure of the state, its functioning, its internal and external security, the economic welfare of the people and the protection of the people. Elements of spiritual culture are myths, traditions, customs, symbols, rituals and ideologies that constitute the common consciousness of the nation. The value that will keep these material and spiritual cultural elements alive is the common language. The second one is "*national unity*". National unity means forging bonds between individuals in the society and acting together against other societies. The third one is "*national independence*". It is the right of a nation to govern itself without being under a patronage of another nation (Erdem, 2020, pp. 40-43).

It is impossible to attempt to describe Turkish nationalism and other nations' understandings of nationalism using a single theory. However, it is also important to be aware that the national style of a society is also reflected in its cultural and symbolic values. With what kind of national style societies operate is also reflected in literary products. In this article, based on the symbolic values in the epics called "Turnalar" and benefiting from the theories of nationalism, a critical evaluation is made about the understanding of Turkish nationalism of that period.

In order to better understand the epics "Turnalar", it is useful to first provide information about the crane bird (Turna), which is the main motif of the epics. The crane bird is a mythological element. It is generally known as a sacred bird that brings good news. Additionally, cranes have the characteristics of flying in a certain pattern and order, supporting one another, acting in harmony and unison, not leaving any bird in the group behind, not abandoning their mates, being devoted to their mates and other birds in the group. For instance, the crane bird, one of the birds considered sacred among the Altai Turks, is one of the paired and loyal birds. It is strictly forbidden to kill cranes in this area (Temizkan, 2014, pp. 166). In the Zhou period, the belief that the soul flies to the sky as a "*crane*" as well as "*steam*" continued among non-Muslim Turkish groups and among those who accepted Islam with some changes, in the form of "*entering the body of a crane, taking on a crane's form*". For example, "*Sakha Turks tells the story that a god in the third sky gathered migratory birds and formed a community of them. "Seven young women and their daughters descend to earth in crane-forms to become human and bear children"*" (Roux, 2005, pp. 336-337). According to a record in

1822, among Sakha Turks, cranes, too, are found among the Sacred Beings, who are both the protector and ancestor of the tribes (Roux, 2005, pp. 335).

There are also many beliefs about cranes. It was considered a sin to cause the crane to change its path and stay in the air. While killing of a crane is a harbinger of negativities in Bashkir folk beliefs, it is a bird that brings harm to its hunter if it is hunted in Anatolia. At the same time, the crane is the symbol of maidens and beauty. Crane is sometimes the harbinger of excitement, sometimes sadness, and sometimes of joy. It is also claimed that the crane bird is the messenger of God (Gümüş, 2021, pp. 305-306).

The crane, which is present in the intellectual world of Turkish states and tribes, is used as a symbol in clothings, household goods, laces, carpets, thresholds and cradles. It is also possible to see this usage in the epics of the Kyrgyz Turks (Gümüş, 2021, pp. 306).

After Turks embraced Islam and Islamic mysticism entered Turkish life, beliefs nourished by ancient cultures took on a new colour and shape. According to Sufism, birds carry news from heart to heart and secret from maqaam (station) to maqaam. It is believed that the spirits of the dervishes take on a bird's form during sleep and wander around the spiritual places. Dervishes leave the dervish lodge they are affiliated with by the order of their sheikh and go afield. This journey means that the dervish are, from time to time, worried that he is estranged from God, so that he cuts off his interest in daily life and seeks God in his heart in solitude. Alevi and Bektashi have, under the influence of ancient Turkish belief and within their own values, interpreted the crane which on the way from eternity to infinity has reached the secret of existence in absence. According to Bektashi, cranes symbolise living beings with *faith and admission* who walk the road with divine love. The crane bird appears as a messenger motif among *Alevi and Bektashi* as it is in Turkish folk literature (Elçin, 1997, pp. 69-75; Gümüş, 2021, p. 306).

As it can be seen when we examine the "Turnalar" epics in terms of nationalism theory after providing information about the main motif of the Turnalar epics, the epics contain elements of ancestry, language, belief, history, and culture which are among the characteristics of the "primordialism" theory. In some parts of the epics, the "genealogical" element, in some parts the "language" element, in some parts "cultural values" and "belief", and in some parts "historical consciousness" come to the fore.

The "naturalist" view of the primordial theory which contends that nations are natural is found in the main idea of the first epic within the phrase "*seven states and one nation*" expressing the notion of belonging to the same lineage, race and family.

Ozantürk expresses in the lines in his first epic "*Uçun odlar yurdu Azerbaycan'a*" (T1/2a)[§], "*Görün esrarengiz Özbekistan'ı*" (T1/3b), "*Taşken'le*

§ T1/2a:

T: Turnalar, 1: the first epic of Turnalar, 2: second quadrant, a: represent the first line of the quadrant. In other examinations, the lines in the epic are shown in this fashion.

A Study of Ozantürk's Epic Of "Turnalar" In Terms of Nationalism Theories...

Türkistan bir ruh, bir beden” (T1/4a), “*Kazak ellerine bir yudum verin turnalar*” (T1/5c), “*Kırgız ellerinde küheylan yürek*” (T1/6b), “*Yiğit mücahidin eşsiz destanı*” (Durbilmez, 2013, 173-193), “*Yavru vatani da görün turnalar*” (T1/8cd) and “*Türkiye kalplerde sevgi pınarı...*”(T1/9b) that Azerbaijan, Uzbekistan, Turkistan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Foster-Land (TRNC) and Turkey are one nation descended from the same lineage.

Ozantürk in the lines of “*Balkanlar namusu, arı Türklüğün / Gönül haritası çizin turnalar / Evlad-ı Fatihan yarı Türklüğün / Birlik denizinde yüzün turnalar*” (T3/1a-b-c-d) in his third epic sends cranes to the sons of Fatih Sultan Mehmet who was a friend of Turkishness to establish the harmony in the Balkan lands which he expresses as the honour of Turkishness. This emblem, which has significance for Turkish history and culture, is a social and national value that influences people's actions and personal goals on an individual basis. Ozantürk emphasizes Turkishness with the representation of Fatih Sultan Mehmet.

Ozantürk, in lines “*Deliorman, Dobriç (Dobrich), Burgaz (Burgas), Kırçali / Filibe (Plovdiv), Silistre (Silistra) bir kardeş eli* (T3/5a-b); “*Oğuz (Oguz), Kıpçak (Kipchak), Karluk aynı cevahir / Eski Cuma, Şumnu, Rusçuk, Razgrad bir* (T3/6a-b); *Sirbistan (Serbia), Karabağ (Karabakh), bir Bosna-Hersek (Bosnia Herzegovina)*(T3/8b), emphasizes brotherhood, unity and togetherness. He states that the Balkan Turks and Turks of Ulugh (Greater) Turkestan come from the same lineage and spirit.

"Biological" theory, the second view which falls within the theory of primordialism, and which seeks the origin of nationalism in genetic characteristics and instincts, appears in the following lines in epics:

In the lines “*Taşkent’le Türkistan bir ruh, bir beden* (T1/4a) / *Evlad-ı Fatihan yâri Türklüğün* (T3/1c), Ozantürk tells that the Turks of Uzbekistan and Turkistan come from the same spirit and the same ancestry, and that the lineage of the Balkan Turks goes back to Fatih Sultan Mehmet. It is seen that the *naturalist* point of view, which expresses the lineage, race and the same family, and the *biological* point of view contain similar features.

It is seen that the epics contain the elements of ancestry, language, belief, history, and culture, which are among the characteristics of the "cultural primordialism" theory.

The following lines of the epics feature the *cultural* interpretation of the primordialism theory, which is the first to exist, pure, and whose source cannot be determined and which involves excitement and emotions: “*Korkut küylerinde tılsım Sırderya*”** (T1/5a) “*Doğu Türkistan’a edin hareket*” (T2/4a), “*Başkurt, Altay, Tuva, Hakas elleri* (Durbilmez, 2017, pp. 49-56)” (T2/9a) “*Saha, Çuvaş yurdu... Karlı belleri*” (T2/9b). “Korkut Ata”, the wise person of the cultural world of the Turks who live in different geographical regions, have different beliefs, speak various accents, dialects, and subdialects of the Turkish language, have a common culture and literature, have similar traditions and customs, and have the same

** Sırdeya, Syrdarya, Jaxartes, Amu Darya, Jayhun.

values, is the most important legacy for the culture of the Turkish world. There are many narratives about "Korkut Ata". The narratives are embraced in the Turkish culture and have diversified as they are passed down orally from generation to generation, they become stereotypes even when they transform into different narrative genres and also continue their development. There are examples of myths, legends, epics, stories and fairy tales among the narratives about "Korkut Ata" (Durbilmez, 2015, pp. 165-179). These narratives contain the shared customs, traditions, morals, beliefs, and behaviours of the Turks. There are also various beliefs about "Korkut Ata". *In Kazakhstan, "Korkut Ata" is accepted as the ancestor of tune/ melody and the founder of folk music. Korkut melody* (Durbilmez, 2003, pp. 219-232) is accepted as a school (ecole) in Kazakhstan (Durbilmez, 2019, pp.19-34). The poet highlights Turkish culture by reference to Korkut tunes, which have a major historical significance for Turkish culture.

Ozantürk indicates the regions where the Turks first existed and location where they appeared on the stage of history with references to the territories of *Syrdarya* (Ceyhun), Eastern Turkestan and lands of Southern Siberia.

Ozantürk who writes "*İnce belli kırk kız sanki kırk melek (T1/6a) / Manas'la siz de at sürün turnalar*"(T1/6d)" sends cranes from Kazakhstan to Kyrgyzstan and also mentions Manas, an important symbol of the Turkish cultural world (Durbilmez and Gümüş, 2022, pp. 58-70).

The "forty girls", the origin of the Kyrgyz Turks who have a deep cultural treasure is mentioned. According to the legend of the descension from the forty girls; Once upon a time there was a king and his beautiful daughter. The king builds a castle for his daughter, assigns forty girls to her service and takes care of her without showing it to any men. One day, the girls go out for fun, they come to a water flowing through the middle of the palace and see the foam on the water. Girls like foam and bathe in it. Forty girls who bath in foam become pregnant, and the king hears about it. Angry at this situation, the king takes forty girls and leaves them on a deserted mountain. From these forty girls, Kyrgyz clan was born (Gümüş, 2021, pp. 40).

One of the most important symbols of Kyrgyz Turkish culture and the culture of the Turkic world is the Epic of Manas. The Epic of Manas contains many common cultural heritages such as material culture, religion and beliefs of the Turkish cultural world, oral literature works, the wedding, entertainment and competition culture, hunting, onomastics, folk medicine (Durbilmez, 2003, pp. 154-176).

"Horse" is an important asset in the development of Turkish culture and social life (Gümüş, 2021, pp. 223-224). Ozantürk wants the cranes to ride with Manas. "Manas" and "horse" symbols which are important for Turks are used together. Horse, in Turkish culture, is considered a sacred being. The horse motif is present throughout Turkish epics. Even in Manas Epic, the horse is the companion and helper of Manas (Durbilmez, 2007, pp. 23). The "horse" motif which is a national, historical, social and cultural symbol of the Turks is used in the epic to revive the Turkish consciousness.

A Study of Ozantürk's Epic Of "Turnalar" In Terms of Nationalism Theories...

The line "*Isık Gölde sanki bir şir hayat*" (T1/7a) refers to Isık Gölü, which has a significant place in Turkish history and culture. Hereby, the values that remain in the subconscious of Turks are addressed.

Some modernists claim that the development of nationalism depends on economic conditions while according to some others, it depends on political changes, and for the others it depends on socio-cultural changes and developments. It is insufficient to highlight only one aspect in the explanation of nationalism. These economic, political and socio-cultural changes and developments are factors that trigger each other. The change or development of one of them impacts the others. Therefore, using just one element to account for the rise of nationalism would be incorrect. Due to these changes and developments, the idea of nationalism came to the fore. It is, in some ways, a cause-and-effect relationship. The idea of Turancılık (Turanism) which is the main theme of the epics is an ideology that emerged in the last periods of the Ottoman Empire as a result of political, social and economic changes. In this context, considering the period in which the epics were written and the conditions of that period, we can also talk about a nationalism that includes the modernist nationalism theory.

In his third epic, in the lines "*Balkanlar namusu, arı Türklüğün*" (T3/1a), "*Batı Trakya'yı süzün turnalar*" (T3/2d), "*Gümülcine, Rodop, İskeçe Türkü*" (T3/3a), "*Deliorman, Dobriç, Burgaz, Kırçali*" (T3/5a), "*Filiba, Silistre bir kardeş eli*" (T3/5b), "*Eski Cuma, Şumnu, Rusçuk, Razgrad bir*" (T3/6b), "*Dobruca uzanır bir uçtan bir uca*" (T3/7a), "*Gezin Romanya (Durbilmez, 2010,s.245-257)'yı boylu boyunca*" (T3/7b), "*Karasu, Babadağ, Köstence, Tulca...*" (T3/7c), "*Bükreş'te dizeler dizin turnalar*" (T3/7d), Ozantürk addresses to the Turks of Balkan (Durbilmez, 2011; Durbilmez, 2017, pp. 61-85). The political, social, and economic developments that occurred during the final decades of the Ottoman Empire in the late 19th and early 20th centuries were influential in the rise of the idea of nationalism among the nations living in the Balkans. Ozantürk promotes unity and solidarity by calling out to the Turkish communities living in the Balkans through cranes. It is emphasized that the Turks living in the Balkans and other Turkish societies share a common lineage.

With the line "*Bu yurtlarda doğan can Atatürk'ü*" (T3/3c), Ozantürk refers to Mustafa Kemal Atatürk, who was born and grew up in the Balkan lands and is the symbolic name of Turks and Turkishness. The political, social, and economic developments that took place in the modernization process of the Republic of Turkey which was established in the first quarter of the 20th century were made under the leadership of Atatürk in line with the principle of Turkish nationalism. Atatürk has become the symbol of Turkish nationalism due to the services he has done for the Republic of Turkey in the modernization process. With the understanding of "*Everyone who considers himself a Turk is a Turk*", Atatürk states that the concept of nation for the Turkish nation is more than a race, but a unity of spirit. For this reason, the symbol of Atatürk is identified with the Turkish spirit in poetry. Ozantürk highlights the notion of Turkism by emphasizing Atatürk, particularly in this section.

When we examine the epics in terms of nationalist theories, it is seen that Turkish nationalism primarily reflects an ethno-symbolist conception of nationalism. The term ethno-symbolist is used to describe theorists who focus on ethnic background and culture in their analysis of nationalism. Ethno-symbolism is shaped under the influence of national identities, myths, cultural values, symbols, beliefs and memories from the past (Özkırıklı, 2019, pp. 189-207).

Allowing people to name, classify and remember the objects they encounter in their social world, symbols enable people to relate and communicate with the material and spiritual world. In the lines “*Uçun süzülerek bizim ellere*” / “*Sevgi diyârına varın turnalar*” / “*Yükleyin vuslatı esen yellere*” / “*Dostları sımşık sarın turnalar*” (T1/1abcd), Ozantürk conveys emotional news to the Turkish lands through cranes. Communication with Turkish states and communities in epics is done through cranes.

The Karabakh is emphasized in the line “*Karabağ düşeli köz düştü cana*” (T1/2b). In this verse, Ozantürk develops sympathy between Turkey and Azerbaijan, and states that the fire that fell on Karabakh also fell on Turkey, and that Turkey also experienced the pain that Azerbaijan suffered.

For Turks, land is used synonymously with the concept of homeland. The use of the concepts of land and of homeland in the same sense originates from a cultural accumulation (Gümüş, 2013, pp. 1554). The concept of land which is one of the cultural elements that ensure the unity and solidarity of the Turks also aids in the growth of a shared consciousness among Turks who live in various regions but share the same values. Ozantürk uses the Karabakh issue as an ethnic symbol in this epic.

With the expression *Nevayi başına girin turnalar* (T1/3d), Ozantürk reminds Ali Şîr Nevâyî, who made significant contributions to Turkish history and culture. The phrase “*Nevâyî bağı*” in the line relates to Turkish language and Turkish culture. Ali Şîr Nevâyî, one of the most important names in the history of Turkish culture and civilization, has provided great services to the language, culture and history of the Turks. (Bulut, 2017, pp. 23-28). By expressing the historical and cultural identities of the Turkish society, Ozantürk instills national feelings into the Turkish society.

Ozantürk revealed Ahmet Yesevî who is a significant figure in Turkish culture from his subconscious in the line *Yesevî birliğe göstermiş özen* (T1/4b). He is a notable Sufi pioneer who helped Islam and Sufi culture to grow throughout Ulugh Turkestan. He has wise poems that the public can understand, that are transferred from language to language and that he tells in plain Turkish (Tosun, 2017, pp. 7-11).

Ozantürk who writes “*Korkut küylerinde tulsım Sırderya* (T1/5a)” uses national symbols of the Turkish cultural world by reminding Korkut Ata the cultural symbol of the Turkish world with the expression Korkut küyleri, and by reminding “Manas Epic” with the words “Manas” and “at (horse)” in lines “*Manas’la siz de at sürün turnalar* (T1/6d).” The values attributed to Korkut Ata and the cultural elements and the symbols included in the Manas Epic also reflect

A Study of Ozantürk's Epic Of "Turnalar" In Terms of Nationalism Theories...

the ethnic characteristics of the Turks. Thus, the expressions "Korkut küyleri", "Manas" and "at (horse)" in the verses are also rated within the ethno-symbolist theory.

Ozantürk who says "*Kımızdan bir yudum verin turnalar*" (T1/5d) sends cranes from Turkistan to Kazakhstan and requests that they give him a sip of kumis(kumys) to quench his thirst. Kumis is a symbolic drink in Turkish culture. Ozantürk sees the longing for unity and togetherness as a "thirst", and in order to quench this longing, he asks cranes to give him a sip of kumis which is the symbolic drink of the Turks (Durbilmez, 2013, pp. 85-129).

Ozantürk emphasizes the Turkish language in the line "*Türkçe türküler der gönül lisani* (T1/8a)". The most valuable and strongest element of Turkish national culture is the Turkish language (Kafesoğlu, 1970, pp. 1-2). Language represents individuals, society, and the universe. It also preserves all the values of the society. Language is integrative, which is one of its key functions. Language is also an indicator of cultural dominance. In this sense, the Turkish language is the memory of the Turkish nation. It is the Turkish language that keeps Turkish history alive (Özkan, 2021). Therefore, Ozantürk particularly emphasizes the Turkish language, which is the most important element that will ensure Turkish unity.

In his verses "*Sonra Heyder Baba dağını seçin / Şehriyâr'la bayram şerbeti için* (T2/3bc)", Ozantürk makes reference to minstrel Şehriyâr, who has become a symbol for Turkish cultural world (Sertkaya, 2010, pp. 145-146) and to Mount Heyder, which was symbolized with his poem "Heydar Baba'ya Selam." Ozantürk suggests cranes the Eid sherbet (juice) which was associated with Şehriyâr who is a significant icon of Turkish culture to quench their thirst. Eid sherbet mentioned in the epic is also a value unique to Turks. Sherbet is a tasty beverage. A good conversation might be started by sweetening the tongue.

Ozantürk who writes "*Abdullah Tukay'ı duyun Kazan'da / Kol Şerif'e yüzler sürün turnalar* (T2/7cd)" speaks of Abdullah Tukay, the national poet of Tatar Turks, the most important representative of modern Tatar poetry, and the founder of the contemporary Kazan-Tatar literary language (Durbilmez and Tekin, 2020, pp. 307-326), and sufi Kol Şerif, who was martyred during the struggle for independence against the Russians. Ozantürk instils national feelings and national values into Turkish society by referring to people who have become ethnic symbols.

In the line "*Çok selâm söyleyin Süyümbike'ye* (T2/8a)", Ozantürk emphasizes independence through Süyümbike, the leading heroine of Turkish history and Turkish nationalism, loved by the Turkish people for her nobility and intelligence, the daughter of Khan of Nogais Yusuf Mirza and also the last hanbike (Khan's wife) of the Kazan Khanate. In this line, Ozantürk used Süyümbike as a symbol of independence for the Turks.

In the lines "*Evlad-ı Fatihan yari Türklüğün*" (T1/3c), "*Bu yurtlarda doğan can Atatürk*" (T3/3c), "*Attila'nın yurdu Budabeşte'ye*" (T3/9a), Ozantürk brings the idea of Turkism to the fore by referring to Mehmet the Conqueror who conquered Istanbul which has an important place in Turkish history, to Atatürk the

founder of Republic of Turkey and to Attila who is a Turkish leader who is famous in Europe and is respected by everyone. Talking about the leaders who left their mark on the period in which they lived, Ozantürk refers to Turkish history. By mentioning the leaders who have become ethnic symbols the subconscious feeling of nationalism of the Turks is addressed. Along with other theories, the values in these lines can also be evaluated within the ethno-symbolism theory.

In the line "*Sarı Saltuk yurdu eyler misafir*" (T3/6c), Ozantürk refers to Sarı Saltuk, who is one of the symbolic names of the Turkish-Islamic faith and who is remembered with respect in Turkish history especially in the hearts of Anatolian, Rumelian and Balkan Turks.

In the lines "*Nevruz çiçekleri derin turnalar* (T2/3d) and *Büyür Hidrellezde sevgi lâlesi* (T3/2b), references are made to the common cultural heritage of "Nevruz" / "Yenigün" which is celebrated in the Turkish world and which heralds the arrival of spring (Durbilmez, 2003, pp. 29-34; Durbilmez, 2019, pp. 181-188) and to Hidrellez which is described as the revival of nature. Durbilmez who also has important scientific studies on the Turkish cultural world draws attention to the importance of holidays in terms of national identity and culture with his statement "*Holidays are also among national cultural elements that make communities into a nation and keep the consciousness of being a nation alive*" (Durbilmez, 2019, pp. 15).

Holiday culture includes many moral and cultural values such as unity, solidarity, peace, brotherhood, love, and respect among Turks. After embracing Islam, the Turks observe the holiday "Hidrellez" which marks the end of winter and the start of summer which is an important transition period of nature (Çobanoğlu, 2000, pp. 35-54). Hidrellez has a socially unifying and integrating national function. Hidrellez is associated with resurrection. In these lines of the epic, the resurrection of Turkish unity and Turkish consciousness is symbolized.

In the lines "*Türk'ü bekler yine dilinde türkü*" (T3/3b), Türkü which means folk poetry specific to the Turks is mentioned (Oğuz, 2010, pp. 58-61). The Turkish nation has a rich historical and cultural background from the first ages to the present day. This cultural richness finds voices through Turkish folk songs Türkü. "Türkü" which is a common cultural product that reflects the values of the Turkish nation appears as an important ethnic symbol in the epic.

The area of East Turkestan, one of the first Turkish settlements, is referenced in the line "*Doğu Türkistan'a edin hareket*" (T2/4a). East Turkestan serves as a geographical and historical icon for Turks, and it is a region with a living Turkish culture,

Ozantürk highlights the need for independence, love, unity, and integrity in this verse. By internalizing the cultural values that the Turkish people uphold, it is aimed to foster consensus, balance, and collaboration among the members of the society. The values of peace and tolerance with such national characteristics are also portrayed in the proverbs in the Turkish world (Durbilmez, 2017, pp. 157-173).

A Study of Ozantürk's Epic Of "Turnalar" In Terms of Nationalism Theories...

Ozantürk, in the lines “*Kırım’i düşleyen uğrar Kırım’a*” / “*Kırımı uğrayan ağlar kırım*” / “*Akmescit, Akyar, Kerç, Eski Kırım’a...*”/ “*Çiğliklara kulak verin turnalar*” (T2/6abcd), particularly addresses Crimea (Durbilmez, 2007, pp. 177-190; Durbilmez, 2017, pp. 201-220). He speaks of the oppression of Crimea.

Ozantürk recalls the Turkic lands through speaking of independent Turkish states and important cities in his first epic; Azerbaijan (T1/2a), Uzbekistan (T1/3b), Turkistan (T1/4a), Kazakhstan (T1/5c), Kyrgyzstan (T1/6b), Foster Homeland (TRNC) (T1/8d), Turkey (T1/ 9b) and Karabakh (T1/2b), Samarkand (T1/3c), Bukhara (T1/3c), Tashkent (T1/4a), Almaty (T1/5b), Astana (T1/5b), Bishkek (T1/6c), Ashgabat (T1/7c); of symbolic cities that have an important place in Turkish history and culture and which could not be relieved from captivity in his second epic; Mosul (T2/2a), Kirkuk (T2/2a), Tabriz (T2/3a), Akmescit (T2/6c), Akyar (T2/6c), Kerch (T2/6c) and of the important settlements of Turkish history which have become the symbol for Turks in Balkans in his third epic; Western Thrace (T3/2d) Gümülcine (Komotini) (T3/3a), Rhodope (T3/3a), İskeçe (Xanthi) (T3/3a), Deliorman (T3/5a), Dobrich (T3/5a), Burgas (T3/5a), Kırçali (T3/5a), Filibe (Plovdiv) (T3/5b), Silistra (T3/5b), Danube (T3/5c), Meriç (T3/5c), Eskicuma (T3/6b), Shumen (T3/6b), Ruse (T3/6b), Razgrad (T3/6b), Dobruja (T3/7a), Karasu (T3/8c), Babadag (T3/8c), Constanta (T3/8c), Tulca (T3/8c), Bucharest (T3) /8d), Tirana (T3/9d), Zagreb (T3/8d), Üsküp (Skopje) (T3/8d) and Budapest (T3/9a). Epics serve as a functional national tool that establishes an emotional bond among Turks and motivates national consciousness among them.

OVERALL ANALYSIS AND CONCLUSION

Every icon used in epics is an element of national culture. National views, rather than personal perceptions, are more prominent in symbols. Ethnic symbols are included specifically in epics that will establish a harmony in heart among Turks.

Symbolic names in epics are cultural elements intended to promote Turkish unity. Each component of society has a meaning that comes from the role it plays in the system and from the way it interacts with the whole. This meaning can only be understood in the context of this interaction. Therefore, when considered in terms of their contribution to the continuation of society and the purpose they fulfill, these elements are symbols that convey integrity. The images in the epics activate the national instinct among Turkish people, which is defined as the act of pushing them into action. In other words, the symbols of nationalism used through epics highlight the sense of nationalism of the Turks. Nations from the same lineage that are located in various geographical places are able to form a strong emotional connection through their national symbols.

Ozantürk insert the messages he wants to convey to the public in epics into the lines. Turkish states and cities, Turkish communities, people who left their mark on Turkish language, history and culture are included in epics. Through the images and messages in the epics, he sows the dominant values, perceptions, and

common images in the society to people's minds. The implanted values in question are national pieces that reflect Turkish culture and identity.

Ozantürk uses the epics of "Turnalar as an instrument to influence people's subconscious." The mythological figure of Turna, which appears in epics, serves as a means of communication for the news of love, longing, and reconciliation. The Turkish people's understanding of their history and identity is strengthened by such symbols. It demonstrates the sense of unity and solidarity among Turks. It contributes to the collective action of Turkish societies.

When the "Turnalar" epics are analysed in the context of nationalism theories, it becomes clear that the notion of Turkish nationalism incorporates elements of theories from primordialism, modernism, and ethno-symbolism. Some national images are evaluated within more than one theory.

For instance, the Atatürk symbol in the epic can be assessed using the primordialist, ethno-symbolist, and modernist. This is due to the meaning that Atatürk conveyed in the epic. Atatürk's thoughts and actions on Turkish nationalism can be evaluated within the Modernist theory, while considering he was the Turkist symbol of that period it can also be evaluated within the Ethno-symbolist theory and due to the activities carried out in that period regarding Turkish nationalism, it can also be evaluated within the Primordial theory. Ozantürk purposively uses suchlike symbols in his epics.

The concept of Turanism, which Turkish nationalism views as the red apple, comes to the forefront when we examine the epics as a whole. Turkish nationalists who adhere the ideal of Turanism primarily seek to strengthen the notion of Turkism in Turkey, both in politics, in the intelligentsia, and in the public and also through fostering sociocultural, economic, and political linkages with other autonomous Turkish societies, they hope to build an ideal Turkish society.

As a sign of unity and solidarity in heart, in the "Turnalar" epics Ozantürk sends the crane bird which is a mythical symbol for the Turkish states to the Turkish states and communities. Turkish states and communities, significant cultural cities and important people are used as national symbols. A call to "return to self" is made through these symbols.

Ozantürk has created a work of high literary and scientific value in terms of aesthetics and semantics within certain rules and patterns. He masterfully included the important symbols of Turkish nationalism in the quatrains. The aforementioned symbols in epics are functional national tools that contain messages of unity and integrity that represent the phenomenon of "us" rather than "me". Through his "Turnalar" epics, Ozantürk builds cultural contact among Turks and fosters a sense of Turkishness.

References

AKBAY, O. H. (2011). A Literary Analysis on the Japanese Version of the Poems by Bayram Durbilmez. *ZfWT / Zeitschrift für die Welt der Türken - Journal of World of Turks*, 3 (2), 71- 84.

A Study of Ozantürk's Epic Of "Turnalar" In Terms of Nationalism Theories...

- ALPTEKİN, A. B. (2015). *Anadolu'dan Kıbrıs'a Halk Kültürü Köprüsü*, Akçağ Yay.: Ankara.
- ALPTEKİN, A. B. and Güzel, A. (2010). *Geçmişten Günümüze Âşıkların Dilinde Sarıkamış*, (ed. B. Sönmez), Omnia Yay.: İstanbul.
- ALPTEKİN, A. B. and Sakaoğlu, S. (2006). *Türk Saz Şiiri Antolojisi (14- 21. Yüzyıllar)*, Akçağ Yay.: Ankara.
- BİLGEHAN, M. (2017). Bayram Durbilmez'in 'Turnalar' Şiiri ile Türk Dünyasına Ruhsal Bir Farkındalık. *Erciyes*, 40 (474), 11-18.
- BİLGEHAN, M. (2017). Bayram Durbilmez'in 'Turnalar-II' Şiiri ile Türk Dünyasına Ruhsal Bir Farkındalık. *Erciyes*, 40 (475), 14-22.
- BİLGEHAN, M. (2017). Şiir Dili Bağlamında Turnalar / Türk Dünyası Şiirleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Erciyes*, 40 (477), 15-21.
- BULUT, S. (2017). Asya Coğrafyası'nın Büyük Edibi Ali Şîr Nevâî'nin Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Türk Dili'ne Katkıları. *Asya Studies Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*. 1, 23-41.
- ÇOBANOĞLU, Ö. (2000). Türk Dünyası Sosyo-Kültürel Bağlamında Nevruz Bayramının Yapısal ve İşlevsel Bakımlardan Halk Bilimsel Çözümlemesi. *Uluslararası Nevruz Sempozyumu Bildirileri*, HAGEM Yay.: Ankara.
- DURBİLMEZ, B. (1995). "Âşık Veysel'in Edebi Kişiliği", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, 97, 34-37.
- DURBİLMEZ, B. (1998). *Taşpınarlı Halk Şairleri*, Geçit Yay.: Kayseri.
- DURBİLMEZ, B. (1999). *Kayserili Halk Şairlerinin Şiirlerinde Kıbrıs*, Geçit Yay.: Kayseri.
- DURBİLMEZ, B. (1999). Âşık Veysel'in Kayserili Ozanlara Etkileri. *Folklor / Edebiyat*, 5 (19), 155-179.
- DURBİLMEZ, B. (2000) *Âşık Meydânî, Hayatı- Sanatı- Şiirlerinden Örnekler*, Laçın Yay.: Kayseri.
- DURBİLMEZ, B. (2000). Tarihî Olay-Edebî Metin İlişkileri Bağlamında Kıbrıs Konulu Âşık Tarzı Şiirler Üzerine Bir Değerlendirme. *Proceedings of the Third Internatioal Congress for Cyprus Studies*, Volume:2 Linguistics& Literature. Doğu Akdeniz Üniversitesi Yay.: Gazi Magosa, 87-105.
- DURBİLMEZ, B. (2000). Türk Dünyasında Ortak Halk Kültürü. *Oxutuşu Professorlar VIII. Teoriyalıq Ğilmi Konferansiyası (Öğretim Üyeleri VIII. Teorik İlmî Sempozyum)*, 25-28 Nisan 2000, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Türkistan/ Kazakistan.
- DURBİLMEZ, B. (2001). "Kayserili Âşık Meydanî'nin Hayatı ve Sanatı", *Folklor / Edebiyat*, 7/26, 169-187.
- DURBİLMEZ, B. (2002). Yunus Emre ve Muhyiddin Abdal Divanlarında Gönül. *Folklor / Edebiyat*, 8 (30), 205-214.
- DURBİLMEZ, B. (2002). Türk Kültüründe Abdallar ve Abdal Mahlaslı Halk Şairleri. *Yol / Bilim, Kültür Araştırma*, 18, 54-67.
- DURBİLMEZ, B. (2003). Efsaneden Destana: Kazakistan'da Korkut Ata ve Korkut Küyü. *Millî Folklor*, 8 (60), 219-232.

- DURBİLMEZ, B. (2003). Manas Destanındaki Kimi Motiflerin Türk Halk Kültüründeki Yansımaları. *Halk Bilimi Araştırmaları-Forschungen für Volkerkunde*, 2. Kitap, İstanbul- Aaacen, 154-176.
- DURBİLMEZ, B. (2003). Türk Kültüründe Yenigün/Nevruz Bayramı. *TÜRKSÖY*, 9, 29-34.
- DURBİLMEZ, B. (2006). Somut Olmayan Kültür Mirası: Halk Hikâyeciliği ve Kars Yöresi Âşıkları. *Mitten Meddaha Türk Halk Anlatıları Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, Gazi Üniversitesi Türk Halkbilimi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara, 341-364.
- DURBİLMEZ, B. (2006). Âşıkların Diliyle Erciyes Dağı. *Prof. Dr. Saim Sakaoğlu'na Armağan*, (ed. A.B. Alptekin), Kömen- SOTA Yay.: Konya, 554-570.
- DURBİLMEZ, B. (2006). Sarıkamış ve Yöresi Âşık Tarzı Kültür Geleneği. *Folklor ve Etnoğrafya Beynelhalq Elmi Jurnal / Folklore and Ethnography International Scientific Journal*, 9, 42-51.
- DURBİLMEZ, B. (2007). *Ozan Gürbüz Değer, Hayatı- Sanatı- Şiirlerinden Örnekler*, Kültür Ajansı Yay.: Ankara.
- DURBİLMEZ, B. (2007). Kırım Türk Halk Anlatılarında Sayı Simgeçiliği. *Millî Folklor*, 10 (76), 177-190.
- DURBİLMEZ, B. (2007). Türk Dünyası Atasözlerinde Barış ve Hoşgörü. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi 38. ICANAS Bildiriler/ Edebiyat Bilimi Sorunları ve Çözümleri, vol. II*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yay.: Ankara, 589-609.
- DURBİLMEZ, B. (2007). Renk Adına Bağlı Mahlaslar ve Karacaoğlan Mahlaslı Halk Şairleri. *Doğumunun 400. Yılında Uluslararası Karacaoğlan Sempozyumu*, (ed. K. Ünal), Tarsus Belediyesi Yay.: Tarsus, 30-44.
- DURBİLMEZ, B. (2007). Âşık Tarzı Şiirlerde Sözlü Tarih (Kayserili ve Yozgatlı Âşıkların Şiirlerinden Örneklerle). *II. Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni (10-12 Nisan 2006)- Bildiriler*, Erciyes Üniversitesi Yay.: Kayseri, 299-317.
- DURBİLMEZ, B. (2008). *Âşık Edebiyatı Araştırmaları: Taşpınarlı Halk Şairleri* (3rd edition), Ürün Yay.: Ankara.
- DURBİLMEZ, B.(2008). Nahçıvan Türk Halk İnanışlarında Mitolojik Sayılar. *Turkish Studies*, 3 (7), 340-352.
- DURBİLMEZ, B. (2010). Romanya Sözlü Türk Edebiyatı Ürünlerinde Mitolojik Sayılar. *Folklor / Edebiyat*, 16 (64), 245-257.
- DURBİLMEZ, B. (2010). Hakas Türklerinin Kadın Yiğitlik Destanı Huban Arıç'da Mitolojik Bir Sayı: Dokuz. *Epik Türk Ənənəsində Dastan, Ortaq Türk Keçmişindən Ortaq Türk Galacayına VI Uluslararası Folklor Konferansının Materialları* (25-26 Noyabr), Bakü, 80-85.
- DURBİLMEZ, B. (2011). Batı Trakya Türk Halk Kültüründe Mitolojik Sayılar. *Zeitschrift für die Welt der Türken / Journal of World of Turks*, 3 (1), 77-93.

A Study of Ozantürk's Epic Of "Turnalar" In Terms of Nationalism Theories...

- DURBİLMEZ, B. (2012). Zileli Âşık Ceyhunî'nin Yozgatlı Halk Şairleri Üzerine Etkileri. *Tarihi ve Kültürü İle II. Zile Sempozyumu (6-9 Ekim 2011)-Bildiriler*, (ed. M. Yardımcı), İzmir, 142-152.
- DURBİLMEZ, B. (2013). *Vefatının 15. Yıldönümünde Yozgatlı Âşık Türkmenoğlu*, Laçin Yay.: Kayseri.
- DURBİLMEZ, B. (2013). Kazakistan'dan Derlenen Manzum Bilmecelerin Şiirlik Yapı Özellikleri ve Bir Tasnif Denemesi. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 34, 85-129.
- DURBİLMEZ, B. (2013). Tarihî Gerçeklerin Âşık Edebiyatına Yansıması Bağlamında Türk Mukavemet Teşkilatı ve Kıbrıs Mücahitleri. *Folklor/Edebiyat*, 76, 173-193.
- DURBİLMEZ, B. (2013). Национальное Единство в Поэзии Ашыка Вейселя и Тюркский Мир. *Вестник Тюркского Мира*, 1, 33-44.
- DURBİLMEZ, B. (2013). Âşık Veysel'in Şiirlerinde Millî Birlik Fikri ve Türk Dünyası. *Türk Yurdu*, 33 (65), 47-52.
- DURBİLMEZ, B. (2013). İkincil Sözlü Kültür Bağlamında Neşet Ertaş'ın Türkü Dağarcığına Bir Bakış. *Uluslararası Bozkırın Tezenesi Neşet Ertaş Sempozyumu, (13-14 Mayıs 2013)*, Kırşehir-Türkiye, 1, 315-347.
- DURBİLMEZ, B. (2013). Tatar Hatını Niler Kürmiy'de Evlenme Kültürü. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 207, 1-34.
- DURBİLMEZ, B. (2014). *Karşlı Âşık Murat Çobanoğlu/ Hayatı, Sanatı ve Eserleri*, Kardeşler Matbaası: Kayseri.
- DURBİLMEZ, B. (2014). Yozgatlı Halk Şairlerinin Diliyle Kıbrıs, *Prof. Dr. Ali Çelik Armağanı*, (ed. C. Gökşen,), Akçağ Yay.: Ankara, 139-266.
- DURBİLMEZ, B. (2015). *Âşık Türkmenoğlu- Hayatı, Şiir Sanatı ve Şiirlerinden Örnekler*, Kardeşler Matbaası: Kayseri.
- DURBİLMEZ, B. (2015). Kazakistan'da Bilmeceler (= Jumbak) Sorma Geleneği. *Prof. Dr. Erman Artun Armağanı*, (ed. R. Şenesen, ve Z. Elbir), Adana, 181-200.
- DURBİLMEZ, B. (2015). Eflâton Cem Güney'in 'Dede Korkut Masalları'na Metinler Arası Bir Yaklaşım: 'Kan Turalı' Örneği. *Millî Folklor*, 108, 165-179.
- DURBİLMEZ, B. (2016). *Âşık Hasreti'nin Atışma Sanatı Üzerine Bir İnceleme*, Lâçin Yay./ Bizim Büro Matbaası: Kayseri.
- DURBİLMEZ, B. (2016). *Âşık Edebiyatı ve Taşpınarlı Halk Şairleri* (4th edition), Akçağ Yay.: Ankara.
- DURBİLMEZ, B. (2016). Ozan Kavramından Hareketle Dede Korkut Üzerine Bir Değerlendirme. *III. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi: Dede Korkut ve Türk Dünyası (19-23 Ekim 2015, Çeşme- İzmir) Bildiriler Kitabı*, vol. 1, (ed. M. Ekici et al.), Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Yay.: İzmir, 483-505.
- DURBİLMEZ, B. (2016). Hatayî'nin Anadolu Sahası Halk Şairlerine Etkileri ve Sıdkı Baba Divanında Geçen 'Vardım Kırklar Meclisine' Şiiri Üzerine

- Metinlerarası Bir Yaklaşım. *Kaygusuzun Bilge Torunu Abdurrahman Güzel Armağanı*, (ed. H. Duran), TKAE Yay.: Ankara, 117-127.
- DURBİLMEZ, B. (2017). *Gelenekli Türk Anlatıları-1*, Ötüken Yay.: İstanbul.
- DURBİLMEZ, B. (2017). *Türk Dünyası Kültürü -1*, Ötüken Yay.: İstanbul.
- DURBİLMEZ, B. (2017). Sıdkı Mahlaslı Halk Şairleri ve Yeniceli Âşık Sıdkı Baba'nın Bu Şairler İçindeki Yeri, *Yeniceli Âşık Sıdkı Baba ve Popülerlik Çerçevesinde Kültür ve Sanat Sempozyumu Bildirileri (13-15 Ekim 2016, Mersin)*, (ed. N. Çıblak Coşkun and Mete Bülent Değer), Mersin Büyükşehir Belediye Başkanlığı Yay.: Mersin, 43-85.
- DURBİLMEZ, B. (2018). *Âşık Edebiyatı ve Taşpınarlı Halk Şairleri* (5th edition), Akçağ Yay.: Ankara.
- DURBİLMEZ, B. (2018). Kırgız Destancılarında ve Destanlarında Rüya Motifi. 9. *Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, vol.4: Gelenek Görenek ve İnançlar*, KTB Yay.: Ankara, 143-156.
- DURBİLMEZ, B. (2018). Türk Dünyasındaki Kültürel Gelişmeler İçinde Birleştirici Bir Unsur: Ortak Atasözleri (Türkiye ve Kazakistan Sahası Atasözlerinden Örneklerle). *XX. Gasırdın Basınan Kazirge Deyin Türki Dünyesinin Sayası, Ekonomikalık jane Madeni Damuı attı Halıkaralık Simpozium*, (24-27 April 2018) El Farabi Üniversitesi ile T.C. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu ATAM: Almatı.
- DURBİLMEZ, B. (2018). "Türkiye Sahası Âşık Edebiyatında 'Ayak' Terimleri, Sorunlar ve Öneriler", *Yeni Türkiye / Türk Dili Özel Sayısı-1*, 24 / 99, 155-165.
- DURBİLMEZ, B. (2019). *Türk Dünyası Kültürü -2*, Ötüken Yay.: İstanbul.
- DURBİLMEZ, B. (2019). *Türk Kültür Coğrafyası, Halk Bilimi ve Edebiyat Araştırmaları*, Ötüken Yay.: İstanbul.
- DURBİLMEZ, B. (2019). *Derviş Tarzı Türk Edebiyatı ve Sıdkı Baba Dîvânı*, Bilge Kültür-Sanat Yay.: İstanbul.
- DURBİLMEZ, B. (2019). Âşık Türkmenoğlu'nun Erciyes Destanı Üzerine. *Erciyes*, 42 (500), 9-13.
- DURBİLMEZ, B. (2020). *Âşık Türkmenoğlu- Hayatı, Sosyo-Kültürel Çevresi, Âşık Edebiyatındaki Yeri, Şiir Sanatı ve Şiirlerinden Örnekler* (2nd edition), Akçağ Yay.: Ankara.
- DURBİLMEZ, B. (2020). *Âşık Edebiyatında Şiir Sanatı- Hasretî'den Örneklerle*, Akçağ Yay.: Ankara.
- DURBİLMEZ, B. (2020). *Karacaoğlan Geleneğinde Bir Âşık: Mehmet İkrâmî*, Ürün Yay.: Ankara.
- DURBİLMEZ, B. (2021). *Çanakkale Destanları: Yozgatlı Ozanlardan Örnekler Üzerine Bir İnceleme*, Ürün Yay.: Ankara.
- DURBİLMEZ, B. (2021). Atasözlerinde ve Deyimlerde İnsan: Gagavuz Söyleyişlerinden ve Demeklerinden Örneklerle. *Doğumunun 60. Yılında Nevzat Özkan Armağanı Ediyä Yazıka*, (ed. H. Tokyürek and B. Bekar), Nobel Akademik Yay.: Ankara, 67-94.

A Study of Ozantürk's Epic Of "Turnalar" In Terms of Nationalism Theories...

- DURBİLMEZ, B. (2021). *Gönül Coğrafyamızda –Dede Korkut Ruhuyla-*, Sonçağ Kültür Yay.: Ankara.
- DURBİLMEZ, B. and Tekin F. (2020). Kazan-Tatar Türklerinin Halk Anlatılarında ‘Yılan’, ‘Ejderha’ ve ‘Yuha’ , *Türk Dünyası Araştırmaları*, 245, 307-326.
- DURBİLMEZ, B. and Gümüş Ş. (2022). Kırgızistan’da Kara İyeler ve Devletle İlgili İnanışlar: Kırgız Türk Destanlarından Örneklerle, *Millî Folklor*, 133, 58-70.
- ELÇİN, Ş. (1997). *Halk Edebiyatı Araştırmaları-1*, Akçağ Yay.: Ankara.
- ERDEM, T. (2020). *Milliyetçilik*, Milli Basım ve Yayım Yay.: İstanbul.
- EROL, Y. (2017). Âşık Tarzı Şiirler de Yazan Bir Bilim Adamının Âşık Edebiyatı Üzerine Çalışmaları. *Erciyes*, 40 (471), 13-19.
- EROL, M. (2019). Durbilmez/Ozantürk, Bayram Durbilmez”, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/durbilmez-ozanturk-bayram-durbilmez> (Access date: 19.05.2022).
- GASIMLI, M. (2006). Bahşı ve Ozan-Âşık İlişkilerinin Tarihi Özelliği. (Narrator Durbilmez, B.), *Folklor/Edebiyat*, 47, 9-14.
- GÜMÜŞ, M. (2013). Türklerde Vatan Kültürünün Oluşumu Anadolu Tecrübesi. *Turkish Studies*, 8, 1553-1570.
- GÜMÜŞ, Ş. (2021). *Kırgız Destanlarında Mitolojik Unsurlar*, Paradigma Akademi Yay.: Çanakkale.
- IŞIK, İ. (2007). *Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, vol. 3, Elvan Yay.: Ankara.
- KAFESOĞLU, İ. (1970). *Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri*, Millî Eğitim Yayınevi: İstanbul.
- QAFKAZLI, X. (2011). Müasir Dövr Türk Edebiyatının Görkemli Şairi Bayram Durbilmez. *Müasir Şerqşunaslığın Aktual Problemleri Beynelhalq Elmi Konfransın Materialları (1-2 iyun 2011)*, AMEA akad. Z. M. Bünyadov adına Şerqşunaslıq İnstitutu ve Türkologiya ve Merkezi Asiya Araşdırmalar İnstitutu, Babeş- Bolyai Universiteti, Bakü, 153- 154.
- KASIMLI, M. (2007). Âşık Muhitleri ve Nahçıvan Âşık Muhiti. (Narrator Durbilmez, B.), *Folklor /Edebiyat* (Nakhchivan special issue), 51, 25-33.
- KÖSOĞLU, N. (1992). *Millî Kültür ve Kimlik*, Ötüken Neşriyat: İstanbul.
- OCAK, A. Y. (1998). *Hidrellez, İslam Ansiklopedisi*, TDV. Yay.: İstanbul.
- OĞUZ, M. Ö. et al. (2014). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yay.: Ankara.
- OĞUZ, M. Ö. (1994). *Yozgat'ta Halk Şairliğinin Dünü ve Bugünü*, Kültür Bakanlığı Yay.: Ankara.
- OĞUZ, M. Ö. (2020). Çok Uluslu Hidrellez: Sınırlar ve Sorunlar. *Millî Folklor*, 125, 35-45.
- OH, E. and Joraev M. (2013). Tarihi Genetik Ortaklık ve Senkretik (Bağdaştırmacı) Sanat Yaklaşımları Bağlamında Şaman ve Epik Küyci (Ozan). (trans. B. Durbilmez), *Folklor / Edebiyat - Folklore/ Literature*, 19 (76), 63-76.
- ÖZKAN, N. (2021). *Türk Dilinin Yurtları*, Bilge Kültür- Sanat Yay.: İstanbul.

- ÖZKIRIMLI, U. (2010). *Milliyetçilik Üzerine Güncel Tartışmalar Eleştirel Bir Müdahale*, Bilgi Yayıncılık Yay.: İstanbul.
- ÖZKIRIMLI, U. (2019). *Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış*, Doğu Batı Yay.: Ankara.
- ÖZSOY, B. S., Aslan, N. and Durbilmez, B. (1992). *Destanlarla Erzincan*, ERÜ Yay.: Kayseri.
- ROUX, J.P. (2005). *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar* (trans. A. Kazancıgil and L. A. Özcan), Kabalcı Yayınevi Yay.: İstanbul.
- SARIÇİÇEK, M. (2009). Yarname'nin Ontolojik Tahlili. *Folklor / Edebiyat*, 60, 139- 146.
- SUBAŞI, M. İ. (2009). Bayram Durbilmez'in Şiiri. *Erciyes*, 378, 28-30.
- SERTKAYA, A. G. (2010). Şehriyâr'a Irak'ta Yazılan Nazireler. *DÜ SBE Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1, 145-155.
- TAN, N. (2012). Şair Olunmaz Şair Doğulur Aynasında Şair Bayram Durbilmez. *Kültür Çağlayanı*, 16.
- TEMİZKAN, M. (2014). Türk Kültüründe ve Alevi-Bektaşî İnancında Turna. *Millî Folklor*, 101, 162-170.
- TOSUN, N. (2017). *Hoca Ahmet Yesevî Seçme Makaleler*, Merkez Repro Basım Yayın Yay.: Ankara.

RUSÇA'NIN SÖZ VARLIĞI UNSURLARI TEMELİNDE DURGUN DON ROMANININ SÖZ VARLIĞI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME*

AN EVALUATION ON VOCABULARY OF NOVEL AND QUIET FLOWS THE DON ON THE BASIS OF RUSSIAN VOCABULARY ELEMENTS

АНАЛИЗ ПО ЛЕКСИКЕ РОМАНА ТИХИЙ ДОН НА ОСНОВЕ ЭЛЕМЕНТОВ РУССКОЙ ЛЕКСИКИ

Selin TEKELİ**

ÖZ

Bir dilin söz varlığı, o dilin zenginliğinin ve gelişmişliğinin en önemli göstergelerinden biridir. Çünkü her dilin kendine ait sözcük hazinesi, söz varlığı vardır. Özellikle ait olduğu dilin edebi eserlerinin söz varlığı üzerine yapılan dilbilimsel çalışmalar, o dili kullanan toplumun maddi ve manevi kültürü, hayata bakış açısı, inançları, geleneği, göreneği gibi birçok özelliğini ortaya koymasından dolayı değer taşır. Çalışmamızda söz varlığı çalışmalarının öneminden hareketle Rus ve Dünya edebiyatında önemli bir yeri olan Sovyet Rus yazar Mihail Aleksandroviç Şolohov'un bir başyapıt olarak adlandırabileceğimiz *Durgun Don* eserinin söz varlığı makale konusu olarak ele alınmıştır. Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden tarama tekniği ile yürütülmüştür. Çalışma kapsamına romandaki deyim, atasözü, yerel ifadeler, argo ve eski sözcükler dâhil edilmiştir. Çalışma sonucunda eserin deyim ve yerel ifadeler (halk ağzında kullanılan sözcükler) açısından oldukça zengin olduğu kanısına varılmıştır. Şolohov'un incelenen bu eserinin dilsel açıdan zengin bir söz varlığına sahip olduğu ve yazarın kendine özgü üslubunu ortaya çıkarmadaki rolü ortadadır. Şolohov'un *Durgun Don* eserindeki söz varlığını ortaya koyan bu çalışmada, Don Kazaklarının toplumsal ve kültürel değerleri hakkında bilgi vermek, o bölgenin söz varlığını belirlemek ve Rusçanın söz varlığına katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

* Bu çalışma, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında, Prof. Dr. Sevinç Üçgül danışmanlığında hazırlanan *Rusçanın Söz Varlığı Açısından Mihail Şolohov'un "Durgun Don" Eserinin İncelenmesi* adlı doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

Kaynak Gösterim / Citation / Цитата: Tekeli, S. (2022). Rusça'nın Söz Varlığı Unsurları Temelinde Durgun Don Romanının Söz Varlığı Üzerine Bir Değerlendirme . *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* , 1 (56) , 53-66 . DOI: 10.17498/kdeniz.1187408

** **ORCID:** [0000-0002-4081-9155](https://orcid.org/0000-0002-4081-9155), Dr. Öğretim Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Yabancı Diller Bölümü, selinozturk@kmu.edu.tr

Rusça'nın Söz Varlığı Unsurları Temelinde Durgun Don Romanının Söz Varlığı...

Anahtar Kelimeler: Dil, söz varlığı unsurları, Don Kazak söz varlığı, Şolohov, Durgun Don.

ABSTRACT

The vocabulary of a language is one of the significant indicators of that language's richness and development. Because, every language has its own words and vocabulary. Particularly, linguistic studies on the vocabulary of the literary works of the language to which it belongs are valuable in terms of revealing many features such as the material and spiritual culture, life standards, traditions and customs of the society speaking that language. Considering the importance of the studies on vocabulary, in this study, the vocabulary in *And Quiet Flows the Don* of Mikhail Sholokhov, who was an important agent both in Russian and world literature Soviet-Russian author, was discussed. The study was carried out through the scanning technique from qualitative research methods. In this study, idioms, proverbs, dialects, slangs and archaic words were included. At the end of this study, it was asserted that the work was highly rich in terms of idioms and dialects. It is obvious that this analyzed work of Sholokhov has a linguistically rich vocabulary and its role in revealing the author's specific style. This article, presenting the vocabulary in *And Quiet Flows the Don* by Sholokhov, is aimed to give information about social and cultural values of Don Kazakhs, to discover the vocabulary of that region and to contribute to the Russian vocabulary.

Key Words: Language, vocabulary elements, Don Kazaks vocabulary, Sholokhov, And Quiet Flows the Don.

АННОТАЦИЯ

Лексика любого языка является одним из важнейших показателей богатства и развития этого языка. Ведь каждый язык имеет свой словарный запас и лексику. В частности, лингвистические исследования лексики литературных произведений того языка, к которому он принадлежит, ценны с точки зрения выявления многих особенностей общества, использующего этот язык, таких как материальная и духовная культура, взгляд на жизнь, верования, традиции и обычаи. В нашем исследовании, исходя из важности изучения лексики, в качестве темы статьи рассматривается лексика произведения советского русского писателя Михаила Александровича Шолохова "Тихий Дон", которое можно назвать шедевром, занимающим важное место в русской и мировой литературе. Исследование проводилось с помощью метода опроса, одного из методов качественного исследования. В сферу исследования вошли фразеологизмы, пословицы, местные выражения, сленги и устаревшие слова в романе. В результате исследования был сделан вывод, что роман довольно богат в плане фразеологизмов и местных выражений (слов, используемых в народном диалекте). Очевидно, что анализируемое произведение Шолохова обладает лингвистически богатым словарным запасом, и его роль в выявлении уникального стиля автора очевидна. В данном исследовании, раскрывающем лексику в произведении Шолохова "Тихий Дон", ставится цель предоставить информацию о социальных и культурных ценностях донских казаков, определить лексику этого региона и внести вклад в лексику русского языка.

Ключевые слова: Язык, элементы лексики, лексика донских казаков, Шолохов, Тихий Дон.

GİRİŞ

Dil sürekli gelişen ve değişen bir olgudur. Bu gelişme ve değişme sürecinde dilin bünyesine birçok kavram ve sözcüğün girmesiyle söz varlığı

oluşmaya başlar. Söz varlığı ve sözcük hazinesi kavramları çoğu dilbilimci tarafından aynı kavramlar olarak tanımlanırken bazı dilbilimciler sözcük hazinesinin, bir metindeki tüm sözcükleri kapsadığını, söz varlığının ise tüm sözcük hazinesini ve deyim, atasözü, terim, alıntı sözcükler, ağız, argo, jargon ve eski sözcükler gibi söz varlığı unsurlarını da içerdiğini savunur.

Kelime dünyası, sözcük hazinesi, kelime hazinesi, söz dağarcığı olarak da kullanılan söz varlığı terimi İngilizcede *vocabulary*, Fransızcada *vocabulaire*, Almandada *wortschatz*, Rusça'da *лексика* terimleriyle karşılık bulmaktadır.

Bir dilin tüm kelimeleri, kişinin ya da toplumun söz dağarcığında bulunan tüm kelimelerin toplamı (Korkmaz, 2010: 144) şeklinde tanımlanan kelime hazinesi terimi birçok dilbilimci tarafından ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır.

Söz varlığı terimini daha genel bir anlam ile ifade eden Vardar, bu kavramla bir kişinin sahip olduğu ya da bütüncedeki tüm sözcükleri (2007: 182) kasteder.

Aksan ise söz varlığını bir bütün olarak ele alırken bir dilde yer alan tüm sözcükleri ve tüm söz varlığı öğelerini (terimleri, alıntı sözcükleri, atasözlerini, deyimleri, kalıp sözleri) de kapsadığını belirtir (2002: 13).

Rusçada söz varlığı teriminin karşılığı *лексика* sözcüğüdür. Bu terim, bir dildeki tüm sözcükleri kapsadığı gibi tek bir yazarın sözcük hazinesini, yazarın tek bir eserini ya da tüm eserlerini de içerebilmektedir (Kovalenko, 2009: 5; Karaulov, 1991: 207). Hatta bu terim ağız söz varlığı, metin söz varlığı, halkın söz varlığı gibi daha dar alanlarda da kullanılabilir (Krisin, 2007: 112).

L.G. Babenko söz varlığının, Rusçanın, İngilizcenin sözcük hazinesi gibi belirli bir dilde yer alan tüm sözcükleri içerdiğine, resmi dil ya da konuşma dili olarak tabakalara göre ayrıldığına, yazarın tek bir eserinde ya da tüm eserlerindeki sözcükleri kapsadığına dikkat çeker (2008: 4).

Söz varlığı, bir dilde var olan sözcüklerin tümüdür. Bir dilin sahip olduğu söz varlığı, onun zenginliğinin, gelişmişliğinin ve eskimişliğinin de en önemli göstergelerindedir. Siyasi, toplumsal, kültürel, ekonomik ve tarihsel alanda yaşanan gelişmeler söz varlığının zamanla farklılaşmasına yol açar.

Bir dilin ya da bir eserin tüm sözcüklerini kapsayan söz varlığı çalışmaları, bir toplumun maddi ve manevi değerlerini, kültürünü, dünyayı anlayış ve algılayış biçimini, gelenek-göreneğini, toplumsal yaşam tarzlarını, inançları ve inanışlarını yansıtmasının yanı sıra geçmişten günümüze kadar geçirdikleri süreci anlamak açısından da son derece önem taşır. Özellikle edebi ürünler ait oldukları toplumla ilgili önemli bilgiler içerdiği için araştırmacıya kılavuzluk etmektedirler. Aksan, söz varlığının ait olduğu toplumun geçmişini, maddi ve manevi kültürünü, hayata bakış açısını, sosyal ve ekonomik hayatını, deneyimlerini yansıttığını, özellikle sözcük, deyim ve atasözlerinde geçmiş dönem ile ilgili önemli bilgilere ulaşıldığını aktarırken (2011: 163) atasözlerinin yüzyıllarca yaşayabildiği gibi kültürde ve dilde yaşanan gelişme ve değişimlere bağlı olarak da unutulabildiklerine de dikkat çeker (2014: 111).

Bir edebi eseri oluşturan en önemli unsur söz varlığıdır. Söz varlığının zengin olması o eserin dili ve içeriğinin de zengin olduğunu gösterir. Dil açısından

Rusça'nın Söz Varlığı Unsurları Temelinde Durgun Don Romanının Söz Varlığı...

özellikle bir edebi eser içerisinde yer alan söz varlığı unsurlarının tespit edilmesi, söz varlığı çalışmaları açısından önemli veriler sunmaktadır. Bir edebi eserin sözcük hazinesinin ve söz varlığının ortaya çıkarılması yazarın dile hâkimiyetini ve dili kullanma becerisini de belirler. Yazarın söz varlığını bilmek, onun üslubu, dili ile ilgili bilgi sahibi olabilmeyi ve eserlerinin daha iyi anlaşılmasını sağlar. Bu amaçla yapılan çalışmada Şolohov'un en çok bilinen eserlerinden biri olan *Durgun Don* romanı söz varlığı unsurları açısından ele alınmıştır.

Rusçanın Söz Varlığının Özellikleri

Rusça, Slav dillerinin Doğu gurubunda yer alır. Rus dili, edebî dili, yerel ağızları, basit konuşmaları, profesyonel lehçeleri ve jargonları içerir (Gujva, 1978: 10-11). Rusçada sözcük türleri arasında en fazla bulunan isimler ve fiiller, anlamlı kelimeler sınıfında yer alır. İsimlere gelen son eklerin her birinin anlamları bulunmaktadır. Özellikle meslek adlarını belirtirken kullanılan *-щик*, *-чик* ile biten sözcükler (*каменщик*, *барабанщик* vd.), kişinin uğraşını, işini ifade eden *-ак*, *-як* ile biten sözcükler (*моряк*, *рыбак* vd.), kişinin milliyetini, aidiyetini belirtirken *-анин*, *-янин* ile biten sözcükler (*англичанин*, *северянин*) bu eklerle verilebilecek bazı örneklerdendir (Vinogradov, 1972: 87-99).

Dilin hareketli bir yapısının olması (siyasi, toplumsal, ekonomik, bilimsel, kültürel, teknolojik gelişme ve değişimler) sebebiyle sözcük hazinesi, söz varlığı da değişkenlik göstermektedir. Rusçanın söz varlığının değişmesinde etkili olan birkaç önemli olay dikkat çeker:

Rusya'da Çarlık döneminin yıkılması, Ekim devrimi sonucu kapitalist sistemin ortadan kalkması, Sovyet düzeninin ortaya çıkması sonucu sosyalist sistemin yerleşmesi, Sovyet ve Post-Sovyet dönemi yaşanan gelişmeler, Dünya savaşları, demokratikleşme gibi olaylar Rusçanın sözcük hazinesini etkiler. Daha çok Sovyet politikasını, yeni hükümeti, toplumsal düzeni ortaya koyan sözcükler söz varlığında yer almaya başlar (Ojegov, 1974: 20). *Совет* (Sovyet), *коммунизм* (komünizm), *либерализм* (liberalizm), *революция* (devrim), *пролетариат* (proleter), *самиздат*¹ (samizdat) gibi bazı sözcükler devrim sonrası oluşurken *колхоз*² (kolhoz), *ревком* (devrim komitesi), *совхоз*³ (sovhoz), *соцреализм* (sosyalist realizm) gibi bazı sözcüklerin de kısaltılarak kullanılması yaygın hale gelmiştir.

Söz varlığının değişmesinde etkili olan diğer bir etken ekonomik gelişmelere bağlı olarak yaşanan gelişmelerdir. Özellikle 1924 ve 1936 yılları arasında ekonomide yaşanan değişme ve gelişmeler sonucunda söz varlığına *пятилетка* (beş yıllık plan), *НЭП* (Yeni Ekonomi Politikası) gibi sözcükler girmeye başlamıştır.

¹ Samizdat: Edebi eserlerin yasa dışı sansürlü olarak çoğaltılmasıdır (<http://www.вокабула.рф/словари/бтс/самиздат>).

² Kolhoz: (Kolektif çiftliğin kısaltılmış hali) Ortak üretim araçları temelinde kolektif çiftçilik yapan köylülerin oluşturduğu bir birliktir (Ojegov-Şvedova, 1999: 285).

³ Sovhoz: (Sovyet çiftliğinin kısaltılmış hali) Devlete ait büyük bir tarım işletmesidir (Ojegov-Şvedova, 1999: 742).

Din alanında yaşanan gelişmeler de söz varlığının değişmesinde etkili olmuştur. Özellikle Rusya'da 988 yılında Hıristiyanlığın kabul edilmesi ve yayılması sonucunda yeni bir kültür ortamı ortaya çıkmış, sözcük hazinesinde kilise dili kullanılmaya başlanmış ve dile *архиепископ* (başpiskopos), *епископ* (piskopos), *митрополит* (metropolit) gibi birçok yabancı kökenli sözcük de girmiştir.

Rusların diğer milletlerle kurduğu ilişkiler sonucu dilde birçok alıntı sözcük yer almaya başlamıştır. Özellikle Türkler ve Ruslar arasında yaşanan sıkı ilişkiler (ticari, kültürel, savaş vb.) dilde kendini göstermiştir. Rusçaya Türk dillerinden oldukça fazla sözcüğün (*атаман, барабан, басурман, баишмак, курган* vd.) girdiğine dikkat çeken Rus Türkolog N. Baskakov (1905-1995), bu alan ilgili daha fazla çalışma yapılması gerektiğine vurgu yapar (1997: 2).

Özellikle devrim sonrası yaşanan olaylar sonucunda dilde tarihsel ve kültürel olayları ifade eden daha çok yabancı sözcük yerleşmeye başlamıştır. Bunların çoğu Fransızca, İngilizce, Almanca ve Hollandaca'dan alınan kelimelerdir. Özellikle, I. Petro döneminde Batının etkisiyle Rusçaya *абордаж, такелаж, фураж* gibi sonu genellikle *-аж* ile biten çok sayıda yabancı kökenli sözcük girmiştir (Ojegov, 1974: 72-73).

Durgun Don Romanının Söz Varlığı

Sovyet-Rus yazar Mihail Şolohov'un savaş ve devrim gibi önemli olayları bizzat yaşamış olmasının sanatının şekillenmesinde etkisi büyüktür. Yazarın Don Kazaklarının sosyal yaşantılarını, değerlerini, kültürlerini, inançlarını, görüşlerini realist bir bakış açısıyla eserlerinde yansıtması kendisinin de Don Kazak halkına mensup olmasından kaynaklanmaktadır.

Eserleriyle Rusçanın söz varlığına önemli katkılar sağlayan Şolohov, eserlerinde hem yazı diline hem de konuşma diline ait birçok sözcüğe yer verir. Bu açıdan yazarın eserlerinin söz varlığı açısından incelenmesi araştırılmaya değerdir. Çalışmamızın esasını oluşturan *Durgun Don* romanı zengin söz varlığı ile yazarın en önemli çalışmaları arasında yer almaktadır. Eserdeki söz varlığı unsurları şu başlıklar altında incelenmiştir:

Deyimler

Deyimler, söz varlığının önemli bir kısmını oluşturur. Özellikle, bir toplumun geçmişini, deneyimlerini, yaşam biçimini, dünya görüşünü yansıtan deyimlerde mecazi bir anlatım söz konusudur.

Aksan, bir dilin sözcük varlığı öğeleri içerisinde deyimlerin en önemli olduğuna dikkat çekerken toplumun yaşam tarzı, gelenekleri, görenekleri, maddî ve manevî kültürü ile ilgili önemli ipuçları sağladığını da ifade eder (2014: 96). İncelenen eserde ait olduğu toplumun ve dönemin izlerini taşıyan pek çok toplumsal öge bulunduğu görülmektedir.

Deyimlerin kullanımını açısından oldukça zengin olan bu eserde anlatım akıcı ve canlıdır. Romandan toplam 976 deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerden bazıları şunlardır: *Бобы разводить* "boş konuşmak, lafi uzatmak, lafi ağzında

Rusça'nın Söz Varlığı Unsurları Temelinde Durgun Don Romanının Söz Varlığı...

gevelemek”, битъ баклуши “boş gezmek, aylak aylak dolaşmak”, в двух шагах “iki adım ötede, hemen ileride”, владеть собой “kendine hâkim olmak”, дуба дать “ölmek, can vermek”, не верить глазам “gözlerine inanmamak” vd.

Eserde diyalekt özelliği gösteren birçok deyim bulunmaktadır. Bu tür deyimlerin bazıları şunlardır: Вдарить омомком “kendinden geçmek, bayılmak”, взять в тисы “kıskaca (kıskaç içine) almak”, высушить сердце “kalbini (yüreğini) kurutmak”, вынать потроха “canını çıkarmak; duman attırmak, eziyet etmek”, гутарить по чистой “açık (dobra dobra) konuşmak”, дать резон “kanıt (sebepler) göstermek”, дать укорот “kökünden (kökünü) kazımak, yok etmek, son vermek, bir şeyi (iş) bitirmek”, заводит шашлы “iş pişirmek”, кулюкать в девках “evde kalmak, tohuma kaçmak”, класть кладку “başlık vermek”, отлить тоску “hasret gidermek” vd. (Dibrova, 2014).

Çalışmamızda eski deyim örneklerine de ayrıca yer verilmiştir: Глядеть в зубы “birinin ağzının içine bakmak, yumuşak davranmak”, не гневи бога “Allah'ın gücüne gider, Tanrıdan yakınmak olmaz”, нести и с Дону и с моря “çenesi düşmek, çenesi durmamak, boş boş konuşmak”, ни в дудочку, ни в сопелочку (hiçbir) işe yaramaz, hiç faydası yok, beş kuruşluk faydası yok”, нож вострый “çok zor, tahammül edilemez, dayanılmaz; içi sızlıyor”, приспел случай “(beklenmedik bir olay olduğunda) (olay) patlak vermek, vuku bulmak” vd.

Eserde geçen bazı deyimlerin anlamları sadece yazarın sözlüğünden tespit edilebilmiştir: Моль в юбке “eksik etek; kırk merak, kılı kırk yaran”, играть в жизнь, как в орлянку “eceline (ölümüne) susamak, ölümü göze almak, kelleyi koltuğa almak, hayatını riske atmak”, насталить глаза “dik dik(sert) bakmak, gözlerini (gözünü) dikmek”, подпереть к кутнице “karana (köşeye) sıkıştırmak, birini zor durumda bırakmak, çıkmaza sokmak”, турка туркой “Türkoğlu Türk, gerçek Türk” vb. (Dibrova, 2014).

Atasözleri

Korkmaz'a göre (2010: 27) atasözü, anonim özelliğe sahip, genel kural niteliği taşıyan kısa ve özlü sözlerdir. Toplumun hayata bakış açısını, düşünce tarzlarını, tecrübelerini yansıtan ve öğüt verici nitelikteki atasözleri bir dilin söz varlığı unsurlarındandır (Aksan, 2015a: 41).

Atasözlerinin özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz: Çoğunlukla cümle biçiminde olan atasözlerinin yerleri değiştirilemez, yerine başka sözcükler konulamaz. Birden fazla sözcükle ifade edilen atasözleri, yol gösterici ve öğüt verici bir özellik taşır. Toplumsal hayat içinde kültürel bir birikim kaynağı olarak görülen atasözleri, kendine özgü kesin yargı bildiren ifadelerdir.

Durgun Don eseri atasözleri açısından oldukça zengin bir malzemeye sahiptir. İncelenen eserden 66 atasözü tespit edilmiştir. *Durgun Don* eserinde tespit edilen atasözlerinden bazıları şunlardır:

Беда в одиночку не ходит.

Felaketler üst üste gelir, bela tek gelmez;
bela belayı getirir, dert derdi açar.

<i>Ворованное да выпрошенное всего слаже.</i>	Bedava sirke baldan tatlıdır.
<i>Гора с горой не сходиться.</i>	Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur.
<i>Кобель- укусит и не скажет.</i>	Isıracak it (köpek) dişini göstermez.
<i>Куда баран, туда и весь табун.</i>	Ön tekerlek nereye giderse arka tekerlek de oraya gider.
<i>Паны дерутся у холопов чубы трясутся.</i>	Atlar tepişir, arada eşekler ezilir.
<i>Рыба с головы гниет.</i>	Balık baştan kokar.
<i>Сеющий ветер пожнет бурю.</i>	Rüzgar eken fırtına biçer.
<i>Скоро робют - слепых родют.</i>	Acele işe şeytan karışır.
<i>Сучка не захочет - кобель не вскочит.</i>	Dişi köpek kuyruğunu sallamayınca, erkek köpek ardına düşmez.
<i>Сытый голодного не разумеет.</i>	Tok açın halinden anlamaz.

Anlamı sözlüklerden tespit edilemeyen bazı atasözleri de bulunmaktadır: *малти поедим, гляди и доедим, мое дело телячье- поел да в закут; на пече да в горячем просе; не велик в перьях; в хозяйстве и старичишка сгодится дюжей, чем молодица.*

Atasözleri içerisinde diyalekt özellik gösterenler de vardır: *Отрезанную краюху не прилепишь* “kesilen baş yerine konmaz”.

Ağızlar (Yöreye Ait / Yerel Sözcükler)

“Yetiştikleri bölge, meslek, çevre ve öğrenim farkları gibi etkenler ve kişisel eğilimler dolayısıyla, bir dilin kişiden kişiye kullanılışı ve konuşma biçimleri” (Korkmaz, 2010: 12) şeklinde tanımlanan ağız, dildeki tüm sözcük hazinesini değil, ait olduğu yöreye özgü özellikleri gösteren sözcükleri kapsar.

Rusçada ağız terimine karşılık *диалектизм, местный диалект, диалектная лексика, областная лексика* gibi terimler kullanılır. Gorskaya, ağız söz varlığının sınırlı kullanıma sahip sözcüklerden oluştuğunu belirtirken bu tür sözcüklerin, en çok Rus köy halkının konuşmalarında rastlandığını dile getirir (2009: 32).

Sınırlı bir iletişim alanı olan ağızlar, belli bir ailede, aynı veya birbirine yakın köylerden bireylerin olduğu sınırlı bir bölgede kullanılır (Krisin, 2007: 9).

Rusçada diyalektizmleri, leksik, leksik-semantik ve etnografik olmak üzere 3 gruba ayırarak inceleyebiliriz (Valgina, 2003: 31; Jerebilo, 2011: 19):

1) Leksik diyalektizmlerde, söyleniş olarak farklı, ancak anlam açısından aynı olan sözcükler yer alır. Bu sözcüklerin çağdaş Rusçada eş anlamlıları bulunmaktadır: *Кочет- петух* (horoz), *баской-красивый* (güzel),

Rusça'nın Söz Varlığı Unsurları Temelinde Durgun Don Romanının Söz Varlığı...

дуже- очень (çok), *ажник- даже* (hatta) sözcükleri bu türe örneklerden bazılarıdır.

2) Leksik- semantik diyalektizmlerin yazılışları ve okunuşları aynı olmasına rağmen anlamları farklıdır. Örneğin *бодрый* sözcüğü hem düzenli, güzel giyimli hem de sağlıklı, enerjik anlamlarında kullanılmaktadır.

3) Etnografik diyalektizmler, belli bir bölgede yaygın olarak kullanılan sözcüklerden oluşur. Özellikle eşya, yiyecek-içecek, giyecek adları bu grupta yer alır. Bu sözcüklerin eş anlamlıları yoktur: *Понёва* (etek), *шущпан* (yün kıyafet, ceket), *курень* (ev) (Jerebilo, 2011: 20; Tokarev, 2008: 88; Fomina, 2001: 211-212).

Dibrova, belli bir coğrafyada yaygın olarak kullanılan ağzın ortak dil özelliklerine sahip olduğunu ve edebi metinlerde ağız söz varlığına yer verildiğini açıkça dile getirir (2006: 11). Özellikle, toplumcu gerçekçi yazarların eserlerinde ağızla sıkça yer verdikleri görülmektedir. Çünkü onlar eserlerinde gerçek yaşamı, köy hayatını, köy insanının düşüncelerini yazmayı hedeflerler. V.İ. Çernişev de yerel ifadelerdeki anlamsal zenginliğe dikkat çekerken köyün sözcük hazinesinin şehrin sözcük hazinesinden daha zengin olduğunu dile getirir (Gorskaya, 2009: 36).

Bu açıdan bakıldığında *Durgun Don* adlı eserde Don Kazaklarının yaşadığı bölgeye ait yerel sözcüklerin oldukça geniş yer kapladığı görülmektedir. Yazarın dilini ve üslubunu ortaya koyan bu yerel ifadeler, kendi çocukluk ve gençlik yıllarının geçtiği Don Bölgesinde yaşamış olmasından kaynaklanmaktadır. Bu açıdan eserin dili özgündür. Don Kazaklarının kullandıkları yerel sözcükler, eserin söz varlığının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Romandan 619 tane yerel sözcüğe ulaşılmıştır. Bunların birçoğu Don kazaklarının günlük hayatları, yaşayış biçimleri ile ilgili ipuçları vermektedir: *Анчибел* “şeytan”, *атарцик* “Kazak çoban, sürü güden Kazak, sürücü”, *баз* “Kazak çiftliği, çiftlik”, *быстрина* “Don nehrinin en hızlı aktığı yer, ana akıntı”, *воротаца* “Kazak çiftliğinin kapısı, kapı”, *гамазин* “zahire (tahıl) ambarı”, *гаманец* “(deri) cüzdan”, *жалмерка* “asker karısı, kocası askerde olan evli Kazak kadını”, *каныш* “(Kazak mutfağında) geleneksel bir börek çeşidi”, *кочет* “horoz”, *курень* “Kazak evi, ev”, *кошелка* “sepet”, *мякинник* “samanlık”, *навильник* “yaba”, *насека* “ Kazak atamanın gücünün, iktidarının göstergesi olan gümüş topuzlu baston, asa, değnek”, *отвод* “(Don Kazaklarında) sürülmemiş toprak, otlak”, *пернач* “(Kazakların ataman rütbesi rozetlerinden biri) kalkan (tüy) şeklinde metal uçlu kısa sap” *пластун* “yaya Kazak birliği”, *саквы* “heybe”, *станичник* “Kazak köylüsü, köy sakini, köylü”, *тигулевка* “hapishane”, *треух* “kulaklıklılı ve sırtlı sıcak tutan şapka, kaput, kasket”, *ужсак* “zehirsiz küçük bir yılan”, *фурманка* “uzun yük arabası, araba”, *халуна* “ kulübe, baraka, izbe”, *хохол* “Don Bölgesinde yaşayan yerli olmayan halk, hokol”, *чекмень* “Kazak subay ceket, Kazak askeri üniforması, paltosu, kaput” vd. (Dibrova, 2014).

Romanda yöreye ait sözcüklerin bir kısmının anlamları, Çağdaş Rus dili sözlüklerinde verilen anlamları dışında kullanılmıştır. Bu sözcüklerde yazarın kendine göre oluşturduğu farklı anlamları dikkat çekmektedir. Bu da yazarın kendi söz varlığını oluşturmasını sağlamıştır. Bu sözcüklerden bazıları şunlardır:

Sözcük	Yazarın sözlüğündeki anlam (Dibrova, 2014)	Rusça sözlükteki anlamı (Gültek, 2004)
<i>желток</i>	güneş	yumurta sarısı
<i>жнивье</i>	sakal	anız
<i>качели</i>	dar ağacı	salıncak
<i>костёр</i>	odun yığını	ateş
<i>потомок</i>	hayvan yavrusu	evlat, torun (lar)
<i>стакан</i>	toynağın alt kısmı	bardak

Eserde bulunan bazı yöreye özgü sözcüklerin çağdaş dildeki eş anlamlıları tespit edilmiştir:

<i>буряк</i>	свекла	pancar
<i>цибуля</i>	лук	soğan
<i>мертвежина</i>	мертвечина	ölü
<i>голицы</i>	рукавицы	eldiven
<i>бамага</i>	бумага	kağıt
<i>жисть</i>	жизнь	yaşam, hayat
<i>певень</i>	петух	horoz

Yöreye özgü olan bu sözcüklerin bazılarının etnografik özellikler gösterdiği tespit edilmiştir. Bu kelimelerin birçoğu eşya, alet ve giyecek adlarından oluşmaktadır: *Чекмень* “Kazak askeri ceket, paltosu”, *лампазина* “Kazakların pantolonlarındaki tek kırmızı şerit, çizgi”, *майдан* “Kazak meydanı, meydan”, *малахай*⁴ “malahay”, *поддевка*⁵ “paddiyofka”, *подземка* “yerin altında bacası olan küçük, alçak bir soba; ocak, fırın vd.

Argo Sözcükler

Türkçe Sözlükte argo için “her yerde ve her zaman kullanılmayan veya kullanılmaması gereken çoklukla eğitimsiz kişilerin söylediği söz veya deyim” (2011: 148) tanımı yapılmıştır.

Korkmaz ise Gramer Terimleri Sözlüğü’nde argoyu aynı meslek gruplarının ya da aynı toplulukta bulunan kişilerin herkes tarafından anlaşılmamak için sözcüklere özel anlam yükleyerek oluşturdukları, bazen de mecaz anlam yükledikleri özel bir dil olarak tanımlar (2010: 24).

Çotuksöken de argonun kaba konuşma dili olduğunu belirtirken argonun, belirli çevreler tarafından kullanılan, toplumdaki her kesimin anlayamadığı kendine özgü oluşturduğu özel bir dil olduğunu ifade eder (1992: 18).

⁴ Malahay: büyük kulaklı kürk şapka (Gültek, 2004: 677).

⁵ Paddiyofka: Ruslarda bir tür kısa palto ya da pardösü (Gültek, 2004: 1141)

Rusça'nın Söz Varlığı Unsurları Temelinde Durgun Don Romanının Söz Varlığı...

Aksan da argo için toplum içerisinde belirli bir kesimin oluşturduğu özel bir dil tanımlamasını yaparken argonun artist, öğrenci, bilgin argosu gibi farklı türleri olduğunu da ekler (2015b: 89).

Rusçada da yapılan tanımlar hemen hemen aynıdır: Argo, “insanların anlamaması için belirli sosyal çevreler ve gruplar tarafından oluşturulan bir dildir” (Belskaya, 1991: 59).

Söz varlığı içerisinde sınırlı bir kullanım alanına sahip olan argo, hırsız, dilenci ve serseri gibi kişiler tarafından kullanılan gizli bir dil olarak ortaya çıkar (Kovalenko, 2009: 52).

Çevredeki kişilerin konuşulanları anlamaması ve olayları gizlemek amacıyla oluşturulan bu dilde, dikkat edilmesi gereken kesim toplumun alt tabakasında yer alan kişilerdir. Örneğin, hırsızlar arasında argo sözcükler yaygın olarak kullanılır: Hırsız argosunda *нож* (bıçak) için *алмаз* (elmas), *очки* (gözlük) için *бинокль* (dürbün) gibi sözcükler kullanılır (Bondarenko, 1996: 59; Samotik, 2012: 27).

Argo sözcüklerin, kullanım alanlarının gizli ve sınırlı olması, farklı türlerinin olması, çok anlamlı bir yapıya sahip olmaları, söz varlığına yeni deyimler kazandırmaları ve olumsuz bazı değerleri çağrıştırmaları (Jerebilo, 2011: 8) gibi belli başlı özellikleri bulunur.

Tanımlarda da bahsedildiği üzere ayrı bir grup dili olarak ortaya çıkan argo, topluluk içerisindeki diğer kişiler tarafından anlaşılılmamak için sözcüklere kişiler tarafından özel anlamlar yüklenmesi sonucu ortaya çıkan özel bir dildir. Argonun en önemli özelliklerinden biri mecazlı bir anlama sahip olmasıdır. Çünkü cinsellik, bedensel ya da zihinsel eksiklikler vb. durumları ifade ederken de durumu gizleyerek başka sözcüklerle anlatmak amaçlanır.

Eserin söz varlığında argo önemli bir yer tutar. Eserden 70 tane argo örneğine ulaşılmıştır. Argonun en fazla kullanım alanlarından biri karakterler arasında geçen diyaloglardır. Bu sözcüklere verilebilecek örneklerden bazıları şunlardır: *бабник* “zampara, kadın düşkünü, karı avcısı”, *дурноед* “asalak, beleşçi, otlakçı, başkasının sırtından geçinen (kimse)”, *псюрня* “köpek, hain”, *хохол* “Don Bölgesinin yerli olmayan halkı, hokol”, *чертово семя* “şeytanın dölü (tohumu, piçi)”, *юбошник* “eksik etek, zampara” vd.

Eserde argo sözcükler dışında argo deyimler de sıklıkla karşımıza çıkmaktadır: *Анчихристов слуга* “kızıl iblis”, *в кровину их и в сердце!* “Allah kahretsin”, *мать твоя курица* “pis şeytan, ağzına tükürdüğümün”, *пострели его гром* “dinine yandığım, canını şeytan alsın”.

Eski Sözcükler

Pasif söz varlığı kişinin anlamını bildiği ancak günlük hayatta kullanmadığı sözcüklerden oluşur. Günay, pasif ya da edilgen söz varlığı içerisinde yer alan sözcükleri konuşucunun anlamını bilmesine, okuyup ya da duymuş olmasına rağmen günlük dilde sürekli olarak kullanmadığını dile getirir (2007: 30). Rusçanın *pasif söz varlığı* (пассивная лексика) içerisinde *eski* (устаревшие слова) ve *yeni sözcükler* (новые слова) yer alır.

Dilde bazı sözcükler, toplumsal, ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel gelişmelere bağlı olarak değişmeye başlar. Bu sözcüklerin birçoğu günlük dilde kullanımdan düşerken pasifleşmeye başlar, zamanla daha az kullanılmaya başlayan bu sözcükler yok olma sürecine girer. Bu sözcüklerin bazıları da yeni adlarıyla birlikte yeni anlamlar kazanarak sürekliliğini devam ettirir. Dilin pasif söz varlığı içerisinde yer alan bu tür sözcükler eski sözcüklerdir. Rusçada *eski sözcükler*, arkaizm (*arkaik sözcükler*) ve istorizm (*tarihî sözcükler*) olmak üzere iki gruba ayrılarak incelenir:

Arkaizm (*архаизм*), Yunanca *archaios-drevniy-древний* sözcüğünden gelir. Eş anlamlıları olan bu sözcüklerin çağdaş dilde başka sözcüklerle karşılıkları bulunmaktadır. Bu tür kelimelere verilebilecek örneklerden bazıları şunlardır: “*ланти-щеки, ноша-бремя, перст-палец, уста-губы, чело-лоб* (Panov, 1993: 29; Gorskaya, 2009: 47).

Arkaik sözcükleri alt başlıklar altında incelemek mümkündür:

- Leksik- fonetik arkaizmler: Kelime fonetik olarak değişir. Bu arkaizmler, telaffuzdaki bir değişiklikle ilişkilidir.
- Sözcük yapımı (türetme) ile oluşan leksik arkaizmler/Leksik-türemiş arkaizmler: Kelime ek olarak değişiklik gösterir.
- Leksik arkaizmler: Kelime tamamen eskimiştir, kullanılmamaktadır.
- Semantik arkaizmler: Kelime günümüz Rusçasından daha farklı bir anlama sahiptir.
- Deyim olan arkaizmler: Deyim eskimiştir (Anikin, 1979: 31-32, Gujva, 1978: 151, Bondarenko, 1996: 63).

Eski sözcükler içerisinde yer alan diğer bir grup da *tarihî sözcükler* (*историзм*)dir. Bu grupta yer alan sözcükler günümüzde kullanılmayan kavramları içermektedir. Özellikle geçmiş döneme ait olayları veya durumları ifade eden bu sözcüklerin günümüzde karşılıkları, eş anlamlıları bulunmamaktadır. Örneğin devrim öncesinde kullanılan siyasi ilişkileri anlatan sözcükler (*боярин, вече, крепостной, опричник, эсер*), ulaşım araçları (*конка*), para, uzunluk ve ağırlık birimleri (*гривенник, сажень, фунт*), kurum adları (*земство, прогимназия*), meslek adları (*стряпчий, унтер*), eşya, giyecek adları (*армяк, камзол*) (Gorskaya, 2009: 47) gibi sözcükler bu grupta yer alır.

Romandan 194 eski sözcük tespit edilmiştir. Bu sözcüklerden bazıları şunlardır: *Армяк* “köylülerin giydiği bir çeşit kaftan, kaput”, *аршин*⁶ “arşın”, *басурманин* “imansız, kâfir; yabancı”, *бабушка* “baba, ata”, *вахмистр* “başçavuş, süvari başçavuşu”, *верста*⁷ “verst”, *выя* “boyun”, *глад* “açlık”, *домовина* “tabut”, *есаул* “Kazak yüzbaşısı”, *занавесь* “perde, tül”, *игрище* “eğlence”, *кабак* “meyhane”, *каптенармус* “iaşe çavuşu”, *корчма* “meyhane; han, kervansaray”, *лекарь* “hekim”, *монополька* “meyhane”, *пастырь* “çoban”, *перст* “parmak”, *повитуха* “ebe” vd.

⁶ Arşın: 0,71 m. eşitliğinde eski Rus uzunluk ölçü birimi (Ojegov-Şvedova, 1999: 30).

⁷ Verst: 1, 06 km.ye eşit eski Rus uzunluk ölçü birimi (Ojegov-Şvedova, 1999: 75).

Rusça'nın Söz Varlığı Unsurları Temelinde Durgun Don Romanının Söz Varlığı...

Eserden 13 tane arkaik sözcük incelenmiştir. Bu sözcüklerden bazıları şunlardır: *Завитушка* “kıvrım, helezon, spiral”, *купол* “küçük kubbe, kümbet”, *одинсум* “asker arkadaşı”, *опрічник* “özel çar birliğindeki asker”, *серники* “kibrit” vd.

Eserden 80 tane istorizm örneğine ulaşılmıştır ve bu sözcüklerin birçoğu Sovyetler döneminde kullanılan (Çarlıkla ilgili) politik, siyasi ilişkileri anlatan ve savaş-askerlik ile ilgili sözcüklerden oluşmaktadır: *Атаман* “Kazakların başı, ataman”, *гайдамак* “Kızıl orduya karşı savaşan isyancı; asker, savaşçı”, *городовой* “polis”, *драгун* “ağır süvari, süvari birliği ordusu”, *дробовица* “hafif av tüfeği, pompalı tüfek”, *дружинник* “muhafız, asker”, *есаул* “Kazak yüzbaşısı”, *кивер* “miğfer, askerlerin giydikleri bir tür şapka”, *лейб-гвардия* “hassa ordusu, alayı”, *пернач* “atamanın iktidarını gösteren topuz, gürz”, *подхорунжие* “asteğmen”, *пластун* “yaşa Kazak birliği, Kazak askeri”, *политрук* “(Sovyet ordusunda) politik eğitimiyle uğraşan subay, siyasi eğitmen”, *пристав* “(Eski Rusya’da) polis, komiser”, *ревком* “devrim komitesi”, *ротмистр* “(Eski Rusya’da) süvari yüzbaşısı”, *сотник*⁸ “sotnik”, *стрелец*⁹ “strelets”, *фельдфебель* “başçavuş”, *холопка* “köle, cariye”, *хорунжие* “sancaktar, bayraktar, bayraktarlık yapan genç subay, teğmen”, *цесаревич* “(Çarlık Rusya’sında) Çar veliahtı, prens” vd.

SONUÇ

Mihail Şolohov’un 1965 yılında *Durgun Don* romanı ile Nobel Edebiyat Ödülünü almasıyla adını uluslararası alanda da duyurması onun edebi sanatının doruk noktasına ulaşmasını sağlamıştır. Bu çalışmada Mihail Şolohov’un yazıldığı dönemdeki dilin söz varlığını yansıtması açısından önemli bir eseri olan *Durgun Don* romanı söz varlığı açısından tahlil edilmiştir. Romanın incelemesi sonucunda tespit edilen söz varlığından hareketle yazarın dili ve üslubu ile ilgili önemli çıkarımlar elde edilmiştir. Yazar, süslü, anlaşılmaz cümleler yerine sade, anlaşılır, yöresel özellikleri katarak dili kullanır. Yazarın *Don* nehri civarında büyümüş olması hem ait olduğu coğrafyayı hem de kendi kültürünü, değerlerini aktarması açısından önemli bir role sahiptir. Eserdeki olaylar ve kahramanlar yazarın hayatı ile örtüştüğü için yazarın gerçekçi üslubu hemen fark edilir.

Eserin nicelik bakımından zengin bir söz varlığına sahip olduğu görülmektedir. Eser deyim, atasözleri, diyalektler açısından önemli bir yere sahiptir. Yazar, romanını oluştururken, bu söz öbeklerinden en çok deyimlere başvurmuştur. Çalışmada öncelikle deyimler değerlendirilmiş ve 976 adet deyimle karşılaşılmıştır. Bu deyimler içerisinde diyalekt özellik gösteren deyimler, eski deyimler ve standart dilden farklı bir anlama sahip deyimler bulunmaktadır. Yazarın eserinde kullandığı deyimlerin büyük bir kısmının Rusçada karşılıkları ya da yakın anlamlısı bulunmaktadır. Bazılarının ise başvuru Rusça sözlüklerde yer

⁸ Sotnik: Eskiden: Kazak bölük (süvari taburu) komutanı, subay, teğmen (Ojegov-Şvedova, 1999: 751).

⁹ Strelets: 16-17. Yüzyıl Rus Devletinde: Sürekli ordu askeri (Ojegov-Şvedova, 1999: 773).

almadığı, sadece Don bölgesine ve yazara mahsus sayabileceğimiz deyimler oldukları görülmüştür.

Yazarın söz varlığını farklı kılan öğelerden birinin yöreye özgü sözcükler olduğu söylenebilir. Yazarın, romanda deyimlerden sonra en çok diyalektlere yer vermesi Don bölgesine özgü karakteristik özelliklerin Kazakların konuşma biçimlerine yansımından kaynaklanmaktadır. Romanda toplam 619 diyalekt örneğine ulaşılmıştır. Çalışmanın önemli bir kısmını oluşturan diyalektlerin çoğu günlük hayatla ilgili sözcüklerden oluşmuştur. Özellikle deyimler ve diyalektlerin azımsanamayacak derecede fazla olması, yazarın anlatımdaki zenginliğini ortaya koymaktadır. Yöreye özgü kullanımların birçoğunun başvuru sözlük ve kaynaklarda anlamlarının bulunamaması yazarın kendine özgü üslubu ile açıklanabilir. Yazarın söz varlığının öğelerine göre sınıflandırıldığı bu çalışmanın, yazarın dili ve üslubu ile ilgili çıkarımlarda bulunulması açısından önemli olacağı düşünülmektedir.

Kitapta en az kullanılan söz varlığı unsuru, 66 tane örneği ile atasözleri olmuştur. Eserde yer alan atasözlerinin çoğunun anlamı yazarın kendi sözlüğünden verilmiştir. Sözlükte bulunmayan atasözleri ise bağlama göre verilmeye çalışılmıştır.

Romanda toplam 70 tane argo sözcüğe ulaşılmıştır. Özellikle diyaloglarda geçen argo sözcükler, günlük hayat ile ilgilidir. Yazarın yaşadığı ve yetiştiği hayatı gözlemleyerek gerçekçi bir şekilde okuyucuya aktarması, eserinde de argo sözcüklere yer vermesine sebep olmuştur.

Yazarın söz varlığını belirleyen unsurlar arasında eski sözcükler de yer almaktadır. Eserde 194 eski sözcük tespit edilebilmiştir. Bunun dışında 13 arkaik sözcük ve 80 *tarihî* sözcük incelenmiştir.

Eser, yazarı tanımak için önemli bir kaynak niteliğindedir. Çalışmamıza konu olan eseri oluşturan sözcükler hem o halkın kültürünü hem de dil özelliklerini yansıması açısından oldukça önem taşımaktadır. Eserde tespit edilen bu zengin malzeme yazarın dilini ve özellikle söz varlığını önemli ölçüde ortaya koymaktadır. Söz varlığı tespiti yaptığımız bu çalışmada, yazarın üslubu ile ilgili bilgi veren söz varlığı öğelerini ortaya çıkararak söz varlığı çalışmalarına ve Rusçanın genel söz varlığına bir nebze de olsa katkı sağlamaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- Aksan, D. (2002). *Anadilimizin söz denizinde*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aksan, D. (2011). *Dil, şu büyüklü düzen...*, Ankara: Bilgi Yayınları.
- Aksan, D. (2014). *Türkçenin zenginlikleri, incelikleri*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aksan, D. (2015a). *Türkçenin söz varlığı*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Aksan, D. (2015b). *Her yönüyle dil (Ana çizgileriyle dilbilim)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Anikin, A.V. (1979). *Sovremenniy russkiy yazık I*. Moskva: Vısşaya Şkola
- Babenko, L.G. (2008). *Leksikologiya russkogo yazıka*. Yekaterinburg.
- Baskakov, N.A. (1997). *Türk kökenli Rus soyadları* (Çev. Samir Kazımoğlu). Ankara: TDK Yayınları

Rusça'nın Söz Varlığı Unsurları Temelinde Durgun Don Romanının Söz Varlığı...

- Belskaya, V.A. , Viltovskaya, Ya. İ., Şulyakovskaya A.G. (1991). *Uçebnyy slovar' lingvistiçeskoj terminologii*. Minsk.
- Bondarenko, V.T. Kolodeznev, V.M. (1996). *Russkiy yazık: leksikologiya, frazeologiya*. Tula.
- Çotuksöken, Y. (1992). *Dil ve edebiyat terimleri sözlüğü*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Dibrova, E.İ. (2006). *Sovremenniy russkiy yazık. Teoriya analiz yazıkovich yedinitis*. Moskva: Akademiya.
- Dibrova, E.İ. (2014). *Slovar' yazıka Mihaila Şolohova*. Moskva: Slovare.ru.
- Fomina, M.İ. (2001). *Sovremenniy russkiy yazık. Leksikologiya*. Moskva: Vıssh. Şk.
- Gorskaya, S.A. (2009). *Leksika, frazeologiya, leksikografiya*. Grodno: GrGU.
- Gujva, F.K. (1978). *Sovremenniy russkiy litaturniy yazık.* Kiev: Vısshaya Şkola.
- Gültek, V. (2004). *Rusça- Türkçe sözlük*. Ankara: Bilim ve Sanat.
- Günay, V. D. (2007). *Sözcükbilime giriş*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Jerebilo, T.V. (2011). *Termini i ponyatiya lingvistiki: Leksika. Leksikologiya. Frazeologiya. Leksikografiya. Slovar' spravoçnik*. Nazran': OOO Piligrim.
- Karaulov, Yu. N. (1997). *Entsiklopediya. Russkiy yazık*. Moskva: Drofa.
- Korkmaz, Z. (2010). *Gramer terimleri sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kovalenko, E.G. (2009). *Russkiy yazık: Leksikologiya i frazeologiya*. Krasnodar: Kubanskiy gos. niversitet.
- Krısın, L.P. (2007). *Sovremenniy russkiy yazık. Leksiçesky semantika. Leksikologiya. Frazeologiya. Leksikografiya*. Moskva: Akademiya.
- Ojegov, S.İ. (1974). *Leksikologiya. Leksikografiya. Kul'tura reçi*. Moskva: Vısshaya Şkola.
- Ojegov, S.İ., Şvedova, N.Yu. (1999). *Tolkoviyy slovar' russkogo yazıka*. Moskva: Azbukovnik.
- Panov, M.V. Sabatkoyev, R.V. (1993). *Russkiy yazık.. Leksika. Fonetika. Morfolojiya*. Sankt- Petersburg: Prosveşeniye.
- Samotik, L.G. (2012). *Leksika sovremennogo russkogo yazıka*. Moskva: Flinta.
- Tokarev, G.V. (2008). *Sovremenniy russkiy literaturniy yazık. Leksikologiya*. Tula: Tgpu im. L.N. Tolstogo.
- Türkçe sözlük* (2011). Ankara: TDK Yayınları.
- Valgina, N.S., Rozental, D.E., Fomina, M.İ. (2003). *Sovremenniy russkiy yazık*. Moskva: Logos.
- Vardar, B. (2007). *Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Vinogradov. V.V. (1972). *Russkiy yazık*. Moskva: Vısshaya şkola.
- <http://www.вокабула.рф/словари>
- <https://phraseology.academic.ru>
- <https://sozluk.gov.tr>

BEDEN SOSYOLOJİSİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR BAKIŞ: ARİSTOFANES’İN LİSİSTRATA ESERİ VE ŞALVAR DAVASI FİLMİ*

A COMPARATIVE LOOK AT SOCIOLOGY OF THE BODY: ARISTOPANES’
LYSISTRATA AND ŞALVAR DAVASI

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ СОЦИОЛОГИИ ТЕЛА: ПРОИЗВЕДЕНИЕ
АРИСТОФАНА “ЛИСІСТРАТА” И ФИЛЬМ “ДЕЛО ШАЛВАРЫ”

Özlem ÖZEN*
Nuray Tuğçe TOKSOY**

ÖZ

Kadının toplumsal, tarihsel ve sosyolojik alanlardaki yerinin pek çok farklı disipline konu olduğu görülmektedir. Özellikle sosyoloji alanında kadın ile ilgili yapılan çalışmalar kadının gerek özel gerek toplumsal alanlardaki durumunu aydınlatmaktadır. Sosyolojinin bir alt dalı olarak görülen beden sosyolojisi hem Türkiye sınırları içerisinde hem de dışında kalan coğrafyalarda, özellikle Batı’da çeşitli araştırmalara konu olmaktadır. Yaklaşık olarak yirminci yüzyılın sonlarından itibaren sistemli bir şekilde araştırmaya başlanan beden sosyolojisi beden tarih ve sosyal süreçler içerisinde oluşumunu incelemekte ve spor, tıp, edebiyat ve benzeri gibi farklı alanlarda da kullanılmaktadır. Edebiyat eserlerinde kurgulanan dünyaların ve karakterlerin analizlerine ilişkin sıklıkla başvurulmuş sosyolojik eleştiri kuramının altında değerlendirilecek olan beden sosyolojisi bu çalışmanın yöntemini oluşturmaktadır. Araştırmaya milattan önce beşinci yüzyılda kaleme alınan Aristofanes’in *Lisistrata* adlı tiyatro eseri ile bu eserden hareketle uyarlanan ve Kartal Tibet’in yönetmenliğini yaptığı 1983 yılında çekilen *Şalvar Davası* adlı sinema filmi konu olmaktadır. Eserlerde kurgulanan kadın karakterlerin içinde buldukları durumların ve motivasyonlarının incelenmesi hedeflenmektedir. Her iki eserde yer alan kadın karakterlerin politik ve kamusal alana dâhil olmak adına bedenleri üzerinden yürüttükleri mücadele incelenecektir. İki farklı sanat alanı arasındaki benzerlikleri karşılaştırmalı bir çalışma

* **Kaynak Gösterim / Citation / Цитата:** Özen, Ö. & Toksoy, N. T. (2022). Beden Sosyolojisine Karşılaştırmalı Bir Bakış: Aristofanes’in Lisistrata Eseri ve Şalvar Davası Filmi. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 1 (56), 67-83. DOI: 10.17498/kdeniz.1178644

* **ORCID:** [0000-0003-2163-8823](https://orcid.org/0000-0003-2163-8823), Doç.Dr., Osmangazi Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fak., Karşılaştırmalı Edebiyat, Eskişehir/ Türkiye, ozlemerganozen@gmail.com

** **ORCID:** [0000-0002-2267-6154](https://orcid.org/0000-0002-2267-6154), Yüksek Lisans Öğ., Osmangazi Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fak., Karşılaştırmalı Edebiyat, Eskişehir/ Türkiye, nuraytugce@gmail.com

Beden Sosyolojisine Karşılaştırmalı Bir Bakış: Aristofanes'in Lisistrata Eseri...

yürüterek saptamaya çalışmak ve eserlerde yer alan kadın karakterlerin yürüttükleri mücadelenin sonunda sınırlarını zorladıkları ataerkil kültürü nasıl pekiştirdiklerini yansıtabilmek bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Lisistrata, Şalvar Davası, Kadın, Mücadele, Beden Sosyolojisi.

ABSTRACT

It is seen that the social, historical, and sociological place of the woman is subject to many different disciplines. Especially the studies about women in sociology highlight the situation of women both in private and public spaces. Sociology of the body which is seen as a sub-branch of sociology, is subject to various research both within the borders of Turkey and in outer geographies, particularly in the West. Sociology of the body, which has been systematically started to be researched since the end of the twentieth century, studies the formation of the body in historical and social processes and it is also employed in different fields such as sports, medicine, and literature. The method of this study is the sociology of the body which is evaluated under sociological criticism that is frequently applied in order to analyse the fictional worlds and characters in literary works. The subjects of this research are Aristophanes' *Lysistrata*, written in the 5th century BC, and *Şalvar Davası* which was adapted from this work and directed by Kartal Tibet, in 1983. This essay aims to analyse the situation and the motivations of the female characters that are fictionalized in the works. In both works, the struggle of the female characters over their bodies in order to get involved in the political and public spaces is going to be studied. This study aims to determine the similarities between two different dominions by carrying on a comparative study and to reflect how the female characters in the works reinforce the patriarchal culture that they push its limits at the end of their struggle.

Key Words: Lysistrata, Şalvar Davası, Women, Struggle, Body Sociology.

АННОТАЦИЯ

Место женщины в социальной, исторической и социологической областях является предметом многих различных дисциплин. Исследования образа женщины, особенно в области социологии, показывают место женщины как в приватной, так и в общественной сфере. Социология тела, рассматриваемая как подотрасль социологии, является предметом различных исследований как в Турции, так и за её пределами, особенно на Западе. Социология тела, которая систематически исследуется примерно с конца двадцатого века, изучает формирование тела в исторических и социальных процессах и используется в различных областях, таких как спорт, медицина, литература и тому подобное. Социология тела, которая оценивается в рамках теории социологической критики, часто применяемой для анализа придуманного мира и персонажей, вымышленных в литературных произведениях, является методом данного исследования. Предметом исследования является театральная пьеса Аристофана "Лисистрата", написанная в пятом веке до нашей эры и фильм "Дело шалвары", который был адаптирован по указанному произведению и снят режиссером Карталом Тибетом в 1983 году. Он направлен на изучение ситуаций и мотивов женских персонажей, вымышленных в произведениях. В статье рассматривается борьба женских персонажей обоих произведений над своим телом с целью быть включёнными в политическую и общественную сферу. Целью данного исследования является попытка определить сходство между двумя разными областями искусства путём проведения сравнительного исследования и отразить, как женские персонажи в произведениях укрепляют патриархальную культуру в конце своей борьбы.

Ключевые слова: Лисистрата, дело шалвары, женщины, борьба, социология тела.

GİRİŞ

Bilim dallarının birçoğu insanı sosyal, kültürel ve biyolojik bir varlık olarak değerlendirmektedir. Bu noktada insanı toplumsal hayatın içerisinde yer alan bir canlı olarak nitelenebilir. Toplumbilimi olarak tanımlanan sosyoloji, insan ile toplum arasındaki çeşitli işleyiş ve ilişkileri inceleyen bir dal olarak disiplinlerarası edebiyat araştırmaları içerisinde yer almaktadır.

“Sosyolojik eleştiri edebiyatın kendi başına var olmadığı, toplum içinde doğduğu ve toplumun bir ifadesi olduğu ilkesinden hareket eder. Yazarı, eseri ve okuru sosyal koşullar belirlediğine göre, yapılacak iş, bir bilim adamı gibi davranmak ve bu koşullar üzerine eğilerek sanatla ilgili sorunları açıklamaktır.” (Moran, 2007: 83)

Moran’ın da belirttiği gibi sosyolojik eleştiri, edebî yapıtları toplumsal bağlamda analiz ederek belirli durumları ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bunu yaparken ekonomi, politika ve tarih gibi pek çok farklı parametreyi de göz önünde bulunduran sosyolojik eleştirinin içerisinde ayrıca toplumsal cinsiyet rolleri ve normları, biyolojik cinsiyet ve beden gibi kavramlar ele alınmaktadır. Sosyolojinin bir alt dalı olarak değerlendirilen beden sosyolojisi “1980’li yıllardan beri ‘geç kalmış’ olsa da ‘sıcak’ ve özel bir tartışma ve araştırma alanı olarak yükselmiş” bulunmaktadır (Çakı, 2011: 185). Yaklaşık olarak son kırk yıldır sistematik bir şekilde incelenen ve toplumsal ilişkilerin açığa çıkmasında büyük bir yer kaplayan beden üzerinden yürütülen tartışmaların antik çağdan günümüze kadar geldiği bilinmektedir. Şişman’ın ileri sürdüğü üzere, Antik Yunan toplumunda bedenin merkezde olup yüceltildiği bir kültür ve felsefe bulunmaktadır. Antik dönemde yer alan tartışmalar incelendiğinde Hedonistlerin Epiküristlerin aksine bedensel hazları ön planda tuttuğu ve Sokrates’in ruhu bedenden üstün olarak değerlendirdiği bilinmektedir. Eflatun’un Sokrates’in savlarına katılmakla birlikte bedenin yönlendirilebilir olduğunu iddia ettiği, Aristo’nun beden ve ruhu ayrılmaz bir bütün olarak değerlendirdiği ve bedeni ruhun formu olarak gördüğü, son olarak Seneca’nın ise yine ruhun karşısında bedene ikincil bir önem verdiği görülmektedir (Şişman, 2016: 20-22).

Dolayısıyla, beden sosyolojisi adı altında detaylı bir şekilde ele alınmadan önce de tarih boyunca bir tartışma konusu olan beden, çeşitli dikotomik ve düalist ilişkiler bağlamında değerlendirilmektedir. Ruhun ya da aklın karşısına konumlandırılan bedene yüklenen anlamların peşine düşmek belirli bir toplumun normlarını ve özelliklerini anlamaya fayda sağlayacaktır (Demez ve diğerleri, 2020: 8). Nitekim beden ile ilgili düşüncelerin her toplumda ekonomik, politik ve benzeri gibi pek çok alan ile ilişkisi bulunmaktadır. Bu araştırmanın konusu olan *Lisistrata* eseri ile *Şalvar Davası* adlı filmde de kadın bedeninin ataerki karşısında politik bir mücadele alanı haline geldiği görülmektedir. Dolayısıyla birbirinden farklı iki medyanın üzerinden hareketle Aristofanes’in *Lisistrata* adlı eserinin yazınsal düzlemde dışarı çıkarak göstergesel bir düzlemde sunulan *Şalvar Davası* adlı filmle kurduğu ilişkiye bakmakta fayda bulunmaktadır. Bu ilişkiyi ele almak için medyalararasılık ya da göstergelerarasılık olarak nitelendirilen kavramlara

Beden Sosyolojisine Karşılaştırmalı Bir Bakış: Aristofanes'in Lisistrata Eseri...

değirmek gerekmektedir. Kubilay Aktulum çeşitli kuramcıları inceledikten sonra göstergelerarasılık kavramı hakkında şunları belirtmektedir:

"[...] göstergelerarasılık iki farklı gösterge dizgesi arasındaki (örneğin yazının resimle, resmin müzikle vb.) alışveriş işlemini, değişik gösterge dizgelerine ait yapıtlar arasındaki açık ya da kapalı ilişkileri belirtir. Bu ilişkiler iki biçimde gerçekleşir: Birincisi, sözsel bir sanat sözsel-olmayan bir sanatı söze dökerek kendi içerisine alır. İkincisi, sözsel- olmayan bir sanat açıkça sözsel olan bir sanata gönderme yapar. Sözselsel olmayan bir sanatın, sözsel olan bir sanat biçimine gönderme yapması durumu, sözsel-olmayan sanatlar söz konusu olduğundan, çok fazla ya da öncelikli olarak yazın eleştirisinin ilgi alanına girmemektedir." (Aktulum, 2011: 13)

Aktulum'un da bahsettiği gibi *Şalvar Davası* adlı film "sözsel-olmayan" alana yani sinemanın alanına girmektedir. Ancak filmin "sözsel-olan" yani yazınsal alandan etkilendiği çeşitli izlekler açıkça görülmekte, bunlar da öncelikle tematik noktada fark edilmektedir. Yine de her iki farklı medyanın birbirleri ile etkileşim kurması birbirlerine tıpatıp benzemesini gerektirmemektedir. Bu bağlamda tiyatro eserinden uyarlanan filmde kimi farklılıkların bulunduğunu belirtmek gerekir.

"Edebiyat ve film farklı medyaları, farklı araçlara, farklı anlatım biçimlerine ve farklı farklı estetik yapılarla sahip olduğundan, filmi yapanlar "metne bağlı kalan", "aslına sadık", bir uyarlama amaçlamış olsa dahi ortaya birebir bir kopya değil, özgün, yorumlayıcı bir yapıt çıkabilir ancak. Çünkü her dönüştürme sürecinde olduğu gibi edebiyattan filme uyarlamada da belli 'kayıpların' ve yorumlamaların oluşması kaçınılmazdır." (Kayaoğlu, 2016: 46)

Kayaoğlu'nun da belirttiği üzere, Antik Yunanda bilinen bir komedyacı yazarı olan Aristofanes'in ele aldığı oyunun Türk kültürüne ve toplumuna uyarlanmasıyla birlikte ortaya çıkarılan eserde çeşitli yorumlamalar ve dönüştürümler bulunmaktadır. Aktulum'un göstergelerarası ilişkiler olarak tanımladığı olgu, Kayaoğlu tarafından medyalararası ilişkiler olarak nitelendirilmektedir. Medyalararasılık, özü itibarı ile "[...] bir medyanın, genel kabul görmüş, kendine özgü konusal ve içeriksel sınırlarını aşarak, başka bir ya da birden fazla medyaya özgü olduğu kabul edilen içerikleri ve/ya da aktarım biçimlerini içine alması olgusuna karşılık gelen" terimi kapsamaktadır (Kayaoğlu, 2009: 12). Kültür ve medya bağlamında birbirinden farklı olan iki eserin bu makaleye araştırma konusu olarak seçilmesinin nedenlerinden bir tanesi de bu olmaktadır. Eserlerin birisi yazınsal birisi ise göstergesel düzlemde sunulmakta, içinde bulduklarına döneme ve kültüre dair birbirlerinden farklı izler taşımaktadır. Bu farklılıklara rağmen her iki yapıtta da cinselliğin ön planda olduğu ve kadın bedeninin bir arzu nesnesi olarak değerlendirildiği görülmektedir. Bu nedenle eserlerin kültürel bağlamları dışında birbirlerine koşut izlekler sunduğu görülmektedir.

1. BEDEN SOSYOLOJİSİ BAĞLAMINDA KADIN BEDENİ

Sosyoloji bağlamında toplumu ele alırken yeni perspektifler kazandıran beden sosyolojisi temel olarak "sosyal bireyleri ve bedenleri birlikte düşünmek" gerektiğini ileri sürmekte ve "kendi kendini ve diğerlerini kontrol eden, diğerlerince

kontrol edilen, iktidarlarla iç içe geçmiş bir beden” (Bingöl, 2017: 94-95) algısını inceleyen bir bilim dalı olarak tanımlanabilmektedir. Yüz yıllar boyunca farklı perspektifler ile birlikte değerlendirilen beden kavramı “sosyolojiyi de ilgilendirmektedir. Öyle ki sosyolojinin ele aldığı söz gelimi inançlar, eğitim, toplumsal cinsiyet ya da sosyal davranışlar, başta bedenlerin toplumdaki varlığıyla gerçekleşmektedir” (Bingöl, 2017: 88). Bu noktada Bingöl’ün de belirttiği gibi beden, toplumda var olan olgular için adeta bir ön koşul olarak görülmekte ve sosyoloji açısından yapılacak değerlendirmelerde göz önünde bulundurulması gereken bir kavram olmaktadır. Bedenin özellikle sosyoloji alanındaki tanınırlığını Foucault gibi çeşitli düşünürlerin de fikirlerinden yola çıkarak sağlayan Turner’a göre,

“Bedenin sosyolojisi sosyo-biyoloji ya da sosyo-fizyoloji değildir. Gerçekten ve kelimesi kelimesine materyalist bir analiz olmasına rağmen, indirgemecilik değildir. Daha sonra detaylandıracağım gibi, bedenin sosyolojisi sosyal düzen sorununun bir araştırmasıdır ve dört konu etrafında düzenlenebilir. Bunlar nüfusların zaman ve mekân içerisinde yeniden üretilmesi ve düzenlenmesi ve bedenin kendiliğın bir aracı olarak kısıtlanması ve temsil edilmesidir.” (Turner, 2008: 42)¹

Buradan da anlaşılacağı üzere beden sosyolojisi alanı kendi içerisinde pek çok farklı etmeni barındırmakta ve beden ile ilgili her türlü müdahaleyi, yansıtmayı veyahut da görüşü kapsamaktadır. Bu nedenle aslında disiplinlerarası çalışmalara ön ayak olan beden sosyolojisi Okumuş’un da belirttiği üzere,

“[...] toplumsal aktör olarak gördüğü insanı, bedeni üzerinden ele almak gerektiği varsayımıyla özellikle toplumun, iktidarların, liderlerin, ideolojilerin, dinlerin, vs. bedene müdahalelerinin olduğunu, buna karşılık da bedenın bir takım tepkiler verdiğini, daha doğrusu insanların kendilerine yapılan müdahalelere bedenleri üzerinden karşı çıktılarını belirtir. Benzer ifadelerle; bedene sosyolojik yaklaşım alanı olarak beden sosyolojisi, insanın fiziksel yapısı üzerindeki toplumsal etkileri, insan bedeninin toplumsal ilişki ve etkileşimlerdeki etkinliğini, kullanılabilirlik ve işlevselliğini, bireyin sosyalleşmesine katılımını, toplumsal değişme ve sosyal etkileşimlerin beden üzerindeki etkilerini, kültür-beden ilişkilerini, sosyal bir gerçeklik olarak bedeni, hülasa beden ile toplumun karşılıklı ilişkilerini inceler.” (Okumuş, 2009: 2)

Bu nedenle beden sosyolojisi alanında yapılacak araştırmalar tıp, psikoloji, ekonomi, politika ve benzeri gibi pek çok konuyu kapsamaktadır. Bedenin ele alınması politik, kültürel ve tarihsel gibi pek çok perspektif çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Bütün bunlara ek olarak beden kavramının cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ile olan ilişkisi de açıkça görülmektedir. Beden denince devreye giren bu kavramlar arasındaki ayrımın ve kadına bakışın değerlendirilmesinde fayda bulunmaktadır. Hepşen, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet hakkında şunları söylemektedir:

¹ İngilizce çeviriler makale yazarı tarafından yapılmıştır. Bkz. Turner, S. Bryan. (2008). *The Body & Society*. Sage Publications.

Beden Sosyolojisine Karşılaştırmalı Bir Bakış: Aristofanes'in Lisistrata Eseri...

“Kadın ve erkek olmak, doğal ve doğuştan olarak adlandırılırken, kadınlık ve erkeklik ise toplumsallaşma süreci ile beraber kültürel bir yapılanmaya işaret etmektedir. Kadının ve erkeğin nasıl davranması gerektiğini, üzerine hangi görevlerin düştüğünü, ne çeşit rolleri üstlenmesi gerektiğini öğreten toplum ve kültür ise; cinsiyet ve toplumsal cinsiyeti ayırıştırmak bu iki tanımı belirleyebilmek için önem taşımaktadır.” (Heşşen, 2010: 14)

Bu noktadan hareketle cinsiyetin biyolojik unsurları nitelediği anlaşılırken, toplumsal cinsiyetin ise kültürel olarak ortaya atılan bir olgu olduğu anlaşılmaktadır. Ataerkinin temel alınmasıyla birlikte keskin bir eril ve dişil olma ayrımı üzerinden şekillenen uygarlıklarda toplumsal cinsiyet rollerinin kadın kimliği ve bedeni üzerinde erkeğe kıyasla daha ağır kurgulanmasına yol açtığı görülmektedir. Nitekim “[...] toplum içerisinde yer alan belli başlı ritüeller, kültürel normlar kadın bedeni üzerinden tartışılarak oluşmuştur [...]” ve bunun altında kadınların “[...] toplumun daha az avantajlı bireyleri olarak [...]” değerlendirilmesi sebebi yatmaktadır (Aydoğmuş 2018: 2566). Burada ifade edildiği üzere kadın ve kadın bedenine dair yaklaşımların toplumsal boyuttan bağımsız değerlendirilemeyeceği görülmektedir. Kadının ve kadın bedeninin olabildiğince rasyonalize edilmesi ve geri planda tutulması “toplumun farklı kesimleri arasında neredeyse ortak bir sözleşme gibi” kurgulanmaktadır (Karakaya ve Cihan: 2017: 8). Buna ek olarak Berktaş, kadının bu şekilde ikincil planda değerlendirilmesini ve erkeğin gölgesinde kalmasının sebeplerinden bir diğerini ise tek tanrılı dinlerin ortaya çıkışı ile birlikte “kadınların doğurganlığı dolayısıyla var olan can verme gücünün ‘ideolojik’ olarak elinden alınıp, tek erkek tanrıya ve onun aracılığıyla ‘yeryüzü erkeğine’ aktarılması” olarak değerlendirmektedir. Bu aktarımın sonucunun da “kadının yeni bir can yaratma özelliğine sahip bedeninin – tam da bu nedenle – kirli sayılarak lekelenmesi ve denetlenmesinin meşru görülmesi”ne neden olduğu ifade edilmektedir (Berktaş, 2012: 10). Dolayısıyla biyolojik cinsiyet ve bunun getirdiği üreme ve çoğalmaya karşı tutum ile birlikte toplumsal cinsiyet normları üzerinden müdahale edilen ve şekillendirilen kadın bedeninin hem kültürel, hem dini, hem de toplumsal açılardan kurgulanan bir araç olduğu görülmektedir. Bu çalışmada ele alınan Aristofanes’in *Lisistrata* adlı eserinde ve *Şalvar Davası* adlı filmde kadın bedeninin patriarkal sistem tarafından politik ve ekonomik sebepler dolayısıyla ile tahakküm altında tutulması ve bu sistemlerin işleyişine yönelik nasıl şekillendirilmeye çalışıldığı yansıtılmaktadır. Ancak her iki eserde de yer alan kadın karakterlerin bir araya gelerek savaşa çocuk yetiştirmek ya da tarlaya ırgat doğurmak adına kendi bedenlerine yapılan bu müdahaleye yine kendi bedenleri ile karşı koymaya çalıştıkları açıkça sunulmaktadır.

2. ANTİK YUNAN TOPLUMLARINDA KADIN VE KADIN BEDENİNE BAKIŞ

Tarihsel süreç içerisinde değerlendirildiğinde Theresa D. Kemp’in de belirttiği gibi “kadın ile ilgili fikirlerin çeşitli olumsuz çağrışımları olduğu

görülmetedir” (2010: 1).² Pandora miti ve Havva'nın durumunu referans olarak yola çıkan D. Kemp'e göre, “[...] antik mitolojilerin hepsi kadınları (Yunan, Roma, Yahudi ve erken Hristiyanlıkta) bu dünyadaki sorunların kaynağı olarak tanımlamaktadır. Klasik antik çağlarda kadınlara dair dominant görüş onların aşağı bir nitelikte olduğu idi ve kadınlar ikili zıtlıklar (örneğin, erkek/kadın; aktif/pasif; güçlü/zayıf ve benzeri) temelindeki bir dünya görüşü ile konumlandırılmaktaydı.” (2010: 5).³

Dünya üzerinde var olan çoğu unsurun karşıtı ile anlaşılabilceği düşüncesine dayalı dikotomik ilişkiler olarak adlandırılan ikili ilişkilerin içerisinde genellikle ikinci ve olumsuz unsurları temsil edenin kadın olduğu düşünülmektedir. Antik Yunan toplumlarında kadına dair görüşleri yansıtmakta olan en eski mitlerden bir tanesi Pandora mitidir. Edith Hamilton'un da *Mitology* adlı eserinde, adı “herkesin armağanı” anlamına gelen Pandora mitinde Pandora'nın merakına yenilerek açtığı kutudan bütün kötülüklerin salındığı aktarılmaktadır (Hamilton, 2004: 48). Bu mite göre, kadının dünya üzerindeki tüm kötülükler yol açan varlık olarak görüldüğü ve Pandora'nın kutusu mitindeki iyi olan tek olumlu şeyin umut olduğu bilinmektedir. Antik Yunan toplumunda mitler toplumun kültürel öğeleri ve inanış sistemleri ile iç içe bulunmaktadır. Böyle bir mitten hareketle değerlendirilecek olduğunda kadına yönelik anlayışın erkeğinkine kıyasla daha olumsuz hale getirildiği görülebilmektedir. Buna ek olarak Antik Yunan toplumundaki siyasal alanda da kadın, erkek ile karşılaştırıldığında daha dezavantajlıdır.

“[...] Antik Yunan toplumunda kesin çizgilerle çizilmiş cinsiyet rollerinin olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. İdari yapı demokratik bir yönetim üzerine inşa edilmiş olarak görülse de [...] Antik Yunan demokrasisine göre tüm vatandaşların yönetimde söz hakkı bulunmaktadır. Ancak köleler hiçbir zaman, kadınlar ve çocuklar ise bazı istisnai durumlar dışında vatandaş olarak sayılmadıkları için bu demokrasi sadece vatandaş olan erkeklere verilmiş bir demokrasidir.” (Güzel, 2015: 509)

Güzel'in de belirttiği gibi belirli şartlar haricinde vatandaş olarak görülmeyen kadınlar toplumda siyasal alanda da dışarıda tutulmaktadır. Bir birey olarak politik alanda yerini alamayan kadın, Antik Yunan toplumlarında bedeniyle birlikte kontrol edilmesi gereken ve müdahale edilen bir alan olmaktadır. Bu noktayı örneklemek gerekirse özellikle erkekler için tasarlanan bir organizasyon olan olimpiyat oyunlarının Antik Yunan'da çok büyük bir yeri olduğu bilinmektedir. Güzel'in de belirttiği üzere kadınların olimpiyatlara katılımını denetlemek için erkeklerin oyunlara yarı çıplak bir halde katıldığı bilinmektedir (2015: 509). Bu noktada yapılan müdahale olimpiyatları kadınların katılımını denetlemek için erkek bedenine yapılıyor olarak değerlendirilebilir. Ancak Antik Yunan'da erkek bedeninin yüceltildiği açıkça bilinmektedir. Nitekim bu dönemde “dişillik ve erilik

² Bkz. Kemp, Theresa D. (2010). *Women in the Age of Shakespeare*. ABC-CLIO. Greenwood Yayıncılık.

³ Bkz. Kemp, Theresa D. (2010). *Women in the Age of Shakespeare*. ABC-CLIO. Greenwood Yayıncılık.

Beden Sosyolojisine Karşılaştırmalı Bir Bakış: Aristofanes'in Lisistrata Eseri...

bedensel bir sürekliliğin iki kutbunu temsil etmektedir. Atina'daki Antik dönemde bedensel gücün ve güzelliğin toplum hayatında önemli bir yere sahip olduğunu görürüz. Ancak bu önem, yalnızca erkek bedeni için" var olmaktadır (Öztürk, 2012: 13). Bundan dolayı kadın ve kadın bedeni bu dönemde incelenmesi gereken bir sorunsal temsil etmektedir. Hiyerarşik düzlemde alt basamakta kalan kadının hem doğumdan önceki hem de doğumdan sonraki döneminde menstrüasyon döngüsünden dolayı "kirli" olarak değerlendirildiği ve bu kirden arınana kadar tapınaklara da girmesinin yasak olduğu aktarılmaktadır (Güzel, 2015: 509-510). Yani gerek siyasal, gerek politik, gerek kültürel gerekse dini alanlarda kadın, biyolojik cinsiyetinden ve bedeninden dolayı kısıtlanmaktadır. Kamusal alanlarda hali hazırda sınırlanan kadının evde de serbestçe dolaşması mümkün olmamakta, ancak evin belirli alanlarında bulunabildiği de Güzel tarafından belirtilmektedir (2015: 510-518). Bütün bunlardan hareketle Antik Yunan dönemindeki kadının ve kadın bedeninin tahakküm altına alındığı, sınırlandırıldığı ve erkeğe kıyasla daha olumsuz koşullarla karşılaştığı görülmektedir.

3. TÜRK GÜLDÜRÜ SINEMASI VE SEKSENLER DÖNEMİNDE KADIN VE KADIN BEDENİNE BAKIŞ

Tek tanrılı din etkisinde gelişen Türk kültüründe de kadına yönelik tutumların ataerkil bir yaklaşım üzerinden benimsendiğini ileri sürmek yanlış olmayacaktır. Nitekim günümüzde Türk toplumunda hala çeşitli eril söylemler üretmeye ve kadını bastırmaya sebep olan namus ve töre gibi kavramların bulunduğu bilinmektedir. Bu araştırmadaki ikinci olarak ele alınan medya, sinemadır çünkü yedinci sanat olarak da değerlendirilen sinema bir medya olarak tıpkı edebiyat ya da diğer medyalar gibi yaratıldığı döneme ait koşulları ve özellikleri yansıtabilmektedir. Türk sinemasında ağırlıklı olarak 1982 ve 1987 yılları arasında geçen dönemdeki süreçte darbenin sonuçları ile birlikte "[...] kadının toplumsal konumu ve ona yüklenen rol nedeniyle yaşadığı sorunlar, kendine ve çevresine yabancılaşması, ancak sistemin uyumlu ve çaresiz bir üyesi olarak konumunu sürdürmeye çabalaması bakımından sergilendiği görülmektedir" (Kaplan, 2003: 160). Kimi yılları bu döneme denk gelen Türk Güldürü Sineması ise "en eski film" türlerinden sayılmakta ve "sinemayı eğlence aracı olarak görmesi sayesinde ilk ön plana çıkan işlevi de güldürme" işlevi olmaktadır (Bayrakdar, 2015: 23). Türk Güldürü sinemasının işlevlerinden bir tanesi eğlendirmek ve güldürmektir; ancak nihai ve tek amacı bu değildir. Nitekim Türk Güldürü Sineması'nın özellikle 1980lerde çekilen filmlerinde güldürü ile birlikte "eleştirel bir misyon" benimsediği görülmekte ve "[...] büyük bunalımlar geçiren darbe sonrası toplumu için [...]" (Bayrakdar, 2015: 25-30) adeta bir katharsis⁴ etkisi yaratmaktadır. Güldürürken düşündürülen bir etki yaratmayı hedefleyen bu türde kadın bedenine ve cinselliğine ilişkin filmlerin de üretildiği

⁴ Katharsis kavramı özellikle edebiyat alanında Aristoteles'in öne sürdüğü anlam ile birlikte Türkçe dilinde "arınma" olarak karşılık bulmaktadır. Trajedi türünde beliren "katharsis" etkisini Aristo şu şekilde tanımlamaktadır: "*Tragedyanın ödevi, uyandırdığı acıma ve korku duygularıyla ruhu tutkularından temizlemektir (katharsis)*". (Aristoteles, 2012: 22) Bkz. Aristoteles. (2012). *Poetika*. 21. Baskı. Remzi Kitabevi.

bilinmektedir. Gürer, özellikle yetmişli yıllarda televizyonun yayılması ile birlikte sinemaya düşen ilgiyi arttırmak adına çekilen “[...] filmlerde kadın bedeni, sömürü nesnesi haline getirilerek tüketim odaklı görsel haz nesnesi olarak” sunulduğunu aktarmaktadır. Buna ek olarak bahsedilen filmlerin aynı zamanda erkek seyircilerin sinemaya daha sık gitmesini sağlamak adına yapıldığı da belirtilmektedir (Gürer, 2018: 65). Ticari amaçlarla teşhir edilen ve adeta bir meta haline getirilen kadın bedeninin, ilerleyen dönemlerde de sinema filmlerine konu olduğu görülmektedir. Ancak 1980’li yıllara gelindiğinde bu filmler sansürlenip toplatılarak yerlerini ağırlıklı olarak “arabesk” filmlere, yılın sonlarına doğru ise güldürü türüne bırakmıştır (Taraç, 1985: 88-89). Bu dönemde çekilen güldürü filmlerinde yetmişli yıllara kıyasla kadın bedeni daha farklı tutumlar ve yaklaşımlar ile değerlendirilmiştir; ancak cinsellik yine de işlenen bir konu olarak devam etmektedir.

“Apolitikleşme ile bu dönemde Türkiye’de feminist hareket ivme kazanmıştır. Ancak yine de geleneksel modern ikiliğinin filmlerde kadın bedeni üzerinden ayrıştırılması devam etmiştir. Bu dönemde kadını temele alan filmlerde cinselliğin ağırlıkta olduğu görülmektedir. Tüm dünyada yaşanan cinsel özgürleşme hareketi Türkiye Sineması’nda kadının özgürleşmesi ekseninde ele alınmıştır. Buna göre filmlerde “özgür” olarak sunulan kadınların cinsellikleri seyre açılmıştır.” (Deymencioğlu, 2019: 62)

Batı’da gelişen hareketlerin Türkiye’de de ilerleyen zamanlarda tartışılmaya başlaması ile kadın bedeni ve cinselliğine dair tutumlar sorgulanmaya başlanmaktadır. Bunun sonucunda *Şalvar Davası* gibi filmlerde kendi cinselliğini kendi tahakkümü altına almaya çalışan kadınların var olduğu ve kadın bedeninin adeta bir mücadele alanına dönüştüğü ele alınmaktadır. Nitekim her ne kadar aksi yaratılmaya çalışılsa da, Foucault’un belirttiği gibi cinsellik dediğimiz kavram “[...] anatomo-siyaset ile biyo-siyaset arasındaki birleşme noktasındadır [...]” (Foucault, 2014: 153) ve dolayısıyla mahrem ya da özel alana içkin bir şey olarak değerlendirilip bir tabu olarak görülmesine rağmen, aslında iktidarın alanına girmektedir. Anatomo siyaset kavramı ile birlikte Foucault “bireylerin bedenlerini, davranışlarını bile hedefleyen bir teknoloji olan ve iktidarın bireyleştirici teknolojisi” (Foucault, 2014: 151) olarak tanımladığı olguyu tanımlarken biyo-siyaset kavramı ile birlikte de iktidarın canlı varlıklar üzerindeki çıkarıcı kontrolünü vurgulamaktadır (Foucault, 2014: 120). Buradan da anlaşılacağı üzere iktidarın kontrolü altında olan pek çok etmen bulunmaktadır. Bu bağlamda cinsellik ve kadın bedeni üzerine yoğunlaşan bu çalışmada, kadının biyolojik cinsiyetinin onun toplumsal cinsiyet ve bedeni üzerindeki denetiminin şekillendirilmesinde nasıl bir etkisi olduğu ele alınmaktadır. “Toplumsal cinsiyet kuramcıları biyolojik cinsiyet ayrımlarının kültürel ve toplumsal yapılandırmalarla çizildiğini ve kadının ötekileştirildiğini iddia ederler. Cinsiyet gibi cinsellik de iktidar tarafından düzenlenen bir kategoridir” (Öztürk, 2012: 59). Bu nedenle kadın bedeni ve cinselliğine yönelik tutumlar toplumsal ve ideolojik kurgulanmaları yansıtmakta ve kadının ikincil konumda görülmesine ve ötekileştirilmesine dair sebepleri ortaya

Beden Sosyolojisine Karşılaştırmalı Bir Bakış: Aristofanes'in Lisistrata Eseri...

çıkarmaktadır. Ayrıca, Foucault'un *Cinselliğin Tarihi* adlı eserinde belirttiği üzere kadın bedeni histerikleştirilmektedir. Yazara göre bu histerikleştirme,

"[...] üç yönlü bir süreçtir: Kadın bedeni, bütünüyle cinsellikle dolup taşan bir beden olarak çözümlenmiştir (yani nitelenmiş ve safdışı bırakılmıştır); bu beden, kendisine içkin patolojinin etkisiyle tıbbi uygulamalar alanıyla bütünleştirilmiştir, ve (düzenli doğurganlığını sağlamak zorunda kaldığı) aile düzlemi ve (ürettiği ve biyolojik-âhlaksal bir sorumluluk çerçevesinde eğitimi boyunca güvence vermek zorunda olduğu) çocukların yaşamıyla organik bir iletişime sokulmuştur. Ana (ve onun negatif görüntüsü olan "asabi kadın") bu histerikleşmenin en görünür biçimini oluşturur." (2007: 79-80)

Bir başka deyişle, histerikleştirilen kadın bedeni iktidar tarafından tanımlanmakta ve onun işleyişine hizmet edecek şekilde organize edilmektedir. Buna uymayan kadın ve kadın bedeninin olumsuz yönde değerlendirildiği görülmektedir.

4. LİSİSTRATA ESERİNDE VE ŞALVAR DAVASI FİLMİNDE KADIN BEDENİ ÜZERİNDEN YÜRÜTÜLEN MÜCADELE

Milattan önce beşinci yüzyılda bir komedi eseri olarak Aristofanes'in ele aldığı *Lisistrata*, Pelepones savaşına dair bir eleştiri olarak değerlendirilmektedir (Aygan, 2017: 855). Eser, Atinalı Lisistrata önderliğinde toplanan bir grup kadının Atina ve Sparta arasında süregelen savaşı durdurmak adına erkekler ile herhangi bir şekilde cinsel ilişkiye girmeyi reddederek barışı sağlamayı hedeflemelerini anlatmaktadır. Esere başlığını veren karakter Lisistrata'nın adının Wadsworth Antolojisinde "disband the army" yani "orduyu dağıtmak" anlamına geldiği belirtilmektedir (Worhen, 2004: 79)⁵. Atina ve Sparta arasında süregelen savaşa dair çözüm erkekler ile herhangi bir şekilde cinsel ilişkiye girmemektir. Oyunun ilk perdelerinde belirtilen bu durum şöyle yansıtılmaktadır:

"LİSİSTRATA

[...]

Biz kadınların yapması gereken, eğer erkekleri savaştan

Caydırıp barışa zorlamak istiyorsak, uzak durmaktır.

[...]

Erkeklerden kesinlikle uzak durmalıyız!" (Aristofanes, 2015: 19)

Antik Yunan toplumunda kadınlar sosyal hayata ve kamusal alana sınırlı bir şekilde katılabilmektedir. Ancak politik bir alan olan ve genellikle erkeğe göre olmakla değerlendirilen savaşın durdurulması için eserde yer alan çözüm kadınların bedenlerinin kontrolünü kendi ellerine almasından geçmektedir.

"Kadın bedeni, geleneksel toplumlardan modern zamanlardaki toplumlara kadar sürekli denetlenmiş ve eril iktidar tarafından özgürlüğü sınırlandırılmıştır. [...] Kadının kendi bedeniyle özdeşleştirilmesi, kadını baskı altında tutmanın ve

⁵ Bkz. Worhen, William B. (2004). *The Wadsworth Anthology of Drama*. Wadsworth-Thomson Cooperation.

denetlenmenin bir unsuru olarak kabul edilmiş ve bu sayede denetimin yeniden üretilmesi gerçekleştirilmiştir.” (Karakaya ve Cihan, 2017: 6)

Dolayısıyla iktidarın alanına giren kadın bedeni oyundaki karakterler tarafından barışı sağlamak adına bir mücadele alanı haline getirilmekte ve hatta eril iktidarın aldığı kararlara karşı bir tutum sergileyebilmek için oyundaki kadın karakterlerin tek aracının bedenleri olduğu vurgulanmaktadır. Nitekim kadınlar savaşa katılan erkeklerin eşleri ve anneleri olarak değerlendirildiğinde savaşın asıl yükünü onların çektiği eserde şu şekilde aktarılmaktadır:

“LİSİSTRATA

[...]

Biz kadınları, iki hatta üç kat daha fazla vurmuyor savaş ha?

Oğulları doğuran biz, büyüten biz,

Sonra da onları cepheye gönderen biz!

[...]

Tam yaşam sevincini tadacağımız,

Gençliğin keyfini çıkaracağımız günlerde,

Savaş bize yalnız yatılan bir yatak getirdi.

[...]” (Aristofanes, 2015: 47)

Bu nedenle her ne kadar erkeklere özgü olarak değerlendirilse de savaş, toplumun tüm bireylerini etkiler. Ancak oyunda, kadınlar savaşa dair görüşlerini ve üzüntülerini bildirmeye çalışsalar da, eşleri tarafından susturulmakta ve konu dışında tutularak ötekileştirilmektedir. Savaşa dair sorular soran ve görüşlerini belirtmeye çalışan kadınlar eşlerinden “Sana ne ki?” (Aristofanes, 2015: 41) şeklinde tepkiler alıp susturulmakta ve bunun sonucunda bedenleri adeta onların mücadelesindeki sesleri haline gelmektedir. Nitekim eserde karşı cinse savaşın olumsuzluklarını sözlü iletişim aracılığı ile aktaramayan kadınlar, kendi bedenlerini erkeklerden geriye çektiklerinde duyulup dikkate alınmaktadır. Kısacası, kendi sözlerinin önemsenmediği zaman kadınlar, bedenleri ile karşıt bir tepki göstererek erkekler tarafından dikkate alınır hale gelmektedirler.

Ettikleri yeminden sonra eşlerinden uzak duran kadın karakterlerin oyun boyunca erkekler tarafından bir arzu nesnesi olarak değerlendirildiği özellikle Kinesias ve Mürrhine arasında geçen sahnelerde yansıtılmaktadır:

“[...]

KİNESİAS

O evden çıkıp gideli beri,

Yaşama zevkim kalmadı hiç! Eve

Her girişimde bir iç geçiriyorum: Her şey ıssızlaşmış

Sanki, boş, ölü... En nefis yiyeceklerin tadını

Alamıyorum artık... Kızıışma hastalığım tutmuş!

[...]

KİNESİAS

Afrodite'nin gece şenliğine sen katılmayalı

Ne kadar oldu? Söyle, eve gelmiyor musun benimle?

MÜRRHİNE

Beden Sosyolojisine Karşılaştırmalı Bir Bakış: Aristofanes'in Lisistrata Eseri...

Zeus hakkı için, siz savaşı bitirip
Barış yapmadıkça, asla!
KİNESİAS
Ee yani, başka türlü olmuyorsa,
Yaparız canım.” (Aristofanes, 2015: 61-63)

Bu örnekte erkeklerin nasıl rasyonaliteden uzak olduğu ve yeri geldiğinde dürtüleri ile hareket ettiği aktarılmaktadır. Nitekim Kinesias'ın eşi ile birlikte olabilmek uğruna savaşı bitirme fikri açıkça yansıtılmaktadır; böylelikle kadınların bedenleri üzerinden yürüttüğü mücadele ve girişim ilerlemektedir. Cinselliğe dair çeşitli söz oyunlarının da vurgulandığı eserde özellikle politika ve beden ilişkisi yine kadın bedeni üzerinden gösterilmektedir. Atinalı ve Spartalı erkekler savaşı bitirmek için şartlarını Uzlaşma Tanrıçası'nın bedeni üzerinden aktarmaktadır (Aristofanes, 2015: 79). Barışı sağlamak için Pylos bölgesini istediklerini belirten Spartalılar ve Echinus, Mali ve Megara'yı istediklerini belirten Atinalıların bahsettikleri yerler aslında Lambert'in de belirttiği gibi kadın bedeninin çeşitli bölgelerini temsil etmektedir. Lambert bu bölgeleri şu şekilde açıklamaktadır: Pylos bölgesi kadın bedeninin kalça kısmını, Echinus bölgesi kasıklar arasındaki üçgeni, Malia bölgesi dişilik organını ve Megara bölgesi ise bacaklarını nitelemektedir (Lambert, 2018: 37).⁶ Lambert'in işaret ettiği kadın bedeninin ne şekilde nesneleştirilerek barış anlaşması sağlayacak temel unsurlardan biri olarak ele alındığı ve barış anlaşmasının yapılması ile beraber yine eril iktidarın denetimine maruz kaldığıdır.

Kartal Tibet'in yönetmenliğini yaptığı ve Başar Sabuncu'nun senaryosunu yazdığı *Şalvar Davası* adlı filmidir. 1983 yapımlı filmde Aristofanes'in *Lisistrata* eseri Anadolu'da yer alan bir köye uyarlanmaktadır. Bu şekilde edebiyattan sinema medyasına bir dönüştürümü örnekleyen eser içerisinde kültürel açıdan Türkiye coğrafyasına özgü izlekler bulunsa da Aristofanes'in eseri ile bir çeşit paralellik bulunmaktadır. Müjde Ar'ın canlandığı Elif karakteri, köyde eşleri tarafından sürekli olarak çalıştırılan ve cinsel birliktelik yaşamaya zorlanan kadınları erkekler karşısında kendi bedenleri üzerinde söz sahibi olması hakkında bilinçlendirmeye çalışmaktadır. Erkek ve kadınlar arasında gerçekleşen bu mücadele, cinsellik bağlamında ve özel alana tabii olarak değerlendirilebilir olsa da, filmde kamusal bir hal almakta ve köyün sosyal ve ticari ilişkilerini etkilemektedir. Senaryoda yer alan köy Şener Şen tarafından canlandırılan ağa tarafından yönetilmektedir ve yine *Lisistrata*'da olduğu gibi eril bir iktidarın varlığı burada da açıkça belirgindir. Yine *Lisistrata* ile benzer olarak, filmdeki kadın karakterlerin bedenleri erkekler için birer arzu nesnesi olarak yansıtılmaktadır. Köyde yaşayan bu kadınlar “cinsel obje olarak görülür. [...] Kadın bedeninin kuluçka makinesi olarak görüldüğü toplumlarda [...] kadının erkeğe karşı çıkma hakkı elinden alınmıştır” (Alıcı, 2018: 50). Nitekim sürekli doğum yapmaktan dolayı hem bedensel hem de ruhsal anlamda sıkıntılar yaşayan kadınlar, bu duruma dur demek için Elif'in önderliğinde bir araya gelip (*Lisistrata*'da olduğu gibi) adeta bir kız kardeşlik birlikteliği içerisinde

⁶ Bkz. Lambert, M. (2018). “MAPPING WOMEN'S BODIES AND THE MALE 'GAZE': RECONCILIATION IN ARISTOPHANES' *LYSISTRATA*”. *Aktroteiron* 63, ss.35-56.

toplanmaktadır. Evli kadınlar kocaları ile hem evde hem de tarlada eşit şartlarda yaşamayı ve çalışmayı talep etmektedir. Ayrıca, kendi cinsel deneyimlerinde de söz hakkına sahip olmayı dilemekte, ancak bunu sözlü bir şekilde ifade edemediklerinden dolayı *Lisistrata*'da yer alan kadınlar gibi çeşitli plan ve stratejiler ile eşlerinden uzak durmakta ve bedenlerini mücadelelerine yönelik bir araç olarak kullanmaktadırlar. Her iki eserde de görüldüğü üzere “[...] kadının bir birey olarak hiçbir değeri yoktur. Kadınlar, erkekler için onları mutlu edecek birer metadır” (Hamurcu, 2019: 71). Dahası, köyün ağası için kadınlar “[...]sevişmekten zevk alacak, cinselliği olan bireyler olarak değil, sadece kendisine ırgat doğuracak varlıklar [...]” olarak temsil edilmektedir (Hamurcu, 2019: 73). Böylelikle, filmde ataerkil sistemin işleyişini eşlerinden uzaklaşarak karmaşaya sokanların kadınlar olduğu görülmektedir.

Lisistrata'da Akropolis'e toplanan ve orayı işgal eden Atinalı ve Spartalı kadınlar gibi *Şalvar Davası* filmindeki kadın karakterler de Elif'in evinde toplanarak talep ettiklerini sergilemek adına gerek sözlü gerek fiziksel çekişmelere girmektedir. Benzer çekişmeler *Lisistrata* eserinde de özellikle ikinci ve üçüncü sahnelerde görülmektedir. Filminden örnek vermek gerekirse, Elif'in evine sığınan kadınlar Ağa tarafından “isyan” etmekle ve “anarşi” eğilimi göstermekle suçlanmaktadır. Ağa önderliğinde toplanan erkeklerin saldırılarının kadınlar tarafından üzerlerine kovalar ile su dökerek önlendiği görülmektedir (Tibet, 1983: 00:37:31-00:37:50). Özellikle Ağa'nın söylemlerinde geçen “isyan” ve “anarşi” sözcükleri, kadınların bedenleri ile ilgili olarak giriştiği mücadelenin aslında eril iktidar alanını güçsüzleştirdiğini ve dolayısıyla kadın bedenine ilişkin bu sorunun politik olduğunu desteklemektedir. *Şalvar Davası* filmindeki olaylara benzer şekilde *Lisistrata* eserinde de, kadınlar korusu ile erkekler korusu arasında yaşanan çekişmede kadınlar erkeklerin üzerlerine kovalar ile su dökerek ıslatırlar (Aristofanes, 2015: 34). Suyun bir yaşam kaynağı olarak bilinmesi ile beraber hem kadınlık hem de annelik döngüsü bakımından dişillik ile ilişkilendirildiği bilinmektedir. Her iki medyada da sembolik anlam taşıyan su kelimesi çift-anlamlı olarak okunabilmektedir; bunlardan ilki eşlerinden uzak duran kadınlara karşı duyulan arzunun ateşle ilişkilendirilmesi ve kadınlar tarafından söndürülmesi, ikincisi ise ataerkil yönetimin kadınlara yönelik dayatmalarının su ile arındırılmak istenmesidir.

Su dışında filmdeki bazı dişil anlam taşıyan semboller arasında kova ve çay bardağı bulunmaktadır. Film boyunca çeşitli sahnelerde erkek karakterlerin kadınları görünce çay bardağındaki şekeri kaşık ile karıştırıp keyifle içtikleri görülmektedir. Buna ek olarak çeşitli sahnelerde kullanılması sebebiyle kova da bir diğer sembol olarak değerlendirilebilir. Nitekim Arketipçi eleştirinin önemli temsilcilerinden olan Jung'a göre anne arketipini yansıtan semboller “her türlü oyuk biçim” olarak nitelendirilir (Jung, 2001: 33). Annelik dişillik ile ilişkilendirilebileceğinden, filmde yer alan bu dişil semboller erkek ve kadın arasındaki ilişkileri özellikle cinsellik bağlamında nitelemektedir. Benzer semboller *Lisistrata* eserinde karşımıza çıkmakta ve yine dişillik ile ilişkilendirilebilmektedir. Örneğin kadınlar mücadelelerine ilişkin ettikleri yemini “güğüm ve fiçi” üzerine (Aristofanes, 2015: 23) etmektedirler. Güğüm ve fiçi hem şekillerinden dolayı dişil yönü hem de şarap tanrısı Dionysos'u

Beden Sosyolojisine Karşılaştırmalı Bir Bakış: Aristofanes'in Lisistrata Eseri...

akla getirmektedir. Bundan dolayı rasyonalite ve eril olanın tam zıttı olarak değerlendirilebilir. Güğüm ve fiçı üzerine edilen yeminde kadınlar her koşulda erkeklerle herhangi bir birliktelik yaşamamak için onlara karşı koyacaklarını belirtmekte (Aristofanes, 2015: 24-25) dolayısıyla gerek kendi aralarında gerekse erkekler tarafından arzu nesnesi olarak kabul edilen bedenlerini savaşı durdurmak adına ortaya koymaktadırlar. Bu semboller iki medyada izleksel olarak birbirlerine paralellik göstermekte ve eril olan ile dişil olan arasındaki ilişkiyi etkili bir şekilde yansıtmaktadır. Nitekim eserlerde dişil olan sembollerin genellikle yuvarlak ve oyuk şekillerle temsil edilmesi eril olanın dişile yapmak istediği müdahaleyi yansıtmaktadır. Ancak bu istek yalnızca erkeklerde değil eserlerde yer alan kimi kadınlar karakterlerde de görülmektedir.

Ancak her iki yapıtın da sonucunda kadınlar eşlerine geri dönmektedir. *Lisistrata* eserinin sonunda barışın sağlanması ile birlikte bir kutlama havası yansıtılmakta ve Lisistrata'nın "buyrun kadınları alın" (Aristofanes, 2015: 84) sözünden de anlaşılacağı üzere kadınlar yine eril iktidarın denetimi altına girmektedir. Bunun dışında oyunda, kadınların erkek düşkünü olduğu belirtilmekte (Aristofanes, 2015: 52) ve en başından itibaren bedenleri aracılığı ile politik alana ve iktidarın alanına dâhil olan kadınlar kendilerini erkeklere kıyasla daha dezavantajlı olarak görmektedir. Bu durum kadınların içinde bulunduğu eril sistemde erkekleri kontrol edebilmelerinin tek yolunun bedenleri aracılığı ile olduğunun göstergesidir. Eser kendi dönemi içerisinde değerlendirildiğinde, her ne kadar kadınların savaşı bitirmek adına kendi bedenlerinin denetimini ele almış gözükse bile Aygan'ın da belirttiği gibi *Lisistrata* eseri "[...] ataerkiyi güçlendiren söylemlerle doludur [...]" (Aygan, 2017: 28). Örneğin eserde savaşı durdurma yolu konuşulurken, kadın karakterlerden birinin tepkisi şu şekilde aktarılmaktadır:

"KALONİKE

Amaan sen de, kadınlar akıllıca ve önemli bir şey
Yapabilirler mi hiç?... Sarı saçlarımızla tertemiz otururuz biz
Orada makyajımız tamam, safran sarısı bir şal boynumuzda,
Kurdalalı ayakkabı ve Kimber usulü en şık giysilerimizde
LİSİSTRATA

Tamam işte, bize kurtuluşun sözünü veren de tam bu ya!
Sarı şallar, kurdalalı sandaletler, kremler,
Makyajlar, saydam giysiler!" (Aristofanes, 2015: 15)

Kadınların akıl ve mantıktan uzak, sadece arzu nesnesi olarak kabul edildiği bu noktada açıkça belirgindir. Tıpkı *Lisistrata*'nın önderliğinde toplanan kadınlardaki gibi, *Şalvar Davası*'nda da Elif'in önderliğinde toplanan kadınların film boyunca erkekler ile baş edemeyeceklerini ve hiyerarşik düzlemde erkeklerin daha üst bir konumda olduğunu kabullendikleri görülmektedir. Bu nedenle *Lisistrata* eseri ile benzer şekilde *Şalvar Davası*'nda da istediklerinin bir kısmını maddeler halinde ortaya koyarak kabul ettiren kadın karakterler, filmin sonunda resmi nikâh ile birlikte erkekler ile birleşmekte ve eşlerine bağlılıklarını göstererek yine ataerki alanının tahakkümüne girerek ataerki kültürü pekiştirmektedirler.

Sonuç

Aristofanes'in *Lisistrata*'sı ve Kartal Tibet'in yönetmenliğini yaptığı *Şalvar Davası*'nda beden sosyolojisi bağlamından kadın bedeninin bir mücadele alanı haline geldiği açıkça görülmektedir. Bir tiyatro eseri ve bir sinema yapıtının karşılaştırmalı incelenmesi ile disiplinlerarası bir çalışma ortaya konmaya çalışılmış ve yapıtlar arasındaki benzerliklerin konu, semboller ve ataerkil kültürü güçlendiren noktalar olduğu tespit edilmiştir. *Lisistrata* eserinin Antik Yunan toplumlarındaki kadının yerini yansıttığı söylenebilirken, diğer yandan eserin yazıldığı dönemdeki Antik Yunan toplumlarında ataerkil ve hiyerarşik bir düzlem bulunduğu ve bu sistemin de kendi içerisinde kadını ötekileştirdiği ve erkeğin gölgesinde bıraktığı görülmektedir. *Şalvar Davası* adlı sinema yapıtı ise dönemin Türkiye'sinde kırsal kesimde yer alan kadınların sorunlarını etkin bir şekilde yansıtarak yine ataerkil kültür içerisinde bir kadını ve kadın bedeninin bir arzu nesnesi olarak algılandığını aktarmaktadır.

Çoğu toplumbilimcinin de ifade ettiği üzere, beden hem toplumsal cinsiyet rollerini aktaran, hem de toplumları kurgulayan, iktidar tarafından denetlenen ve müdahale edilen bir alan olmaktadır. Bu nedenle eserlerde yer alan kadınlar da bedenlerini saran bu ideolojik ve eril yapıya içkin sorunların çözümünü yine kendi bedenleriyle bulmakta ve bedenlerini bir mücadele alanı haline getirmektedir. *Lisistrata*'da görüldüğü üzere kadınlar bedenlerini politik bir alanda söz sahibi olmak ve barışı sağlamak adına yöneterek eşlerinden uzak durmaktadır. *Şalvar Davası*'nda ise buna benzer olarak tarlada çalıştırılmak üzere çocuk doğurması talep edilen kadınlar, eril iktidarın alanındaki döngüyü yine eşlerinden uzak durarak değiştirmektedir. Bedenin mücadele aracı haline getirilmesi her iki eserde de en temel ortak konu olmaktadır. Bütün bu benzerliklere ek olarak hem tiyatro eserinde hem de film yapıtında görülen su, kova, çay bardağı, güğüm ve fıçı ise dişil olanı temsil etmekte ve erkek ile kadın arasındaki ilişkiyi sembolik olarak yansıtmaktadır. Her ne kadar kadına ilişkin sorunları çözümlenmeye yönelik bir tartışma yürütüyor olsa da, incelenen iki yapıttaki kadınların erkeklere kıyasla daha dezavantajlı olduklarını kabullenmeleri sebebiyle sonunda kadın karakterlerin erkeklerin denetimi altına girerek ataerkil kültürün yeniden üretildiği ve güçlendirildiği görülmektedir.

KAYNAKÇA

- AKTULUM, K. (2011). *Metinlerarasılık/Göstergelerarasılık*. Kanguru Yayınları.
- ALICI, S. (Kış 2018). "Ataerkil Sistemde Kadının Varoluşu "Şalvar Davası"". *Turkish Studies Dergisi*, 13(5), ss. 45-54.
- ARİSTOFANES. (2015). *LİSİSTRATA*. ONAY, Y. (Çeviren). Mitos Boyut Yayınları.
- ARİSTOTELES. (2012). *Poetika*. 21. Baskı. Remzi Kitabevi.
- AYDOĞMUŞ ÖRDEM, Ö. (Aralık 2018). "Bryan S. Turner'ın Kuramı Çerçevesinde Kadın, Beden ve Toplum". *Opus Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 9(16), ss. 2556-2573.

Beden Sosyolojisine Karşılaştırmalı Bir Bakış: Aristofanes'in Lisistrata Eseri...

- AYGAN, T. (Eylül 2017). "Troyalı Kadınlar ve Lysistrata'da Savaşın Kadınları". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(3), ss.847-859.
- BAYRAKDAR, M. (2015). "1980'LERDE TÜRKİYE'DE SOSYO EKONOMİK SORUNLARIN TÜRK GÜLDÜRÜ SİNEMASINA YANSIMALARI: KARTAL TİBET SİNEMASI ÖRNEĞİ". [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi]. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BERKTAY, F. (2012). *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın: Hıristiyanlık'ta ve İslamiyet'te Kadının Statüsüne Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım*. Metin Yayınları.
- BİNGÖL, O. (Nisan 2017). "Bedenin Sosyolojisi: Nasıl? Niçin". *Mavi Atlas*, 5(1) ss.86-96.
- ÇAKI, F. (Nisan 2011). "Türk Sosyolojisinde Yeni Arayışlar: BEDEN SOSYOLOJİSİ ÜZERİNE İLK KİTAP DENEMELERİ". *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2) ss. 184-192.
- DEMEZ, G., TİMURKAN M. & ERTAN, C. (Yayına hazırlayanlar). (2020). *Bedenin Sosyolojisi: Gündelik hayatın cisimleşme deneyimleri, tıbbileştirme ve dijital gözetim*". Bağlam Yayıncılık.
- DEYMENCİOĞLU, G. (2019). "BEDENİN SOSYO-POLİTİK İNŞASINDA ERİLLİK VE DİŞİLLİK: TÜRK SİNEMASINDA BEDEN İMAJI". [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi]. Denizli: Pamukkale Üniversitesi.
- FOUCAULT, M. (2007). *Cinselliğin Tarihi*. TANRIÖVER, H.U. (Çeviren). Ayrıntı Yayınları.
- FOUCAULT, M. (2014). *Özne Ve İktidar: Seçme yazılar 2*. ERGÜDEN, I. & AKINHAY, O. (Çevirenler). Ayrıntı Yayınları.
- GÜRER, L. (2018). "BEDEN VE İKTİDAR: 2000 SONRASI TÜRK SİNEMASI'NDA KADIN". [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi]. T.C. İstanbul Ticaret Üniversitesi.
- GÜZEL, B. (2015). "Lysistrata: Kadının Antik Yunan Toplumundaki Yeri". *Journal of Turkish Studies*, 10(10), ss.505-522.
- HAMILTON, E. (2004). *Mitolojya*. TAMER, Ü. (Çeviren). Varlık Yayınları
- HAMURCU, Ö. (2019). "TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ ÜZERİNDEN TÜRK SİNEMASI'NDA KADIN (1980'Lİ YILLAR)". [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi]. T.C. Erciyes Üniversitesi.
- HEPŞEN, Ö. (2010). "TEVRAT, İNCİL VE KURAN-I KERİM'DE KADIN BEDENİ". [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi]. T.C. Ankara Üniversitesi
- JUNG, C. G. (2001). *Dört Arketip*. Yılmaz, Z.A. (Çeviren). Metis Yayınları.
- KAPLAN, N. F. (2003). "Toplumsal Konumu ve Bu Konumunun Değişimiyle Türk Sinemasında Kadın". *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*. 2(4), ss.149-173.
- KARAKAYA, H. & CİHAN, Ü. (Aralık 2017). "Toplumsal Yapı, İktidar ve Kadın Bedeninin Kurgulanışı". *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(11) ss. 5-17
- KAYAOĞLU, E. (2009). *Medyalararasılık: Edebiyat Biliminde Yeni Bir Yaklaşım*. Selenge Yayınları.

- KAYAOĞLU, E. (2016). *Edebiyat ve Film: Edebiyat Bilimi Yaklaşımıyla Film Çözümlemesine Giriş*. Hiperlink Yayınları.
- KEMP, T. D. (2010). *Women in the Age of Shakespeare*. ABC-CLIO, Greenwood Yayıncılık.
- LAMBERT, M. (2018). “MAPPING WOMEN’S BODIES AND THE MALE ‘GAZE’: RECONCILIATION IN ARISTOPHANES’ *LYSISTRATA*”. *Aktroteiron* 63, ss. 35-56.
- MORAN, B. (2007). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İletişim Yayınları.
- OKUMUŞ, E. (2009). “Bedene Müdahalenin Sosyolojisi”. *Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, (2), ss.1-15.
- ÖZTÜRK, N. (2012). “BİR BEDEN SOSYOLOJİSİ PROBLEMİ OLARAK NAMUS KAVRAMI VE KADIN BEDENİ”. [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi]. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi.
- ŞİŞMAN, N. (2016) *Emanetten Mülke: Kadın, Beden, Siyaset*. İz Yayıncılık.
- TARANÇ, R. (1985). “1980 VE SONRASINDA TÜRK SİNEMASI’NDA KADIN VE CİNSELLİK SORUNU”. [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi]. T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi
- TİBET, K. (Yönetmen). (1983). *Şalvar Davası*. Sabuncu, B. (Senarist). Kök Film. <https://www.youtube.com/watch?v=j1haOTXjGhg>
- TURNER, B. S. (2008). *The Body & Society*. Sage Publications.
- WORHEN, W. B. (2004). *The Wadsworth Anthology of Drama*. Wadsworth – Thomson Cooperation.

YUKARI DİCLE HAVZASI NEOLİTİK DÖNEM İNSAN-HAYVAN- ÇEVRE İLİŞKİSİ: ANTROZOOLJİK BİR BAKIŞ***

UPPER TIGRIS BASIN NEOLITHIC PERIOD HUMAN-ANIMAL- ENVIRONMENT RELATIONSHIP: AN ANTROZOOLOGICAL PERSPECTIVE

ОТНОШЕНИЯ ЧЕЛОВЕКА, ЖИВОТНЫХ И ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ В БАССЕЙНЕ ВЕРХНЕГО ТИГРА В ПЕРИОД НЕОЛИТА: АНТРОЗОЛОГИЧЕСКИЙ ОБЗОР

Muhammed Eyyub DALAR*
Hatice Tosyagülü ÇELİK**

ÖZ

Yukarı Dicle Havzasının Neolitik Dönem yerleşimleri, tarihöncesi insan-hayvan ve çevre ilişkileri geçmişten-günümüze oldukça önemli veriler sunmaktadır. Yukarı Dicle Havzasında 1980'lerden günümüze kadar çeşitli zamanlarda ve çeşitli amaçlarla zooarkeolojik çalışmalar yapılmıştır. Bunların arasında Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'e (PPN) ait Körtiktepe, Hallan Çemi, Gusir Höyük, Hasankeyf Höyük, Demirköy, Çemka Höyük ve Boncuklu Tarla yerleşimleri bulunurken, Çanak Çömleklili Neolitik Dönem'den ise (PN) Çayöntü, Salat Camii Yanı, Hakemi Use, Sumak Höyük ve Kerkuştü Höyük bulunmaktadır. Bu Neolitik Dönem yerleşimler içinde zooarkeolojik çalışması yapılan faunal kalıntılar yaklaşık 55.046 kadardır. Faunal kalıntıların yanı sıra, dönemin çevresel koşullarının anlaşılmasını sağlayan mikro ve makrobotanik kalıntıları, sosyal organizasyonlarını gösteren konut yapıları, avcılık faktörlerine ilişkin taş alet endüstrileri ve inanç biçimlerini gösteren sembolik ürünler, beslenme bulunmaktadır. Çanak Çömleksiz Neolitik ve Çanak Çömleklili Neolitik yerleşim merkezlerinde tespit edilen, fauna, flora, mimari, mezar, sembolizm ve taş alet kalıntıları, Havza'nın insan-hayvan çevre ilişkilerinin boyutlarını yeniden ele alınıp incelenmesine olanak sağlamıştır. Bu çalışmada, Yukarı Dicle havzasının ilk sakinlerinin beslenme

*** **Kaynak Gösterim / Citation / Цитата:** Dalar, M. E. & Tosyagülü Çelik, H. (2022). Yukarı Dicle Havzası Neolitik Dönem İnsan-Hayvan-Çevre İlişkisi: Antrozoolojik Bir Bakış. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 1 (56), 84-107. DOI: 10.17498/kdeniz.1179004

* ORCID: [0000-0001-6870-6884](https://orcid.org/0000-0001-6870-6884), Yüksek Lisans., Iğdır Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, 76000 Merkez, Iğdır, Türkiye e-mail: m.eyyubdalar@gmail.com

** ORCID: [0000-0003-2739-7047](https://orcid.org/0000-0003-2739-7047), Dr. Öğr. Üyesi., Iğdır Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu Organik Tarım İşletmeciliği Bölümü 76000 e-mail: hatice.tosyagulu@igdir.edu.tr

Yukarı Dicle Havzası Neolitik Dönem İnsan-Hayvan-Çevre İlişkisi: Antrozoolojik...

alışkanlıklarıyla beraber, avcılıktan-pastoralizme geçişlerde hayvanlarla olan ilişkilerinin gelişimine odaklanmıştır. Ayrıca tarihöncesi Neolitik Dönem topluluklarının insan-hayvan ilişkilerinin desteklenmesi içinde etnografik, etno-arkeolojik, etno-zooarkeolojik ve antrozoolojik veriler kullanılmıştır. Genel olarak bu çalışmada Batı Asya Neolitiği olmak üzere, Anadolu Neolitigine yeni bir bakış açısı sunularak, tarih öncesi literatüre katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Güneydoğu Anadolu, Çanak Çömleksiz Neolitik, Çanak Çömleklili Neolitik, Antrozooloji Zooarkeoloji, Etno-zooarkeoloji

ABSTRACT

Neolithic settlements of the Upper Tigris Basin, prehistoric human-animal and environmental relations provide very important data from past to present. Zooarchaeological studies have been carried out in the Upper Tigris Basin from the 1980s to the present, at various times and for various purposes. Among them are the settlements of Körtiktepe, Hallan Çemi, Gusir Höyük, Hasankeyf Höyük, Demirköy, Çemka Höyük and Boncuklu Tarla from the Pre-Pottery Neolithic (PPN) Period, while the settlements of Çayönü from the Pottery Neolithic period (PN), Next to Salat Mosque, referee Use, Sumak Höyük and Kerkuşti Höyük. The faunal remains of which zooarchaeological studies were carried out in these Neolithic settlements are approximately 55,046. In addition to the faunal remains, there are micro and macrobotanical remains that provide an understanding of the environmental conditions of the period, housing structures showing their social organizations, stone tool industries related to hunting factors and symbolic products showing the forms of belief, nutrition. The fauna, flora, architecture, tomb, symbolism and stone tool remains found in the Pre-Pottery Neolithic and Pottery Neolithic settlements allowed the human-animal-environment relations of the Basin to be reconsidered and examined. This study focuses on the nutritional habits of the first inhabitants of the Upper Tigris basin, as well as the development of their relations with animals in the transition from hunting to pastoralism. In addition, ethnographic, ethno-archaeological, ethno-zoo-archaeological and anthrozoological data were used to support human-animal relations of prehistoric Neolithic societies. In general, in this study, it is aimed to contribute to the prehistoric literature by presenting a new perspective on the Anatolian Neolithic, especially the West Asian Neolithic.

Keywords: Southeastern Anatolia, Pre-Pottery Neolithic, Pottery Neolithic, Anthrozoology, Zooarchaeology, Ethno-zooarchaeology

АННОТАЦИЯ

Неолитические поселения в бассейне Верхнего Тигра, доисторические отношения человека и животных и окружающей среды предоставляют очень важные данные из прошлого в настоящее. Зооархеологические исследования проводились в бассейне Верхнего Тигра с 1980-х годов по настоящее время, в разное время и с разными целями. Среди них поселения Кёртиктепе, Халлан Чеми, Гусир Хёюк, Хасанкейф Хёюк, Демиркёй, Чемка Хёюк и Бончуклу Тарла периода докерамического неолита (PPN), а поселения Чайёну периода гончарного неолита (PN), Салат Джамии Яны, Хакеми Усе, Сумак Хёюк и Керкушти Хёюк. Остатки фауны, зооархеологические исследования которые проводились в этих неолитических поселениях, составляют примерно 55 046 образцов. В дополнение к фаунистическим остаткам есть микро и макроботанические остатки, которые дают представление об условиях окружающей среды периода; жилищные постройки, показывающие их социальную организацию, индустрии каменных орудий, связанные с факторами охоты и символические

продукты, показывающие формы верования и питания. Фауна, флора, архитектура, гробницы, символика и остатки каменных орудий, обнаруженные в поселениях докерамического неолита и гончарного неолита, позволили пересмотреть и изучить отношения человека, животных и окружающей среды в бассейне. В данном исследовании основное внимание уделяется пищевым привычкам первых обитателей бассейна Верхнего Тигра, а также развитию их отношений с животными при переходе от охоты к скотоводству. Кроме того, этнографические, этноархеологические, этнозооархеологические и антропозоологические данные использовались для обоснования отношений человека и животных в доисторических неолитических обществах. В целом, это исследование направлено на внесение своего вклада в доисторическую литературу, представляя новый подход на анатолийский, особенно на западноазиатский неолит.

Ключевые слова: Юго-Восточная Анатолия, негончарный неолит, керамика неолита, антропозоология, зооархеология, этнозооархеология.

1. GİRİŞ

Tarih öncesinden günümüze kadar, insan-hayvan ve çevre ilişkileri, sosyo-kültürel, inanç ve ekonomi sistemlerimizin inşasında önemli bir rol oynamıştır. Neolitik dönem, genellikle bu rollerin evriminde bir dönüm noktası olarak kabul edilir (Russell, 2012). Neolitik, insan ve yabani/evcil hayvan arasında bulunan karşılıklı etki-ilişki ve bağılıkların sürdürülmesini sağlayan bir dönemdir. Dolayısıyla çalışmamızda ele aldığımız Batı Asya'nın Kuzey Mezopotamya bölgelerinde bulunan Dicle Havzasının Neolitik merkezleri, insan-hayvan çevre etkileşimleri hakkında önemli veriler sunmaktadır.

1980'den 2022'ye kadar Yukarı Dicle Havzası'nda hayvan kalıntılarına ilişkin birçok zooarkeolojik veri ve sonuç yayınlandı. Bunların arasında: Çayönü, Hallan Çemi, Demirköy, Körtiktepe, Gusir Höyük, Hasankeyf Höyük, Salat Camii Yanı, Sumaki Höyük, Hakemi Use ve Kerkuşti Höyük gibi Neolitik yerleşim merkezleri bulunmaktadır (Lawrence, 1980, 1982; Rosenberg vd., 1998; İlgezdi Bertram, 1999; Hongo & Meadow, 2000; Hongo vd., 2005; Starkovich & Stiner, 2009; Miyake vd., 2009; Özkaya vd., 2011; Omar, 2013; Özkaya vd., 2013; Zeder & Spitzer, 2016; Kabukcu vd., 2021; Emra vd., 2022; Aydın, 2019; Sanılan, 2019). Bu çalışmalar, havzanın beslenme ekonomisi, evcilleştirme süreçleri ve biyolojik çeşitliliği hakkında bilgi vermektedir. Fakat kemik kalıntıları ve zooarkeolojik veriler, Neolitik dönem boyunca insan-hayvan ve çevre ilişkilerinin anlaşılmasında yetersiz kaldığından dolayı bu derleme çalışması ele alınmıştır.

Erken ve Geç Neolitik yerleşim merkezlerinde tespit edilen, fauna, flora, mimari, mezar, sembolizm ve taş alet kalıntıları, Havza'nın insan-hayvan çevre ilişkilerinin boyutlarını yeniden ele alınıp incelenmesine olanak sağlamıştır. Bu bulguların desteklenmesi için etnografik, etnoarkeolojik, etno-zooarkeolojik ve antrozoolojik veriler kullanılıp, başta Batı Asya olmak üzere, Anadolu Neolitiğine yeni bir bakış açısı sunulurken, tarih öncesi literatüre katkı sağlanması amaçlanmıştır.

2. MATERYAL-METOT

Bu çalışmada Yukarı Dicle Havzasının zooarkeolojik verileri, Neolitiğin PPNA, PPNB ve PN (Pre Pottery Neolithic A/B-Pre Potery) dönemlerine göre

Yukarı Dicle Havzası Neolitik Dönem İnsan-Hayvan-Çevre İlişkisi: Antrozoolojik...

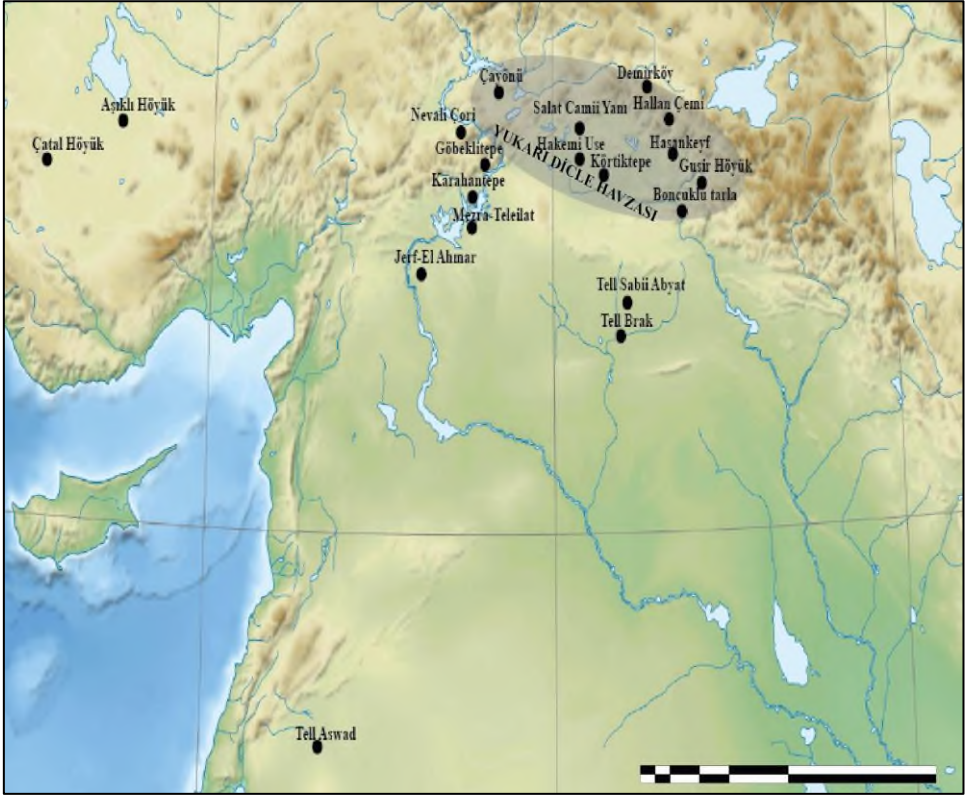
verilmiştir. Bunlar arasında PPNA dönemlerine ait olan yerleşimlerin zooarkeolojik kalıntıları Körtiktepe (KT) (Arbuckle & Özkaya, 2006; Emra vd., 2022; Özkaya vd., 2011), Hallan Çemi (HÇ) (Starkovich & Stiner, 2009; Zeder & Spitzer, 2016), Çayönü-Yuvarlak/Izgara Planlı (ÇY) (Barbara, Lawrence, 1980; Hongo vd., 2005, 2009; Hongo & Meadow, 2000; İlgezdi Bertram, 1999), Gusir Höyük (GH)(Kabukcu vd., 2021) ve Hasankeyf Höyük (HK) (Itahashi vd., 2017), PPNB'de Çayönü- (Kanallı/Taş döşemeli/Hücre planlı) ve Boncuklu Tarla (Aydın, 2019), PN'ise Çayönü (Geniş oda planlı), Salat Camii Yanı(Miyake vd., 2009) ve Hakemi Use (Omar, 2013) gibi merkezlerden alınmıştır.

Yerleşim merkezlerinin zooarkeolojik verilerinde yaklaşık NISP (Number of Individual Specimens= Toplam Numune Sayısı) miktarları 55.046 kadardır. Bunlar, toynaklı, etçil, kemirgen sürüngen, balık ve kuş türleri adı altında taksonlarına ayrılarak NISP miktarları ve oranları tablolaştırılarak verilmiştir (Tablo 1-2-3-4-5-6).

Hayvan kemiklerinin yanı sıra, dönemin çevresel koşullarının anlaşılmasını sağlayan botanik kalıntılar, sosyal organizasyonlarını gösteren konut yapıları, avcılık faktörlerine ilişkin taş alet endüstrileri ve inanç biçimlerini gösteren sembolik ürünler tablo olarak verilmiştir (Tablo 7.).

Yukarı Dicle Havzası'nın Mardin iline ait Mazıdağı, Kızıltepe ve Ömerli ilçelerinin kırsal bölgelerinde yaşayan popülasyonlarından alınan etnografik çalışmalar ile analojik karşılaştırmalar yapılarak çalışma içerisinde verilmiştir (Tablo 8).

Bu çalışmanın amacı arkeolojide ki eksikliğin giderilmesine yöneliktir. Ancak bu çalışmada kullanılan veriler gelecekte değişebileceğinden dolayı dikkate alınarak çalışmaların incelenmesi gerekmektedir.

Şekil 1. Çalışmada kullanılan anahtar Neolitik yerleşim merkezleri

3. TOYNAKLILAR

Havzanın yerleşim merkezlerinde tespit edilen toynaklı türlerin miktarı yaklaşık 36.985 kadardır. PPNA’da bulunan baskın türler sırasıyla; kızılgeyik %42, domuz 33, koyun 7, sığır 3, keçi 1, koyun/keçi 11, ve diğer türler (eşek, alageyik karaca, ceylan) <1 kadarını oluşturur. PPNB dönemlerini temsil eden Çayönü ve Boncuklu Tarla merkezlerinde domuz %28, sığır 16, koyun 15, kızılgeyik 11, keçi 10, koyun/keçiler 15, baskın türler arasındadır. Diğer türlerde ise düşüşler meydana gelmiştir. Geç PPNB ve PN’nin dört önemli yerleşimi olan Çayönü, Salat Camii Yanı, Hakemi Use ve Sumaki Höyük’te ağırlıklı olarak evcilleştirilen veya kontrol altına alınan türler bulunmaktadır. Bunların arasında domuz %50, sığır 32, koyun/keçi 7 ve alageyik 4 kadar artmıştır. Diğer türlerde ise önemli ölçüde azalmalar meydana gelmiştir (Tablo 1.).

Havzanın PPNA yerleşimlerinde toynaklı türler, yabancı formlardadır. PPNA’da domuzların ilk olarak Hallan Çemi’de kültürel olarak kontrol altına alındığı ifade edilse de (Rosenberg vd., 1998) daha sonraki morfometrik ölçümler bu görüşü desteklememektedir (Price & Evin, 2019, s. 247). Erken PPNB’de ise Boncuklu Tarla’nın yabancı keçi kemiklerinde bir dereceye kadar düşüşlerin olması kontrol altına alınmış olabileceklerini gösterir (Aydın, 2019, ss. 39-43). Fakat havza sakinlerinin hayvanları kontrol altına almaları, genellikle Orta PPNB ile başlar

Yukarı Dicle Havzası Neolitik Dönem İnsan-Hayvan-Çevre İlişkisi: Antrozoolojik...

(Arbuckle vd., 2016; Arbuckle & Kassebaum, 2021). Çayönü yerleşimi domuz, sığır, koyun ve keçilerin kontrol altına alınıp, evcilleştirme aşamalarının gösteren önemli kalıntılar içermektedir. Verilere göre, Erken PPNB'nin sonlarından ve Orta PPNB'ye kadar dört toynaklıların kemik ölçümlerinde vahşi formlara kıyasla küçülmeler gözlemlenmiştir. Geç dönemlerde ise tam olarak yabani et kaynaklarına yönelik ihtiyaçların düştüğünü ve evcil hayvanlara olan bağımlılığın da artışa geçtiği anlaşılır (Hongo vd., 2005; Hongo & Meadow, 2000). Ayrıca, erken dönemlerde kontrol altına alınan bu yabani hayvanların ortalama yaş oranları 1,5 ile 2 yaş arasındayken (Aydın, 2019, ss. 30-35; Hongo vd., 2005, ss. 120-125) geç dönemlere doğru, Çayönü, Salat Camii Yanı ve Hakemi Use'de bu oranlar 2 ile 4'lere kadar çıkmıştır (Hongo vd., 2005, ss. 120-124; Miyake vd., 2009, s. 103; Omar, 2013, ss. 14-20).

Toynaklılara yönelik sembolik kalıntılar, PPNA ve Erken PPNB'de boynuz veya kafataslarının sergilendiği mekanlar olarak karşımıza çıkar. Bunlar Körtiktepe (Özkaya & Coşkun, 2011, şek. 6) ve Gusir Höyükte yabani keçi (Karul, 2020, s. 85), Hallan Çemi (Rosenberg, 2011, şek. 5-7), ve Çayönü'nde yabani sığırların kafatası ve boynuzları (Loy & Wood, 1989, şek. 6) görülebilmektedir. Boynuz kalıntıları dışında özellikle keçiler Körtiktepe 'de taş kap, taş plak ve kemik plaklar üzerinde kazıma ve kabartma işlemleri yapılarak betimlenmiştir (Karul, 2011; Miyake, 2013; Özkaya & Coşkun, 2011; Rosenberg, 2011). Boynuz biçimli sap düzelticiler ise Körtiktepe, Hallan Çemi, Gusir Höyük ve Hasankeyf Höyük'te çok sık bulunan kalıntılardır. Orta ve Geç Neolitik dönemlerde toynaklı hayvanların sembolizmleri daha önceki erken dönemlere göre oldukça farklıdır (Tablo 7). Daha önce sığır ve yabani keçi türlerine ait betimlemeler varken, PN'de evcil sığır, koyun, keçi ve domuzlar kil objelerde görülmeye başlar (Browman Morales, 1990, ss. 30-55; Miyake vd., 2009, şek. 13; Tekin, 2017, şek. 4). Ayrıca PN dönemlerinin orta ve geç evrelerini temsil eden Kerküşti Höyükte de bu hayvanlar artık, seramikler üzerinde karşımıza çıkar (Savaş, 2010, şek. 12).

Toynaklılar beslenme ve sembolizm gibi faaliyetler dışında, kemik alet üretimlerinde de sıklıkla kullanılmışlardır. Bunlar, Hallan Çemi, Körtiktepe, Çayönü, Salat Camii Yanı, Sumaki Höyük kalıntıları arasında sıklıkla görülebilmektedir. Kemik aletler, genellikle kızıl geyik, sığır, ceylan, koyun ve keçilerin; boynuz, kaburga, tarak ve bacak gibi uzun ve işlenebilir bölümlerinden üretilmişlerdir. Bu ürünler, bız, delikli plaklar, saplar, Spatulalar, orak elemanları ve fırlatma uçlarından oluşmaktadır (Bulut, 2018, s. 248; Efe, 1998, ss. 289-303; Goodarzi-Tabrizi, 1999, ss. 81-99; Miyake vd., 2009, ss. 97-98; Sanılan, 2019, ss. 17-40).

	PPNA			PPNB			PN		

Muhammed Eyyub DALAR - Hatice Tosyagülü ÇELİK

Yerleşim	KT	HÇ	ÇÖ	GH	HK	NİSP	%NİSP	BT	ÇÖ	NİSP	%NİSP	ÇÖ	SCY	HU	SM	NİSP	%NİSP
Sığır (<i>Bos primigenius</i>)	273	282	277	327	2	1161	3,7%	4	551	555	16,99%	73	341	461	7	882	32,00
Kızılgeyik (<i>Cervus elaphus</i>)	1596	9368	73	1392	41	12470	40,2%	22	347	369	11,29%	24	34	64	13	135	4,90
Alageyi k (<i>Dama mesopotamica</i>)	25	3	2		11	41	0,13%	11	4	15	0,46%				3	3	0,11
At/eşek (<i>Equus sp.</i>)	17		9			26	0,08%	2	22	24	0,73%		3	25		28	1,02
Koyun (<i>Ovis sp.</i>)	1038	322		768	264	2392	7,7%	51	449	500	15,30%		77			77	2,79
Keçi (<i>Capra sp.</i>)	57	38		334	66	495	1,6%	23	311	334	10,22%		42			42	1,52
Koyun/keçi	724	2309	35		625	3693	11,9%	75	421	496	15,18%	59			78	137	4,97
Domuz (<i>Sus sp.</i>)	100	9554	229	501	124	10508	33,9%	35	907	942	28,83%		844	545		1389	50,40
Karaca (<i>Capreolus capreolus</i>)	58	7	2	19		86	0,28%	15	1	16	0,49%		1			1	0,04
Ceylan (<i>Gazella subgutturossa</i>)	60		7		23	90	0,29%		16	16	0,49%	1	4	57		62	2,25
Toplam toynaklı	3948	21883	634	3341	1156	30962	100,0%	238	3029	3267	22,23%	157	1346	1152	101	2756	100%

Tablo 1. Yukarı Dicle Havzası toynaklıların yerleşim merkezi, dönem ve türlerine göre dağılımları.

4. ETÇİLLER

Yerleşim merkezlerinde tespit edilen etçil miktarı yaklaşık 3.168 kadardır. Genellikle tür çeşitliliği ve miktar bakımından en zengin kalıntılar PPNA dönemlerine aittir. Bunların arasında tilkiler %71, ayılar 26, ve diğer türler ise >3 kadarını oluşturmaktadır. PPNB'deki etçil kalıntıları şimdye kadar Boncuklu tarla ve Çayönü merkezlerinde ortaya çıkartılmıştır. Ayı kalıntıları Çayönü de %16'i kurt/köpek kalıntıları 48, tilki kalıntıları ise 33 kadardır. Geç PPNB ve PN evrelerine doğru etçil türlerin çeşitliliği erken dönemlere göre hiç görülmemeye başlar. Sadece Salat Cami Yarı ve Hakemi Use 'de kurt/köpekler %61, tilkiler ise 38 kadar ele geçmiştir (Tablo 1.).

Etçil hayvanlar, havzanın sembolik faaliyetlerinde neredeyse yok denilebilecek kadar azdır. Sadece Hallan Çemi 'de klotritten yapılmış bir taş

Yukarı Dicle Havzası Neolitik Dönem İnsan-Hayvan-Çevre İlişkisi: Antrozoolojik...

kaplarda (Rosenberg, 2011 şek. 4) ve Körtiktepe 'de ise taş plaklar üzerinde baş yapıları köpek veya tilkilere benzetilen fantastik betimlemeler görülmektedir (Özkaya vd., 2013). Sembolik eserlerin yanı sıra, köpeklerin yerleşim yakınına gömüldüğünü gösteren buluntular, Demirköy'de üç insan bireyine yakın bir yerde ele geçen köpek kalıntısı bulunmuştur (Rosenberg, 2011, şek. 7). Köpekler dışında sansar gibi etçillerin çene kemiklerinin mezar hediyesi olarak gömüldüğü kalıntılarda Boncuklutarlada ele geçmiştir

¹. Geç Neolitik Dönem sembolizminde ise kil figürinlerde köpekler betimlenmiştir. Bunlar genellikle sarkık dik kulaklı ve dik kuyruklu olacak şekilde betimlenmiştir (Browman, 1990, ss. 40-50).

Etçillerin kemik alet kullanımları toynaklılar kadar yaygın değildir. Sadece Çayönü'n'de muhtemelen ayının kaval kemiğinden yapılmış bız bulunmuştur (Efe, 1998, ss. 301-303). Ayrıca yırtıcı hayvanlara ait köpek dişlerinde tusk benzeri kolyeler Hallan Çemi'de ele geçmiştir (Goodarzi-Tabrizi, 1999, ss. 81-99).

Yerleşim	PPNA					Ni SP	%Ni SP	PPNB		Ni SP	%Ni SP	PN		Ni SP	%Ni SP
	K T	H Ç	Ç Ö	G H	H K			B T	Ç Ö			SC Y	H U		
Ayı (<i>Ursus</i> sp.)	1	77 9	11	5		796	26,3 %		11	11	16,2 %				
Panther (<i>Panthera pardus</i>)		1				1	0,0%				0,0%				
Kurt/köpek (<i>Lupus</i> sp.)	8				6	14	0,5%	6	27	33	48,5 %	1	46	47	61,8%
Tilki (<i>Vulpes vulpes</i>)	28	19 27			19 5	215 0	71,1 %	6	17	23	33,8 %	4	25	29	38,2%
Vaşak (<i>Lynx lynx</i>)		8				8	0,3%				0,0%				0,0%
Sansargiller (<i>Mustelidae</i> sp.)	5	30				35	1,2%		1	1	1,5%				0,0%
Yabani kedi (<i>Felissilvestris</i>)	7	12			1	20	0,7%				0,0%	5	71	76	100,0%
Toplam etçiller	49	27 57	11	5	20 2	302 4	100,0 %	1 2	56	68	100,0 %	5	71	76	100,0%

Tablo 2. Yukarı Dicle Havzası etçillerin yerleşim merkezi, dönem ve türlerine göre dağılımları.

5. KEMİRGENLER

¹ Boncuklu tarla Bilimsel kazı danışmanı Ergül Kodaş ve A.B. Siddiq ile kişisel görüşme kaydı.

Muhammed Eyyub DALAR - Hatice Tosyagülü ÇELİK

Havzada tespit edilen kemirgenlerin miktarı yaklaşık 8.049 kadardır. Çeşit bakımından en fazla tanımlanmış türler, PPNA'da tavşan, küçük kemirgenler, kirpi, kunduz, tavşan ve tilki boyutlarında olanlardır (%37,4, 7,9, 0,7 ,07). PPNB'de ise sadece Çayönü ve Boncuklularlada tavşan kalıntıları yaklaşık %2,1 kadar ele geçmiştir. Çayönü'nde tavşan ve tilki boyutlarında olan tanımsızlar ise 97,9 kadardır. PN'de kemirgen çeşitliliği ve miktarları daha düşüktür. Sadece Hakemi Use'de 0,2 kadar ele geçmiştir (Tablo 3.)

Havza'da kemirgenlerin sembolik betimlemelerine rastlanılmamıştır. Ancak bu kemirgenlerin kemiklerinden iğne ve oltalara Sumaki höyükte rastlanılmaktadır (Sanılan, 2019, ss. 25-30).

Yerleşim	PPNA					NİS P	%Nİ SP	PPNB		NİS P	%Nİ SP	PN		NİS P	%Nİ SP
	K T	H Ç	ÇÖ	G H	H K			BT	ÇÖ			Ç Ö	HU		
Tavşan (<i>Lepus</i> sp.)	46	807				853	37,4 %	20	23	43	2,1%		8	8	0,2%
Kirpi (<i>Erinaceus</i> sp.)	3	12				15	0,7%				0,0%				0,0%
Kunduz (<i>Castor fiber</i>)	10	2		3		15	0,7%				0,0%				0,0%
Küçük kemirgen	14	157			10	181	7,9%				0,0%				0,0%
Köpek/Tilki ve Tavşan boyut			1200		16	1216	53,3 %		2018	2018	97,9 %	3708		3708	99,8 %
Toplam kemirgenler	73	978	1200	3	26	2280	100,0 %	20	2041	2061	100,0 %	3708	8	3716	100,0 %

Tablo 3. Yukarı Dicle Havzası kemirgenlerin yerleşim merkezi, dönem ve türlerine göre dağılımları.

6. SÜRÜNGENLER

Havza'nın sürüngen familyasına ait iki tür tespit edilmiştir. Bunlar, kertenkele ve kaplumbağa olarak sınıflandırılmıştır. Genellikle her iki türe ait kalıntılar, PPNA Körtiktepe, Hallan Çemi ve Demirköy yerleşim merkezlerinden 404 (NİSP %0,91), kadar ele geçmiştir (Tablo 4). PPNB'de sürüngen türlere rastlanılmamıştır. PN'de ise sadece Salat Camii Yanı yerleşiminde kaplumbağa ve kertenkele kalıntıları NİSP 15 kadar ele geçirilmiştir (Tablo 4.)

Sürüngenler sembolik faaliyetlerde sıklıkla kullanılmaktadır. Akrep, yılan, örümcek ve larva formundaki böcekler, özellikle PPNA ve Erken PPNB dönemlerine kadar taş-kemik plakları ve öğütme taşları üzerinde temsil edilmektedir (Tablo 8). Bunlar, Körtiktepe (Özkaya vd., 2013, s. 43), Demirköy (Rosenberg, 2011, şek. 16), Hasankeyf Höyük (Miyake, 2013, s. 45) ve Gusir Höyük (Karul, 2011, şek. 18) gibi yerlerde en yaygın buluntular arasındadır. (Tablo 2.). Ayrıca yüksek bir sembolik değere sahip olduğu düşünülen kaplumbağaların Körtiktepe 'de

Yukarı Dicle Havzası Neolitik Dönem İnsan-Hayvan-Çevre İlişkisi: Antrozoolojik...

bulunan bireylerle beraber gömülmüş kalıntıları da ele geçmiştir (Özkaya vd., 2013, s. 53).

Yerleşim	PPNA		NİSP	%NİSP	PN	NİSP	%NİSP
	KT	HÇ			SCY		
Kaplumbağa (<i>Testudo graeca</i>)	34		34	8%			
Kertenkele	1	369	370	92%			
Kaplumbağa /kertenkele reptiles					15	15	100%
Toplam sürüngenler	35	369	404	100%	15	15	100%

Tablo 4. Yukarı Dicle Havzası sürüngenlerin yerleşim merkezi, dönem ve türlerine göre dağılımları.

7. BALIKLAR

Dicle Havzasının hemen hemen bütün Neolitik yerleşimlerinde ve evrelerinde balık kalıntılarına rastlamak mümkündür. Kalıntıların, en fazla görüldüğü yerleşimler PPNA Hallan Çemi ve Körtiktepe merkezleridir. Buralar da toplam kalıntı 2515 (NİSP %5,63) kadardır. PPNB’de balık kalıntılarına ait herhangi bir veri paylaşılmamıştır. Sadece PN döneminin yerleşim merkezi olan Salat Camii Yanında 43 (NİSP % 1,17) kadardır.

Balıkların sembolik faaliyetlerde kullanıldığına dair herhangi bir veri kalıntısına rastlanılmamıştır. Balık avcılığının yapıldığına yönelik bulgular ise, kemik oltalar ve yivli taşlardan anlaşılmaktadır (Özkaya vd., 2013, ss. 70-71).

Yerleşim	PPNA				NİSP	PN	NİSP
	KT	HÇ	GH	HK		SCY	
Balık türleri	1179	1336	126	144	2785	43	43

Tablo 5. Yukarı Dicle Havzası balıkların yerleşim merkezi, dönem ve türlerine göre dağılımları

8. KUŞLAR

Havza'nın Neolitik yerleşim merkezlerinde çok çeşitli kuş kalıntıları ele geçmiştir. Özellikle bu kalıntılar, Hallan Çemi ve Körtiktepe yerleşimlerinde oldukça fazladır. PPNA’da Toplam kuş kalıntıları, yaklaşık olarak 3157 (NİSP %7,07) kadardır. Tür bazında, büyük boyutlu (toy kuşu, kuğu, kartal, akbaba, kaz vs.), orta boyutlu (baykuş, bildircin, saksığan ördek şahin vs.) ve küçük boyutlu kuşlar (güvercin, karga, çakır kuşu vs.) olarak sınıflandırılmıştır. PPNB dönemlerinin zooarkeolojik kalıntılar arasında tanımlanmış kuş türlerine ait veriler bulunamamıştır. Sadece PN, Salat Camii Yanı merkezinde tanımsız olarak sınıflandırılan 14 (NİSP %0,38) kadar kalıntı ele geçmiştir (Tablo 6).

Kuşların sembolik faaliyetlerde kullanımları PPNA ve Erken PPNB dönemlerinde görülmektedir. Bunlar, Hallan Çemi, Körtiktepe ve Gusir Höyük’te kuş başı formulu ezgi taşları olarak karşımıza çıkar (Tablo 7), (Karul, 2011; Özkaya vd., 2013; Rosenberg, 2011). Ayrıca, Körtiktepe ve Hallan Çemi’de kuş

Muhammed Eyyub DALAR - Hatice Tosyagülü ÇELİK

kemiklerinin arasında kanat kısımlarının yoğun olması kuş tüylerinin ritüel amaçlarda da kullanılmış olabileceği ileri sürülmektedir (Özkaya vd., 2011, s. 318; Zeder & Spitzer, 2016, s. 175).

Etnografik verilere bakıldığında, tavuk ve horozlar evcil kümes hayvanı olarak kullanılmaktadır. Güvercin, keklik ve bildircinler ise yılın belirli zamanlarında avlanılır (Siddiq & Şanlı, 2020, s. 170). Geleneksel tedavi yöntemlerinde ise bu hayvanların, et, akciğer ve yumurtalarını; vücut güçlendirme, mide kanseri, bronşit ve astım gibi rahatsızlıklarda kullandıkları bildirilmiştir (Tablo 8.).

Yerleşim	PPNA			NİSP	%NİSP
	KT	HÇ	GH		
Tanımsız kuş	218			218	6,1%
Büyük boyutlu kuş	422	1807	2	2231	62,0%
Orta- küçük boyutlu kuş	187	394	438	1019	28,3%
Küçük kuş	32	97		129	3,6%
Toplam kuş	859	2298	440	3597	100,0%

Tablo 6. Yukarı Dicle Havzası kuşların yerleşim merkezi, dönem ve türlerine göre dağılımları.

Yerleşim	Buluntu Türü/Konumu	Hayvan Sembolü/Kalıntı	Referans
Hallan Çemi	Taş kap	Tilki/köpek?	(Rosenberg, 2011b)
	Ezgi taşları	Koyun/keçi veya yavru bir domuz başı	
	Kamu Binası	Yabani boğa ve yabani koyun başı/boynuz	
	Kemik	Yılan	
	Ritüel taş boynuz	Yabani sığır	
Demirköy	Ritüel taş boynuz	Yabani sığır	(Rosenberg, 2011)
	Taş kolye	Böcek?	
	Mezar	Köpek	
Körtiktepe	Taş kap	Koyun, keçi, yılan, akrep ve kuşlar	(Özkaya vd., 2013; Özkaya & Çoşkun, 2011; Özkaya & Siddiq, 2021; Siddiq vd., 2021)
	Taş plaklar	Akrep ve Larva halinde böcekler?	
	Taş Ritüel boynuz	Yabani Sığır	
	Y44 yapısı	Yabani koyun boynuzları	
	Ezgi taşları	Yırtıcı kuş, yabani keçi veya kaplumbağa	
	Kemik Plaklar	Yabani koyun/keçi ve yılan ve akrep	
	Mezar	Kaplumbağa	
Çayönü	Taş Plaklar	Yabani sığır	(Özdoğan, 2007)
	Kil objeler	Koyun, keçi, köpek ve domuz	
	Mezar	Köpek	
	Kafataslı yapı	Yabani sığır kafatası/boynuz	
	Çentikli kemik alet	Büyük ve küçük memeliler	
Gusir Höyük	Taş plak	Böcek larva?	

Yukarı Dicle Havzası Neolitik Dönem İnsan-Hayvan-Çevre İlişkisi: Antrozoolojik...

	Ezgi taşları	Kuş?	(Karul, 2011)
	Taş plak	Larva halinde böcekler?	
	Kemik plak	Yılan	
Hasankeyf	Kemik plak	Larva halinde böcekler?	(Miyake, 2013; Miyake vd., 2012)
Boncuklu Tarla	Taş Plaklar	Yılan, kuş ve boynuz	(Kodaş vd., 2019, 2022)
Salat Camii Yanı	Kil objeler	Koyun ve tanımlanamamış diğer hayvanlar	(Miyake vd., 2009)
	Çentikli alet		
Sumaki Höyük	Çentikli kemik alet	Büyük ve küçük memeliler	(Erim-Özdoğan & Sarıaltun, 2018; Sanılan, 2019)

Tablo 7. Yukarı Dicle Havzası Neolitik Yerleşim merkezlerinin sembolizmde kullanılan hayvan türleri

9. ETNOGRAFİK BULGULAR

Yukarı Dicle Havzası ve çevresinde yürütülen bir dizi antrozoolojik araştırmayla pastoral ve tarımsal toplumların hayvanlarla olan karşılıklı ilişkileri araştırılmıştır (Siddiq, 2017; Siddiq, ve Şanlı, 2020; Şanlı ve Siddiq, 2018). Bu araştırmaların sonucunda kırsal toplulukların hayvanlarla olan duygusal etkileşimleri, maddi bağılıklardan daha yoğun olduğu ortaya çıkmıştır (Siddiq, ve Şanlı, 2020).

Mardin'in Ömerli ve Kızıltepe gibi kırsal kesimlerinde yaşayanlar, yörenin coğrafik yapısına bağlı olarak genellikle keçi, koyun ve inek yetiştirmektedirler. Bazı aileler, inekleri daha sakın ve uysal olduklarını iddia ederek besler, bazıları da keçi ve koyunların bakımlarının ineklerden daha kolay olduğunu iddia ederek besleyicilik yapmaktadırlar. Besi hayvancılığı dışında birçok evde, at, eşek, köpek ve güvercinler yaygın evcil hayvan olarak beslenmektedir. Bu topluluklar, damızlık dışı koyun ve keçileri genellikle 7 ila 10 yaşına kadar, inekleri ise 6 ila 12 yaşına kadar beslerler. At, eşek ve köpekler ise neredeyse tüm hayatlarını sahipleriyle birlikte geçirirler (Siddiq, 2017). Dolayısıyla, insanların hayvanlarla uzun süreli etkileşimleri karşılıklı duygusal bağılıkları meydana getirmiştir. Örneğin birçok hane halkı, hayvanlarını ailenin üyesi olarak görürler. Birçoğunun hayvanlarıyla fotoğrafları ve hatıraları vardır. Doğum yapan hayvanların sancılı hallerini gördüklerinde onların kaygısına ortak olanlar, ölen hayvanlarının arkasından uzun süreli yas tutanlar, besledikleri hayvanların etlerini yememeyi tercih edenlerde vardır. Bunlar dışında bazı aile bireylerinin köpek, at ve eşekleriyle o kadar güçlü bir bağıları vardır ki, onları sadece yük taşıyan hayvanlar olarak değil, aynı zamanda zor durumlarda ihtiyaç duydukları fedakâr canlılar olarak görürler (Siddiq, ve Şanlı, 2020). Bölgede ki insanların %87'si hayvanların insanlar gibi duygularını olduğunu, mutlu veya mutsuz olduklarında bunu doğrudan sahiplerine yansıtılabildiklerine

inanmaktadırlar. Örneğin yabancı birini gören, inek ve koyunların huysuzlandıkları, köpeklerin sahiplerine karşı duygusal değişimler yaşadıkları ifade edilir. Evcil hayvan sahibi alileler, hayvanlarını karakter veya fizyolojik özelliklerine göre isimlendirir. Örneğin: koyun, inek ve keçilerin üzerindeki benekler ve renklerine göre, köpeklerin ise, cesaretlerine göre isimler takılır (Siddiq ve Şanlı, 2018, ss. 123-130, 2020, ss. 160-170). Ayrıca bölgede 3 ile 10 yaş arasında çocukların büyük çoğunluğu kuzu, köpek ve sığa gibi hayvan yavrularıyla ciddi bir şekilde arkadaşlık bağları kurarak, onları kendi arkadaşlarından daha çok sevdiklerini de belirtirler (Siddiq ve Şanlı, 2020, ss. 160-170).

Bölgedeki kırsal topluluklar, günümüzde at eşek, sığır ve köpek kafataslarını mekanlar veya tarla arazilerine asarak kötü ruhlardan (nazardan) korunacaklarına inanırlar (Siddiq & Şanlı, 2020, s. 129). Ayrıca bölgeye mevsimsel olarak gelen bazı pastoral guruplar hayvanların aşık ve kürek kemiklerinden falcılık yaptıklarını aktarılmaktadır ².

Bölgede insan hayvan ilişkilerinin bir diğer yüzü, hayvanların iç, dış ve ikincil ürünleri gibi parçaların çeşitli fiziksel hastalıklarda kullanımlarıdır. Etnografik bulgular yerel toplulukların geleneksel tedavilerde kullandıkları hayvanları atalarından kendilerine aktarılan bilgiler olduğunu ve bunlarla şifa bulduklarını ifade ederler. Bölgede evcil hayvanlar dışında bölgenin faunasında varlığını sürdüren, tilki, tavşan, kirpi, sansar, kaplumbağa, akrep ve örümcek gibi hayvanların çeşitli vücut uzuvları tüketilerek veya merhem gibi sürülmesi sonucunda kendilerinin ağrı, yararlanma ve diğer hastalıkların tedavisinde kullanılmaktadırlar (Tablo 1.). Bunların arasında en yaygın kullanılanlardan biride kirpilerdir. Bölgedeki insanlar, kirpileri haftada bir veya iki defa tükettiklerini etlerinin nefes darlığı ve romatizma vs gibi hastalıklara iyi geldiğini ifade ederler.

Memelinin Türü	Kullanılan kısım	Hastalık türü
Evcil Koyun	Safra kesesi	Diyabet hastalığı
	Kuyruk yağı	Gebelik, öksürük, göğüs ağrıları
	Taze post	Kırık ve ezik
	Kürk	Yaralar ve sıyrıklar
	3.Mide	Beyin tümörü
	İlk doğum sütü	Diyabet hastalığı
	Tırmak	Diz ağrısı; ayak ağrısı
	Karaciğer	Kansızlık
Koç	İdrar	Gebelik ve kısırılık tedavisi
	Karaciğer	Kansızlık
	Süt	Gastrit
	Yün	Kanama ve kesikler
	Dışkı	Ağız yaraları
	Bağırsak	Mide kurdu
Sığır	Paça	Kemik gelişimi- kansızlık
	Akciğer	Ağız yarası
	Gübre	Yara
	Süt	Mide Ağrısı
	Safra kesesi	Diyabet hastalığı
Katır	Toynak	Doğum kontrol

² Mardin Mazıdağı bölgesindeki yerli gurupların aktarımları

Yukarı Dicle Havzası Neolitik Dönem İnsan-Hayvan-Çevre İlişkisi: Antrozoolojik...

Eşek	Süt	Kanser, Astım ve Saç dökülmesi
	Kürk	Kulak ağrısı
Deve	Dil	Hamile kalma şansını artırır
	Süt	Kanser ve Kronik hastalıklar
	Kürk	Burun kanaması durdurmak ve açık yaraların kapatılması
Kurt	Et	Saç dökülmesi
	Kan	Karaciğer sirozu
Kedi	Doğum sıvıları	Doğum esnasında
Tilki	Süt	Diyabet hastalığı
	Et	Hemoroit
	Yağ	Kulak suyu temizliği
Tavşan	Kafa	Kemik fitiği ve yaralar
	Beyin	Diyabet Hastalığı
	Kan	Cilt lekeleri, diş ağrısı
	Et	Bronşit tedavisi
	Göz	Lohusa kadının sütünün kesilmesinden sonra sütün çoğalması için
Kirpi	Yağ	Diyabet hastalığı
	Kuyruk yağı	Diyabet hastalığı
	Kan	Kanser
	Et	Romatizma ve idrar söktürücü
	Dalak	Alt ıslatma tedavisi
	Deri	Yeni doğan çocuğu sağlığı için
Köstebek	Kan	Kanser
	Et	Hemoroit ve kanser hastalığı
Kaplumbağa	Kan ve et	Kanser
Yarasa	Kan	Göz hastalıkları
Tavuk	Çiğ yumurta	Kırık ve çıkık tedavisi
	Yumurta kabuğu	Varis ve Akne
	Yumurta akı	Yara ve Yanık
	Karaciğerdeki zar	Diş ağrısı
Civciv	Kemik	Kırık
Horoz	Et	Sarılık
	Ayak	Yara ve kırık
Güvercin	Et	Vücutu güçlendirme
Keklik	Akciğer	Mide kanseri
Bıldırcın	Yumurta	Bronşit ve Astım
Yılan Balığı	Bütün	Boğaz kanseri ve sindirim sistemi
Balık	Bütün	Kalp ve fitik hastalıkları
Yengeç	Yağ ve kan	Kanser ve Kronik hastalıklar
Sülük	Bütün	Varis ve fitik
Örümcek	Örümcek ağı	Yaradaki kanın pıhtılaşması için
Akrep	Bütün	Saç Dökülmesi

Tablo 8. Bölgenin geleneksel tedavi yöntemlerinde kullanılan hayvan türleri (Siddiq, 2018; Siddiq & Şanlı, 2020).

Değerlendirme ve Sonuç

Erken Neolitik Dönem İnsan-hayvan ve çevre ilişkileri:

Körtiktepe, Hallan Çemi, Çayönü ve Boncuklu Tarla merkezlerinde kızıl geyik, yaban domuzu ve sığır kalıntılarına çok sık rastlanılmaktadır (Emra vd., 2022; İlgezdi Bertram, 1999, ss. 71-78; Starkovich ve Stiner, 2009). Bu türler, -30 ila 15 derecede hayatta kalabilmektedirler (Siddiq, 2018). Bununla beraber, Erken

Holosende bölgenin yerleşim alanlarından alınan botanik kalıntılara göre, Körtiktepe, Hallan Çemi ve Çayönü merkezlerinin çevresinde bataklık alanlarıyla beraber fıstık, badem, meşe ağaçları ve nehir kıyıları boyunca ormanlık alanların varlığından söz edilmektedir (Kabukcu vd., 2021; Zeist & de Roller, 1992). Bu durum hayvanların bölgedeki flora ile ilişkisini gösterir. Dolayısıyla avcıların Erken Neolitik Dönemlerde buldukları bölgeye göre hayvanları toplu bir şekilde avlamış olduklarını da gösteriyor. Toynaklıların toplu bir şekilde avlanması yüksek bir ihtimalle uçurumdan sürüklenme veya “çöl uçurtmaları” olarak bilinen tuzak alanlarıyla yapılmıştır. Çöl uçurtması günümüze kadar Yukarı Dicle Havzasında keşfedilmemiş olsa da bölgeye oldukça yakın Şanlıurfa ve Suriye bölgelerinin kuzeyinde tespit edilmiştir (Çelik & Tolon, 2018, ss. 29-30; van Berg vd., 2004, ss. 90-93). Bunlar dışında PPNA ve erken PPNB merkezlerinde birçok fırlatma uçlarının varlığı (Kartal vd., 2018; Kodaş vd., 2019) ve ayrıca Hasankeyf Höyük ve Göbeklitepe ‘de fırlatma uçlarıyla vurulan yabani koyun ve sığır kalıntılarının ele geçmesi (Miyake, 2013; Pöllath vd., 2018) Erken Neolitik Dönemlerde av-avcı çevre ve alet ilişkilerini yansıtmaktadır.

Orta Fırat Havzasının Göbeklitepe ve Nevalı Çori merkezlerinde de ceylan kalıntıları oldukça fazla ele geçmiştir (Peters vd., 2005). Bu veriler, bölgenin Dicle havzasına göre daha sıcak ve bozkır iklime sahip olduğunu gösterir. Lang vd., (2013, s. 427) ceylanların, yılın soğuk ve kurak ikliminde Harran ovasına doğru göç ettiklerini ifade ederler. Dicle Havzasında kızıl geyiklerin avlanma oranlarında ki fazlalık, Orta Fırat havzasında olduğu gibi bu hayvanların göç alışkanlıklarıyla ilişkili olabilir. Bu iki havzanın güney kısımlarında bulunan Tell Aswad ve Tell Sabii Abyad Neolitik merkezlerinde ise ağırlıklı olarak ceylan ve keçi türleri baskındır. Bölgenin günümüzdeki topografyasına bakıldığında keçi habitatına uygun engebeli araziler bulunmaktadır (Clutton-Brock, 1979, s. 139 142; Helmer, 2017, ss. 39-40). Dolayısıyla Aşağı ve Yukarı Mezopotamya bölgelerinde bulunan Neolitik sakinlerin yüksek getirili hayvan popülasyonlarına sahip habitat alanlarına yerleştikleri anlaşılmaktadır. Yerleşim merkezlerinde elde edilen fauna ve flora kalıntılarının bolluğu da ileri derecede yerleşikliği yansıtmaktadır. Tüm bu bulgular, Erken Neolitik Dönem sakinlerinin buldukları habitata göre avlandıklarını, ayrıca çevrenin insan-hayvan ilişkileri üzerinde ki etkilerini de göstermektedir.

Erken Neolitik Dönem yerleşimlerinin beslenme ekonomileri arasında: toynaklılar ve küçük memelilerin yanı sıra önemli miktarlarda kuş, kaplumbağa ve kertenkele kalıntıları keşfedilmiştir (Tablo 4). Bu hayvanların, muhtemelen yüksek miktarda et getiren toynaklı türlerin yokluğunda çevrede tüketilebilir hazır gıdalar olarak avlandıklarını düşünmekteyiz. Çayönü'nün hücre yapıları evrelerinde erkek ve kadınlardan alınan sabit izotop analizleri, erkeklerin kadınlara oranla protein değeri yüksek gıdalar tükettiğini, kadınların ise protein değeri düşük olan gıdalarla beslendiklerini göstermektedir (Pearson vd., 2013, s. 185). Bireylerden alınan sabit izotop analizleri sonucunda, küçük memeli hayvanların ve sürüngenlerin ağırlıklı olarak kadınlar tarafından tüketildiği sonucuna varabiliriz.

Havza da PPNB'ye doğru yerleşim merkezlerinin sayıları giderek artmıştır. Bu artışlarla beraber, faunal kalıntılarda ve taksonomik çeşitlilikte birtakım

Yukarı Dicle Havzası Neolitik Dönem İnsan-Hayvan-Çevre İlişkisi: Antrozoolojik...

değişiklikler meydana gelmiştir. PPNB’de ağırlıklı olarak geviş getiren hayvanlardan sığır, domuz ve koyun/keçi kalıntıları, bu değişikliğin önemli bulguları arasındadır. İnsan kontrolü altına giren geviş getiren bu hayvanlar, güvenilir gıda kaynakları olarak görülmesi, avlanma ihtiyacını da geride bırakmış olabilir (Hongo vd., 2005, ss. 120-124); Aydın, 2019, ss. 35-37). Elde edilen bulgulardan anlaşılacağı üzere, yerleşim merkezleri artıkça insan popülasyonları da beraberinde artmaya devam etmiştir. Bu nedenle, kültüre alınan hayvanlarla tahıl ve baklagillerin varlığı yerleşim sakinleri için güvenilir gıda kaynaklarını meydana getirmiş ve insan-evcil hayvan ilişkilerinin ilk adımları atılmıştır.

Hayvanların Erken Neolitik süreçlerdeki sembolizmleri ağırlıklı olarak boynuz kalıntılarıyla anlaşılmaktadır. Bu kalıntılar, Russell (2012, s. 62), tarafından “Av mabetleri” olarak tanımlanır. Av şölenlerinde vahşi avların, bireylerin statülerini yükselttiğini ve avlanmalarının teşvik edildiğini savunur. Hodder (1990, s. 52) ise: yabani hayvanların yerleşim alanlarına getirilip, sembolik olarak evcilleştirildiklerini öne sürmektedir. Yukarı Dicle Havzası dışında benzer örnekler Jerf el Ahmar, Tell Halula ve Geç Neolitik Çatalhöyük’te karşımıza çıkmaktadır (Helmer vd., 2004; Saña Seguí, 1999; Twiss & Rusell, 2009). Günümüzün etnografik verilerine bakıldığında genellikle kırsal kesimde yaşayan topluluklar sığır, koyun ve keçi kafatası/boynuzlarının koruyuculuğuna inandıkları için mekân girişlerinde sergilemektedir (Kornienko, 2009, s. 85; Twiss & Rusell, 2009, s. 20). Muhtemelen yabani hayvanların avlanması basit bir süreç değildir. Bu nedenle avlanılan hayvanın insan ile arasındaki güç dengesini temsil ettiğini düşünmekteyiz. Günümüzde ise bu güç sembolü, bolluk ve bereketin koruyuculuğuna dönüşmüş olabilir.

Sürüngenler ve eklembacaklılar, boynuz kültürüne ek olarak, PPNA ve Erken PPNB’de taş ve kemik plaklarda yaygın olarak temsil edilen diğer örnektir. Yukarı Dicle Havzasının Körtiktepe, Gusir Höyük ve Hasankeyf Höyük merkezlerinde, kemik plaklara tasvir edilen yılanlar, akrepler ve böcekler kültürel sanatın en iyi buluntularını veren yerleşim merkezleridir. Benzer hayvan tasvirleri Göbeklitepe ve Karahan Tepe "T" şeklindeki dikilitaşlarda, Tell Brak 3’teki duvar stellerinde ise sürüngenler ve eklembacaklılar dışında büyük, küçük memeliler ve kuşlar işlenen yaygın konular olarak karşımıza çıkarlar (Çelik, 2011; Peters & Schmidt, 2004; Yartah, 2004). Yılan, akrep ve böcek gibi tasvirler, muhtemelen zehirli ve tehditkâr canlılar olduklarından dolayı (Özkaya & Siddiq, 2021), kaynağı korku olan saygının verdiği düşünce ile betimlendikleri düşünülür. Bunun yanı sıra, keçi koyun sığır ve kuş tasvirlerinin yapılması avcı toplayıcıların buldukları faunal çevreye vurgu amaçlı yapılmış olduğunu da düşünmekteyiz.

Geç PPNB ve PN dönemlerine doğru, Yukarı Dicle havzasıyla beraber Toros-Zagros bölgelerinde evcilleştirilmiş sığır, domuz, koyun ve keçiler ortaya çıkmıştır (Arbuckle vd., 2016, ss. 6-7). Bu durum, doğrudan avcılık faktörlerindeki taş alet endüstrilerine de yansımıştır. Örneğin, Hakemi Use’de fırlatma uçlarının düşüklüğü (Tekin, 2017, s. 55) ve evcil hayvan miktarlarındaki artışlar göz önüne alındığında yabani ete olan bağlılığın giderek azaldığı ortaya çıkar. Ayrıca Yerleşim yerlerinde hayvan karkaslarının bütün parçaları ve bıçak dilgilerin varlığı kasaplık işlemlerinin

yerleşim merkezlerinde yapıldığını göstermektedir. Orta PPNB ve PN'de dönemlerinin faunal kalıntılara ise başta sığırlar olmak üzere domuz, koyun ve keçi miktarlarında önemli artışlar vardır. Bunlar dışında çok az miktarda kuş ve balıklara ait kalıntılar da ele geçmiştir. Küçük memelilerden tilki ve tavşanlara ait veriler ise diğer dönemlere göre çok düşüktür (Şekil 2.). Elde edilen bulgulara göre, bölgenin Neolitik toplulukları evcilleştirme süreçlerinin bir parçası olarak PPNA'ya oranla daha düşük düzeyde de olsa avlanmaya devam etmiştir. Fakat, bu avcılığın tamamıyla beslenme ekonomisine doğrudan katkı sağlamadığını da söyleyebiliriz.

Orta PPNB'nin sonlarına doğru avcı-toplayıcıların tarım ve hayvancılığa kayması inanç yapılarını değiştirdi. Sembolik ürünlerde özellikle bu değişikliklerden etkilenmiştir. Daha önce betimlenen yabani-zehirli hayvanların yerini evcil ve uysal canlılar olan koyun, keçi, sığır, domuz ve köpekler almıştır. Bu süre zarfında Yukarı Dicle Havzası'nın Neolitik sakinleri, bu hayvanları, pişmiş topraklardan ürettikleri kil figürinlerde tasvir etmeye başladıkları dikkat çeker. Hemen hemen tüm Orta ve Geç Neolitik merkezlerde benzer bir model görülebilmektedir. Bunlar, Mezra Teleilat (E. Özdoğan & Karul, 2011, şek. 42), Tell Aswad (Rollefson, 2008, şek. 7d), ve Çatalhöyük gibi merkezlerdir. Ayrıca bulunan bütün kil figürlerinin hemen hemen birçoğu kırılarak veya yakılarak ele geçmiştir (Martin & Meskell, 2012, şek. 3-4). Bunun nedeni olarak, bulunan kil heykelciklerin birçoğunun Neolitik dönem sakinleri tarafından bir arzuyu yerine getirmek ve adak sunmak için bunların bilerek kırıldıkları/yakıldıklarına düşünülür (Goudarzi, 2015; Morales, 1983). Bu adaklar, genellikle hayvancılık yapan çoban ailelerin adakları olabileceği de düşünülür. Dolayısıyla bulgular, bizlere evcilleştirme sonucunda insan ve vahşi hayvan sembolizmi yerini insan ve evcil hayvan sembolizmine bıraktığını gösterir.

Birçok yerleşim merkezinde hayvan kemiklerinden üretilmiş çeşitli aletler vardır. Bu aletlerin çok çeşitli kullanım amaçlarının olduğunu biliyoruz (Bulut, 2018). Fakat insan-hayvan ilişkileri konusunda özellikle dikkat çeken nokta ise, avlanılan hayvanların hemen hemen her uzuvlarından yararlanılmış olmasıdır. Bu aletlerin deri işliği, sepet, avcılık, sembolizm ve orak elamanları vs. gibi aktivitelerde kullanıldıklarına yönelik bulgular vardır (Bulut, 2018; Efe, 1998; Goodarzi-Tabrizi, 1999; Sanılan, 2019). Dolayısıyla hayvanların Neolitik toplulukların sosyo-ekonomik sistemlerinde önemli bir roller oynadıklarını görebilmekteyiz.

İnsan-Evcil memeli ilişkilerine antrozoolojik bakış denemesi:

İnsan-evcil hayvan ilişkilerinin karşılıklı unsurlarını incelemek için, öncelikle hayvanların insan kontrolü altına alınmasından sonra bölgenin Neolitik dönemlerine ait kanıtlar gözden geçirilmelidir.

Öncelikle havzanın Orta Neolitikle beraber insan kontrolüne giren toynaklıların, Geç Neolitik Dönemlerden sonra, evcilleştirilmiş formları ortaya çıkmıştır. Bu hayvanların PPNA'dan önceki ve sonraki hayatta kalma oranları karşılaştırıldığında, oranların arttığı belirgindir. Hallan Çemi, Körtiktepe ve Boncuklu tarla merkezlerinde domuzlar 1-1,5, koyun ve keçiler 2-2,5 ve sığırlar 1,5-3 yaşlarında yabani olarak avlanılmıştır (Aydın, 2019, ss. 38-40; Emra vd., 2022, ss. 398-400; Starkovich & Stiner, 2009, ss. 48-51). Çayönü Orta PPNB ve daha sonraki PN yerleşimleri olan Salat Camii Yanı ve Hakemi Use'de; domuz ve koyun/keçilerin

Yukarı Dicle Havzası Neolitik Dönem İnsan-Hayvan-Çevre İlişkisi: Antrozoolojik...

3-4 ve sığırlar ise 5-6 yaşlarına kadar tutulmuşlardır (Hongo vd., 2005, ss. 66-71; Miyake vd., 2009, ss. 101-103; Omar, 2013, ss. 20-27). Günümüzdeki etnografik bulgularda benzer uygulamaları görebiliriz. Bölgede hayvanlar ortalama olarak 6 ile 12 yaşlarına kadar bakıcılarının yanlarında tutulmaktadır. Neolitik'te hayvanların yerleşim merkezlerinde tutulduğunu gösteren diğer bulgulardan biri ise Çayönü'nde tespit edilen gübre yataklarından anlaşılmaktadır (Brochier, 1993, ss. 47-48). Dolayısıyla Hayvanların yaş oranlarının artması ve gübre yataklarının varlığı, hayvanların Neolitik sakinlerle uzun süre yakın temas halinde yaşadıklarını gösterir. Ayrıca tablodaki istatistikleri incelediğimizde inek ve domuz oranlarının önemli ölçüde arttığını da görebiliriz (Şekil 2). Bu durum çevresel özelliklerin hayvancılıkla olan ilişkisini yansıtır. PN Dönemlerine ait Çayönü ve Hakemi Use yerleşimlerinin kalıntıları bizlere ağırlıklı olarak sığır, domuz ve koyun pastoralizmine yöneldiklerini gösterir (Itahashi vd., 2019, ss. 683-684). Bugün bile bölge halkı, çevresel faktörlere ilişkili olarak, domuzlar haricinde başta sığır, koyun ve keçi pastoralizmine devam etmektedirler (Çelebi, 2014; Siddiq & Şanlı, 2020; Şanlı & Siddiq, 2018). Dolayısıyla Neolitik Dönemlerde insan-hayvan ilişkisinin temel taşının oluştuğunu ve günümüze kadar sürdürüldüğünü göstermektedir. Bununla birlikte, Neolitik Dönemlerde antrozoolojik ilişkilerin kesin doğasını belirlemek imkansızdır. Bu nedenle, günümüzde insan-hayvan etkileşimleri hakkındaki bilgiler, bu ilişkilerin Neolitik ve sonrasında nasıl geliştiğini anlamamıza yardımcı olabileceğine inanıyoruz. Yukarı Dicle Neolitik dönemine ait antrozoolojik örnekleri anlamamıza yardımcı olabilecek iki faktör vardır. Birincisi, insan-köpek etkileşimlerini gösteren mezar kalıntıları, ikincisi toynaklıların PN'de tasvirlerde daha yaygın olarak gösterilmesidir, her iki durum, bu ilişkilerin sembolik temsillerini göstermede kilit bulgular olarak kabul edilebilir.

Yabani hayvanların evcilleştirilmesi her ne kadar kendileri için dezavantaj bir durum gibi görünse de avantajlı yönleri de bulunmaktadır. Yabani formlarda olan, koyun, keçi ve sığırların doğal çevrelerinde hayatta kalma oranları ortalama olarak 2 ile 3 yıl olduğu anlaşılıyor. Doğurdukları yavrular ise vahşi ortamda diğer yırtıcılara çabuk yem olabilmekteydiler. Neolitik dönemlerde kontrol altına alınan hayvanlar, kendileriyle beraber yavrularının da hayatta kalmalarını güvence altına almış oldular. Kısaca hayvanlar insanların et ihtiyacını karşılarken, insanlarda hayvanların refahının sağlanması için onlara bakıcılık yaptılar. Yani, insanlar hayvanları evcilleştirirken, hayvanlarda insanları evcilleştirerek simbiyotik ilişkileri meydana getirmiştir. Neolitik Dönemlerde ki pastoral toplumların, günümüzdeki pastoraliz toplumlara göre hayvanlarla daha yoğun ilişkilere sahip olduğuna inanıyoruz.

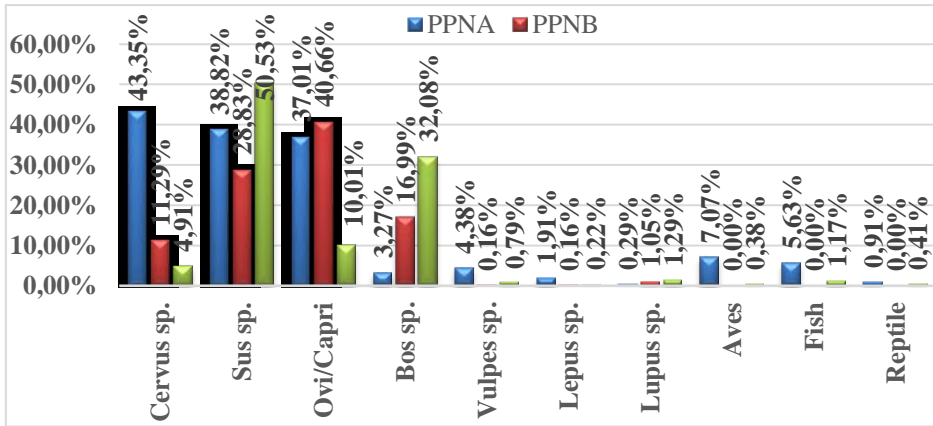
Zooterapi uygulamalar:

Tarihöncesi dönemlerde avcı-toplayıcı toplulukların buldukları bölgesel şartların konumuna göre, yaralanma, zehirlenme veya temasta buldukları canlılardan bulaş yoluyla geçen parazit, bakteri ve virüslere maruz kalarak hastalandıkları bilinmektedir (Harem & Smail, 2020). Hayvanlarla uzun süreli etkileşimin bir sonucu olarak, Neolitik dönemlerde ise zoonotik hastalıklar giderek yaygınlaştı. Bu hastalıkların hemen hemen birçoğu, kemikler üzerinde oluşan

patolojik belirtilerden anlaşılabilir (Özellikle kırık, çıkık, zedelenme ve çeşitli enfeksiyon hastalıkları). Yukarı Dicle Havzasında olan bu hastalıklardan bazılarını Çayönü ve Körtiktepe insanların patolojik kemik analizlerinden görebilmekteyiz (Delibaş, 2016; Erdal, 2015; Özbek, 2003; Pearson vd., 2013). Dolayısıyla Neolitik sakinlerinin de günümüz kırsal kesimlerde yaşayan topluluklar gibi hayvanları belirli tedavi yöntemlerinde kullanmış olmaları da yüksek bir ihtimaldir.

Sonuç olarak, Yukarı Dicle Havzasında insan-hayvan ilişkilerini gösteren organik ve inorganik kalıntılar ele alınarak yorumlanmıştır. Bu kalıntılar da etnografik, antrozoolojik, etnoarkeolojik ve etno-zooarkeolojik çalışmalarla desteklenmiştir. Tüm bu bulgular, tarih öncesi literatüre katkıda bulunmak ve Anadolu Bölgesi'nin, özellikle Batı Asya'daki Neolitik topluluklarının insan-hayvan ve çevre ilişkilerine yeni bir bakış açısı kazandırmak için çalışılmıştır.

Anadolu bölgelerinde yaşayan pastoral ve agro-pastoral toplulukların hayvanlarla olan antrozoolojik ilişkilerine odaklanmak ve bu veriler sonucunda tarihöncesi toplulukların hayvanlarla olan ilişkilerinin etno-zooarkeolojik bir disiplinle incelenmesi ileride yapılacak zooarkeolojik çalışmalara oldukça verimli katkılar sağlayacağını inanıyoruz. Bu nedenle etnografik araştırmaların desteklenmesi gerektiğini tavsiye etmekteyiz.

Şekil 2. Yukarı Dicle Havzası Neolitik Yerleşim merkezlerinin zooarkeolojik verilerinin grafiği

Katkı belirtme ve Teşekkür

Çalışma kapsamında gereken desteği sağlayan danışman hocalarım, Prof. Dr. Bahattin Çelik, Doç. Dr. Abu B. Siddiq ve Dr. Hatice Tosyagülü Çelik'e teşekkürlerimi sunarım. Çalışmamın süresi boyunca sürekli olarak destek veren Zekeriya Akkurt, Baran İrim, Züleyha Şen arkadaşlarımı teşekkür ederim. Ayrıca tez çalışmamda UBY0621Y20'nolu proje ile destekleyen Iğdır Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) Birimi'ne teşekkür ederim.

KAYNAKÇA

Yukarı Dicle Havzası Neolitik Dönem İnsan-Hayvan-Çevre İlişkisi: Antrozoolojik...

- ARBUCKLE, B. S., & Özkaya, V. (2006). Animal exploitation at Körtik Tepe: An early Aceramic Neolithic site in southeastern Turkey. *Paléorient*, 32(2), 113-136. <https://doi.org/10.3406/paleo.2006.5193>
- ARBUCKLE, B. S., Price, M. D., Hongo, H., & Öksüz, B. (2016). Documenting the initial appearance of domestic cattle in the Eastern Fertile Crescent (northern Iraq and western Iran). *Journal of Archaeological Science*, 72, 1-9. <https://doi.org/10.1016/j.jas.2016.05.008>
- AYDIN, D. (2019). *Boncuklu Tarla Kurtarma Kazısından Çıkarılan Hayvan Kemiklerinin Zooarkeolojik Analizi* [Y.Lisans Tezi]. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Antropoloji Bilim Dalı.
- BARBARA, Lawrence. (1980). Evidences Of Animal Domestication At Çayönü. *İçinde Güneydoğu Tarihöncesi Araştırmaları* (s. 285). İstanbul ve Chicago Üniversiteleri Karma Proje.
- BROCHIER, J.-E. (1993). Cayönü Tepesi. Domestication, Rythmes Et environnement Au PPNB. *Paléorient*, 19(2), 39-49. <https://doi.org/10.3406/paleo.1993.4595>
- CLUTTON-BROCK, J. (1979). The Mammalian Remains from the Jericho Tell. *Proceedings of the Prehistoric Society*, 45, 135-157. <https://doi.org/10.1017/S0079497X00009713>
- ÇELEBİ, D. Z. (2014). *Bismil İlçe Gelişme Raporu* (s. 60) [İlçe Durum Raporları]. Karacadağ Kalkınma Ajansı.
- ÇELİK, B. (2011). Karahan Tepe: A new cultural centre in the Urfa Area in Turkey. *Documenta Praehistorica*, 38, 241-254. <https://doi.org/10.4312/dp.38.19>
- ÇELİK, B., & Tolon, K. (2018). Şanlıurfa'dan Neolitik Dönem Tuzak Alanları. *Dergi Karadeniz*, 37(37), 28-36. <https://doi.org/10.17498/kdeniz.401311>
- DELİBAŞ, D. (2016). *Körtik Tepe İnsanlarında Gündelik Yaşam, İskelet Kas Tutunma Bölgelerinin Analizleriyle Hareket Biçiminin Belirlenmesi* [Y.Lisans Tezi]. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Antropoloji Anabilim Dalı.
- EMRA, S., Benz, M., Siddiq, A. B., & Özkaya, V. (2022). Adaptions in subsistence strategy to environment changes across the Younger Dryas—Early Holocene boundary at Körtiktepe, Southeastern Turkey. *The Holocene*, 32(5), 390-413. <https://doi.org/10.1177/09596836221074030>
- ERDAL, Y. S. (2015). Bone or Flesh: Defleshing and Post-Depositional Treatments at Körtik Tepe (Southeastern Anatolia, PPNA Period). *European Journal of Archaeology*, 18(1), 4-32. <https://doi.org/10.1179/1461957114Y.0000000072>
- ERİM-ÖZDOĞAN, A., & Sarıaltun, S. (2018). Sumaki Höyük Batman. *İçinde Batman Müzesi İhsu Barajı Kurtarma Kazıları* (ss. 55-58). Batman Müzesi Yayınları.
- GOUDARZİ, V. (2015). The Functional Analysis of Clay Figurines of the Neolithic Period. *Mediterranean Journal of Social Sciences*. <https://doi.org/10.5901/mjss.2015.v6n6s6p172>

- HAREM, O., & Smail, H. (2020). *Evolution of human diseases*. 4, 52-67. <https://doi.org/10.20956/ijab.v4i1.9914>
- HELMER, D. (2017). The fauna of Tell Aswad (Damascus, Syria), early Neolithic levels. Comparison with northern and southern Levant sites. İçinde M. Mashkour, M. Beech, H.-P. Uerpmann, & F. Poplin (Ed.), *Archaeozoology of the Near East 9: In honour of Hans-Peter Uerpmann and François Poplin* (ss. 23-41). Oxbow Books.
- HELMER, D., Gourichon, L., & Stordeur, D. (2004). À l'aube de la domestication animale. Imaginaire et symbolisme animal dans les premières sociétés néolithiques du nord du Proche-Orient. *Anthropozoologica*, 39, 143-163.
- HONGO, H., & Meadow, R. H. (2000). Faunal Remains From Prepottery Neolithic Levels At Çayonu, Southeastern Turkey: A Preliminary Report Focusing On Pigs (*Sus Sp.*). İçinde *Archaeozoology of the Near East IV: proceedings of the Fourth International Symposium on the Archaeozoology of Southwestern Asia and Adjacent Areas* (ss. 121-140). ARC.
- HONGO, H., Meadow, R. H., Öksüz, B., & İlgezdi, G. (2005). Sheep and goat remains from Çayönü Tepesi, Southeastern anatolia. İçinde H. Buitenhuis (Ed.), *Archaeozoology of Southwest Asia: Proceedings of the Sixth International Symposium on the Archaeozoology of Southwestern Asia and Adjacent Areas; ASWA VI; August 30—September 1, 2002, London* (ss. 112-124). ARC.
- HONGO, H., Pearson, J., Öksüz, B., & İlgezdi, G. (2009). The Process of Ungulate Domestication at Çayönü, Southeastern Turkey: A Multidisciplinary Approach focusing on *Bos sp.* and *Cervus elaphus*. *Anthropozoologica*, 44(1), 63-78. <https://doi.org/10.5252/az2009n1a3>
- İLGEZDİ Bertram, G. (1999). *Çayönü çanak çömleksiz neolitik yerleşmesinde kızıl geyik (cervus elaphus) kemiklerinin incelenmesi* [Y.Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Prehistorya Ana Bilim Dalı.
- ITAHASHİ, Y., Erdal, Y. S., Tekin, H., Omar, L., Miyake, Y., Chikaraishi, Y., Ohkouchi, N., & Yoneda, M. (2019). Amino acid $\delta^{15}\text{N}$ analysis reveals change in the importance of freshwater resources between the hunter-gatherer and farmer in the Neolithic upper Tigris. *American Journal of Physical Anthropology*, 168(4), 676-686. <https://doi.org/10.1002/ajpa.23783>
- ITAHASHİ, Y., Miyake, Y., Maeda, O., Kondo, O., Hongo, H., Van Neer, W., Chikaraishi, Y., Ohkouchi, N., & Yoneda, M. (2017). Preference for fish in a Neolithic hunter-gatherer community of the upper Tigris, elucidated by amino acid $\delta^{15}\text{N}$ analysis. *Journal of Archaeological Science*, 82, 40-49. <https://doi.org/10.1016/j.jas.2017.05.001>
- KABUKCU, C., Asouti, E., Pöllath, N., Peters, J., & Karul, N. (2021). Pathways to plant domestication in Southeast Anatolia based on new data from aceramic Neolithic Gusir Höyük. *Scientific Reports*, 11(1), 2112.
- KARTAL, M., Kartal, G., Coşkun, A., Carter, T., Şahin, F., & Özkaya, V. (2018). Chipped stone assemblages of Körtik Tepe (Turkey). *Journal of*

Yukarı Dicle Havzası Neolitik Dönem İnsan-Hayvan-Çevre İlişkisi: Antrozoolojik...

- Archaeological Science: Reports*, 19, 92-99.
<https://doi.org/10.1016/j.jasrep.2018.02.017>
- KARUL, N. (2011). Gusir Höyük. İçinde N. Başgelen, M. Özdoğan, & P. I. Kuniholm (Ed.), *The Neolithic in Turkey: New excavations & new research* (3rd ed., ss. 1-17). Archaeology & Art Publications.
- KODAŞ, E., Erdoğan, N., & Çiftçi, Y. (2019). *Boncuklu Tarla 'da Tespit Edilen Orta PPNN Dönem Yongalama Atölyesi Üzerine İlk Gözlemler*. 21.
- KODAŞ, E., Yelözer, S., Çiftçi, Y., & Baysal, E. L. (2022). Symbolism in action: Techno-typology, function, and human-artefact dynamics in figured/non-figured bone plaques from Pre-Pottery Neolithic Boncuklu Tarla, Turkey. *Journal of Anthropological Archaeology*, 65, 101393.
<https://doi.org/10.1016/j.jaa.2022.101393>
- LANG, C., Peters, J., Pöllath, N., Schmidt, K., & Grupe, G. (2013). Gazelle behaviour and human presence at early Neolithic Göbekli Tepe, south-east Anatolia. *World Archaeology*, 45(3), 410-429.
<https://doi.org/10.1080/00438243.2013.820648>
- MİYAKE, Y. (2013). Hasankeyf Höyük/Batman. *Atlas, Mart*, 96-97.
- MİYAKE, Y., Maeda, O., Tanno, K., Hongo, H., & Gündem, C. (2012). New excavations at Hasankeyf Höyük: A tenth millennium cal. BC site on the Upper Tigris, southeast Anatolia. *Neo-Lithics*, 12, 3-7.
- MİYAKE, Y., Maeda, O., Tao, M., Hongo, H., Tanno, K., & Yoshida, K. (2009). Preliminary Report on the Excavations at Salat Camii Yamı in Southeast Anatolia: 2004-2008 Season. *Tsukuba Archaeological Studies (in Japanese)*, 20, 75-112.
- MORALES, V. B. (1983). Jarmo Figurines And Clay Objects. İçinde L. S. Braidwood & University of Chicago (Ed.), *Prehistoric archeology along the Zagros Flanks* (ss. 369-427). Oriental Institute of the University of Chicago.
- OMAR, L. (2013). Assessing the Patterns of Subsistence Strategies in Late Neolithic settlements in the Northern Mesopotamian region. *Archaeological Review from Cambridge*, 28, 14-31.
- ÖZBEK, M. (2003). *Çayönü'nde İnsan*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- ÖZDOĞAN, E. (2007). Çayönü. İçinde *Türkiye'de Neolitik Dönem* (ss. 57-97). Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- ÖZKAYA, V., Coşkun, A., & Soyukaya, N. (2013). *Körtik tepe: Uygarlığın Diyarbakır'daki ilk adımları*. Diyarbakır Valiliği.
- ÖZKAYA, V., & Coşkun, A. (2011). Körtik Tepe. İçinde M. Özdoğan, N. Başgelen, & P. Kuniholm (Ed.), *The Neolithic In Turkey, New Excataions & New Research: The Tigris Basin* (ss. 89-27). Archaeology & Art Publications.
- ÖZKAYA, V., Coşkun, A., Benz, M., Erdal, Y. S., Atıcı, L., & Şahin, F. S. (2011). Körtik Tepe 2010 Yılı Kazısı. İçinde 33. *Kazı Sonuçları Toplantısı* (C. 1, ss. 315-339). T.C. Kültür Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü.
- ÖZKAYA, V., & Siddiq, A. B. (2021). Scorpion imagery at early Pre-Pottery Neolithic Körtiktepe. *Academia Letters*. <https://doi.org/10.20935/AL686>

- PEARSON, J., Grove, M., Özbek, M., & Hongo, H. (2013). Food and social complexity at Çayönü Tepesi, southeastern Anatolia: Stable isotope evidence of differentiation in diet according to burial practice and sex in the early Neolithic. *Journal of Anthropological Archaeology*, 32(2), 180-189. <https://doi.org/10.1016/j.jaa.2013.01.002>
- PETERS, J., & Schmidt, K. (2004). *Animals in the symbolic world of Pre-Pottery Neolithic Göbekli Tepe, south-eastern Turkey: A preliminary assessment. Anthropozoologica*. 1(39), 179-218.
- PÖLLATH, N., Dietrich, O., Notroff, J., Clare, L., Dietrich, L., Köksal-Schmidt, Ç., Schmidt, K., & Peters, J. (2018). Almost a chest hit: An aurochs humerus with hunting lesion from Göbekli Tepe, south-eastern Turkey, and its implications. *Quaternary International*, 495, 30-48. <https://doi.org/10.1016/j.quaint.2017.12.003>
- ROSENBERG, M. (2011a). Demirköy. İçinde N. Başgelen, M. Ozdoğan, & P. I. Kuniholm (Ed.), *The Neolithic in Turkey: New excavations & new research* (3rd ed., ss. 79-87). Archaeology & Art Publications.
- ROSENBERG, M. (2011b). Hallan Çemi. İçinde N. Başgelen, M. Ozdoğan, & P. I. Kuniholm (Ed.), *The Neolithic in Turkey: New excavations & new research* (3rd ed., ss. 61-79). Archaeology & Art Publications.
- SAÑA Seguí, M. (1999). *Arqueología de la domesticación animal: La gestión de los recursos animales en Tell Halula (Valle del Éufrates-Siria) del 8.800 al 7.000 BP*. Universidad Autnoma de Barcelona.
- SANILAN, Ö. (2019). *Sumaki Höyük Neolitik Dönem Kemik Alet Topluluğu* [Y.Lisans Tezi]. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı.
- SİDDİQ, A. B., Şahin, F. D., & Özkaya, V. (2021). Local trend of symbolism at the dawn of the Neolithic: The painted bone plaquettes from PPNA Körtiktepe, Southeast Turkey. *Archaeological Research in Asia*, 26, 100280. <https://doi.org/10.1016/j.ara.2021.100280>
- SİDDİQ, A. B., & Şanlı, S. (2020). Animals and Pastoral Groups in the Mountainous Ömerli District of Southeast Anatolia. *Anthrozoös*, 33(2), 153-173. <https://doi.org/10.1080/08927936.2020.1719754>
- STARKOVICH, B. M., & Stiner, M. C. (2009). Hallan Çemi Tepesi: High-ranked Game Exploitation alongside Intensive Seed Processing at the Epipaleolithic-Neolithic Transition in Southeastern Turkey. *Anthropozoologica*, 44(1), 41-61. <https://doi.org/10.5252/az2009n1a2>
- ŞANLI, S., & Siddiq, A. B. (2018). Güneydoğu Anadolu'nun Kızıltepe'deki Agro-Pastoral Topluluklar Üzerine Bir Antrozoolojik İnceleme. *İnsan ve İnsan Dergisi*, 121-138. <https://doi.org/10.29224/insanveinsan.378568>
- TWISS, K. C., & Rusell, N. (2009). Taking the Bull by the Horns: Ideology, Masculinity, and Cattle Horns at Çatalhöyük (Turkey). *Paléorient*, 35(2), 19-32. <https://doi.org/10.3406/paleo.2009.5296>

Yukarı Dicle Havzası Neolitik Dönem İnsan-Hayvan-Çevre İlişkisi: Antrozoolojik...

- Van Berg, P.-L., Vander Linden, M., Picalause, V., Lemaitre, S., & Cauwe, N. (2004). Desert-kites of the Hemma Plateau (Hassake, Syria). *Paléorient*, 30(1), 89-99.
- YARTAH, T. (2004). Tell 'Abr 3, un village du néolithique précéramique (PPNA) sur le Moyen Euphrate. Première approche. *Paléorient*, 30(2), 141-158. <https://doi.org/10.3406/paleo.2004.1017>
- ZEDER, M., & Spitzer, M. (2016). New insights into broad spectrum communities of the Early Holocene Near East: The birds of Hallan Çemi. *Quaternary Science Reviews*, 151, 140-159. <https://doi.org/10.1016/j.quascirev.2016.08.024>
- ZEIST, W. van, & de Roller, G. J. (1992). *The plant husbandry of aceramic Çayönü, SE Turkey*.

KÜRESELLEŞME, ORTA EKONOMİK SINIFLAR VE MİLLİ-DEVLETLER*

GLOBALIZATION, MIDDLE ECONOMIC CLASSES, AND NATIONAL-
STATES

ГЛОБАЛИЗАЦИЯ, СРЕДНИЙ ЭКОНОМИЧЕСКИЙ КЛАСС
И НАЦИОНАЛЬНЫЕ ГОСУДАРСТВА

Yılmaz ESKİBİNA*

ÖZ

Küreselleşme son yıllarda üzerinden en çok konuşulan olgulardan bir tanesidir. Bazıları bu süreci “başımıza gelen tüm kötülüklerin nedeni” olarak görürken birileri de küreselleşmeyi “insanlığın ulaşmak istediği son ve en yüksek hedef” olarak değerlendirmektedir. Her iki görüşe de mesafeli yaklaşanlar bile küreselleşme sürecinin engellenemez olduğunu kabul etmektedirler. Biz biliyoruz ki küreselleşme, büyük sermaye sahiplerinin başlattığı ve yönettiği bir olgudur. Küresel sermayeyi ellerinde tutan zenginler; tarihte imparatorlukları ve onu yöneten soylular sınıfını ortadan kaldırmak için milli-devletleri adeta kendi elleri ile kurmuşlardır. Bu gelişmenin ardından dünyada beliren komünizm tehlikesine karşı milli-devletin yönetimini aşırı milliyetçilerin ellerine bırakmışlardır. İkinci düşmanlarından da kurtulan küresel sermaye dünyada var olan sosyalist devletlerin yıkılmasını beklemişlerdir. 21. Asırda sosyalist bloğun çökmesi ve Çin Halk Cumhuriyeti’nin liberal politikalar izlemeye başlaması ile dünyada hâkimiyetlerinin önünde tek güç olarak milli-devletler kalmıştır. Zaten son yıllarda küresel sermaye sahipleri ile milli-devlet ve onun üst düzey yöneticileri arasında bir güç mücadelesi olduğu gözlerden kaçmıyor. Küresel sermayeyi ellerinde bulunduranlar dünya hâkimiyetlerinin önündeki son engel olarak gördükleri milli-devlet ve onun kudretli yöneticilerini itibarsızlaştırma çabası içine girmişlerdir. Dünya hâkimiyetlerinin önündeki son engeli ortadan kaldırmak isteyen küresel sermaye milli-devleti ayakta tutan orta ekonomik sınıfları güçsüzleştirme yönünde ekonomik müdahaleleri yapmaktadır. Küresel sermayenin amacı orta ekonomik sınıfın desteğinden yoksun bırakarak milli-devleti etkisiz kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Milliyetçilik, Orta Ekonomik Sınıf, IMF ve WB, Milli-Devlet

* **Kaynak Gösterim / Citation / Цитата:** Eskibina, Y. (2022). Küreselleşme, Orta Ekonomik Sınıflar ve Milli-Devletler. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 1 (56), 108-121. DOI: 10.17498/kdeniz.1181440

* **ORCID:** [0000-0002-3386-3203](https://orcid.org/0000-0002-3386-3203), T.C. Adalet Bakanlığı, yilmazeskibina@gmail.com

Küreselleşme, Orta Ekonomik Sınıflar ve Milli-Devletler

ABSTRACT

Globalization is one of the most talked about phenomena in recent years. Some see this process as "the cause of all the evil that has happened to us," while others consider globalization "the last and highest goal that mankind wants to achieve." Even those who are distant from both views acknowledge that the process of globalization cannot be prevented. We know that globalization is a phenomenon initiated and managed by large capital owners. The rich who hold global capital established national states in history with their own hands to eliminate empires and the class of nobles that ruled them. Following this development, they left the rule of the national state in the hands of ultranationalists against the danger of communism looming in the world. Global capital, which has also survived its second enemies, has waited for the destruction of socialist states that exist in the world. With the collapse of the socialist bloc in the 21st century and the beginning of the People's Republic of China to pursue liberal policies, national states remained the only power against their dominance in the world. It doesn't go unnoticed that there has already been a power struggle in recent years between global capital owners and the national states and their top executives. Those who hold global capital have entered into an effort to discredit the national state and its mighty rulers, whom they see as the last obstacle to world domination. Seeking to remove the last obstacle to world domination, global capital is making economic interventions to weaken the middle economic classes that sustain the national state. Global capital aims to neutralize the national state by depriving it of the support of the middle economic class.

Keywords: Globalization, Nationalism, Middle Economic Class, IMF and WB, National-State

АННОТАЦИЯ

Глобализация — одно из самых обсуждаемых явлений последних лет. В то время как одни видят в этом процессе "причину всех плохих событий, которые с нами происходят", другие считают глобализацию "последней и высшей целью, к которой стремится человечество". Даже те, кто дистанцируется от обеих точек зрения, признают, что процесс глобализации не остановить. Мы знаем, что глобализация — это явление, инициированное и управляемое крупными собственниками капитала. Богатые владеют глобальным капиталом; Чтобы уничтожить империи и правивший ими класс знати, они своими руками создали национальные государства. После такого развития процессов, они передали управление национальным государством крайним националистам против опасности коммунизма в мире. Мировой капитал, избавившийся от своих новых врагов, ждал краха существовавшей в мире социалистической системы. В 21 веке, наряду с распадом социалистического блока и Китайской Народной Республикой с либеральной политикой, национальные государства стали единственной мощью перед властителями миром. В последние годы стало очевидно, что между владельцами глобального капитала и национальным государством, включая его высшее руководство, ведётся борьба за власть. Владельцы глобальным капиталом, пытаются дискредитировать национальное государство и его правителей, в которых они видят последнее препятствие на пути к своему мировому господству. Глобальный капитал, который хочет устранить последнее препятствие на пути к мировому господству, осуществляет экономическую интервенцию, чтобы ослабить средние экономические классы, поддерживающие национальное государство. Цель глобального капитала — сделать национальное государство неэффективным, лишив его поддержки среднего экономического класса.

Ключевые слова: глобализация, национализм, средний экономический класс, IMF и WB, национальное государство

1. GİRİŞ

Millet Arapça, Ulus ise Moğolca bir kelimedir. Öncelikle akademik çalışmalarda çokça geçen ulus-devlet yerine milli-devlet tabirini tercih ettiğimizi beyan etmek istiyorum. Küreselleşme olgusu son yıllarda üzerinde en fazla akademik çalışma yapılan alanlardan biridir. Yapılan çalışmalarda küreselleşmenin başta ekonomiye, daha sonra eğitim ve sosyal yaşama etkileri incelenmiştir. Toplumların “siyaset, eğitim ve hukuk” gibi üst yapı unsurları, alt yapı unsuru olan “ekonomik ilişkiler” tarafından etkilenmektedir. Bu nedenle küreselleşmenin her şeyden önce üretim ve mülkiyet ilişkilerini nasıl etkilediği önem kazanmaktadır. Toplumların alt ve üst yapı unsurlarını belirleyen en önemli güç ise devlet teşkilatıdır. Küreselleşme ile modern devlet arasındaki ilişkiyi anlamamız diğer tüm değişimleri anlamamız için gereklidir.

Tarihi süreç incelendiğinde kır toplumlarının oluşması ile birlikte bireyler arasında milli duygular gelişmeye başlamıştır. Özellikle aynı dili konuşan ve aynı bölgede yaşayan insanlar Benedict Anderson(2017)’un tabiri ile “hayali cemaatler” yani milleti oluşturmaya başlamışlardır. Orta Çağ’a kadar “millet” kavramı bireyler için daha önemli iken Hristiyanlığın devlet dini haline gelmesi ve İslamiyet’in doğuşunun yaşanması nedeni ile “dinler çağı” olarak da isimlendirilebileceğimiz Orta Çağ boyunca dini inançlar hatta mezhep farklılığı ön plana geçmiştir. Yeni Çağ’da kurulan imparatorluklar farklı milletlerden, dinlerden ve mezheplerden kişileri ve toplulukları bünyelerinde barındırmışlardır. Coğrafi Keşiflerin ardından zenginleşen burjuvazinin servet birikimi küresel boyuta eriştiğinde hukuksal olarak eşit olmadığı soylular sınıfını kendilerine bir engel hatta bir düşman olarak görmeye başlamışlardır. Tarihin akışı içerisinde küresel zenginlerin desteklediği ile Fransız İhtilali yaşanmış ve I. Dünya Savaşı ardından imparatorluklar ile birlikte soylular sınıfının ayrıcalıkları da ortadan kaldırılmıştır.

Soylular sınıfının ve onların yönettiği güçlü imparatorlukların yıkılmasının ardından küresel sermayenin önünde yeni bir engel orta çıkmıştır. Kolektif mülkiyeti savunan “komünizm” Avrupa’da taraftar bulmuş, sermaye sahiplerini tehdit eder konuma gelmiştir. Küresel sermaye sahipleri aşırı milliyetçi akımları destekleyerek Avrupa’dan komünizm belasını atmış ancak SSCB, Çin Halk Cumhuriyet ve Yugoslavya gibi büyük sosyalist devletlerin kurulmasına engel olamamıştır. 1990’lı yıllara gelindiğinde Yugoslavya ve SSCB’nin dağılmasının ardından dünyada liberal ekonominin yayılmasının önündeki bir diğer engel olan sosyalizm de ortadan kalkmış oldu. Bu gün için baktığımızda Çin Halk Cumhuriyeti’nin de ekonomide liberal politika izlemeye başlaması ile küresel ekonomik güçlerin önünde tek engel bir zaman kendi elleri ile kurduğu milli-devletler ve onun güçlü yöneticileridir. Dünyanın küreselleşmesi ve sınırları sadece haritalardaki çizgilerden ibaret kalmasını isteyen küresel ekonomiyi elinde tutanlar özellikle orta ekonomik sınıfların desteğini alan siyasi liderlerin yönetiminde büyük bir güç haline gelebilme potansiyeline sahip milli-devleti itibarsızlaştırma çabası içerisine girmişlerdir.

Özellikle Covid-19 salgınına kadar küreselleşme bir mit gibi adını duyduğumuz ama varlığından etkilenmediğimiz bir süreci ifade ediyordu. Yaygın salgın döneminde aileler teknolojiye [internet, cep telefonu ya da tablet] daha çok

Küreselleşme, Orta Ekonomik Sınıflar ve Milli-Devletler

bütçe ayırmak durumunda kaldılar. Online işlemlere en uzak olanlar bile internet üzerinden işlem yapmayı öğrendi. Yasaklar kalktığına ise otomobil, arsa ve ev fiyatlarında aşırı bir artışla karşı karşıya kalındı. Bu fiyat artışlarından en çok orta ekonomik sınıf olumsuz etkilendi. Milli-devleti ayakta tutan orta ekonomik sınıflar üzerine yapılan bu müdahale sonucunda bu sınıfta yer alanların çok az kısmının refah seviyesi artmış ancak yaşanan gelişmeler neticesinde büyük kısmı dar gelirli gruplar arasına düşmüşlerdir. Burada asıl hedefin milli-devlet olduğunu anlamak güç değildir. Çünkü milli-devlet asıl gücünü orta ekonomik sınıflardan almaktadır. Savaşlara karşı olması ve insan haklarına yaptığı vurgu ile özellikle gençler arasında kendisini kabul ettiren küreselleşme sürecince karşı milli-devlet yöneticilerinin de önlemler aldığı gözlenmektedir.

2. ÇALIŞMANIN AMACI

Hazırlanan bu çalışmanın amacı, günümüzde yaygınlaştığını hissettiğimiz küreselleşme olgusunu ve onun milli-devletler ile mücadelesinde orta ekonomik sınıfların konumunu yerli ve yabancı kaynaklardan faydalanarak anlamaya çalışmaktır. Bu noktada önce küreselleşmenin tanımı yapılacak, daha sonra milliyetçiliğin ve milli-devletlerin tarihi ele alınarak, küreselleşme süreci içerisinde orta ekonomik sınıfların ve milli-devletlerin yeri analiz edilecektir.

Çalışmamızda aşağıdaki sorulara yanıtlar aranmıştır:

- ✓ Küreselleşme tam olarak nedir?
- ✓ Küresel sermayeyi yönetenler tarihi süreç içerisinde hangi siyasi oluşumlara karşı oldular?
- ✓ Milli-devletler küresel sermayenin isteği ile mi kuruldu?
- ✓ Orta ekonomik sınıflara yapılan küresel müdahalenin nedeni nedir?
- ✓ Küresel sermaye sahipleri neden milli-devleti ve onun üst yöneticileri ile siyasi olarak devleti yönetenleri itibarsızlaştırmak istiyorlar?

3. KÜRSELLEŞME

Küreselleşme, son yirmi yıl içerisinde, gerek uluslararası politika ve diplomasi alanında gerek bu alana ait akademik çalışmalarda en çok kullanılan terimlerin başında gelmektedir (Bayar,2008:25). Küreselleşme bir yandan dünya çapında mal, hizmet ve insan hareketliliğinin artışı; diğer yandan da kültürel süreçte ortaya çıkan hızlı bir değişim ve farklılaşmadır (İçli,2001:165). Küreselleşme halen devam eden bir süreçtir (Balay,2004:62). Herkesin dilinde bir küreselleşmedir gidiyor; bu moda deyim hızlı bir parolaya, sihirli bir sözcüğe, geçmiş ve gelecek tüm gizlerin kapılarını açacak bir anahtara dönüşüyor. Bazılarına göre “küreselleşme” onsuz mutlu olamayacağımız şey; bazılarına göre ise mutsuzluğumuzun nedeni. Gelgelelim, herkesin birleştiği nokta, küreselleşmenin hem geri dönüşü olmayan hem de hepimizi aynı öcünde ve aynı şekilde etkileyen bir süreç, “dünyanın kaçamayacağı kaderi” olduğudur. Hepimiz “küreselleşiyoruz” ve küreselleşiyor olmak tüm kesimler için üç aşağı beş yukarı aynı anlama geliyor (Bauman,2020:7).

Küreselleşme, ekonomik ve siyasi olarak karşılıklı bağımlılık yaratmak sureti ile dünya toplumunu homojenleştiren (bağdaşıklaştıran) bir süreçtir (Held and

oth.1999:132). Ekonomi ile siyaset tarih boyunca birbirini etkilemiş ve birbirinden etkilenmiş iki olgudur. Küreselleşme sermayenin rahat hareket edebilmesi amacı ile dünyada siyaseti etkilemiştir. Örneğin küresel sermaye sınırların kaldırılması talep eder, bunu insani argümanları öne sürerek ister. Aslında küresel sermaye sınırları değil sınırlardaki gümrüklerin kaldırılmasını istemektedir. Küreselleşme ekonomik bir olgudur, onun siyasi ya da toplumsal her hamlesi sermayesine dolaşım serbestlik kazandırma çabasının bir yansımasıdır.

Bu nedenle küreselleşmenin etkisi yalnızca üretim ve ticaretle sınırlı kalmamakta, teknolojik gelişmelerin de katkısı ile bir yaşam biçimi olarak dayatılmakta ve bir “homojenleştirilmiş milletlerarası kültür” oluşturulmak istenmektedir (Ünal,2005:5). Büyük şirketlerin CEO’ları küreselleşmeyi; “istedikleri zaman, istediği yerde, istediği şeyi üretilmesi, nereye isterse oraya satabilmesi, bunları yaparken de iş hukuku ve toplumsal kabuller bağlamında mümkün olan en alt düzeyde sınırlamalar içerisinde olma özgürlüğü” olarak anlamaktadırlar (Ziegler,2004:256). Uluslararası şirketlerin “en ucuz emeği, en düşük vergileri ve en az çevre koruma yasalarını” talep etmeleri daha şimdiden küreselleşme sürecinin yoğun bir çıkar çatışması doğuracağını göstermektedir (Toulmin,1999:905). Küreselleşmeden yana olanlar küreselleşme ile birlikte savaşların biteceğini savunmaktadırlar. Bunun yanında “dünya vatandaşlığı” kavramı ile insanlar arasında din ve ırk ayrımının kalmayacağını ve dünyaya bir barış ortamının hâkim olacağını ileri sürmektedirler. Küreselleşme karşıtları ise küreselleşme olgusunun Kabil¹ soyundan gelen gizli örgülerin işi olduğunu savunmaktadırlar. İki görüşü de aşırı bulan akademisyenler ise küreselleşmenin engellenemez tarihi bir süreç olduğunu kabul etmektedirler.

4. MİLLİYETÇİLİK VE MİLLİ DEVLETLER

Eski Türklerde “Budun”, Moğollarda “Ulus” ve İngilizlerde “Nation” olarak kullanılan millet kelimesi insan yaşamında her zaman belli bir oranda öneme sahip olmuştur bir kavramdır. Milliyetçilik ise dil arasında yakın bir ilişki vardır. Öyle ki bizi anlayan, sözlerimize kulak veren, bizi dinleyen çevremizdeki insanlara bu gün bile değer veririz. Aynı dili konuştuğumuz insanlar arasında yaşanan iletişimsizlik bizi onlardan uzak durmaya iter.

İbrahim Kafesoğlu² “millet” kavramının tanımını; “ortak bir geçmişi olan ve birlikte yaşama arzusu gösteren aralarında dil, din ve ülkü birliği bulunan sosyal bütün” olarak yapmaktadır (Tekinoğlu, 2018:11). Millet hayal edilmiş siyasi bir topluluktur. Milliyetçiliğin doğum çağı aynı zamanda dinsel düşünce tarzlarının da günbatımıdır (Anderson,2017:24). Dinin kültürel bir kaynak olarak çok önemli olmasına rağmen çoğu modern milli devletlerde tercihen geri plana bırakılmıştır (Şimşek ve Ilgaz,2017:195). Fransız İhtilali’nin ardından Avrupa’da kurulan hemen

¹ Hz. Âdem’in ilk oğludur, kıskançlığı, hırsı ve kibri nedeni ile kardeşi Habil’i öldürmüştü, dünyadaki ilk katildir.

² Türk tarihçi, Türkolog ve akademisyen. Türk-İslam sentezinin ideologlarından, (1912-1984)

Küreselleşme, Orta Ekonomik Sınıflar ve Milli-Devletler

tüm milli-devletler laikliği anayasalarına koymuşlardır. Laiklik ilkesi milli-devletlerin anayasalarında yer almasa bile din adamlarını devlet işlerinden uzak tutmayı bilmişlerdir. Yaşanan tarihi bu süreç I. Dünya Savaşı'na kadar devam etmiş, büyük savaşın ardından din adamlığı ile siyaset ve devlet adamlığı tamamen ayrılmıştır.

Milliyetçilik fikir akımının üç temel önermesi vardır. Bunlardan ilki; dünya milletlere bölünmüştür. Her millet, öteki milletler arasında kendisini eşsiz kılan kendisinin olan tarihe, kültüre ve duyguya sahiptir. İkincisi; her birey bir millete aittir. Millete bağlılık diğer tüm bağlılıkların üstündedir. Sonuncusu ise; milletler amaçlarını özgürce gerçekleştirmek için kendi içlerinde birlik olmak zorundadırlar (Triandaoyllidou,1998:595).

Devlet tam olarak, belli bir toprak parçası üzerinde işlerin yürümesi sırasında bağlayıcı olan kuralları ve normları koymak ve hayata geçirmek için meşru hak talep eden ve yeterli kaynakları elinde bulunduran birim demektir (Bauman,2020:76). Devlet, kurumsallaşmış bir siyasal iktidar; kendisine bağlı insanların güvenliğini sağlamak üzere kurulmuş etkin bir sosyal örgütlenme biçimidir (Çam,2002:337). Devlet, sınırları içinde bulunan bütün kişi ve kurumları kapsayıcı hukuk kuralı koyma yetkisini elinde bulundurur (Nohutçu,2009:556). Devlet, tarihi süreç içerisinde birçok siyasal düşünür tarafında insanlar için değerli ve gerekli bir örgütlenme şekli olarak kabul edilir. Uzun bir geçmişe sahip olan ve ortaya çıkış nedeni ile ilgili çok farklı görüşler bulunan devlet modern dönemde daha güçlü ve kuşatıcı olduğu için siyasetin merkezinde yer almıştır (Heywood,2011:91-93).

Aynı dili konuşan, aynı soyadan gelen, aynı dine mensup, aynı kültüre sahip, aynı tarihi geçmişi paylaşan, ortak düşmanları olan bir insan topluluğu olarak "milletin" siyasi olarak örgütlenmiş biçimi olan milli-devlet, meşruiyet kaynağı olan milletin etrafında birleştiği bir kurumdur (Cebeci,2008:24). Milli-devletin ortaya çıkışı ile birlikte, milli sınırlar içinde yaşayan vatandaşların milli kimlikleri en önemli kimlik odağını oluşturmaya başlamış ve o zaman kadar önemini koruyan dini ve etnik kimlikler eski işlevini yitirmeye başlamışlardır. Devletler, vatandaşlarını tek bir kimlik altında toplamaya yönelik politika gütmüşlerdir (Şen,2004:133).

Milli-devlet sınırlardaki egemenliğini görünür kılarak, siyasi iktidarı bir araya getirerek, standart bir kültür ile eşit yurttaş yaratarak siyasi merkezizetiği ve toplumsal homojenliği sağlamayı hedeflemektedir (Uğuz ve Saygılı,2016:130).

5. KÜRESELLEŞME VE ORTA EKONOMİK SINIFLAR

Orta sınıf günümüzde küresel çapta ilgi odağı haline gelen bir kesimdir. Temelinde gelişen ekonomilerin orta sınıfların hızla artan satın alma gücünün tüketim sürecine derinden etki eden güçtür. Bu nedenledir ki, orta sınıfın küresel çapta ekonomik etkilerini yanı sıra siyasi etkileri de mevcuttur. Ekonomik dönüşüm yetenekleri aynı zamanda siyasi dönüşümün itici güçleri olabilmektedir (Kharash,2010:22-36).

Küreselleşmenin ekonomik yönü ağır basan bir kavram olduğunu yukarıda belirttik. İnsan hakları, dünya vatandaşlığı gibi kavramlarının küresel ekonomiye hizmet ettikleri sürece değer kazandığı bir çağda yaşamaktayız. Küreselciler, sınırların kaldırılması ve savaşların son bulması gibi insancıl söylemler ile orta ekonomik sınıfta yer alan bireyleri kendine çekmektedirler. Bunun yanında orta ekonomik sınıflar milli-devletin içinde onun vatandaşı olarak yaşamının ayrıcalığından da vazgeçmek istememektedirler. Milli-devlet var oldukça bu aygıtın bir yöneticisi olma umutları var olacak olan gençler de özellikle son yıllarda kamuda çalışmaktan başka bir kariyer planı yapamamaktadırlar. Ayrıca milli-devlet ne kadar güçlü olursa onun üst düzey yöneticileri ve siyasiler de o derece yetki sahibi olurlar. Ancak bir yandan sınırların kalktığı ve savaşların sona erdiği bir dünyanın küresel vatandaşı olmak da milli-devlet vatandaşlarına cazip gelmektedir.

Orta ekonomik sınıf bu zıtlığın yükünü taşımaktadır. Orta ekonomik sınıfta yer alan bireyler bir varoluşsal belirsizlik, kaygı ve korkusu içinde yaşamaktadırlar (Bauman,2020:11).

Orta ekonomik sınıflar yok edilmelidir ki elitler için ihtişam, saygı ve sınırsız zenginlik gelebilsin. Böylece [orta ekonomik sınıfların zayıflatılması belki de yok edilmesi ile küresel ultra zenginlerin] dünyayı yönetme tekelleri garantiye alınmış olsun (Marrs,2020:383). Ekonomik ve sosyolojik dönüşüm yapabilecek bir orta sınıfın ülkesi, daha çok sayıda eğitim görmüş insan sayısı ile ilgilidir. Fakat eğitimin niteliği de artan sayı ile doğru orantılı olmalıdır. Milli-devlet yüksek teknolojik ürünler ihraç edebilmelidir (Uğurkan ve Kılıçkan,2018:270). Türk eğitim sistemine bakıldığında eğitiminin orta ekonomik sınıfları yetiştirmek ve milli-devleti kalkındırmak amacından uzaklaştığı göze çarpmaktadır. Eğitim yaygınlaşmış, ancak kalite sorunu yaşamakta ve milli söylemlerden ziyade bireysel zenginleşme aracı olarak değerlendirilmektedir.

Son iki yüzyılda Avrupa’da işçi kültürü önemliydi. İşçi haklarında [sosyalist söylemleri etkisiz kılmak için] hükümetler ve işverenlerce iyileştirmeler yapıldı. 20. Asrın son çeyreğinde orta sınıf halk kendi sanatçılarına, aydınlarına ve filozoflarına sahipti. Kendi gezgelerini yayınladılar. Sendikaları, yardım dernekleri, kooperatifleri, güçlü siyasi partileri bile vardır. Orta ekonomik sınıf tüm bu süre içerisinde çok sağlam, canlı ve dinamik bir yapı içerisindedir. Küreselleşmeye sert bir direniş sergilediler (Ziegler,2004:257).

Ancak tarihin sonu gelmişti ‘!’, artık küresel sermayeyi yönetenlerin yeni hedefiydiler. Milli-devlet ile ekonomik bir savaşın içerisine giren küresel sermaye milli-devletin dayanağı olan orta sınıfları ekonomik olarak güçsüzleştirmek belki de yok etmek için ellerinden geleni yapacaklardır. Albert Einstein’a ait olduğu iddia edilen, “fakirler Tanrı’ya, orta sınıflar liderlere, zenginler ise paraya tapar” sözü doğrudur. Bu nedenle orta ekonomik sınıflar paraya tapan zenginlerin desteği ve yönlendirmesi ile bir zamanlar imparatorlukların dağılması sürecinde, bir zaman sosyalizmin ezilmesi sürecinde karizmatik liderler etrafında toplanmışlardır. Bu potansiyel güç zenginlere isteyerek ya da istemeyerek de olsa hizmet ettikleri sürece bir değere sahip oldular. Şimdi ise bir lider etrafında birleşerek küreselcilere karşı durabilirler. Bu nedenle küresel sermaye tarafından zaman zaman birleşmeleri

Küreselleşme, Orta Ekonomik Sınıflar ve Milli-Devletler

engellenmek için “sağcı-solcu” çatışmaları ya da mezhepsel ayrıcalıklar körüklenmiştir. Bir dönem futbol ile kitleler birbirine adeta düşman haline getirilmiştir. Tuttuğu futbol takımı [burada tutmak kelimesinin ne kadar soyut bir kavram olduğuna dikkat edin] yüzünden karşı takım taraftarları ile kavgalar edildi. İşyerlerinden pahalılık, enflasyon ya da işverenin özlük haklarında yapması gereken iyileştirmeler konuşulması gerekirken akşam TV karşısında izlenen futbol maçı tartışıldı. Bu nedenle Papa; “futbol toplumların afyonudur” diyecektir.

Orta ekonomik sınıf kapitalizmin ayakta durma sebebidir. Fakirin kaybedecek bir şeyi yoktur, bir gün olur zenginin konağını basabilir. Ama orta sınıf başkomiserdir, kaymakamdır, doğenttir. Ellindekini kaybetmek istemez, sistemin devamını arzu eder. Aristoteles “politika” isimli eserinde; “güçlü ve milli devletin ancak ekonomik yönden orta sınıfların varlığı ile mümkün olabileceğini” söylemektedir. Bu güne kadar bilmeyerek de olsa kapitalizme hizmet etmiş olan orta sınıflar bugün küreselleşmecilerin yeni hedefi haline geldi. Küreselciler artık dünyada sadece kendilerinin ve fakirlerin olmasını istiyorlar. Çünkü ekonomik ve siyasal istemler kurumsallaştı. Ayrıca komünizm tehlikesi de ortadan kalktı. Fakirin az geliri çok borcu var, herkes zengin olma hayali ile sistemin devamlılığını arzuluyor. Fakir halk kitlelerini bilinçlendirerek, toplumu bir lider etrafında bir araya getirme potansiyeline sahip orta ekonomik sınıflar “dünyanın yeni düzeninde” yerleri olmadığı anlaşılıyor.

6. KÜRESELLEŞEN DÜNYADA MİLLİ-DEVLETLERİN YERİ

Milli-devlet, yüzyıllar boyu dünya siyasi sahnesinin temel aktörü olmuştur (Cebeci,2008:35). Milli-devletlerin ortaya çıkışı reaya ve tebaa kavramlarını yerine, “yurttaş” kavramını koymuştur. Bu gelişmeler milli-devleti; milleti bir arada tutmaya yarayan; dil, değerler, vergi bilinci, temel hak ve özgürlüklere sahip çıkan bireyler yetiştirmeyi zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda eğitim, milli-devletleri için bir araç haline gelmiştir. Milli-devletler bir yandan devleti güçlendirmek, bir yandan da sanayinin istediği nitelikli elemanları yetiştirmek için eğitimi zorunlu hale getirerek yaygınlaştırma yoluna gitmişlerdir (Ünal ve Sarpkaya,2020:51).

Küreselleşmeyle birlikte milli-devletler; ulaşım, iletişim, bilgiye erişim, bilinçlenme, göçler, turizm ve diğer sebeplerle toplumlar üzerindeki hâkimiyeti ve kontrol kapasitelerini sürdürmemektedirler (Gözen,2004:25). Milli-devlet yöneticileri egemenliklerinin temelini milletlenden aldıkları yetkide görürler. Bölünmez ve paylaşılmaz kabul edilen bu yetkiye küresel finans zenginleri ne derece tahammül edebilirler? Küreselleşmek isteyen sermayenin önündeki son ve en güçlü engel milli-devlet ve onun üstün yetkilerle donatılmış üst düzey yöneticileri ve siyasi iktidarlarıdır.

Devletin sınırları yerle bir olmuştur; çünkü bu sınırlar küresel şirketlerin; malları, sermayesi ve finansı için kaldırılmıştır. Küresel sermayenin milli-devletin siyasi yöneticilerine; “Yatırımcıların güven duymasını sağlama, onları yatırım yapmaya teşvik etmek için kamu harcamalarını aşırı kontrol altına alma, vergi oranlarında indirime gitmek, sosyal güvenlik sisteminde değişiklik yapma ve emek piyasalarını katı kurallarını kaldırmak” gerektiğini söylerler. Bir zamanlar devletin

geniş ve çok yönlü egemenliğini ve çoklu amaçlarını yansıtan karmaşık ve dolambaçlı bir görev olan düzenli devlet yönetimi sonuçta, suç ile mücadele gibi dar bir alana sıkıştırılmıştır (Bauman,2020:109-144). Zaten, küresel düzeyde yatırımlara karar veren şirketlerin milli-devletlerce denetlenmesi de gittikçe zorlaşmıştır (Haberman,2002:30).

Küreselleşme yani dünyanın Avrupalılaşması ile birlikte bireyler devletten de zengin hale geldiler. Küreselleşme doğası gereği kendini milli-devletleri ezip geçmek zorunda hissedecektir (Ziegler,2004:24-39). Küresel sermayeyi yönetenler, devletin ekonomik yaşama hiçbir şekilde ve hiçbir oranda müdahalesine izin vermek istemiyorlar. Bu hali ile küreselcilerin hayalindeki devleti âdete uluslararası hatta ulus üstü dev şirketlerin güvenlik ve hukuk işlerini yürütecek bir yardımcı birim, küresel şirketin bir departmanı (bölümü) rolü vermek istedikleri açıktır. Bu durumu devleti yöneten siyasi iktidarların ve üst düzey kamu görevlilerinin ya da bir gün bu makama gelmeyi kendilerine kariyer hedefi koyanların kolay kabul etmesi mümkün değildir.

Milli-devletler egemenlik yetkilerini Birleşmiş Milletler teşkilatının uzman kuruluşlarından olan IMF (Uluslararası Para Fonu), WB (Dünya Bankası) ve BM ile organize bir bağı olmasa da çok etkili olan Dünya Ticaret Örgütü [Merkezi İsviçre'nin Cenevre Kentidir] gibi milletlerarası kurumlar ile paylaşmaktadır. Çok uluslu şirketler hatta ulus-ötesi tabir edilen dev şirketler milli-devletin egemenliğine ortak olmuş görünmektedir. Önce neo-liberal iktisat politikaları ile milli-devletlerin ekonomik ve ticari güçleri ellerinden alındı. Küreselleşmeye karşı olmak bir suç sayılmadı ancak özelleştirmeye karşı olmak geri kalmışlığın bir göstergesi ilan edildi. Devlet önce iktisadi alandaki hâkimiyetini kaybetti ve Bretton Woods³ Kurumları olarak tanımlanan IMF ve WB gibi küreselcilerin yönettikleri güçler ülke ekonomisinde söz sahibi oldular.

Milli-devletin ortaya çıkmasında ve uluslararası sistemin belirleyici aktörü olmasında önemli bir rol oynayan kapitalizm zamanla milli-devletin yapısal ve işlevsel olarak sorgulanmasına ve egemenlik alanının aşınmasına zemin hazırlamıştır. Bu aşındırma sürecine kapitalizm kimi zaman doğrudan, kimi zaman da dolaylı bir etki yapmıştır. Küreselleşme süreci kapitalizm ile milli-devlet arasındaki ilişki geçmişten farklı bir boyuta taşımış ve milli-devletin ekonomik alan başta olmak üzere siyasal, sosyal ve kültürel alanda yürüttüğü faaliyetlerin tüm boyutlarıyla sorgulandığı bir durumu ortaya çıkarmıştır (Bakan ve Tuncal,2012:51). Küreselleşme, geleneksel anlamdaki milli-devleti tehdit eder duruma gelmiştir (Esgin,2001:185). Küreselleşme milli-devletlerin egemenlik hakkını aşındırmakta ve milli-devletlerin klasik düşman algısının da ötesinde yeni tehditlerle yüz yüze gelmesine neden olmaktadır (Giddens,2000:153).

Milli-devletler bir süredir önemsiz ve dünya düzeninin açısından zararlı gözükse de bu düzeni kuran ve hala [Dünya ekonomik ve siyasi sistemini] destekleyen önemli unsur milli-devlettir (Modelska,2005:24). Toplum içinde kanun

³ II. Dünya Savaşı sırasında Temmuz 1944'te ABD'nin küçük bir kasabası olan Bretton Woods'da toplana Birleşmiş Milletler Para ve Finans Konferansında ortaya çıkan iktisadi sisteme verilen isim.

Küreselleşme, Orta Ekonomik Sınıflar ve Milli-Devletler

çıkarma ve zor kullanma tekeli milli-devlete aittir. Mülkiyet ve vergi kanunlarını milli-devlet çıkartmakta ve onun kamu personeli üstün yetkilerini kullanarak uygulamaktadırlar. Bu güç küresel sermaye hizmet ettiği ya da zarar vermediği sürece milli-devletin elinde olmasında bir sakınca yoktur.

Milli-devlet temel işlevlerini yerine getirme noktasında bir değişim ve dönüşüm yaşamaktır (Akça,2003:80). Geçmişte devlet ile şiddet arasında yakın bir ilişki kurulmaktaydı (Lipson2005:90). Küreselleşmenin, toplumlara refah ve özgürlük vaat eden söyleminin bireylerin çoğunun gündelik yaşamına tam tersi şekilde yansıdığı görülmektedir. Toplumlarda özellikle ileri teknolojiye bağlı hızlı bir ilerleme yaşanırken bireyler kendi küçük dünyalarında fakirleştikleri algısı içerisindeyler. Ayrıca küreselleşme ile milli sınırları kaldırılacağı vurgusuna tepki olarak kişilerde milliyetçi söylemlerin artmasına da şahit olmaktayız. Milli-devlet geçmişte şiddet ve baskı unsuru olarak algılandığının ve küreselleşme ile gücünü aldığı halk karşısında itibarsızlaştığının farkına varmıştır. Milli-devlet yöneticileri küreselleşmenin olumsuz etkilerini azaltmak için, millet için var olduğu bilincine dönme çabası içerisinde girmişlerdir. Bu çabanın bir uygulaması olarak; farklı etnik gruplara sahip çıkma, sosyal devlet yatırımlarını artırma gibi sosyal politikalar geliştirmektedirler.

Alanyazında (Literatürde), milli-devletin gücünü kaybettiği ve hatta gücünün tamamen sona erdiğini yazan birçok kitap ve makale vardır. Burada merkez tema şudur: “Milli-devletler ulusal ekonomilerini, paralarını, topraklarını, sınırlarını, hatta kültür ve dillerini kontrol etme yeteneğini kaybetmiştir.” Makro güç, milli-devletlerin elinden çıkarak, küresel pazarın, uluslararası firmaların ve küresel hale gelmiş iletişim kanallarını eline geçmiştir (Konak,2011:151). Bugünkü dünyada milli-devlet, karar alma gücünü büyük ölçüde yitirmiştir (Marko,2006:16). Artık günümüzce milli-devletin bağımsız politikalar üretmesi yok denecek kadar azalmıştır (Das,2002:13). Milli-devletin halkı nezdinde yönetim gücünü yitirdiği, küresel sermayenin emrine girdiği yönünde yukarıdakilere benzer çok sayıda görüş vardır. Küreselleşme ile birlikte devletin küçüldüğü, zayıfladığı, otorite ve egemenliğini kaybettiği fikrini çok fazla abartıldığını savunan araştırmaları da bulunmaktadır. Bu yaklaşıma göre; milli-devletler oldukça esnek ve varlıklarını sürdürme konusunda harika bir uyum yeteneğine sahiptirler. Bu nedenle, küreselleşmenin güçleri, devletin rolünü sadece yeniden tanımlatmadırlar. Mc and Held(2000)’e göre; küreselleşmenin güçlerine daha etkili bir şekilde cevap vermek için milli-devlet, kendisin yeniden oluşturma ve dönüştürme kapasitesine sahiptir.

Şiddeti engelleyecek, yasaları uygulayacak ve insanların kendi tercihlerini yapıp hayta geçirmeleri için hayati öneme sahip kamu hizmetlerini sunacak güçlü bir devlete ihtiyaç vardır. Yasaları uygulama, şiddeti denetim altına alma, ihtilafları çözme ve kamu hizmetlerini sağlama kapasitesi olan ama aynı zamanda iyi örgütlenmiş bir toplum tarafından denetim altına alınmış bir devlete ihtiyacımız vardır (Acemoğlu ve Robinson,2022:16-45).

Milli-devlet “üst kimlik oluşturma” veya “parçalanma korkusu” söylemleri etrafında oluşturduğu aidiyet duyguları, kültürel temelli söylemleri de içine alacak

şekilde farklı etnik grupları ve kültürleri aynı potada eriterek tek bir üst kimlik altında birleştirmeye odaklanmıştır (Karyelioğlu,2012:163). Milli-devlet anlayışı küreselleşme ile zayıflamamış, aksine güçlenmiştir (Yılmaz ve Akbulut,2016:85).

7. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Küreselleşme kavramına yönelik iki farklı yaklaşım söz konusudur. Bunlar; gelenekçi ve aşırı küreselleşmeci yaklaşımlardır. Küreselleşmeyi savunan ve küreselleşme karşıtları “küreselleşmenin önlenemez bir süreç ve adeta dünyanın kaderi olduğu” noktasında birleştikleri görülüyor. En basit açıdan değerlendirdiğinde bir olayın sonuçlarından kim en çok yararlanacaksa o olguyu destekleyenler de o gruplardır. Bireyin psikolojik durumu olaylara bakış açısını etkiler. Cezaevinde oğlu olan bir baba aftan yana olduğunu, herkese bir şans daha verilmesi gerektiğinin savunur. Kızı vahşice öldürülen diğer bir baba ise affa kesinlikle karşıdır ve affın suç oranlarını arttırdığına dair birçok bilimsel veri ileri sürebilir. Ekonomik açıdan da benzer durumlar yaşanır. Birey hangi ekonomik ve sosyal tabakada ise olaylara o açıdan bakar. Yüzlerce dönüm ekilebilir toprakları olan bir kişinin sosyalizmden yana olması beklenemez. Ancak maaşından başka hiçbir geliri olmayan bir fabrika işçisi sosyalizmi engellemek için canını ortaya koymaz. Benzer örnekler çoğaltılabilir.

Karl Marx bu durumu alt yapı unsurlarının [ekonomik ve sosyal statü] üst yapı unsurlarına [ahlak, kişilik, siyasi düşünce vd.] etkilemesi ve hatta belirlemesi ile açıklamaktadır. Baktığımızda küreselleşmeden iki ekonomik grubun zarar görmeyeceği anlaşılıyor. Birincisi yüksek geliri olan sermaye sınıfıdır. Bunlar güçsüz bir milli-devletin olduğu serbest piyasa ekonomisi şartlarından en az devlet müdahalesi ve en az vergi ile iş hayatını sürdürmek isteyeceklerdir. Küreselleşmiş dünyada milli-devlete güvenlik, hukuk, eğitim, sağlık gibi çerçeve görevler verileceği için sermayeyi elinde bulunduranlara küreselleşmenin fayda sağlayacağı açıktır. Diğer bir ekonomik ve sosyal grup ise alt tabakada yaşayan, çalışmamayı bir yaşam stili olarak seçmiş birey ve gruplardır. Bu tabakada yer alan bireyler, insan haklarının ön planda tutulduğu, zorunlu askerliğin kalktığı ve çeşitli dernekler tarafında karşılıksız yapılan yardımların yaygınlaştığı bir dünyada, milli-devlet disiplini olmadan hayatlarını sürdürmeyi tercih edebilirler. Küreselleşmeden en olumsuz etkilenen tabaka ise orta ekonomik sınıflardır.

Devletin ekonomiye doğrudan müdahale edebildiği milli-devlet sisteminde orta düzeyde bir üretim işletme sahibi [sübvansiyon, vergi indirimi, doğrudan destek gibi] birçok ekonomik yardımı devletten görebilmekte ve Rekabet Yasası ile büyük sermayeye karşı korunabilmektedir. Bunun yanında milli-devletin üst düzey kamu görevlileri de her şeye müdahale edebilen bir devlet erkini yönetmek isteyecekleri açıktır.

Friedrich Nietzsche, bireylerin güçlerini ve diğerleri üzerindeki iktidarlarını artırma arzusu içerisinde olduklarını belirtmiştir. Böylece toplumu farklı bir yolda yeniden yapılandırmak için daha fazla güç elde etmeyi isteyen şahıs ve gruplar olacaktır (Acemoğlu ve Robinson,2022:105). Bu nedenle orta ekonomik sınıfta yer

Küreselleşme, Orta Ekonomik Sınıflar ve Milli-Devletler

alanlar ve milli-devletin üst düzey yöneticilerinin [siyasetçiler, askeri ve sivil bürokratlar ile teknokratlar] küreselleşmeye karşı olmaları hayatın olağan akışına uygundur. Ticareti yöneten büyük sermaye sahipleri Coğrafi Keşiflerin ardından küresel bir servete kavuştular. Önlerinde ilk ve en büyük engel -hukuki olarak ayrıcalıklı olan- soylular sınıfı ve soylular sınıfı tarafında yönetilen güçlü imparatorluklardı. Özellikle Fransız İhtilali sonrası Avrupa'da milli-devletler kurulmaya başlandı. Yaşanan bu gelişmeler Avrupa'da soylular sınıfının ayrıcalıkları hatta soylular sınıfı adeta ortadan kaldırdı. Sağ kalanlar ve varlıklarını devam ettirebilen hanedanlar ise magazine konu oldular.

I. Dünya Savaşı'nın ardından da dünyada çok az sayıda ülkede hukuken ayrıcalıklı bir sınıf hayatta kalabildi. İmparatorluklar dağıldı, laik milli-devletler kuruldu. Küresel sermayenin büyümesi ve güçlenmesinde Soğuk Savaş yılları bir duraklama dönemi olarak kabul edilebilir. SSCB'nin yıkılması ile sermaye düşmanı(!) olan komünizm belasından da tamamen ve sonsuza dek kurtulmuş oldu. Küresel sermaye sahipler Birleşmiş Milletler ve ona bağlı iktisadi kuruluşlar aracılığı ile dünyada ekonomik sistemi ele geçirmek istemektedir.

Günümüzde küresel sermayenin önündeki son engel milli-devlet ve onun kudretli yöneticileridir. Milli-devletleri şimdilik yıkmak istemeseler bile onu zayıflatmak istedikleri açıktır. Bunun için de en çok medyayı kullanıyorlar. Dünya vatandaşlığı, hukukun üstünlüğü, şeffaflık ve iyi muamele gibi propagandalarla bireyleri milli-devletten soğutmaya gayret ediyorlar.

Bunca çabaya karşı güçsüzleşmesi beklenen milli-devletin son yıllarda toplum içinde itibarında büyük bir azalma olmadığı görülmektedir. Milli-devlet küreselleşmeye karşı kendini yenileme süreci içerisine girmiştir. Sosyal devlet anlayışı genişlemiş ve yurttaş olma ayrıcalığını bireylere hissettirecek çeşitli adımlar atılmaya başlanmıştır. Orta ekonomik sınıfların desteği ile güçlü liderler işbaşına gelerek daha önce milli-devletin kutsallığının arkasına saklanarak halka kibirlenen üst düzey kamu görevlileri etkisiz hale getirilmiştir. Böylece halkın devletine olan saygınlığında bir derece artma yaşanmıştır.

Sonuç olarak; günümüzde küresel sermaye ile milli-devletin ekonomik olarak bir rekabet halinde olduğu milli-devletin siyasi yöneticileri sosyal projeler ile halkının güveninin tazelerken, küresel sermaye ekonomik krizler ile milli-devleti ayakta tutan orta ekonomik sınıfları hedef almaktadır.

KAYNAKÇA

- AKÇA, G. (2003), Küreselleşme ve Ulus-Devlet, *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 3(1), s.74-81
- ANDERSON, B. (2017), *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, (Çev: İskender Savaşır), (9. Baskı), İstanbul: Metis Yayınları.
- BAKAN. S. ve Tuncel. G. (2012), Küreselleşmenin Ulus-Devlet Üzerindeki Etkisi, *Birey ve Toplum Dergisi*, 2(3), s.51-65
- BALAY, R. (2004), Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Eğitim, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 34(2), s. 61-82

- BAUMAN, Z. (2020), *Küreselleşme* (Çev: Abdullah Yılmaz), (9. Baskı), İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- BAYAR, F. (2008), Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye, *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, 32(4), s. 25-34.
- CEBECİ, K. (2008), Küreselleşme Bağlamında Milli – Devletin Egemenlik Gücünün Dönüşümü, *Sayıştay Dergisi*, (71), s.23-39
- ÇAM, E. (2002), *Siyaset Bilimine Giriş*, (8.Baskı), İstanbul: Der Yayınları.
- DAS, D. K. (2002), *Globalization: A Guide for the Concerned Policymaker*, University of Warwick.
- DURUR, E.K. (2011), Milliyetçilik Söylemi ve Medya, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(2), s. 35 – 50
- ESKİN, A. (2001), Ulus-Devlet ve Küreselleşmeye İlişkin Bazı Tartışmalar, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(2), s. 23-39
- GİDDENS, A. (2000), *Üçüncü Yol: Sosyal Demokrasinin Yeniden Dirilişi*, (Çev. M. Özey), İstanbul: Birey Yayıncılık
- GÖZEN, R. (2004), *Çoğulculuk, Küreselleşme ve 11 Eylül*, İstanbul: Alfta Yayınları.
- HABERMAS, J. (2002), *"Öteki" Olmak, "Öteki"yle Yaşamak*, (Çev: İlknur Akça), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- HELD, D.; Mc Grew, A.; Goldblatt D. And Perraton J. (1999), *Küresel Dönüşümler, Siyaset, Ekonomi ve Kültür* (Çeviren ve Ed. Kudret Bülbül) içinde "Küreselleşme Temel Metinler", Ankara: Orion Yayınları
- HEYWOOD, A. (2011), *Siyaset Teorisine Giriş*, (Çev. H. M. Köse), İstanbul: Küre Yayınları
- İÇLİ, G. (2000), Küreselleşme ve Kültür, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25(2), s.163-172
- KARYELİOĞLU, S. (2012), Ulus Devlet ve Milliyetçiliğin Tarihsel Dayanakları ve Küreselleşmenin Ulus-Devlet ve Milliyetçilik Üzerindeki Etkileri, *Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar Dergisi*, 5(1), s.163-164
- KHRASH, H. (2010), The Emerging Middle Class, *Developing Countries*, s.22-36
- KONAK, N. (2011), Ekonomik Küreselleşme ve Ulus-Devlet: Kuramsal Yaklaşımlar. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 28(1), s.149-164
- KORKUSUZ, M. H. (2012), *Mukaddime'den Muharrire'ye* (3. Baskı) İstanbul: Bilge Kültür – Sanat Yayınları.
- LİPSON, L. (2005), *Siyasetin Temel Sorunları*, (Çev. F. Yavuz), Ankara: İş Bankası Yayınları
- MARKO, J. (2006), *Constitutional Aspects of Sovereignty and the Institutional Structures of States in Pluriethnic Countries*, In Conference on "Constitutional Aspects of Sovereignty in the State Structure of Multi-Ethnic States.
- MARRS, T. (2020), *İlminunati: Entrika Çemberi* (Çev: Ali Çimen ve Petek Demir), (9.Baskı), İstanbul: Timaş Yayınları
- MCGREW, A. and Held, D. (2000), *The Global Transformations Reader*, Cambridge: Polity Press.

Küreselleşme, Orta Ekonomik Sınıflar ve Milli-Devletler

- MODELSKİ, G. (2005), Küresel Politikanın Uzun Döngüsü ve Ulus- Devlet, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2(7), s.3-30
- NOHUTÇU, A. (2009), *Kamu Yönetimi*, (4. Baskı), Ankara: Savaş Yayınları.
- ŞEN, Y.F. (2004), *Küreselleşme Sürecinde Milliyetçilik*, Ankara: Yargı Yayınları
- ŞİMŞEK, U. ve Ilgaz, S. (2007). Küreselleşme ve Ulusal Kimlik, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), s.189-199.
- TEKİNOĞLU, H. (2018), *Selçuklu Tarihi*, İstanbul: Kamer Yayınları
- TOULMİN, S. (1999), The Ambiguities of Globalization, *Futures* 31(9-10), s. 905-912
- TRİANDAFYLLİDOU, A. (1998), National Identity and The Order, *Ethnic and Racial Studies*, 21(4), s.593-612
- UĞURKAN, E. ve Kılıçkan, Z. Y. (2018), Ekonomik Ve Toplumsal Doku Olarak Orta Sınıf. *Turkish Studies: Current Debates in Social Sciences*, 13(23), s.255-274
- UĞUZ, E.H ve Saygılı R. (2016), Küresel Dünyada Ulus-Devlet, *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16(32), s. 127-147
- ÜNAL A. ve Sarpkaya R. (2020), *Eğitim Hukuku*, Ankara: Anı Yayınları
- ÜNAL, L.I. (2005), Öğretmen İmgesinde Neo-Liberal Dönüşüm, Eğitim, *Bilim ve Toplum Dergisi*, (11), s. 4-15
- YILMAZ, E. A. ve Akbulut, A. (2016). Küreselleşme Sürecinde Ulus-Devletin Rolü Ulus-Devletler Güçleniyor Mu? *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(16), s.71-88.
- ZİEGLER, J. (2004), *Dünyanın Yeni Sahipleri*, (Çev: Halil Gökhan), İstanbul: Akdeniz Yayıncılık

**“STATUS SOCIETY”: SOCIOLOGICAL THINKING OF GÖBEKLI TEPE
AND KARAHAN TEPE IN THE CONTEXT OF SOCIAL
STRATIFICATION******

“STATÜ TOPLUMU”: GÖBEKLİ TEPE VE KARAHAN TEPE’Yİ
TOPLUMSAL TABAKALAŞMA BAĞLAMINDA SOSYOLOJİK DÜŞÜNMEK

“СТАТУС ОБЩЕСТВО”: СОЦИОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ГЁБЕКЛЫ
ТЕПЕ И КАРАХАН ТЕПЕ В КОНТЕКСТЕ СОЦИАЛЬНОЙ
СТРАТИФИКАЦИИ

Orhan AYAZ*
Bahattin ÇELİK**
Fatma ÇAKMAK***

ABSTRACT

Göbekli Tepe and the Neolithic sites around Urfa, which were identified by surveys, provide rich data for the transition of human beings from hunter-gatherer groups to settled and semi-settled agricultural societies. It is possible to trace most of the institutional foundations of today's societies to this transition period. Social theory, which was heavily influenced by the "Neolithic revolution" paradigm, ignored this transitional period. Sociological thought categorizes societies as hunter-gatherer and agricultural societies starting from the back and moves from the axiom that hunter-gatherer societies are egalitarian and agricultural societies are hierarchical. On the other hand, archaeological studies, while addressing the hierarchical "nature" of Neolithic societies, do not sufficiently benefit from the relatively rich theoretical

**** This study is endorsed within the scope of the project titled the “Religious-Sociological Analysis of the Upper Mesopotamian Neolithic on Göbekli Tepe Axis” submitted to BAP unit of Harran University.

Kaynak Gösterim / Citation / Цитира: Ayaz, O. , Çelik, B. & Çakmak, F. (2022). “Status Society”: Sociological Thinking of Göbekli Tepe and Karahan Tepe in The Context of Social Stratification . *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* , 1 (56) , 122-142 . DOI: 10.17498/kdeniz.1186376

* ORCID: [0000-0001-8599-0485](https://orcid.org/0000-0001-8599-0485), Dr. Öğr. Üyesi, Harran University Department of Sociology of Religion orhanayaz76@hotmail.com; orhanayaz@harran.edu.tr

** ORCID: [0000-0003-2630-3379](https://orcid.org/0000-0003-2630-3379), Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt University Faculty of Humanities and Social Sciences Department of Art History bcelik@aybu.edu.tr; c.bahattin@gmail.com

*** ORCID: [0000-0003-2875-865X](https://orcid.org/0000-0003-2875-865X), Dr. Öğr. Üyesi, Harran University Department of Sociology of Religion fatmacakmak@harran.edu.tr

“Status Society”: Sociological Thinking of Göbekli Tepe and Karahan Tepe ...

background of sociology. As a result, it becomes important that the two disciplines work in cooperation. This study will emphasize that egalitarian hunter-gatherer groups lived in a relatively long transition period before class-based stratification originating from the economy, and that they went through a hierarchical social order based on social prestige rather than economic inequality during this transition period. For this, Weber's concept of status, which emphasizes different inequalities, rather than Marx's conceptualization of class division based on the ownership of the means of production, will be taken into consideration. Göbekli Tepe society was a classless society, but a hierarchical society based on status. It is possible to define societies that share Göbekli Tepe culture as "status society" in which individuals and groups have prestigious status on an ideological basis. In this scenario, some people had a more prestigious position than others because they monopolized the mythological narrative that made the world meaningful, causing social differentiation. Unlike the main claim of social conflict analysis, the article will argue that the symbolic world, which expresses the social hierarchy in Göbekli Tepe culture, has important functions that enable the Neolithic lifestyle, besides providing a meaningful explanation of the social world rather than causing an exploitation mechanism against a part of the Neolithic society.

Keywords: Göbekli Tepe, Karahan Tepe, Taş Tepeler, hierarchy in the Neolithic Period, status

ÖZ

Göbekli Tepe ve devamında yüzey araştırmalarıyla tespit edilen Urfa civarındaki Neolitik tepeler, insanoğlunun avcı-toplayıcı gruplardan yerleşik ve yarı yerleşik tarım toplumlarına geçiş süreci için oldukça zengin veri sağlamaktadır. Günümüz toplumların kurumsal temellerinin çoğunu bu geçiş sürecine kadar götürmek mümkündür. Büyük oranda “Neolitik Devrim” paradigmasından etkilenen sosyal teori bu geçiş sürecini göz ardı etmiştir. Sosyolojik düşünce, toplumları geriden başlayarak avcı-toplayıcı ve tarım toplumları şeklinde kategorize edip, avcı-toplayıcı toplumların eşitlikçi olduğu ve tarım toplumlarının hiyerarşik olduğu aksiyomundan hareket etmektedir. Diğer taraftan arkeolojik çalışmalar da, Neolitik toplumların hiyerarşik “doğasına” değinmekle birlikte sosyolojinin görece zengin teorik arka planından yeterince yararlanmamaktadır. Sonuç olarak iki disiplinin işbirliği içinde çalışması önemli hale gelmektedir. Bu çalışma eşitlikçi avcı-toplayıcı grupların, kaynağını ekonomiden alan sınıf temelli tabakalaşmasından önce nispeten uzun bir geçiş süreci içinde yaşadıklarını ve söz konusu geçiş sürecinde ekonomik eşitsizlikten ziyade sosyal prestij temelinde bir hiyerarşik toplum düzeninden geçtiklerini vurgulayacaktır. Bunun için Marx'ın üretim araçları sahipliğine dayanan sınıfsal bölünme kavramsallaştırmasından ziyade farklı eşitsizlikleri vurgulayan Weber'in statü kavramından hareket edilecektir. Göbekli Tepe toplumu sınıfsız bir toplumdur fakat statü temelinde hiyerarşik bir toplumdur. Göbekli Tepe kültürünü paylaşan toplumları ideolojik temelde prestijli statülere sahip birey ve grupların olduğu “statü toplumu” olarak tanımlamak mümkündür. Bu senaryoda bazı kişiler dünyayı anlamlı hale getiren mitolojik anlatıyı tekellerinde bulundurdıkları için diğerlerinden daha prestijli konum elde ederek toplumsal farklılaşmaya neden olmaktadır. Makale sosyal çatışma analizinin temel iddiasından farklı olarak Göbekli Tepe kültüründe sosyal hiyerarşiyi ifade eden sembolik dünyanın, Neolitik toplumun bir kısmı aleyhine bir sömürü mekanizmasına neden olmaktan ziyade toplumsal dünyanın anlamlı bir açıklamasını sunmasının yanında Neolitik yaşam tarzına imkân sağlayan önemli fonksiyonlara sahip olduğunu tartışacaktır.

Anahtar Kelimeler: Göbekli Tepe, Karahan Tepe, Taş Tepeler, Neolitik Dönem'de hiyerarşi, statü

АННОТАЦИЯ

Гёбекли-Тепе и неолитические холмы вокруг Урфы, выявленные в результате наземных обследований, предоставляют богатые данные о переходе человечества от охотнико-собирательского к оседлым и полуседлым земледельческим обществам. К этому переходному периоду можно отнести большинство институциональных основ современных обществ. Социальная теория, на которую сильно повлияла парадигма “неолитической революции”, игнорировала этот переходный период. Социологическая мысль, начиная с преисторического периода, классифицирует общества охотнико-собирателями и земледельцами и исходит из аксиомы, согласно которой общества охотников-собирателей эгалитарны, а сельскохозяйственные общества иерархичны. С другой стороны, археологические исследования, обращаясь к иерархической “природе” неолитических обществ, не получают достаточной пользы от относительно богатого теоретического фона социологии. В результате становится важным, чтобы две дисциплины работали в сотрудничестве. В этом исследовании будет подчёркиваться, что в течение указанного переходного периода эгалитарные группы охотников-собирателей жили в относительно длительный переходный период до классового расслоения, происходящего из экономики и они прошли через иерархический социальный порядок, основанный на социальном престиже, а не на экономическом неравенстве. В связи с этим, будет принята во внимание веберовская концепция статуса, которая подчеркивает различные виды неравенства, а не марксовская концептуализация классового разделения, основанного на владении средствами производства. Общество Гёбекли-Тепе было бесклассовым, но иерархическим обществом, основанным на статусе. В нижеследующей статье указывается, что в отличие от основного утверждения анализа социальных конфликтов, символический мир, который выражает социальную иерархию в культуре Гёбекли-Тепе, выполняет важные функции, обеспечивающие неолитический образ жизни. Наряду с этим, обеспечивает осмысленное объяснение социального мира не вызывая механизм эксплуатации против части неолитического общества.

Ключевые слова: Гёбекли Тепе, Карахан Тепе, Таш Тепелер, неолитическая иерархия, статус

INTRODUCTION

Gordon Childe uses the "Neolithic Period" to conceptualize the era wherein the hunter-gatherer groups began to domesticate animals and plants, and characterizes said era as "revolution" to underline the rate of such transition (Childe, 1964: 55). Said definition by Childe that considerably reflects the materialist understanding of history by the Marxist archeology, which started to become important in archeology as from early 20th century, began to shift particularly starting from the second half of the century. Both new approaches that emerge in the social sciences and the increased number of field studies have corroborated the notion that the Neolithic Period represents the transformation that spans in time rather than a breakthrough (Özdoğan & Karul, 2020). In addition to Mesoamerica and China, the Fertile Crescent region in the Near East represents one of the geographical regions where such transformation process achieved success (Bar-Yosef, 2016: 298). The Pre-Pottery cultures that existed until the beginning of the 7th millennium B.C. came after the Natufian culture wherein wild plants and animals were exploited in the Eastern Mediterranean, one tip of the Fertile Crescent, during

“Status Society”: Sociological Thinking of Göbekli Tepe and Karahan Tepe ...

the period elapsing between 12th and 10th millennium B.C. (Hodder, 2021: 20). During this period starting from the Epipalaeolithic and Early Neolithic, densely populated, large and permanent communities that accompanied the transformation experienced in the subsistence economy and wherein the symbolic culture is predominant started to emerge (Watkins, 2013: 8).

Discovery of the Nevali Çori settlement dated to the Pre-Pottery Neolithic Period represents the milestone for the Neolithic of the Near East. The structure with T-shaped pillars unearthed for the first time in this excavation site was of vital importance for discovery of Göbekli Tepe and other Neolithic sites thereafter (Schmidt, 2006: 67). The surface surveys conducted shortly after Klaus Schmidt discovered and started excavating Göbekli Tepe on the basis of his experiences at Nevali Çori demonstrated presence of a wider Neolithic cultural world that can be characterized by T-shaped pillars. Karahan Tepe (Çelik, 2011), Taşlı Tepe, Sefer Tepe (Güler et al, 2013), Ayanlar Höyük (Gre Hut) (Çelik, 2017) and Harbetsuvan Tepesi (Çelik, 2019) can be listed as several Neolithic settlements that share symbolic aspects with Göbekli Tepe. Discovery of such cultural world presented new insights into the onset of agricultural activities and transition of human beings to permanent settlements (Schmidt, 2010; Albayrak, 2010; 2019). Before excavations at Göbekli Tepe, it was assumed that emergence of complex settlements occurred in line with the agriculture; however, Göbekli Tepe and other excavations associated thereto have invalidated the link between domestication of animals and plants and establishment of settlements (Hodder, 2021: 108). Although the inhabitants of Göbekli Tepe Neolithic culture¹ have not domesticated the animals and the plants yet, said inhabitants have left behind unexcelled monumental structures, astonishing works of art and rich symbolism.

Since the initial years of the excavation, an important debate engaged during the studies on the cultural environment of Göbekli Tepe was whether T-shaped special structures were temples/ sanctuaries or domestic structures (Schmidt, 2010; Banning, 2011; Dietrich & Notroff, 2015). Another important issue under deliberation was on interpretation of the symbols and statues depicted in the form of relief (Dietrich et al, 2019; Peters & Schmidt, 2004; Verhoeven, 2020; Watkins, 2020). The new data acquired as excavations continued and new excavation sites were established revealed that said Neolithic sites contain much more complex layers and structures (Kinzel & Clare, 2020; Petters et al, 2020; Karul, 2021). Emergence of new structures and materials made new interpretations on the functionality of said structures and the making sense of the symbols inevitable (Clare & Kinzel, 2020; Hodder, 2020; Jeunesse, 2020). Despite ongoing major debates on this matter largely by the archaeologists, the collaboration of distinct disciplines is vital for deeper understanding of Göbekli Tepe culture that represents a critical timeframe and region regarding what human beings have experienced in the past, such that Klaus Schmidt, in one of his recent studies, emphasizes that archeology should collaborate closely with distinct disciplines in order to understand the findings at Göbekli Tepe. One of

¹ The expression "Göbekli Tepe Culture" belongs to archaeologist Mehmet Özdoğan.

such disciplines that Schmidt mentioned is sociology (Schmidt, 2010: 254). The aim of such study is to contribute to interpretation of Göbekli Tepe culture by taking advantage of the theoretical background of the discipline of sociology in line with this citation. The focus of said article shall be the social hierarchy as mentioned frequently (Hole, 2002; Peters & Schmidt, 2004; Verhoeven, 2005; Peters & Schmidt, 2004: 210; Hodder & Meskell, 2011: 248; Banning, 2011; Notroff et al, 2014; Clare & Kinzel, 2020: 64) in archaeological studies on Göbekli Tepe culture, but was not subjected to comprehensive theoretical debates. The most detailed study of social differentiation in Göbekli Tepe society was handled by Klaus Schmidt and his excavation team. However, although this study accepts the meaningful social hierarchy in this society, the perspective adopted regarding both the nature of use of the site and the economic system of this society is not sufficiently explanatory in the light of new data (Dietrich vd., 2017).

The concept of *status* by Weber may prove beneficial for comprehending Neolithic Period in Göbekli Tepe. Since no class division based on the ownership of the means of production yet existed, the main objective of the study shall be to comprehend the social stratification at such Neolithic sites by referring to Weber's conceptualizations of social stratification rather than Marxist terminology. The structures, statues, symbols in the form of reliefs or drawings as well as other materials in the Neolithic sites that are prominent with T-shaped pillars around Şanlıurfa province shall be used for interpreting the social hierarchy. Both archaeological data acquired from the regions close to this Neolithic cultural region and the anthropological studies conducted at different times and in different geographies shall be employed for comparisons in the assessment process.

1. SOCIAL STRATIFICATION

The object of research for the social sciences is considered to be the industrial society. The study on inequalities in the industrial society represents one of the most fundamental issues of sociology. The sociologists conceptualize the inequalities between individuals or groups in the society as "social stratification". Although such inequalities are often the subject of analysis on the basis of wealth or property, characteristics such as gender, age and religious affiliation are also considered among the root causes of stratification (Giddens & Sutton, 2016: 493). The confrontational paradigm that prioritizes the "conflict" has been discussed more in the social theory rather than the functionalist paradigm that emphasizes the "social cohesion", the subject matter of social stratification. In this context, social conflict analysis underlines the fact that social stratification offers benefit to a limited number of people and cause harm to others rather than working to the advantage of the entire society. Said analysis has been shaped around the notions of Karl Marx, with substantial contributions by Max Weber (Macionis, 2013: 259). Karl Marx and Max Weber acted as reference for two distinct perspectives in sociology with their studies on social stratification. The Marxist theory envisages the society as a *class*. Considering the history of societies as the history of class struggles, Karl Marx defines the classes as those who possess the means of production on an economic

“Status Society”: Sociological Thinking of Göbekli Tepe and Karahan Tepe ...

basis and those who do not (Marx & Engels, 2018: 52). In this context, Marx emphasizes that economic inequality and class exploitation are the hallmarks of all modes of production except simple tribal communism. In this context, Marx highlights that economic inequality and exploitation of classes represent the hallmarks of all modes of production other than simple tribal communism (Swingewood, 2014: 185).

Max Weber agrees with Karl Marx who claims that social stratification causes social conflict, but considers Marx's economy based model too simplistic. Instead, Weber proposes a stratification that involves three distinct aspects of inequality: The first aspect is the *economic* inequality. The second aspect proposed by Weber is the *status* or the *social prestige* and the third is the *power/party*. Weber argued that such three social inequalities emerged at different times in the course of evolution of the societies. The status or the social prestige stands out as "honor" in the agrarian societies. The nobles or the servants in such societies acquire status by adhering to the cultural norms associated with their particular standing in the society. In the industrialized society, on the other hand, the distinctive difference between people is the economic aspect. However, in time, the bureaucratic states have grown and attached the power/party more importance in the stratification system (Macionis, 2013: 262). Accordingly, Weber states that any society may be, for example, a *status society* or a *class society* depending on the dominant type of stratification. In this context, Max Weber conceptualizes agrarian societies as status societies (Weber, 2018: 428).

Weber's interpretation of stratification as the multidimensional structure embodying the social class, status and party has become the primary reference for the social theory and the studies by the sociologist have acted as beacon for the social science² in the twentieth century (Swingewood, 2014: 195). Weber was first to observe the fact that the industrial societies presented rather more complex picture due to the presence of status groups in addition to the existence of classes. In the society, the *classes* are expressed by production and the acquisition of things, while the *status groups* are stratified by certain lifestyles³ (Bottomore, 2015: 262). The terms *class status* and *class* refer to one's common interest with others, while the term *status* refers to the claims to social standing in terms of positive and negative privileges. According to Weber, the status is designated by the *lifestyle*, *formal education*, and *hereditary* or *professional reputation* (Weber, 2018: 427). A social stratification based on prestige propounds a quite different concept of social hierarchy and illustrates social stratification as the social reality made up of more or less defined status positions as determined not only by the factor of ownership, but by multiple factors and reject the sharp contradictions between the classes. Consequently, the relations between status communities at different tiers are competitive but not characterized as contradictory (Bottomore, 2015: 263).

² One should particularly note Weber's intense influence on Pierre Bourdieu on social stratification (See Wolf & Wallance, 2015: 165).

³ With the concept of "lifestyle", Weber refers to the way the individuals grow up and the education they receive (Weber, 2018: 427).

2. THE ABILITY OF THE SOCIOLOGY TO INTERPRET NEOLITHIC SOCIETIES

Sociology recognizes subdivision of the society into strata that make up the hierarchy of power and prestige as an almost universal characteristic of the social structure. Generally, the sociologists initiated the social stratification from the agrarian societies and discussed such stratification based on four main types of classes, which are slavery, community, caste and social classes. The precedent assumption, on the other hand, was that people lived as hunter-gatherers in small groups for a long time and that said lifestyle was egalitarian. According to the sociologists, no categories existed among human beings wherein one human being is considered to be better than the other before the technological advancements that would produce the surplus product. However, after transition to the settled agriculture, the social stratification has accompanied the significant amount of wealth and resources introduced by such settled lifestyle. A minority of the society started to control the significant portion of the surplus product. Therefore, stratification in the societies who started to live on agriculture and animal husbandry resembled a pyramid that feature large number of people at the bottom that decreases towards the top (Macdonald, 2013: 248; Swingewood, 2014: 185; Bottomore, 2015: 247; Giddens & Sutton, 2016: 499).

Such sociological assumptions were intrinsically influenced by the anthropological data and studies. In line with the sociology, the anthropology discipline also acknowledges that the hunter-gatherer societies are classless societies as no surplus products yet exist. Based on the anthropological perspective, the key to living in advantageous economic conditions for hunter-gatherers is to dispose of the surplus product and relocate constantly as the limited number of people living around the camp often consumed readily accessible food sources in a short time. In this case, the people either have to transport food from far distances, which represents a costly endeavor, or endure less resources nearby. This fact necessitated for hunter-gatherer lifestyle to dispose of the surpluses and to relocate by carrying fewer items. No matter how useful and how easily constructed, the belongings are no longer meaningful if they become burden rather than means of comfort. For instance, it does not make any sense to build durable houses if they are to be abandoned very soon (Sahlins, 2016:43). The society has consistently resisted concentration of the surplus product and power, as Clastres has demonstrated in the indigenous societies in America. In such societies where the tribal chief is almost devoid of authority, enrichment of the chief to the extent where he/she accumulates power is constantly prevented by methods such as plundering the chief's residence. Here, the chief is dependent on the community and is always ready to demonstrate that he only functions as a mediator (Clastres, 2000: 28).

Briefly, the common tendency in political anthropology is that, although some political mechanisms exist in pre-agrarian societies (See Abélès, 2020), such mechanisms does not induce any intense social differentiation. However, the excavations conducted on Upper Mesopotamian Neolithic Period in the last two

“Status Society”: Sociological Thinking of Göbekli Tepe and Karahan Tepe ...

decades have challenged the assumptions set forth above. In particular, in Göbekli Tepe culture, although the society has not yet switched to the agriculture and animal husbandry, they managed to build a civilization with complex and monumental structures as well as rich symbolism. In terms of production, the Neolithic Period did not witness any specific progress compared to the Paleolithic period (Sahlins, 2016: 44). Although nothing has changed in production, these societies in the process of transition from hunter-gatherer lifestyle to settled agricultural lifestyle have built "robust structures" featuring distinct functionalities and continued to live together in a relatively crowded community for prolonged periods. The question to direct here is: whether such societies who established permanent and complex settlements despite not yet possessing surplus production were egalitarian like the nomadic hunter-gatherers that come before them, or were they hierarchical like the later agrarian societies? Considering Göbekli Tepe, the hierarchical elements were disregarded and pushed to the background for a long time when the head of excavation, Klaus Schmidt⁴, interpreted the site as a “temple” or “sanctuary” where hunter-gatherer groups gathered in certain seasons. Once more, it was emphasized that the societies residing at other Neolithic sites that are either coeval or successor to Göbekli Tepe culture does not feature hierarchical "nature"⁵ (Hodder, 2021; Hole, 2002). However, both the excavations ongoing at Göbekli Tepe and the new excavations conducted in the nearby region presents an extremely different perspective. Recent publications on the sites and the visits we conducted to such sites indicate intense presence of domestic structures as well as special structures at such sites (Clare, 2020; Karul, 2021; Kinzel & Clare, 2020). Recent developments require introduction of the hierarchical elements back to the discussion, as the Neolithic sites in this vicinity, Göbekli Tepe in particular, are not gathering centers for the hunter-gatherer societies, but are complex settlements that further feature special structures. Moreover, much more customized structures and symbolic elements that can be interpreted as hierarchy were unearthed during the excavations. This study shall interpret the materials that may be meaningful for social stratification in such Neolithic settlements by capitalizing on the theoretical background of the social theory. In particular, this study shall argue that Weberian conceptualization may contribute to interpretation of the "nature" of the hierarchy in the Neolithic societies. In this sense, Weber's studies on stratification can be beneficial for analyzing not only the agrarian and industrial societies, but also the Neolithic societies in terms of illustrating other aspects of stratification. The concept of *status* that Weber attributed

⁴ However, Klaus Schmidt limited the hierarchy to the time hunter-gatherer groups spent on this site at certain times for rituals and work feasts (Peters & Schmidt 2004, Dietrich vd., 2017).

⁵ However, it is worth noting that Mehmet Özdoğan, one of the leading archaeologists on Anatolian Neolithic since the very beginning, stated that one of the main characteristics featured by the Neolithic societies in this region is hierarchy (Özdoğan, 2003: 25). However, this study does not involve the economic factor at the bottom of the Neolithic hierarchy, and, at this point, a perspective that differ from Özdoğan's perspective has been adopted.

especially to the agrarian societies seems to be insightful for the Neolithic society as well.

3. INTERPRETATION OF THE FINDINGS IN THE CONTEXT OF SOCIAL STRATIFICATION

a. Interpretation of the Structures

The Near Eastern Neolithic featured distinct perspectives on social hierarchy. The interpretation wherein social classes based on economy were established at the Neolithic Period and some sort of “temple economy” prevailed based on the magnificent and monumental structures erected in the Neolithic Period was expressed by Mehmet Özdoğan who studied on Anatolian Neolithic for long periods of time (Özdoğan, 2003: 25). Yet again, an interpretation wherein such special structures may belong to the privileged tribal chiefs, which, in turn, leads to some sort of hierarchy is another version of this first point of view (Banning, 2011; Jeunesse, 2020). Another perspective in this respect is that the special structures beside the domestic structures are utilized for death rituals at certain times, or that each special structure acts as meeting place for different social groups, therefore is not indicative of any meaningful social differentiation (Hodder, 2020; Hole, 2002). In a similar approach, Verhoeven too states that no social hierarchy and leadership existed in the Neolithic Period and that the rituals and symbolic systems restored the social order (Verhoeven, 2020). The comments positioned rather at the middle of both perspectives state that the surplus product accumulated in said Neolithic settlements in time and that the social hierarchy started to emerge during such process (Clare & Kinzel, 2020).

First of all, the notion that the sites representing Göbekli Tepe culture consisted solely of "temple" style special structures are no longer valid in the light of recent data. Both domestic structures features living quarters and structures more specialized than the special structures were unearthed beside the special structures in question (Clare, 2020; Karul, 2021; Karul, 2022: 6, Kinzel & Clare, 2020). While Göbekli Tepe offered important data on existence of daily life at immediate vicinity of the special structures (Clare, 2020), Karahan Tepe, on the other hand, presented much more specialized structures, which we will conceptualize in this study as the most special structures.

The excavations in progress at Karahan Tepe unearthed much more specialized structures carved into the bedrock (Fig. 1) immediately beside the special structure (AD structure) that contains the T-shaped pillars (Fig. 2) and sitting benches, a major characteristic in the cultural world of Göbekli Tepe that we already encountered at Nevalı Çori, Göbekli Tepe and Harbetsuvan Tepe. In particular, the steps constructed for entrance and exit, phallus-shaped pillars and the AB structure (Fig. 3) that contain the human head carved from the bedrock stands out as one of the most remarkable structures (Karul, 2021).

In this study, it is possible to conceptualize the buildings into three architectural categories as the domestic buildings, the special buildings and the most

“Status Society”: Sociological Thinking of Göbekli Tepe and Karahan Tepe ...

special structures⁶ based predominantly on the findings at Göbekli Tepe and Karahan Tepe. Said tripartite structure presents the opportunity to comment on the social stratification. There is a strong possibility that certain people performed public meetings or rituals in the special structures as the daily life was going on in domestic buildings. We already know that, during the Pre-Pottery Neolithic Period in general, special structures were utilized for various rituals, banquet meetings or rites of passage (Banning, 2011: 640). Thus, it is plausible to interpret the ideological narrative about the most special structures and that access to such structures is granted and monopolized by those certain people residing in the special structures. Furthermore, the interior architecture of the special buildings provides strong indications on existence of certain privileged statuses. The fact that the two T-shaped pillars located at the center, as we already know from Göbekli Tepe, are much larger in size than the other pillars embedded in the wall, may further indicate some hierarchy in the social apprehension (See also Dietrich *vd.*, 2017: 120). In addition, a hierarchy can be mentioned among all anthropomorphic stones. The interpretation of these stones, which reflect a complex mythology, will be discussed in another study. It is possible to observe the most remarkable sign on the benches available in AD structure at Karahan Tepe. The fact that this portion of the bench in the AD structure features throne-like platform and that the stone present in front of the bench is decorated with the relief of a leopard probably possessing highly symbolic value offers strong indication that some kind of hierarchy exists among those who perform the public meetings and/or rituals at this site.

b. Interpretation of the Symbol and Material

The structures in Göbekli Tepe culture offer significant evidence on social differentiation. The materials and symbols discovered inside the buildings provide major clues on who the people with privileges might be. Gender represents one of the most profound examples of social stratification, and all societies were structured to reproduce the privilege of men over women in terms of wealth, status and influence (Giddens & Sutton, 2016: 522). Available data indicate existence of a male-centric social organization since the early Neolithic as contrary to the traditional claim of matriarchy (Hodder & Meskell 2011:236).

Although phallic symbolism is not a universal theme, it has been widely featured in many societies for different meanings and intentions. However, such symbolism is as common, diverse and centralized in design in few cultures as in Göbekli Tepe. The study by Hodder and Meskell (2011) on prevalence of the phallus theme in Göbekli Tepe culture is noteworthy. The most common depiction of phallus is the theme of human beings holding the phallus with his hands as discovered sometimes on reliefs and sometimes in sculptures. Urfa Man unearthed at Yeni

⁶ Until today, the most special structure has been unearthed only at Karahan Tepe. In this context, ongoing excavations shall show whether examples of such structure can be discovered in major centers such as Göbekli Tepe and Ayanlar Tepe. Furthermore, one should also keep in mind the possibility that only one or more hills located at the central position may host such most special structures.

Mahalle (Çelik, 2000), Kilisik Sculpture unearthed in Adıyaman (Hodder & Meskell, 2011), the depiction of human being holding phallus with one hand as discovered at Sayburç (Özdoğan & Uludağ 2022), the pillar depicting hands holding an erect penis as noted by Harald Hauptmann at Nevalı Çori (Hodder, 2021: 205) are the examples best known in the context of this theme. Another significant theme is the relatively small sculptures with exaggerated phallus that we encountered at Göbekli Tepe and Harbetsuvan Tepe (Çelik, 2019). Once more, the prominent depictions of human and animal phallus on T-shaped pillars at Göbekli Tepe should also be noted in this context. Moreover, the phallus-shaped pillars in the AB most special structure at Karahan Tepe that we discussed above also represent unique specimens in this context (Karul, 2021). Another striking example at Karahan Tepe is the sculpture of the seated man with his phallus extended almost down to his knees (Excavation director Necmi Karul, personal communication). On the other hand, taking into consideration the data acquired from the entire region, depiction of any female figures is rather uncommon except for the depiction of a women figure drawn extremely sloppily on a stone plate at Göbekli Tepe (Schmidt, 2006). It is obvious that the phallus depiction not refers to any sexual motivation but acts as mythological references in all such Neolithic settlements (See Sütterlin & Eibl-Eibesfeldt 2013:46). It is clear that the image of the phallus positions the male of the genders at higher rank also socially in the mythological-symbolic order and therefore leads to some sort of hierarchy between the genders, even if it is not intended as such in the first place. Considering the evidence set forth above, we can deduce that the men hold more prestigious position in Göbekli Tepe society.

The Neolithic inhabitants of Göbekli Tepe should have established a link with the past by removing the skulls of some people from the burial sites thereof. One can mention that the practice of beheading in the Neolithic Period was peculiar to certain people holding certain status in the society (Hodder, 2021: 179). Taking into consideration the fact that the skulls were still attached to the bodies in the “tomb” containing three bodies unearthed on the floor of one domestic building at Göbekli Tepe, said procedure was not implemented for all individuals of the society (Clare, 2020). Judging by the symbolic and material repertoire, then, it can be said that men -probably adults- are the source of power and authority. The next question is: Why were these people more prestigious in Göbekli Tepe society?

DISCUSSION

In the joint study recently published on Göbekli Tepe, Watkins (2020), Hodder (2020), Jeunesse (2020) and Kinzel and Clare (2020) initiated some discussion, albeit indirectly, to provide an idea about the social hierarchy here. In this study, Watkins state that Neolithic societies were egalitarian, but reminds that prestigious people who acquired some of the inherited knowledge and applied such knowledge in construction of the sites also existed. Watkins reports his personal views based on the assumption that such sites are not settlements but centers where the hunters gather temporarily, as interpreted by Klaus Schmidt (Watkins 2020:26). However, recent data as well as reinterpretation of the former data indicated that

“Status Society”: Sociological Thinking of Göbekli Tepe and Karahan Tepe ...

such sites are not temporary centers for gathering of the hunters, but rather complex settlements consisting of various structures with distinct functions. The recent data require reviewing the former interpretations.

According to Hodder, as Neolithic societies grow in size, the problem of conflict-free coexistence of individuals and groups started to emerge. Hodder contemplates that Göbekli Tepe society is divided internally like structures A, B and C, and that the communities are competing with each other. According to Hodder, such division in the society further served to balance and keep the society under control to live together without conflict. In other words, social cohesion was achieved by maintaining the balance between the communities (Hodder, 2020: 49). Such remark is in line with the assumption on hunter-gatherer society with "egalitarian morality". Although such remark by Hodder signifies a social reality in Göbekli Tepe culture (which will be further discussed below), it is still far from reflecting the complex structure that has become more prominent at Karahan Tepe during the last excavation efforts. Architectural structuring in Göbekli Tepe culture did not consist of independent social units in the form of households as in Çatalhöyük. There is no evidence of any centralized control mechanism at Çatalhöyük (Hodder, 2021:138). However, the situation is slightly different in Göbekli Tepe culture. Even if the gender-based hierarchy, as acknowledged by Hodder in another study (Hodder & Meskell, 2011), is set aside, the AB most special structure at Karahan Tepe indicates that the fragmented society is reintegrated on another plane. In this culture, there is a higher authority that concerns the whole society on top of the existing fragmented structure. Therefore, one can state that Göbekli Tepe society features a hierarchical structure based on social prestige, albeit loosely, beyond the gender-based hierarchy.

Also, serious challenges are brought forth from the field to the interpretation of the "fancy house" or the "origin house", which Banning advocated long ago (2011) and recently stated by Jeunesse (2020) in a similar fashion. Both the domestic structures, existence of which is ascertained in almost all Neolithic settlements, and the most special structures diminish the possibility of a lineage-based social organization.

In the scenario propounded by Jeunesse, the two stelae located at the center within the structures embody the founders of the prestigious lineage and are often associated with what is closest to the divine lineage or supernatural, which is necessarily higher than their descendants. Jeunesse states that his model provides logical explanation for the architectural diversity, both on-site and off-site. The "origin house" of the highest lineage on the prestige scale represents the apex of the pyramid (Jeunesse, 2020: 55). The AB most special structure at Karahan Tepe seems to constitute the apex of the pyramid for now, but not as an "origin house". Therefore, although lineage is important, the hierarchy rather seems to be related to prestigious individuals who transcend the social organization on the basis of lineage and regulate transition to the most special structure and hold the mythological narrative regarding thereto.

Kinzel and Clare, on the other hand, insert the hierarchy in Göbekli Tepe society at the end of the story. According to Kinzel and Clare, the increasing population led to accumulation of surplus products, which in turn induced social tensions. The monumental structures in question further reinforced the sense of belonging of the group on the basis of the ancestors, thus ensured social cohesion. According to Kinzel and Clare, the special structures at Göbekli Tepe featured "communal" characteristics and only a limited number of people attended such meetings. Despite this fact, said structures had an important function in fulfillment of the social responsibilities and reinforcement of the social ties. Employing a functionalist approach, Clare and Kinzel suggest that the T-shaped pillars at Göbekli Tepe exist as a substantial carrier of the communal memory and narrative by conveying an ancestral narrative (Kinzel & Clare, 2020: 44). In other words, one can state that said pillars imply that the monumentality and symbolism of the special structures are "superstructures" that legitimize the economic and social "infrastructure". It is worth noting here that archeology based solely on ecology and social-economic oriented scenarios can be biased. In such scenarios, the most fundamental concerns and orientations such as endeavoring to overcome death, establishing meaningful world regarding the origin of the universe, human beings and the living things are ignored. Here, our primary assertion is that the hierarchy is not established subsequently due to surplus product and population getting crowded in time, but that a hierarchical apprehension may exist within the symbolic universe of meaning that is constructed socially from the very beginning and whose socio-economic interactional conditions are unknown (at least for the moment) (Berger, 2015: 289). We contemplate that emergence of such apprehension in distinct forms - for instance, from oral narrative to monumentality and symbolism on the stones - and fulfillment of several socio-economic functions - for instance, keeping populations getting crowded together - does not alter the "essence" of the subject matter.

Of course, the rituals and the symbols fulfilled a series of social and economic functions. Creation of an ethnic and community identity that ensures social cohesion was undoubtedly one of the most important functions. Moreover, when some crises, either social or economic, occurred, such functions may have become much more significant, even surpassing the other functions. Despite predominance of the functionalist approach in the literature that focus solely on the social functions of the ritual such as construction of the identity and collective memory, it may prove more beneficial to focus on how the ritual renders the world a meaningful place by considering the ritual as a manifestation of prevalent and supportive belief in Göbekli Tepe culture (See Finlayson, 2014: 138). Because it seems rather more plausible to state that the structures that we have subdivided into three distinct categories before differ on an ideological basis rather than an economic⁷ one. There are some taboos and powerful mythological elements at the special and most special structures that

⁷ We do not yet know whether animals kept for a long time in the trap areas around these Neolithic settlements result in a surplus (Çelik, 2019).

“Status Society”: Sociological Thinking of Göbekli Tepe and Karahan Tepe ...

shall be addressed in further studies. As is the case in other Neolithic societies, the foundation of Göbekli Tepe society has not been food production (Özdoğan, 2003). In this context, we also know that no evidence for processing of food inside the monumental structures from Göbekli Tepe or for utilization of such sites as warehouses has been encountered (Dietrich et al, 2020:19). The structures and symbols in Göbekli Tepe culture stand out not as of economic origin (Schmidt, 2010: 246), but as the product of ideological concerns and motivations (in terms of conception of the world). When we take other Neolithic sites into consideration, the most prevalent themes are human heads and phallus-like elements⁸ with little or no economic connotation (See Hodder & Meskell, 2011; see Peters et al, 2020 for more comprehensive study on the fauna and flora of the era). It would be more reasonable to consider the world wherein such themes are heavily used as an “ideological” society rather than an economic society. Here, the axiom of the new sociology of knowledge wherein the “knowledge” and the “reality” are in mutual and dialectical interaction formation relationship, and that sometimes knowledge and sometimes material reality dominates, may offer guidance (McCarthy, 1996). We need more than the functionalist approaches if we are not to consider the Neolithic hunter-gatherers as “naive” materialists just trying to feed themselves and avoid conflict.

First of all, Göbekli Tepe society appears to be an “ideological”, “knowledge”-based society. Such knowledge was the mythologies that presented the origins and meaning of all things that surrounded the society (including themselves). Economic and social problems were among the priorities of this society, but the physical effort expended on structures, more subtle categorization of structures from general to the most specific, and the symbolism that clearly reflects complex mythological narrative offer a panorama beyond economic and social concerns. As expressed by Özdoğan and Karul, “The symbols affecting distinct aspects of life make us think that the social environment and the religious ideologies are much more determinant than others” (Özdoğan & Karul, 2020: 21).

CONCLUSION

This study endeavors to comprehend the social stratification in Göbekli Tepe culture by highlighting the “psycho-cultural” aspect of human being (See Zeder, 2011) against the functionalist approaches that underline the economic and sociological role of the structures and the symbols. In this context, the concept of *status* may prove to be beneficial for interpreting highly “ideological” society such as Göbekli Tepe, where myth is determinant, in the context of social stratification. In Weber's work, *status* refers to the dissimilarities between the groups regarding social honor or prestige recognized by others. Such dissimilarities include skills and attributes or qualifications that influence the types of jobs people can have. In traditional societies, the status was often determined on the basis of the knowledge acquired about any person who appeared in interactions on varying contexts at any given period of time over the years (Giddens & Sutton, 2016: 499). Following

⁸ Animals also occupy an important place in the symbolic system, but the secondary position (compared to the other two) and economic aspects of animals will be discussed in another study.

Weber's footsteps, Pierre Bourdieu strongly emphasizes the roles of education and cultural factors in social stratification as independent from the economy (Bourdieu, 1984). The *status group* demands dedicated monopoly on social standing and status. Weber lists three status groups: occupational, hereditary, and political (Weber, 2018: 428). The concept of *occupational status* appears to be more insightful to comprehend the social differentiation in early Neolithic societies.

A socially constructed universe of meaning exists in Göbekli Tepe culture, and the task of standardizing and carving the meaning of the symbols in this universe requires a professional authority. Currently we don't have any information on whether those who hold monopoly over the mythological knowledge and the stone masters are actually the same individuals. However, in the possibility where such individuals are not same, it is highly possible that the narrators and those who embroider such narration on the stones hold either equal or otherwise similar statuses. The Neolithic society had someone to mediate in contacting with the metaphysical beings, with the animals, the netherworld and the ancestors either with or without shamans (Hodder, 2021: 170). In Göbekli Tepe culture, such prestigious individuals were organizing the rituals related to special and most special structures, the mythological narrative that would accompany such rituals, as well as concretization of such narrative on the limestones. Judging by the architectural mastery demonstrated at such Neolithic settlements as well as the complex mythology accompanies thereof, such individuals should have acquired such prestige⁹ not by heredity, but through genetic predisposition and education. Contemplating that the special structures represent different social groups, one can say that some sort of competition exists over such skills.

The society in Göbekli Tepe Neolithic cultural region can be interpreted as a "status society" wherein prestigious groups based on ideological power and authority exist. It seems more suitable to state that such prestigious individuals are members of the groups formed on the basis of consent and act as mediators in the society, rather than considered as leaders holding monopoly of exerting force regarding the social issues. This seems to be the case applicable to almost all indigenous tribes in the Americas. The chief of the family or the tribe was considered the natural leader who was respected and heeded for resolution of the social problems despite not possessing any power to exert force (Clastres, 2000). In this context, there is evidence that the hierarchy existing in Göbekli Tepe culture is quite loose. Although presence of the most special structures that concern the entire society started to be unearthed at Göbekli Tepe, one can observe existence of fragmented panorama in special structures precluding centralization of the society around strong leadership. Therefore, one could also argue about some resistance against strict hierarchy. Another indicator of such resistance can be further observed upon emergence of the consequences of the revolution in production that has an impact on the life (Özdoğan, 2003). The increase in practices that fit the sedentary lifestyle,

⁹ The possible effect of some bloody rituals on gaining this prestige will be discussed in another study.

“Status Society”: Sociological Thinking of Göbekli Tepe and Karahan Tepe ...

such as ownership, surplus products and restricting access to the resources, that started to sprout at times when Göbekli Tepe cultural world was on the verge of extinction may have threatened the loose hierarchy within the society, wherein satellite settlements started to emerge around large settlements, which could imply separation from the centers.

Acknowledgments

I would like to acknowledge the excavation coordinators, Necmi Karul, Fatma Şahin, Emre Güldoğan and Eylem Özdoğan, who spared time and took the trouble to accompany us in the excavation sites within the scope of the project.

REFERENCES

- ABÉLÈS, M. (2020). *Devletin Antropolojisi* (N. Ökten, Çev.). Dipnot Yayınları.
- ALBAYRAK, Y. (2010). *Antik Dönemde Edessa (Urfa)*. Tiydem Yayıncılık, Ankara.
- ALBAYRAK, Y. (2019) *Göbekli Tepe'den Edessa'ya Şanlıurfa*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- BANNING, E. B. (2011). So Fair a House Göbekli Tepe and the Identification of Temples in the Pre-Pottery Neolithic of the Near East. *Current Anthropology*, 52(5), Article 5.
- BAR-YOSEF, O. (2016). Multiple Origins of Agriculture in Eurasia and Africa. İçinde M. Tibayrenc & F. J. Ayala (Ed.), *On Human Nature Biology, Psychology, Ethics, Politics, and Religion* (ss. 296-331). Elsevier.
- BERGER, P. L. (2015). *Kutsal Şemsiye Dinin Sosyolojik Teorisinin Ana Unsurları* (A. Coşkun, Çev.; 5. bs). Rağbet Yayınları.
- BOTTOMORE, T. B. (2015). *Toplumbilim Sorunlarına ve Yazınına İlişkin Bir Kılavuz* (Ü. Oskay, Çev.). İnkılap Kitabevi.
- BOURDIEU, P. (1984). *Distinction A Social Critique of the Judgement of Taste* (R. Nice, Çev.). Harvard University Press.
- CHILDE, G. (1964). *What Happened in History*. Penguin Books.
- CLARE, L. (2020). Göbekli Tepe, Turkey. A brief summary of research at a new World Heritage Site (2015– 2019). *e-Forschungsberichte*, 2, 81-88.
- CLARE, L., & Kinzel, M. (2020). Response to comments by Ian Hodder and Christian Jeunesse with notes on a potential Upper Mesopotamian “Late PPNA Hunter-Crisis”. İçinde G. Anne Birgitte, L. Sørensen, A. Teather, & C. Valera (Ed.), *Monumentalising Life In The Neolithic Narratives Of Change And Continuity*. Oxbow Books.
- CLASTRES, P. (2000). *Devlete Karşı Toplum* (M. Sert & M. N. Demirtaş, Çev.; 4. bs). Ayrıntı Yayınları.
- ÇELİK, B. (2000). An Early Neolithic Settlement in the Center of Şanlıurfa, Turkey. *Neo-Lithics*, 2(3), 4-6.
- ÇELİK, B. (2011). Karahan Tepe: A new cultural centre in the Urfa area in Turkey. *Documenta Praehistorica XXXVII*, 38, 241-253.

- ÇELİK, B. (2017). A new Pre-Pottery Neolithic site in Southeastern Turkey: Ayanlar Höyük (Gre Hut). *Documenta Praehistorica XLIV*, 44, 36367.
- ÇELİK, B. (2019). Neolitik Dönem Kült Merkezi: Harbetsuvan Tepesi. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 43, 24-38.
- DIETRICH, O., Dietrich, L., & Notroff, J. (2019). Anthropomorphic Imagery at Göbekli Tepe. İçinde J. Becker, C. Beuger, & B. Müller-Neuhof (Ed.), *Human Iconography and Symbolic Meaning in Near Eastern Prehistory* (ss. 151-166). Harrassowitz Verlag.
- DIETRICH, O., & Notroff, J. (2015). A sanctuary, or so fair a house? In defense of an archaeology of cult at Pre-Pottery Neolithic Göbekli Tepe. İçinde N. Laneri (Ed.), *An offprint from Defining the Sacred Approaches to the Archaeology of Religion in the Near East* (ss. 75-89). Oxbow Books.
- DIETRICH, O., Notroff, J., & Schmidt, K. (2017). Feasting, Social Complexity, and the Emergence of the Early Neolithic of Upper Mesopotamia: A View from Göbekli Tepe. İçinde R. J. Chacon & R. G. Mendoza (Ed.), *Feast, Famine or Fighting? Multiple Pathways to Social Complexity*. Springer Nature.
- FINLAYSON, B. (2014). Houses of the Holy: The Evolution of Ritual Buildings. İçinde B. Finlayson & C. Makarewicz (Ed.), *Settlement, Survey, and Stone. Essays on near eastern prehistory in Honour of Gary Rollefson* (ss. 133-143). Oriente.
- GIDDENS, A., & Sutton, P. W. (2016). *Sosyoloji* (M. Şenol, Çev.; 7. bs). Kırmızı Yayınları.
- GULER, G., Çelik, B., & Güler, M. (2013). New Pre-Pottery Neolithic sites and cult centres in the Urfa Region. *Documenta Praehistorica XXXVII*, 40(1), 291-303.
- HODDER, I. (2020). From communal to segmentary: An alternative view of Neolithic “monuments” in the Middle East. Comments on Chapters 2 and 3. İçinde G. Anne Birgitte, L. Sørensen, A. Teather, & C. Valera (Ed.), *Monumentalising Life In The Neolithic Narratives Of Change And Continuity*. Oxbow Books.
- HODDER, I. (2021). *Çatalhöyük Leoparın Öyküsü* (D. Şendil, Çev.; 5. bs). Yapı Kredi Yayınları.
- HODDER, I., & Meskell, L. (2011). A “Curious and Sometimes a Trifle Macabre Artistry” Some Aspects of Symbolism in Neolithic Turkey. *Current Anthropology*, 52(2), 235-263.
- HOLE, F. (2002). Is Size Important? Function and Hierarchy in Neolithic Settlements. İçinde I. Kuijt (Ed.), *Life in Neolithic Farming Communities Social Organization, Identity, and Differentiation* (ss. 191-209). Kluwer Academic Publishers.
- JEUNESSE, C. (2020). Elite houses or specialised buildings? Some comments about the special buildigns of Göbekli Tepe in relation to Chapters 2 and 3. İçinde G. Anne Birgitte, L. Sørensen, A. Teather, & C. Valera (Ed.),

“Status Society”: Sociological Thinking of Göbekli Tepe and Karahan Tepe ...

Monumentalising Life In The Neolithic Narratives Of Change And Continuity. Oxbow Books.

KARUL, N. (2021). Buried Buildings at Pre-Pottery Neolithic Karahantepe. *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, 82(82), 21-31.

KARUL, N. (2022). Karahantepe Çalışmalarına Genel Bir Bakış. *Arkeoloji ve Sanat*, 169, 1-8.

KINZEL, M., & Clare, L. (2020). Monumental—Compared to what? A perspective from Göbekli Tepe. İçinde G. Anne Birgitte, L. Sørensen, A. Teather, & C. Valera (Ed.), *Monumentalising Life In The Neolithic Narratives Of Change And Continuity*. Oxbow Books.

MACIONIS, J. J. (2013). *Sosyoloji* (V. Akan, Çev.). Nobel Yayıncılık.

MARX, K., & Engels, F. (2018). *Komünist Manifesto* (T. Bora, Çev.). İletişim Yayınları.

McCARTHY, E. D. (1996). *Knowledge As Culture The new sociology of knowledge*. Routledge.

NOTROFF, J., Dietrich, O., & Schmidt, K. (2014). Building Monuments, Creating Communities. Early Monumental Architecture at Pre Pottery Neolithic Göbekli Tepe. İçinde J. Osborne (Ed.), *Approaching Monumentality in Archaeology* (ss. 83-105). SUNY Press.

OZDOĞAN, E., & Karul, N. (2020). Neolitik Teriminin Kavramsal Değişimi ve Güneydoğu Anadolu’da Neolitik Araştırmalarının Dünü-Bugünü. *Arkeoloji ve Sanat*, 163, 1-28.

OZDOĞAN, E., & Uludağ, C. (2022). Sayburç: Şanlıurfa’da Yeni Bir Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem Yerleşimi. *Arkeoloji ve Sanat*, 169,9-24.

OZDOĞAN, M. (2003). *Güneydoğu Anadolu’nun Kültür Tarihindeki Yerine Farklı Bir Bakış*. Tübitak Matbaası.

PETERS, J., & Schmidt, K. (2004). Animals in the symbolic world of Pre-Pottery Neolithic Göbekli Tepe, south-eastern Turkey: A preliminary assessment. *Anthropozoologica*, 39(1), 179-2018.

PETERS, J., Schmidt, K., Dietrich, L., Dietrich, O., Pöllath, N., Kinzel, M., & Clare, L. (2020). Göbekli Tepe: Agriculture and Domestication. İçinde C. Smith (Ed.), *Encyclopedia of Global Archaeology* (ss. 4607-4618). Springer.

SAHLINS, M. (2016). *Taş Devri Ekonomisi* (T. Doğan & Ş. Özgün, Çev.; 2. bs). bgst Yayınları.

SCHMIDT, K. (2006). *Sie bauten die ersten Tempel Das rätselhafte Heiligtum am Göbekli Tepe*. Verlag C.H.Beck oHG.

SCHMIDT, K. (2010). Göbekli Tepe – the Stone Age Sanctuaries. New results of ongoing excavations with a special focus on sculptures and high reliefs. *Documenta Praehistorica XXXVII*, 37, 239-256.

SWINGWOOD, A. (2014). *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi* (O. Akınhay, Çev.; 4. bs). Mesele Kitapçısı.

VERHOEVEN, M. (2005). *The Centrality of Neolithic Ritual*. *Neo-Lithics*, 5(2), 39-41.

- VERHOEVEN, M. (2020). Transformations of society: The changing role of ritual and symbolism in the PPNB and the PN in the Levant, Syria and south-east Anatolia. *Paléorient*, 28(1), 5-13.
- WATKINS, T. (2013). Neolithisation Needs Evolution, as Evolution Needs Neolithisation, *Neo-Lithics*, 13(2), 5-10.
- WATKINS, T. (2020). Monumentality in Neolithic Southwest Asia: Making memory in time and space. İçinde G. Anne Birgitte, L. Sørensen, A. Teather, & C. Valera (Ed.), *Monumentalising Life In The Neolithic Narratives Of Change And Continuity*. Oxbow Books.
- WEBER, M. (2018). *Ekonomi ve Toplum: C. 1.* (L. Boyacı, Çev.). Yarı Yayınları.
- WOLF, A., & Wallance, R. A. (2015). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları Klasik Geleneğin İyileştirilmesi* (M. R. Ayas & L. Elburuz, Çev.). Doğu Batı Yayınları.
- ZEDER, M. A. (2011). Religion and The Revolution: The Legacy of Jacques Cauvin. *Paléorient*, 37(1), 39-60.

Figures

Fig.1. The most special structures, special structures and domestic structures at Karahan Tepe (Karul, 2021, "Fig. 2. Western Terrace, buildings excavated in 2019 and 2020")

Fig.2. Special structures at Göbekli Tepe (Schmidt,2010, "Fig. 3. The main excavation area at the southern slope, spring 2010; in the foreground, enclosure D, followed by enclosures C, B and A")

Fig.3. The Most special structure at Karahan Tepe (Karul, 2021, "Fig.6, Str. AB, view from West").

RISE OF GÖBEKLI TEPE CULTURE: “HUNTING GROUND ECONOMY” AND THE ROLE OF SPECULATIVE “KNOWLEDGE”***

GÖBEKLI TEPE KÜLTÜRÜNÜN YÜKSELİŞİ: AVLAK EKONOMİSİ VE SPEKÜLATİF “BİLGİ”NİN ROLÜ

ПОДЪЕМ КУЛЬТУРЫ ГЁБЕКЛЫ ТЕПЕ: ЭКОНОМИКА ОХОТНИЧЕСТВА И РОЛЬ СПЕКУЛЯТИВНОГО “МЫШЛЕНИЯ”

Bahattin ÇELİK*
Orhan AYAZ**

ABSTRACT

At the beginning of the Early Holocene Period, the hunter-gatherer groups in the Upper Mesopotamia region left behind complex structures, monumental stone pillars, and various sculptures and Neolithic cultural zone that stand out with rich symbolism accompanying thereto in unprecedented permanent settlements. Excavations were initiated at new Neolithic sites within the scope of the “Taş Tepeler” project in Göbekli Tepe cultural zone, rather known for Göbekli Tepe Neolithic Period site. By whom, how and why this early Neolithic civilization that reverses some basic assumptions on the history of the mankind remains the most important area under discussion. The excavations currently in progress, and the surveys carried out, at the Neolithic sites in this culture region provide comprehensive data on the social and economic foundations that allowed rise of this civilization. In particular, the prevalent and enormous hunting grounds/entrapment areas discovered in this region stand out as the most important economic grounds that allowed this civilization to rise. Moreover, the finds referring to the material exchange and craftsman network conducted in a wide area appears as another socio-economic factor. Despite recognizing the socio-economic foundations, this study shall place the speculative "knowledge" highlighting the psycho-cultural aspect of the people of that era as the main triggering driver regarding rise of this civilization. In conclusion, this study shall endeavour to deduct reasonable interpretation on how Göbekli Tepe culture started to rise on the basis of the sociological perspective that considers knowledge at an autonomous place against other socio-economic conditions.

*** **Kaynak Gösterim / Citation / Цитата:** Çelik, B. & Ayaz, O. (2022). Rise Of Göbekli Tepe Culture: “Hunting Ground Economy” and The Role of Speculative “Knowledge”. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 1 (56), 143-160 . DOI: 10.17498/kdeniz.1189781

* **ORCID:** [0000-0003-2630-3379](https://orcid.org/0000-0003-2630-3379), Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt University Faculty of Humanities and Social Sciences Department of Art History, bcelik@aybu.edu.tr

** **ORCID:** [0000-0001-8599-0485](https://orcid.org/0000-0001-8599-0485) Dr. Academic Member, Harran University Department of Sociology of Religion, orhanayaz@harran.edu.tr

Rise Of Göbekli Tepe Culture: “Hunting Ground Economy” ...

Keywords: Göbekli Tepe, hunting ground economy, entrapment areas, Pre-Pottery Neolithic, sociology of knowledge

ÖZ

Erken Holosen dönemin başlarında Yukarı Mezopotamya bölgesinde avcı toplayıcı gruplar arkalarında daha önce benzerine rastlanmayan kalıcı yerleşim birimleri içinde karmaşık yapılar, anıtsal taş sütunlar, çeşitli heykeller ve onlara eşlik eden zengin bir sembolizmle öne çıkan Neolitik kültür alanları bıraktılar. Daha çok Göbekli Tepe Neolitik Dönem sitesiyle tanınan Göbekli Tepe kültür bölgesinde “Taş Tepeler” projesi kapsamında yeni Neolitik tepeler kazılmaya başlandı. İnsanlık tarihine dair bazı temel kabulleri ters yüz eden bu erken Neolitik medeniyetin kimler tarafından, nasıl ve niçin yapıldığı en önemli tartışma alanları olarak yerini korumaktadır. Bu kültür bölgesine ait Neolitik sitelerde ilerleyen kazılar ve yapılan yüzey araştırmaları bu medeniyetin yükselişine imkân tanıyan sosyal ve ekonomik temeller hakkında ayrıntılı veriler sunmaktadır. Özellikle bu bölgede keşfedilen yaygın ve devasa Avlaklar/Tuzak Alanları bu medeniyetin üzerinde yükseldiği en önemli ekonomik temel olarak öne çıkmaktadır. Dahası geniş bir alanda gerçekleşen materyal değiş-tokuşuna ve zanaatkâr ağına işaret eden buluntular bir diğer sosyo-ekonomik faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çalışma sosyo-ekonomik temelleri kabul etmekle birlikte bu medeniyetin yükselişinde temel tetikleyici güç olarak merkeze o dönem insanının psiko-kültürel yönüne vurgu yapan spekülatif “bilgiyi” koyacaktır. Sonuç olarak bilgiyi diğer sosyo-ekonomik koşullar karşısında özerk bir yere yerleştiren sosyolojik bakıştan hareketle Göbekli Tepe kültürünün nasıl yükselişe geçtiğinin makul bir yorumunu yapmaya çalışacaktır.

Anahtar Kelimeler: Göbekli Tepe, tuzak alanları, avlak ekonomisi, Çanak-Çömleksiz Neolitik, bilgi sosyolojisi

АННОТАЦИЯ

В начале периода раннего голоцена группы охотников-собирателей в районе Верхней Месопотамии оставили после себя беспрецедентные постоянные поселения в сложных сооружениях, монументальных каменных колоннах, различных скульптурах и неолитических культурных ареалах, которые выделяются богатой сопровождающей их символикой. Новые неолитические холмы были раскопаны в рамках проекта “Каменные холмы (Taş Tepeler)” в культурном регионе Гёбекли-Тепе, известный памятниками периода неолита Гёбекли-Тепе. Кем, как и почему эта ранняя неолитическая цивилизация, которая переворачивает некоторые основные предположения о человеческой истории, остается самой важной областью обсуждения. Раскопки и поверхностные исследования, проведенные в неолитических стоянках этого культурного региона, дают подробные данные о социальных и экономических основах, которые способствовали возникновению этой цивилизации. Особенно широко распространенные и огромные охотничьи угодья/ловушки, обнаруженные в этом регионе, выделяются как самая важная экономическая база, на которой была построена эта цивилизация. Более того, находки, указывающие на обмен материалами и сеть ремесленников, которые имели место на обширной территории, выступают в качестве ещё одного социально-экономического фактора. Хотя в это исследований внимание уделяется на социально-экономические основы, однако, в нём выдвигаются спекулятивные “знания”, подчеркивающие психокультурный аспект людей того периода, как главную движущую силу в подъеме этой цивилизации. В результате он попытается дать разумную интерпретацию по поводу возникновения культуры Гёбекли-Тепе, начиная с социологической точки зрения. Дает информацию

по поводу его автономии по сравнению с другими социально-экономическими условиями.

Ключевые слова: Гёбекли-Тепе, ловчие районы, охотничье хозяйство, керамика эпохи неолита, социология знания.

Introduction

The hunter-gatherer groups in Near East left behind various settlement sites within a widespread area. Although common cultural themes are prevalent in the entire widespread area, exclusive cultural zones have emerged within the region that stand out with the specific structure and symbolism. In this sense, although the Tigris Basin and the Euphrates Basin are located relatively close to each other in the Upper Mesopotamian Neolithic, both basins represent different cultural worlds. For instance, the symbolic elements in the Tigris Basin both embodied significantly differentiated themes and were embroidered on portable objects instead of monumental structures (Karul, 2020: 91). The excavations at Nevali Çori, which was discovered as a result of the survey conducted in 1979, paved the way for unearthing a new Neolithic cultural world. The finds unearthed in the excavations initiated particularly at Göbekli Tepe following Nevali Çori put the spotlight on this region. Successive surveys revealed that Göbekli Tepe represented just a small portion of this cultural world. As of 2022, the excavations are still in progress on approximately 12 sites (some of these sites are excavated, while others are still in the planning stage), but existence of just as many sites is also known. In conclusion, one can mention about presence of dense Neolithic settlements representing distinct cultural world in an area of approximately 100 km around Şanlıurfa province in the southeast of Anatolia (Çelik, 2000, 2011, 2017, 2019; Güler et al., 2013; Karul, 2022).

Initially, where Klaus Schmidt, who conducted excavations at Göbekli Tepe, excavated first and how he defined such excavations, determined how to interpret this Neolithic cultural world. Majority of the comments concentrated around the question of *why* such monumental structures adorned with depictions of fauna were constructed. Unearthing of the "special structures" at the excavations first has led to evaluation of said "special structure" as a "temple" and interpretation as a sacred mountain that hunters in the basin visited temporarily for religious purposes during certain periods (Schmidt, 2005, 2006, 2010; Dietrich & Notroff, 2015; Dietrich et al., 2012). Although Lee Clare, who later took over the chairmanship of the excavation, highlighted the fact that the initial excavation team considered that such structures were constructed on the basis of "religious zeal" (Clare, 2020), one can actually state that Klaus Schmidt was also influenced significantly by the functionalist approaches (See Notroff et al., 2014). In this context, although the discipline of archaeology has enriched unilateral environmental determinism with the theories based on social and ideological change since the 1980s (Benz & Bauer, 2013: 12), one cannot claim that archaeology managed to surpass the functionalism with respect to the perspective on the basic nature of human beings. In addition to progression achieved during the excavations conducted at Göbekli Tepe, the findings, structures and symbols acquired after unearthing new excavation sites on other sites induced a spike in interpretations that highlight the social and economic

Rise Of Göbekli Tepe Culture: “Hunting Ground Economy” ...

functions. Although such interpretations does not consider hunter-gatherers directly as "naive" materialists, the perspective that regarded the main priorities of such hunter-gatherer societies to be economic and social concerns indirectly has prevailed (For instance, Hodder, 2020; Jeunesse, 2020; Kinzel & Clare, 2020; Watkins, 2020). One can mention that the assumption set forth hereunder forms the core of such interpretations: Any socially constructed "reality" or any social "construct" that occurs in the world of human beings emerge as it responds to the most fundamental needs of people, such as feeding or keeping people away from conflict. In other words, the structures and symbols that emerged in that society possesses the value as proportional to the function they perform in the society. Based on this perspective, the people in the Neolithic Period exerted such level of mental and physical effort as the structures and symbols legitimized and preserved the economic and social structure in question.

The way to overcome the functionalism mentioned here to a certain extent is possible by changing the perspective on the basic nature of human beings. Mankind is a creature that constantly weaves "webs of significance" (Geertz, 1973) that offers safe sanctuary while in social interaction. The social and economic needs are not always considered to be determinative when constructing such webs of significance. Sometimes the attempt to explain birth, death and the cosmos as a whole as independent of material conditions can be the primary motivation for building webs of significance and incarnation thereof in material tools. Moreover, one should further consider the possibility that sometimes people can weave webs of significance that sabotages even their most basic needs.

This study shall endeavour to come up with reasonable explanation -with the help of the data acquired from the site- regarding the interactive conditions that led to the rise of Göbekli Tepe culture¹ as unique cultural zone, especially by taking advantage of the theoretical background of the sociology of knowledge. Here, it is important to emphasize that each Neolithic cultural world can rise under distinct interactive conditions, wherein it is the material "reality" that sometimes act as the catalyst and wherein the speculative "knowledge" can sometimes act as the primary source of motivation. Every social construct in the sociology of knowledge takes place in some formation that involves mutual interaction that is dominated sometimes by "reality" and sometimes by "knowledge". In case of Göbekli Tepe culture, it is obvious that the “hunting ground economy” developed in addition to the abundance of wild grains and plants has induced some level of prosperity. It is also possible to find evidence from the site that such prosperity induced an explosion in population and made Göbekli Tepe a center of attraction for persons engaged with material exchange and for the artisans. This study shall argue that the leading motive for the rise of monumental structures and rich symbolism did not predicate on fulfillment of several social and economic functions in the Neolithic society. Despite the importance of social and economic functions², the core claim of this study is that

¹ The expression "Göbekli Tepe Culture" belongs to archaeologist Mehmet Özdoğan.

² In this context, the intense effect of the economic conditions (hunting ground economy) of the period on animal symbolism will be discussed in another study.

the driving force in rise of Göbekli Tepe culture was the ideological motivations based on highly complex mythological pattern that represent diverse concerns.

1. Building the Neolithic Culture in terms of Sociology of Knowledge

In social theory, "knowledge" is addressed within the category of "culture" that encompasses all symbolic systems. The perspective of this discipline considers "knowledge" as the thoughts that introduce us to what is true and correct about ourselves and the world that surrounds us (McCarthy, 1996). Here, "knowledge" does not refer to being conscious of something, but being conscious of something - for example, the moon - is something - for instance, the moon is either the fertility god or the house thereof (Percy, 1958: 55). In this sense, all symbolic systems in Göbekli Tepe culture can be considered as expressions of "knowledge". It is possible to contemplate that every depiction carved on the stone in this cultural world offers the people of that era the knowledge of what is true and correct about things.

The relationship between the knowledge and the material conditions has been in the focus of the theorists since emergence of the sociology as a modern discipline. All discussions are concentrated around two themes. The first theme dominantly features the view that what is recognized as knowledge is identified by the tangible conditions. According to this theme mostly pioneered by Karl Marx, the human thought has no effect on tangible conditions. According to Marx, knowledge and thought do not have independent appearances but are solely passive reflections of substantial processes (Marx & Engels, 1998). This assumption also means that consciousness cannot affect life and shall not induce any alteration or transformation thereon. In Durkheim's sociology, albeit in a dissimilar context, what is mental is determined by the social conditions. In this sociological approach, the core concepts and categories of the mind are the product of social factors and dynamics. According to Durkheim, the only reason the indigenous tribes attached importance to and sanctified the totem arises from the fact that such tribes considered the totem as an objective representation of the unity of the clan (Durkheim, 2019: 190). Setting out from this notion, all kinds of rituals are then reduced down to some process that only glorifies and serves the unity of the society.

The second theme in the sociology of knowledge can be traced back to the work by Max Weber. Unlike Marx and Durkheim, Weber argued that the religious considerations in particular could determine the economic behavior (Weber, 2002). In his well-known work *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*, Weber argues that unlike Protestantism, which, according to Marxists, is simply an outcome or derivative of economic conditions, provided an effective motivation for work and work ethics in the emergence of reverse capitalism. In this theme, knowledge is not merely reflections of the social structure and change, but rather the determining forces in establishment and conveyance of any social structure (Williams, 1981). The new sociology of knowledge, on the other hand, combines these two themes, and argues that knowledge is both influenced by the material conditions and is the fundamental factor in the buildup and transformation of such conditions. In this context, it is the knowledge that sometimes trail after the tangible conditions, but it

Rise Of Göbekli Tepe Culture: “Hunting Ground Economy” ...

is the tangible conditions that sometimes trail after the knowledge (McCarthy, 1996). Thus, it is possible to consider the symbolic systems as the product of the dialectic relationship wherein the thought affects the tangible conditions and the tangible conditions affect the human thought (Berger, 2015: 227).

So, is it possible to explain the rise of Göbekli Tepe culture based on the theoretical background that have been outlined above? One can mention that Göbekli Tepe culture has arisen on the basis of stone/wood as material and on mastery of stonework/woodworking. The symbols dominant on such engraved stones (also wood) frequently composed of the human head and phallus as well as the animals compatible with the fauna of that era. It is obvious that Neolithic people has chosen the most fundamental action of their symbolic world – i.e., stonework/ woodworking - and their common symbols from the economy and ecology of the period. Therefore, such symbolic works and objects predicate on economic and ecological foundations probably going back in time. Working the stone (also wood) for defense and subsistence has been a vital activity since the Paleolithic Period at the least. Also, one could possibly indicate that the animals they choose to depict represent major material conditions (economic and ecological) of the hunter-gatherer lifestyle. Therefore, such symbolic world built by the society in Göbekli Tepe had close and/or distant roots that refer to the economic and ecological conditions. In other words, said symbolic world was derived from the interactions engaged with the material conditions. The primary source of motivation for working and shaping stone (and/or wood³) could be the economy; however, it is evident that, in Göbekli Tepe culture, stone working had further attained other motivations besides such economic grounds. Taking the average age of the human population in the Neolithic Period into consideration, the male genitalia should have been very important; however, in Göbekli Tepe culture, it is possible to observe that the human phallus was transformed into an important part of some mythological narrative in addition to the population problem and motivations related to the sexuality⁴. The actual contribution of the sociology of knowledge to the building of the Neolithic culture starts at this point. The thoughts⁵ alienated from interaction with the material conditions should have transformed into an autonomous power that would affect the material conditions through inclusion into a web of significance distinct from their material conditions. Thus, it is moral certainty that the economic significance attached to stone working lost such economic motivation after some time and transformed into the motivation for production of monumental structures and elaborately crafted symbols that are prized and highly esteemed in the mythological order, thus

³ There is convincing evidence that wood (instead of T-shaped stone pillars) could also be used in monumental special structures along with stone at Çakmaktepe (Quça Çeqmaq, in local language), which dates before Göbekli Tepe (Excavation director Fatma Şahin, personal communication).

⁴ How such complex mythology about the phallus was weaved in Göbekli Tepe culture shall be addressed in another study.

⁵ Interpretations so as to when and how this was performed for the first time would be nothing more than speculation, due to the possibility of arising from just a single moment of single interaction, whether rational or irrational- for example, a dream.

becoming an ideological force that would change the material conditions. In this context, it is possible to observe the architectural advancement induced by the mythological thinking on stone working during the Neolithic Period. In this sense, one can observe that the structures previously constructed in circular form have transformed⁶ into more useful angular structures over time (See Karul, 2020).

2. Socio-Economic Context: Hunting Ground Economy, Population Growth, Craftsmen and Material Flow

During the Pleistocene Period, the humankind lived in small, wandering hunter-gatherer groups for a long time. Such lifestyle was abandoned in the Upper Paleolithic, and immediately thereafter, the Epipalaeolithic cultures started to emerge, wherein various stone tools and settled lifestyle became evident. It is generally recognized that the changes that occurred at the climate and the vegetation at the end of the Pleistocene Period staged the conditions required for transition to the settled lifestyle. The climate on earth started to get milder with the Holocene, and the wild grain yields started to grow in some parts of the Anatolia, the Middle East and the Eastern Mediterranean. Abundant evidence exists on cultivation of morphologically wild grains in the settlements that represent the Natufian culture of the eastern Mediterranean starting from the 12th millennium BC. The richness of flora and fauna induced by such climate stabilization in the Early Holocene is an important factor that enables transition to the settled lifestyle (Benz & Bauer, 2013: 20; Hodder, 2021: 243). Initiation of purposeful and planned production of food in the Natufian settlements for the first time differentiates such settlements from other archaeological sites around the world. More favorable climatic conditions prevailing at this region allowed longer periods of accommodation that can also be considered as an orientation towards the settled lifestyle (Schmidt, 2006; Zeder, 2011). The cultural period that follows the Natufian culture is the Pre-Pottery Neolithic A (PPNA), dated to the 10th millennium BC. Rise of Göbekli Tepe culture corresponds to with this period.

There are some major clues linking the builders of this culture to the Natufian culture in the Levant region. It can be said that the predecessors of the architectural tradition discovered in the oldest layers of the sites in this region are close to the Epipalaeolithic experienced in the Levant region. Moreover, Gazelle Hunting Tradition that appeared in the Levant Region was maintained intensely in the Urfa region, as is better evidenced by the entrapment areas constructed in the region. First of all, one can deduce that the builders of Göbekli Tepe possessed the cultural background since the very beginning. In this sense, the data from the field indicates that the small round buildings used for domestic purposes may be older than the monumental structures (or at least contemporary with them) (See also Dietrich et al., 2019; Kinzel & Clare, 2020). This fact suggests conjures up the possibility that the hunter-gatherers of Göbekli Tepe possessed the background close

⁶ Or turning wooden pillars into stone pillars.

Rise Of Göbekli Tepe Culture: “Hunting Ground Economy” ...

to the Natufian culture at the beginning, and constructed the monumental structures and built the symbolism based on such background. As a matter of fact, the domestic structures consisting of bushes erected on stone foundations (Bar-Yosef, 2010: 7) as discovered in the settlement areas of the Natufian culture underwent minor changes in form at Göbekli Tepe culture. Presumably, those migrated from the Natufian culture used such domestic structures until they achieved the skills to construct the special structures. As stated above, the findings at Çakmaktepe site display the progress of special buildings from the aspects of materials, labor and technology. Furthermore, the findings of the surface surveys at Göbekli Tepe cultural area indicate that the contemporary hunter-gatherer groups that are not members of this culture maintained their living conditions particular to Upper Paleolithic period (Çelik 2018). This situation increases the likelihood that the ideological flow in the early Neolithic was from the south to the north (See also Mithen et al., 2022).

The archaeologists were surprised with the fact that the settlements founded in Göbekli Tepe culture were established in areas far from water sources, such that this fact became one of the primary reference points for the comments of the first excavation team that Göbekli Tepe could only be a cult area rather than a settlement due to its distance from the water sources. Accordingly, a different socio-economic context was suggested in the initial assessments on Göbekli Tepe especially led by the excavation team. In this model, the general notion was that Göbekli Tepe was used only as some kind of temple by the hunters and no economic activity was conducted therein other than the feasts held at the times of gathering (Schmidt, 2005, 2010; Dietrich et al., 2012; Dietrich et al., 2019; Notroff et al., 2014). However, at this point, one can state that Göbekli Tepe (including other sites) is a settlement inhabited by the population that makes their living by hunting and gathering (Clare, 2022, Çelik, 2019; Güler et al., 2013; Jeunesse, 2020:53, Karul, 2022a;). Moreover, the studies conducted on the remains of food and fauna do not point out to existence of the "feast economy"⁷, nor to the workload that would require large crowds to construct the structures. The experimental study conducted in 2019 revealed that only a small group of people is required to work for a short amount of time to construct the monumental structures (Kinzel & Clare, 2020: 37).

Despite the change in the perspective towards the settlements, no theory has been propounded yet regarding how such relatively large population made its living. Only Clare and Kinzel settled for stating that they consider presence of natural resources in the site basin as the compelling factor for the instance of Göbekli Tepe (Clare & Kinzel, 2020: 62). However, the surveys conducted imply that a very important economic factor rests behind the locations of such settlements. Large entrapment areas observed clearly indicate the economic foundations on which Göbekli Tepe culture has arisen. Widespread and extremely large hunting grounds identified in the region were often disregarded during the archaeological reviews. In

⁷ Our own conceptualization.

particular, some locations exist around Karahan Tepe and Harbetsuvan Tepesi settlements that are very ideal for hunting by setting traps and snares.

The remains of the hunting grounds were discovered in this area in considerable quantities (**Picture 1**) (Çelik, 2011, 242; 2019). Moreover, as demonstrated by the temporary staging areas located in the immediate vicinity of the hunting grounds, the animals were maintained in such entrapment areas for prolonged periods⁸, wherein some were processed so as to avoid spoiling thereof, and then transported to the settlements later on. A new conceptualization may be more useful for the transitional economy: “hunting ground economy” or “entrapment areas economy”.

Picture 1. View of the Sarpdere Entrapment Area to the South of Karahan Tepe.

Neolithic societies often managed the economic resources in their immediate surroundings with success in order to secure the economic viability of large settled societies (Watkins, 2020: 25). The society in Göbekli Tepe developed an extremely effective method that would lead to relative economic prosperity in this respect. Huge entrapment areas were established by stacking large stone slabs in some sort of pile that resemble fish scales (**Picture 2**). Judging by the size of the hunting grounds, the hunters were able to supply meat in large quantities in a single hunting campaign. The animals trapped at such areas were butchered at the small hillside settlements in the immediate vicinity, which were occupied since the Neolithic period (Çelik 2018). All such findings indicate that the hunting campaigns in the region were extremely efficient. Sahlins states that the time the people must allocate per person to make a living did not change in the Neolithic age compared to the Paleolithic age (Sahlins, 2016: 44). However, even when we set aside the substantial

⁸ Although there are symbolic signs that some rites of passage were performed in these entrapment areas, we do not know for now whether a feast was held there.

Rise Of Göbekli Tepe Culture: “Hunting Ground Economy” ...

food obtained from the harvested wild grains (Dietrich et al., 2019), the hunting ground economy alone refers to a significant saving in time for the people living in this period. The question is: What is the share of hunting ground economy in rise of Göbekli Tepe culture? Ethnographic analogies indicate that if adequate supply of food is available, the decrease in motility can result in both an increase in fertility and reduced birth interval. In this case, the groups that remain unseparated leads to an increase in population (Benz & Bauer, 2013: 13). The fact that such increase in population induces an intense interaction process, and the impact of such interaction on the mental abilities shall be discussed in the following chapter. Beyond that, the hunting ground economy can be considered as the most important factor for the mythology based on speculation in Göbekli Tepe in culture for overcoming the economic concerns, as contrary to the expressions used by Durkheim for the indigenous people, “Such weak beings taking great pains to survive against so many forces attacking them are not in the position to indulge in any luxury on the way of speculation” (Durkheim, 2019: 116).

Picture 2. Remains of the Entrapment Area Wall Stacked as Fish Scales.

Another factor that improved the symbolic interaction in the region in addition to the population had to be the people and the artisans who conducted circulation of the materials. Such individuals should have induced intense cultural interaction both between the sites within the exclusive cultural zone and between diverse regions. In particular, the obsidian trade was the key in building and maintaining major networks. In addition to the technological and economic value of the obsidian, the interaction network between the cultures proves to be much more

significant (Renfrew et al., 1966; Restelli, 2021: 34). The obsidian specimens discovered in Göbekli Tepe but obviously imports from different regions (Notroff et al., 2014: 99) reveal the extensive network this cultural zone is involved in. Another significant phenomenon was that the itinerant craftsmen cased interaction on a wide geography (Özdoğan, 2003). Encountering shared themes as we set off from the neolithic settlements north of Syria and move towards the Upper Tigris Basin to the north then to Çatalhöyük in Western Anatolia is an indication of such cultural carriers (Dietrich et al., 2012; Hodder, 2021; Karul, 2020).

4. Intellectual Context

The hunter-gatherer societies were not "naive" materialists but social beings who consciously utilized symbolic systems at least starting from the Paleolithic Period (Hoppal, 2021: 75). However, the practice of living in long standing, large scale and settled societies and building institutions in such groups first emerged during early Neolithic Period (Renfrew, 2008). Nevertheless, we do know that majority of the symbolic themes used in this period and constitute an integral part of the mythological narrative date back to earlier hunter-gatherers (Hodder, 2021: 206). In other words, the Neolithic societies who started to exhibit the symbolic systems on different materials and established permanent settlements at early Holocene conveyed the socio-ideological heritage of the Upper Paleolithic Period. Such symbolic systems intensively standardized during the early Holocene⁹ in the Near East started to be appear as depicted on the stone in the special structures and exhibited in public in accompaniment of the rituals (Benz & Bauer, 2013: 11). However, it is worth recalling that the mental capabilities to engage in such practice were not available in the same way or to the same extent, despite their existence in the Upper Paleolithic Period. We know that the hunter-gatherer groups left drawings in the caves in the Paleolithic Period that do not illustrate the daily practices and habits, thus represent part of a mythological narrative (Sütterlin & Eibl-Eibesfeldt, 2013: 42). In this context, although we are not limiting the cultic activities, wherein the symbolic systems are used intensively, to the Neolithic Period, it is not difficult to perceive that such abilities improved over time through intense symbolic interaction between people, resulting in some background in the Neolithic Period. In conclusion, we know that the Neolithic humans possessed the mental abilities required to construct Göbekli Tepe culture 12.000 thousand years ago. Based on the reasonable assumption that the people who built Göbekli Tepe culture were the people from the Levant region in the Eastern Mediterranean, we can state that such mental abilities achieved significant improvement in the Natufian culture. We, however, should bear in mind¹⁰ the fact that the humankind is a living being that weaves the "webs of significance" to safely sit therein during all such eras (Geertz,

⁹ The interglacial period that started approximately 11.500 years ago and that still prevails at this time (Cochran & Harpending, 2009: 247).

¹⁰ What happened in Göbekli Tepe culture was that Neolithic man further complicated said web of significance and deftly embodied such web in different material tools.

Rise Of Göbekli Tepe Culture: “Hunting Ground Economy” ...

1973). In this context, the human beings are always in need of seeing the universe in a meaningful order free from chaos in all their intellectual endeavors. Today, the modern societies weave the webs of significance with the conceptual thought, where pre-modern societies used to weave with the mythical thought. In this sense, the myth offered the illusion that the man is capable of comprehending and understanding the cosmos, which is very important for the mankind. The “primitive” people that we often contemplated to be completely submissive to the need to feed and to survive under harsh material conditions are capable of thinking beyond their needs and interests. In other words, the people possess the strong desire to surpass their daily needs on the basis of mythology and to understand and make sense of the world that surrounds them, the nature and the society they live in. In order to achieve such goal, they are capable of using the cognitive tools that are available to any philosopher or even to any scientist (Lévi-Strauss, 2013).

Both the Neolithic hunter-gatherers, who left behind a complex settled civilization reveted with stones, and their ancient ancestors, who left behind simple and temporary huts, shared very similar cognitive processes in terms of constructing a mythological – not conceptual – world through abstractions that deviate from tangible reality on the basis of concrete entities. For instance, there was no rupture between both societies that led the Israelites to transcendental monotheism (Bottéro, 2020: 295) or to any transformation similar to the attempt in the Ancient Greece to propound some account of the world other than the mythology. Therefore, it is worth noting that we partially disagree with Cauvin's comments implying some sort of fracture in the cognitive factors and suggesting that the hunter-gatherers first gathered in the temples around the notion of god for purposes beyond everyday life in the Neolithic Period¹¹ (Cauvin, 2000). Although Cauvin brings up the significance of human creativity and agency to the agenda of the archeological discussions, it is noteworthy to question Cauvin's suggestion that the human beings experienced some cognitive fracture in this context. Once more, we should recall the fact that the hunter-gatherers from the Neolithic and pre-Neolithic periods possessed very similar cognitive "essences" did not necessarily refer to dedifferentiation of both human groups. Recent research shows that the humankind has made more progress than ever achieved before, both at the level of genetic mutation and at the level of abstraction, especially during the Holocene Period when intense interaction was experienced between human beings (See Cochran & Harpending, 2009). Such intense interaction between humans mediated by the populous settlements induced intellectual consequences also for Göbekli Tepe culture with roots extending back to the Natufian culture (See Renfrew, 1986). We are not even mentioning the outcomes of the intense interaction between the sites facilitated by the artisans and individuals traveling and moving materials between far-flung distant settlements. Here, a dialectical process also advocated by the new sociology of knowledge, in other words, a series of positive feedback loops, has been in play; because, as rather larger – settled, in particular – population units ensured transfer and preservation of the

¹¹ A lot of evidence is available regarding that the human beings rallied around a belief system much earlier (Finlayson, 2014: 141).

cultural information through safer means and encouraged beneficial innovations, the increase in the cultural knowledge and more advanced “technology” based thereto further induced growth of population. On the contrary, ample evidence also exists that any reduction in the size of the population also leads to decline in the cultural knowledge (Sterelny, 2012; Watkins, 2013). In brief, the hunter-gatherers in Göbekli Tepe society who originate from the Levant region in possession of certain mental background established highly populated societies with intense interaction due to abundance of wild grains enabled by the temperate climate and the hunting ground economy. Said intense interaction has strongly enriched the symbolic repertoire related to animals and humans, which, in turn, referred to further advancements in mental abstraction, and has allowed such repertoire to be skillfully embodied in various materials¹². This highly productive cycle, wherein the material processes and the mental processes mutually supported¹³ each other, persisted until the decline of Göbekli Tepe culture.

5. Discussion and Conclusion

In archeology, the increase in quantity and the "petrification" process of the symbolic systems in the Neolithic Period is linked to the functions such systems fulfilled in resolving the social and economic problems that emerged in the society of that period. Majority of the archaeologists approach the symbols and the collective rituals associated thereto in terms of the roles they play in creating and maintaining social cohesion (Verhoeven, 2002: 245). Kuijt stands out as one of the archaeologists who addressed this issued in the most explicit manner. According to him, the special structures and symbols in the Neolithic Period and the ritual practices accompanying thereto were practiced to create collective identity and memory (Kuijt, 2008: 185). Likewise, the symbols and special structures at Göbekli Tepe were also discussed on the basis of socio-economic functions. Perceiving this site as some sort of "temple" until recently led to interpretation of the symbols and structures thereon in terms of functionality accordingly. The excavation team chaired by Klaus Schmidt too substantially adopted Trevor Watkins's conceptualization of "imagined communities" as borrowed from Benedict Anderson (Schmidt, 2010; Notroff et al., 2014; Clare et al., 2019). According to Watkins, the structures and symbols at Göbekli Tepe created a shared memory and ensured that the individuals in the society felt they belonged to a larger imagined community and remained in cohesion. In other words, the symbols were the ideologies that ensured cognitive unity of the society (Watkins, 2008, 2020). Similarly, Gebel also suggested that the special structures and symbols at Göbekli Tepe were created to mitigate the risk of conflict between scattered hunter-gatherer groups due to border violations (Gebel, 2013: 40).

After it became more apparent that the sites in Göbekli Tepe culture are settlements, although the functions attributed to the symbols and structures remained

¹² The boom experienced in the rituals and symbolic denotations partially standardized such intense interaction and conveyed thereto to certain spaces.

¹³ However, the fact that the mental processes are more decisive in this respect shall be further discussed hereunder.

Rise Of Göbekli Tepe Culture: “Hunting Ground Economy” ...

the same, the interpretations thereon are altered drastically. Christian Jeunesse considers the special buildings at Göbekli Tepe as some sort of "chief's house". According to Jeunesse, the houses embodied the unity of the clan over time and served as a political/ceremonial center (Jeunesse, 2020). Proposing another interpretation, Ian Hodder states that the structures function as balance and control. In his opinion, the neolithic society was fragmented in order to contain conflict and to balance it with social cohesion, and embodied such fragmentation through diverse special structures (Hodder, 2020).

Based on the comments set forth above, it is possible to observe the influence of the functionalist theories established before 1950, either directly or indirectly, throughout the archaeological interpretations regarding the intellectual abilities of the Neolithic man. This perspective has led to the following formulation that is often identified with Malinowski in anthropology: If you know the most fundamental needs of any population, such as feeding and satisfying their sexual desires, you can explain the social institutions, beliefs and mythology thereof. Malinowski's impression is that the actual factor determining the sentiment of unlettered peoples was their fundamental needs (Lévi-Strauss, 2013: 36). Likewise, in sociology, Durkheim indicates that Australian aborigines do not think unless they are obliged to (Durkheim, 2019: 116).

The following conclusion should not be deduced from this fact: the social and economic needs cannot act as the primary driving force for change and transformation, or the monumental structures and symbols in Göbekli Tepe culture do not feature any aspect regarding the social and economic functions. On the contrary, the symbols and the structures are fulfilling numerous functions such as maintaining the ethnic identity of the community and mitigating the risk of conflict by legitimizing certain socio-economic conditions. The situation was not different in Göbekli Tepe culture. The special structures and symbols here were beyond any doubt responding to major socio-economic needs. As we have already highlighted above, our primary point of objection here is that emergence of the best cultural products does not always predicate on the most fundamental material needs. We should not be deceived by the fact that it is the economic interest that acts as the main motivator in most cases in the agrarian and industrial societies where the economy has become more complex and more centralized. As a matter of fact, invention of writing in Mesopotamia appears to have originated from the needs related to economy and administration. Unlike the primary source of motivation underlying the rich symbolism depicted in the material tools in the Neolithic societies, there appears to be no religious or mental endeavor to explain the meaning of the world in the origins of writing in Sumerians (See Bottéro, 2020: 93). Furthermore, the decline of Göbekli Tepe culture, which shall be addressed in another study, actually occurred due to some socio-economic grounds. Although the socio-economic factors acted as facilitators in the rise of Göbekli Tepe culture, the primary source of motivation remained to be the intellectual processes, unlike the decline of Göbekli Tepe culture. Our basic assertion is that all factors collaborated (Zeder, 2011: 53), but it is some speculative information –i.e., the mythology – that

makes life more meaningful and considers the concerns rather than the fundamental needs that acts as the actual driving force for ascension.

We can observe that the main concern of the hunter-gatherers in Göbekli Tepe society is not food or avoiding conflict, but, on the contrary, judging by the complex and intense narrative related to the mythology of origins - the subject matter of another study - they have exerted great effort both mentally and physically through mythological speculations that would even rival the Sumerians in order to make sense of their origins, of life and death. Furthermore, the finds from the surveys indicate that they lived in relatively economic abundance that would allow them to spare time for generating such speculative "knowledge" and to deftly describe such knowledge on the stones. Therefore, the socio-economic functions were not the driving force of the process, but the consequences that came with this ideological ascension. One can possibly mention that such "ideological golden age", along with the interactions with the material conditions, was trailed by the rise in architecture, economy, aesthetics and technology. In this context, if any analogy is to be made, the cultures starting with the Sumerians, for which we have the closest written references to the neolithic societies, would represent the better option. In this sense, how the anxiety of death takes stage on the mythological pattern in Sumerian mythology and how such anxiety is reflected on the material tools is very meaningful.

References

- BAR-YOSEF, O. (2010). Warfare in Levantine Early Neolithic. A Hypothesis to be Considered. *Neo-Lithics*, 10(1), 6-10.
- BENZ, M., & Bauer, J. (2013). Symbols of Power – Symbols of Crisis? A Psycho-Social Approach to Early Neolithic Symbol Systems. *Neo-Lithics*, 13(2), 11-23.
- BERGER, P. L. (2015). *Kutsal Şemsiye Dinin Sosyolojik Teorisinin Ana Unsurları* (A. Coşkun, Çev.; 5. bs). Rağbet Yayınları.
- BOTTÉRO, J. (2020). *Mezopotamya Yazı, Akıl ve Tanrılar* (M. E. Özcan & A. Er, Çev.; 3. bs). Dost Kitabevi.
- CAUVIN, J. (2000). *The Birth of the Gods and the Origins of Agriculture* (T. Watkins, Çev.). Cambridge University Press.
- CLARE, L. (2020). Göbekli Tepe, Turkey. A brief summary of research at a new World Heritage Site (2015– 2019). *e-Forschungsberichte*, 2, 81-88.
- CLARE, L., Dietrich, O., Gresky, J., Notroff, J., Peters, J., & Pöllath, N. (2019). Ritual Practices and Conflict Mitigation at Early Neolithic Körtepe and Göbekli Tepe, Upper Mesopotamia. İçinde I. Hodder (Ed.), *Violence and the Sacred in the Ancient Near East: Girardian Conversations at Catalhöyük* (ss. 96-128). Cambridge University Press.
- CLARE, L., & Kinzel, M. (2020). Response to comments by Ian Hodder and Christian Jeunesse with notes on a potential Upper Mesopotamian "Late PPNA Hunter-Crisis". İçinde G. Anne Birgitte, L. Sørensen, A. Teather, &

Rise Of Göbekli Tepe Culture: “Hunting Ground Economy” ...

- C. Valera (Ed.), *Monumentalising Life In The Neolithic Narratives Of Change And Continuity*. Oxbow Books.
- COCHRAN, G., & Harpending, H. (2009). *10,000 Year Explosion: How Civilization Accelerated Human Evolution*. Basic Books.
- ÇELİK, B. (2000). An Early Neolithic Settlement in the Center of Şanlıurfa, Turkey. *Neo-Lithics*, 2(3), 4-6.
- ÇELİK, B. (2011). Karahan Tepe: A new cultural centre in Urfa area in Turkey. *Documenta Praehistorica XXXVII*, 38, 241-253.
- ÇELİK, B. (2017). A new Pre-Pottery Neolithic site in Southeastern Turkey: Ayanlar Höyük (Gre Hut). *Documenta Praehistorica XLIV*, 44, 36367.
- ÇELİK, B. (2018). 35. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 22-26 Mayıs 2017, Bursa, I. Cilt, 203-223.
- ÇELİK, B. (2019). Neolitik Dönem Kült Merkezi: Harbetsuvan Tepesi. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 43, 24-38.
- DIETRICH, L., Meister, J., Dietrich, O., Notroff, J., Kiep, J., Heeb, J., Beuger, A., & Schütt, B. (2019). Cereal processing at Early Neolithic Göbekli Tepe, southeastern Turkey. *PLoS ONE*, 14(5), 1-34.
- DIETRICH, O., Heun, M., Notroff, J., Schmidt, K., & Zarnkow, M. (2012). The role of cult and feasting in the emergence of Neolithic communities. New evidence from Gobekli Tepe, " south-eastern Turkey. *Antiquity*, 86, 674-695.
- DIETRICH, O., & Notroff, J. (2015). A sanctuary, or so fair a house? In defense of an archaeology of cult at Pre-Pottery Neolithic Göbekli Tepe. İçinde N. Laneri (Ed.), *An offprint from Defining the Sacred Approaches to the Archaeology of Religion in the Near East* (ss. 75-89). Oxbow Books.
- DURKHEIM, E. (2019). *Dini Hayatın İlk Biçimleri* (Y. Aktay & K. Çapık, Çev.). Ataç Yayınları.
- FINLAYSON, B. (2014). Houses of the Holy: The Evolution of Ritual Buildings. İçinde B. Finlayson & C. Makarewicz (Ed.), *Settlement, Survey, and Stone. Essays on near eastern prehistory in Honour of Gary Rollefson* (ss. 133-143). Oriente.
- GEBEL, H. G. K. (2013). The Territoriality of Early Neolithic Symbols and Ideocracy. *Neo-Lithics*, 13(2), 39-41.
- GEERTZ, C. (1973). *The Interpretation of Cultures*. Basic Book.
- GÜLER, G., Çelik, B., & Güler, M. (2013). New Pre-Pottery Neolithic sites and cult centres in the Urfa Region. *Documenta Praehistorica XXXVII*, 40(1), 291-303.
- HODDER, I. (2020). From communal to segmentary: An alternative view of Neolithic “monuments” in the Middle East. Comments on Chapters 2 and 3. İçinde G. Anne Birgitte, L. Sørensen, A. Teather, & C. Valera (Ed.), *Monumentalising Life In The Neolithic Narratives Of Change And Continuity*. Oxbow Books.
- HODDER, I. (2021). *Çatalhöyük Leoparın Öyküsü* (D. Şendil, Çev.; 5. bs). Yapı Kredi Yayınları.

- HOPPAL, M. (2021). *Şamanlar ve Semboller Kaya Resmi ve Göstergebilim* (F. Sel, Çev.; 6. bs). Yapı Kredi Yayınları.
- JEUNESSE, C. (2020). Elite houses or specialised buildings? Some comments about the special buildings of Göbekli Tepe in relation to Chapters 2 and 3. İçinde G. Anne Birgitte, L. Sørensen, A. Teather, & C. Valera (Ed.), *Monumentalising Life In The Neolithic Narratives Of Change And Continuity*. Oxbow Books.
- KARUL, N. (2020). The beginning of the Neolithic in southeast Anatolia: Upper Tigris Basin. *Documenta Praehistorica XXXVII*, 47, 76-95.
- KARUL, N. (2022a). Karahantepe Çalışmalarına Genel Bir Bakış. *Arkeoloji ve Sanat*, 169, 1-8.
- KARUL, N. (2022b). Şanlıurfa Neolitik Çağ Araştırmaları Projesi: Taş Tepeler. *Arkeoloji ve Sanat*, 169.
- KINZEL, M., & Clare, L. (2020). Monumental—Compared to what? A perspective from Göbekli Tepe. İçinde G. Anne Birgitte, L. Sørensen, A. Teather, & C. Valera (Ed.), *Monumentalising Life In The Neolithic Narratives Of Change And Continuity*. Oxbow Books.
- KUIJT, I. (2008). The Regeneration of Life Neolithic Structures of Symbolic Remembering and Forgetting. *Current Anthropology*, 49(2), 171-197.
- LÉVI-STRAUSS, C. (2013). *Mit ve Anlam* (G. Y. Demir, Çev.). İthaki.
- MARX, K., & Engels, F. (1998). *The German Ideology*. Prometheus Book.
- McCARTHY, E. D. (1996). *Knowledge As Culture The new sociology of knowledge*. Routledge.
- MITHEN, S., Richarson, A., & Finlayson, B. (2022). The flow of ideas: Shared symbolism between WF16 in the south and Göbekli Tepe in the north during Neolithic emergence in south-west Asia. *Antiquity*.
- NOTROFF, J., Dietrich, O., & Schmidt, K. (2014). Building Monuments, Creating Communities. Early Monumental Architecture at Pre Pottery Neolithic Göbekli Tepe. İçinde J. Osborne (Ed.), *Approaching Monumentality in Archaeology* (ss. 83-105). SUNY Press.
- ÖZDOĞAN, M. (2003). *Güneydoğu Anadolu'nun Kültür Tarihindeki Yerine Farklı Bir Bakış*. Tübitak Matbaası.
- PERCY, W. (1958). Symbol, Consciousness and Intersubjectivity. *Journal of Philosophy*, 55, 631-641.
- RENFREW, C. (1986). Peer polity interaction and social change. İçinde C. Renfrew & J. F. Cherry (Ed.), *Introduction: Peer polity interaction and social change* (ss. 1-18). Cambridge University Press.
- RENFREW, C. (2008). Neuroscience, evolution and the sapient paradox: the factuality of value and of the sacred. *Philosophical Transactions of the Royal Society, London, B: Biological Sciences*, 363(1499), 2041-2047.
- RENFREW, C., Dixon, J. E., & Cann, E. R. (1966). Obsidian and early cultural contact in the Near East. *Proceedings of the Prehistoric Society*, 32, 30-72.
- RESELLI, F. B. (2021). Group Perception and Identity Markers in the Neolithic Communities of Western Asia The Case of Husking Trays in 7th

Rise Of Göbekli Tepe Culture: “Hunting Ground Economy” ...

- Millennium Upper Mesopotamia. İçinde innenkollektiv (Ed.), *Pearls, Politics and Pistachios* (ss. 33-45). Herausgeber.
- SAHLINS, M. (2016). *Taş Devri Ekonomisi* (T. Doğan & Ş. Özgün, Çev.; 2. bs). bgst Yayınları.
- SCHMIDT, K. (2005). “*Ritual Centers*” and the Neolithisation of Upper Mesopotamia, *Neo-Lithics* 5(2), 13-21.
- SCHMIDT, K. (2006). *Sie bauten die ersten Tempel Das rätselhafte Heiligtum am Göbekli Tepe*. Verlag C.H.Beck oHG.
- SCHMIDT, K. (2010). Göbekli Tepe – the Stone Age Sanctuaries. New results of ongoing excavations with a special focus on sculptures and high reliefs. *Documenta Praehistorica XXXVII*, 37, 239-256.
- STERELNY, K. (2012). *The Evolved Apprentice: How Evolution Made Humans Unique*. MIT Press.
- SÜTTERLIN, C., & Eibl-Eibesfeldt, I. (2013). Human Cultural Defense: Means and Monuments of Ensuring Collective Territory. *Neo-Lithics*, 13(2), 42-48.
- VERHOEVEN, M. (2002). Ritual and Ideology in the PrePottery Neolithic B of the Levant and Southeast Anatolia. *Cambridge Archaeological Journal*, 12(2), 233-258.
- WATKINS, T. (2008). Supra-Regional Networks in the Neolithic of Southwest Asia. *J World Prehist*, 21, 139-171.
- WATKINS, T. (2013). Neolithisation Needs Evolution, as Evolution Needs Neolithisation. *Neo-Lithics*, 13(2), 5-10.
- WATKINS, T. (2020). Monumentality in Neolithic Southwest Asia: Making memory in time and space. İçinde G. Anne Birgitte, L. Sørensen, A. Teather, & C. Valera (Ed.), *Monumentalising Life In The Neolithic Narratives Of Change And Continuity*. Oxbow Books.
- WEBER, M. (2002). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu* (Z. Gürata, Çev.). Ayraç Yayınevi.
- WILLIAMS, R. (1981). *The Sociology of Culture*. Schocken Books.
<http://press.uchicago.edu/ucp/books/book/chicago/S/bo3624858.html>
- ZEDER, M. A. (2011). Religion and The Revolution: The Legacy of Jacques Cauvin. *Paléorient*, 37(1), 39-60.

VUSÛLÎ DİVÂNÎ'NDA TAKILAR**

JEWELRY IN THE DIVAN OF VUSULI

УКРАШЕНИЯ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ВУСУЛИ В ЕГО СВЕТСКОЙ ПОЭЗИИ ДИВАН

Muhsin ÇELİK*

ÖZ

Klasik Türk şiirinde takılar güzelliği tamamlayan unsurlardır. Klasik Türk şiirinde şairlerin tamamı sevgilinin güzelliğini tasvir ederken takılardan yararlanırlar. Tasvir edilen sevgili daha çok üzerinde bulunan takılarla beraber şiirlere konu olurlar. Şiirler yazıldığı dönemin sosyal ve kültürel yapısı hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlar. Bu çalışmada 16. yüzyıl şairi olan, Vusûlî Divanı'nda geçen takılarla ilgili unsurlar ve bu unsurların beyitlerde nasıl kullanıldıkları, hangi sözcüklerle birlikte kullanıldığında bu unsurlara çağrışımlarda bulunduğu üzerinde durur. Klasik Türk şiirinde sevgilinin güzelliğine güzellik katan unsurların olmaması düşünülemez. Vusûlî Divanı taranıp takılarla ilgili kaç tane unsurun olduğu ve bu unsurların hangileri olduğu üzerinde durulur. Çalışmada unsurlar baş takıları (mengüş), boyun takıları (tavk, silk-i cevâhir), bel takıları (kemer), el takıları (hâtem) olarak sıralanır. Klasik Türk şiirinde sevgiliyi en güzel ve en mükemmel şekilde tasvir etmek amaçlanır. Bundan dolayı konu aldığımız beyitlerde sevgili betimlenirken hem dönemi hem de o dönemde takılan takılar göz önünde bulundurulmuştur. Sevgili bazen ay olur geceyi süsler bazen de güneş olur günü aydınlatır. Sevgilinin bu güzel halî takılarla birleşince eşsiz bir manzara ortaya çıkar. Aşğın gözünde değerli olan sevgilinin değeri daha da artar. Tabii ki bu durum aşğın onu daha çok düşünüp aşkının daha da artmasını sağlar. Vusûlî, kendi dönemindeki takıları en ince ayrıntısına kadar işlemiştir.

Anahtar kelimeler: Vusûlî Divanı, takılar, klasik Türk şiiri, sevgili, âşık

ABSTRACT

In classical Turkish poetry, jewelry complements beauty. In classical Turkish poetry, poets all benefit from jewelry while depicting the beauty of the beloved. The depicted beloved is more the subject of poems with jewelry on them. Poems allow us to learn about the social and cultural structure of the era when they were written. In this work, Vusuli, a 16th-century poet, focuses on the elements associated with the jewelry found at the Divan of Vusuli, how these elements are used in the couplet, and which words are used together with connotations

** **Kaynak Gösterim / Citation / Цитата:** Çelik, M. (2022). Vusûlî Divânî'nda Takılar .

Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi , 1 (56) , 161-168 . DOI: 10.17498/kdeniz.1195556

***ORCID:** [0000-0002-8827-2275](https://orcid.org/0000-0002-8827-2275), Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, muhsin celik50@gmail.com

Vusûlî Dîvân'nda Takılar

to these elements. It is impossible to imagine that there are no elements in classical Turkish poetry that enhance the beauty of the lover. The Divan of Vusuli was scanned and it was focused on how many elements there are related to jewelry and which of these elements there are. In the study, the elements are listed as head jewelry (mengush), neck jewelry (tavk, silk-i cevahir), waist jewelry (belt), and hand jewelry (hatem). Classic Turkish poetry intends to portray the beloved in the most beautiful and perfect way. Hence, when depicting a beloved in our subjects, both the period and the jewelry worn at that time were taken into account. Beloved sometimes becomes the moon, adorning the night, sometimes becomes the sun, brightening the day. This beautiful state of a beloved combines with jewelry to create a unique outlook. In the eyes of the lover, the valuable beloved becomes worth even more. Of course, it makes the lover think more of her, increasing his love. Vusuli utilized the jewelry of his era in the finest detail.

Keywords: Divan of Vusuli, Jewelry, Classic Turkish poetry, Beloved, Lover

АННОТАЦИЯ

В классической турецкой поэзии украшения — это элемент, завершающий символ красоты. В классической турецкой поэзии все поэты используют украшения, с целью описания красоты возлюблённой. Возлюбленный вместе с украшениями становится предметом стихов. Стихи позволяют нам получить информацию о социальной и культурной структуре своего периода. В этом исследовании поэт XVI века Вусули сосредоточился на элементах, связанных с украшениями в его Диване; на том, как они используются в куплетах и какие слова связаны с ними при использовании. Немыслимо, чтобы в классической турецкой поэзии не было элементов, возвышающие красоту влюблённого. В Диванах Вусули очевидны элементы, связанные с украшениями. В исследовании указывается на головных (менгуш), шейные (таvk, шелк-и джевахир), поясные (кемер) и ручные (хатем) украшения. В классической турецкой поэзии она направлена описание возлюбленного самым красивым и совершенным образом. По этой причине, при описании возлюбленной в обсуждаемых двустишиях учитывался как период, так и украшения того времени. Возлюбленные, иногда становятся луной и украшают ночь, а иногда солнцем и освещают день. Цена возлюбленной в глазах влюблённого увеличивается. Конечно, такая ситуация заставляет влюблённого больше думать о возлюбленном и усиливать свои чувства. Вусули в своих произведениях описал украшения своего времени до мельчайших деталей.

Ключевые слова: Диван Вусули, украшения, классическая турецкая поэзия, любовник, возлюбленная.

GİRİŞ

Takı, takı takmak fiilinden isimleşmiş bir kelimedir. Takı, insan vücudunun herhangi bir yerine takılan, farklı malzeme ve tekniklere, çeşitli estetik biçimlendirme ile gerçekleştirilen süsleme unsurlarıdır (Karoğlu, Kara 2014: 71). İlk zamanlarda kötü enerjiyi alan ve kötü güçlerden korunmak için takılan takılar, daha sonraları insanlar tarafından çeşitli şekillere sokularak bir süs eşyası olarak el, ayak, parmak, bilek, bel, boyun ve baş takıları olarak takılmaya başlamış ve böyle devam etmiştir.

İnsanlık tarihi kadar takının da eskiye ait olduğu bilinir. Hatta ilkel toplumlar avlanma sırasında deri, kemik vb. parçaları alıp kendilerine uygun takılar haline getirerek boyunlarına takmışlardır. İlerleyen zamanlarda hançer ve kılıç gibi savaş

aletlerinde de takıların işlenip kullanıldığı görülmektedir. Kadınların, şimdi olduğu gibi eskiden de süs eşyası olarak kullandıkları birçok değerli ziynetlerin varlığı bilinir. Ekonomik durumlarına göre taktıkları süs eşyaları değişkenlik gösterirdi. Bu durum onların hangi sınıflara mensup olduğunu ortaya koyardı. Takıların yapımında kullanılan malzemeler o dönemlerin teknolojilerine uygun olarak yapılır ve halka sunulurdu.

Zaman içinde nüfusun artmasıyla insanlar yeni yer arayışlarına başlamış ve bunun sonucunda birbirleriyle tanışan toplumlar birleşme ve kaynaşmayı da beraberinde getirmiştir. Toplumlar bildikleri farklı teknikleri ve takıları bu yolla birbirlerinden öğrenmiştir.

Mücevher veya ziynet eşyası olan takılar, insanların süslenmek amacıyla kullandıkları çeşitli taş, maden, doğa ürünleri gibi malzemelerden yapılmış eşyalardır (Özbağı 2002: 785). Hem kadın hem de erkekler tarafından kullanılan takılar, ihtişam simgesi olarak da şiirlerde karşımıza çıkmaktadır. Zengin fakir gözetmeksizin hemen hemen bütün kadınlar tarafından takıların takıldığı bilinmektedir. Erkekler tarafından da takılan takılar vardır. Nitekim padişahların sultanlık alametlerinden olan taç, yüzük, kılıç, kemer, hançer vb. eşyaların şiirlerde geçtiğini görmekteyiz.

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE TAKI

Klasik Türk şiirinde sevgili güzelliğiyle ön plana çıkar. Bazı süs eşyalarını takması onu daha da güzel yapar. Âşıkların takılar takıp güzel olan sevgiliyi düşünüp sabahlara kadar âh çekmeleri kaçınılmaz olur. Bu güzellik unsurları hemen hemen her şairin şiirlerine konu olmuştur. Halkın günlük yaşamları ve ekonomik durumları takıların değerini belirlemektedir. Zengin olan kesimler altın veya gümüş takılar takarken durumu iyi olmayan kesimler ise bakır vb. takıları takarlar. Şairlerin bazen sözlerinin ne kadar değerli ve benzersiz olduklarını söylemek için inci ve altın gibi değerli süs eşyalarından yararlandığı görülür. Vusûlî de sevgilinin güzelliğinden bahsederken bazen doğrudan bazen çağrışım ve benzetmelerle takılardan yararlanır.

Şairler sevgilin güzelliğini sürekli şiirlerinde dile getirirler. Bunları dile getirirken sevgiliyi en güzel bir şekilde ve en ince detayına kadar ele alırlar. Şair kendi dönemindeki sevgiliyi anlatırken aynı zamanda o dönemin kıyafet tarzını hem de o dönemde takılan takıları ve takı niyetinde kullanılan dini anlamda koruyucu olarak kabul edilen eşyalar hakkında da bilgi vermektedir. Her ne kadar Vusûlî Divânı'nda olmasa da diğer şairler sevgilinin güzelliğini anlatırken onların yanında muska ve nazar boncuğunu da şiirlerinde zikretmiştir. Bu takılar başa takılan takılar, boyuna takılan takılar, bele takılan takılar ve parmaklara takılan takılar olarak sınıflandırılmıştır. Sevgili bu takıları taktığı için âşıklar sürekli bu takıların yerinde olmayı isterler. Bazen kıskandıkları bazen de yerinde olmayı istedikleri görülmüştür. Araştırmamızda üzerinde durduğumuz bu takılar; kemer, mengüş(küpe), tavk(gerdanlık), tâc, hâtem(yüzük) ve silk-i cevâhir(gerdanlık) olarak karşımıza çıkmaktadır. Farklı şekillerde bu sözcüklerin geçtiği beyitlerde bazen altın bazen de gümüş takılar görülür. Kemerin bele bağlanması, sevgiliye sarılması, gerdanlık ise boyuna takılmasından dolayı kısacası sevgiliye temas edip onunla birlikte olduğu

Vusûlî Dîvânı'nda Takılar

için sürekli şiirlerde kullanılıp âşıkların kıskançlığını artıran unsurlardan biri olmuştur.

A. Başa Takılanlar

Baş, insan vücudunun göz, kulak, ağız, burun gibi duyu organlarının ve beynin bulunduğu en üst kısımdır. Osmanlı döneminde kadınların önem verdiği takılardan ön plana çıkanlardan biri de baş süsleridir. Vusûlî Dîvânı'nda yapılan taramalarda baş süsleri olarak mengûş(küpe) takısına rastlanmıştır.

1.Mengûş: Farsça olan “mengûş” kelimesi küpe anlamına gelir. Bektaşilik için önemli bir kavram olan mengûş Bektaşî babaları tarafından müridin kulağına takılır. Onun Hacı Bektaş kölesi olduğuna inanılır ve ölüncüye kadar bekar yaşayacağına işaret etmektedir. Bu nedenle mengûş kelimesi kulak halkası anlamına gelen halka be-gûş kelimesi ile de eş anlamlıdır. ‘Ücretle çalışan genç kimse, uşak’ anlamındadır. Der oğlanı biçiminde de geçmektedir. Bosnalı Sûdî Şerh-i Gülistân adlı eserinde Bende-i halka be-gûş maddesinde der oğlanlarından ayırmak için kölelerin kulaklarına küpe takıldığını söyler (Yılmaz 2008: 440).

Zengin görünümlü ihtişamlı küpeler, Osmanlı saray kadınları arasında önemli yer tutar. Bazen onları bir yarış içine sokar. Bu durum aslında hem gücü hem de zenginliği temsil eder. Böylelikle herkes ihtişamına ve otoritesine yakışır mücevherler takar ve hangi sınıfa mensup olduğunu bu sayede ifade eder.

Klasik Türk şiirinde bütün şairler özgünlük ve yenilik iddiasında bulunur ve diğer şairlerden üstün olduğunu ileri sürer. Diğer şairlere meydan okuma ve en iyi şiirleri yazma iddiası hemen hemen bütün şairlerde görülür. Sözü'nün öneminden bahsetmek isteyen Vusûlî aşağıdaki beytinde sözlerinin çok değerli olduğuna dikkat çekmek için hiçbir şeyi umursamayan sevgilinin bile onun sözlerini dinlemek için kulak astığını söyler. O dönemdeki küpelerin günümüzdekilere göre işlemelerinden dolayı daha ağır olduğu bilinmektedir. Bu da kulağın aşağı doğru sarkmasına yol açmaktadır. Beyitte bu durum güzel bir nedene bağlanmaktadır. Sevgilinin küpesinin ağır olduğundan dolayı değil de daha önce söylenmeyen eşsiz ve benzersiz olan inci gibi sözlerini duymak için kulağını uzattığını dile getirmiştir:

Mengûş-ı yâr sanma girân geldi gûşına
Sözüm eşitdi lü'lü-i lâlâ kulak çeker (G. 30/4)

B. Bele Takılanlar

Bel, bedeninin ortası ve göğüs ile karnın arası demektir. Klasik Türk şiirinde sevgilinin beli ince, zarif ve kıl kadardır. Bütün âşıkların sevgilinin beline sarılma arzusu, orada kollarının sürekli sevgilinin belinde olmasını istemesi ve gerekirse bu yolda kollarının kesilmesi söz konusudur. Vusûlî Dîvânı'nda bele takılan takılardan sadece kemer kullanılmıştır.

Kemer: Deriden ve kumaştan yapılan bele dolayarak iki ucu birbirine tokayla tutturulan bel bağı demektir. Bir şerit şeklinde yapılan ve giyilen kıyafeti belden sıkamak için ya da sadece süs olarak kullanılan, bele yalnız bir defa dolanarak

önden bir toka ile tutturulan takıdır (Koçu 1969: 152). Hem erkeklerin hem de kadınların kullandığı mücevherli eşyalardandır. Kuşaklar gibi her gün kullanılmayıp özel günlerde elbiselerin üzerine takılmaktadır. Özellikle tokaları yoğun biçimde bezemeli olmaktadır (Ülgen 1999a: 242-243).

Klasik Türk şiirinde sevgilinin belinin kıl kadar ince ve kusursuz olduğundan söz edilir. Şairler sevgilinin özelliklerinden bahsederken onu en mükemmel şekilde tasvir ederler. Bazen sevgilinin üzerinde bulunan süs eşyalarını bile kıskandıkları olmuştur. Vusûlî'nin aşağıdaki beytinde sevgiliye gümüş bedenli olarak seslenilmektedir. Altın kemer istediği kadar sevgilinin belinde dolaşırsa dolaşsın yine de sevgilinin belinde kıl kadar bir kusur bulmayacaktır. Kılca kelimesiyle hem sevgilinin kıl kadar ince beline hem de kusurun küçük oluşuna işaret edilmiş ve kelime tevriyeli kullanılmıştır. Teşhis sanatından yararlanan beyitte kemere insan vasfı yüklenmiş ve sevgilinin belinde dolaştığı ifade edilmiştir. Altın kemer sevgili kusursuz olduğu için de en ufak bir kusur bulamamıştır. Bundan dolayı o küstah altın kemerin sevgilinin belinde durabileceği ve dolaşabileceği söylenmiştir. Altın gümüşten daha değerli olmasına rağmen beyitte sevgilinin bedeni gümüş olması sebebiyle gümüş altından daha değerli ve üstün gösterilmiştir:

Kılca 'aybuğ bulmaz ol senüñ ey sîm-beden
Ko miyânuña tolaşsun kemer-i zer güstâh (G. 20/3)

Klasik Türk şiirinde şah ve köle kelimeleri sıkça rastlanılan kelimelerden biridir. Sevgili daima sultan, âşık daima köledir. Âşık sürekli sevgiliye yakın olmayı, eşiğinden ayrılmamayı, sürekli onun kölesi olmayı ister ve bu durumdan da şikâyetçi olmaz. Şah olmaksızın sevgilinin eşiğinde köle olmayı tercih eder. Aşağıdaki beyitte şair süslü taç ile altın kemerden hoşlanmadığını ve istemediğini belirtmektedir. Şairin tek isteği sevgiliye kuşağı bağlı kul olmak ve sürekli yanında durmaktır. Beyitte sultan olup sevgiliden uzak olunacağına köle olup sevgilinin eşiğinde beklemek daha iyi bir tercihtir. Şair taç ve altın kemer istemediğini, başı açık ve beli bağlı bir köle olmayı dilediğini ifade etmektedir. Beyitte üst dize alt dize arasında anlam düzeyinde bir simetri oluşturulmuştur. Tacı istemeyip baş açık olmak ve altın kemerden hazzetmeyip miyanı beste olmak arasında mürettep leff ü neş sanatı vardır:

Baş açık bir miyân-beste kuluñ olmak diler şâhum
Murassa' tâc-ıla etmez Vusûlî zer kemerden haz (G. 92/5)

Klasik Türk şiirinde sevgili ince belini gümüş ve altın kemerle süsler. Yürüyüşü ile daha da cazibeli hale gelir. Kemerler eskiden üstüne altınları yerleştirmek için sıra sıra göz şeklinde kullanılırdı. Bu yüzden birçok şiire konu olmuştur. Bazen sevgili o kuşaktan hançeri çekip âşığını öldürür bazen de süs niyetine kullanır. Sevgili beline bağladığı kemere bazen altın bazen de hançer koyar. Bu nedenle Vusûlî bu beytinde sevgilinin altın kemerinin üstünde hançer olduğunu ve sevgilinin onu öldürmek istediğini tasvir etmiştir:

Vusûlî Dîvânı'nda Takılar

Zerrîn kemer üzre yine hançer nedür ey dost
Katlümüze bel bağladı belki de miyânuş (G. 107/3)

Klasik Türk şiirinde sevgili bütün kusurlardan arındırılmış ideal bir sevgili olarak tarif edilir. Bu sevgilinin var olan kusurları da sevgilinin yine güzelliğine güzellik katar. Aşağıdaki beyitte kemer bir güvenlik görevlisine benzetilmiş ve sürekli sevgilinin belinde dolaştığı ifade edilmiştir. Kemer tam bir ases (gece bekçisi) gibi etrafı dolaşmaktadır. Sevgili kusursuz bir bele sahip olduğu için kemerin kusur arayan bu dolaşmaları gereksizdir. Altın kemer sevgilide kusur bulamayacaktır. Beyitte kıl kelimesi sevgilinin ince beline ve hiçbir kusuru yoktur manasında tevriyeli kullanılmıştır:

Kılca 'aybı yoğ iken hîç o sîmîn-bedenüş
Dolaşur beline zerrîn kemeri döne döne (G. 159/4)

C. Boyna Takılanlar

Gövdenin başla omuz arasında kalan bölgesine boyun denir. Kadın süs eşyaları arasında önemli yere sahip olan takılardan birisi de boyun takılarıdır. Kolye kelimesi her ne kadar boyun takılarının tümüne verilen isim olarak anlaşılmaktaysa da aslında bu takı grubunun sadece bir çeşidini karşılamaktadır. Genellikle tek öğ eli boyun takılarına kolye; boynu saran takılara boyunluk; çok öğeli olanlara da gerdanlık denilmektedir (Özbağı 2002: 791). Gerdanlıklar genellikle altın, inci ve gümüşten yapılır, süslemelerinde ise değerli taşlar kullanılır. Vusûlî Dîvânı'nda bu takılar tavr ve silk-i cevâhir olarak geçmektedir.

1.Tavr: Arapça tavr “gerdanlık” “halka, tasma; güvercin, kumru, üveyik gibi kuşların boynundaki tüyden halka; takat, güç” manalarına gelmektedir (Develioğlu 1998: 1041). Vusûlî'nin şiirlerinde tavr kelimesi çoğunlukla gerdanlık olarak kullanılmıştır.

Klasik Türk şiirinde sevgili sürekli âşığa eziyet eder hiçbir zaman ona güler yüzlü davranmaz ve her zaman rakiple beraberdir. Âşık bu durum karşısında her ne kadar ah u zar etse de bu durumu kabullenerek sadece kendi içinde şikayetini dile getirebilmiştir. Vusûlî aşağıdaki beytinde sevgilinin kan dökücü özelliğinden yola çıkarak sevgilinin boynundaki yakut işlemeli gerdanlığının âşığın kanı ile kırmızılaştığını söylemektedir: “Sevgilinin yakasındaki kırmızılık kumaş sanılmasın; çünkü sevgili canımı aldığı zaman kanım onun boynuna düşüp gerdanlığında iz bırakmıştır.” Beyitte sevgilinin yakasındaki kırmızılığın sebebi olarak âşığın kanının gösterilmesi hüsn-i talil sanatını oluşturmaktadır:

Yakañda al atlas sanma boynuña düşüp kanum
Begüm andan eser tavr-ı girîbânunda kalmışdur (G. 42/4)

Şairlerimiz sevgiliyi överken onu parlak unsurlara benzetirler. Bu sebeple bazen sevgili ay olur bazen güneş olur bazen mum olur. Değişmeyen ve sabit kalan parlak olan unsura benzetilmesidir. Şairler bu olayları mecaz kullanımını yanında gerçek olayları da kullanarak ifade ederler. Vusûlî ay ve güneşin birbirinin etrafında dönmesini farklı nedenlere bağlayarak açıklamıştır. Buna göre ay, güneşin etrafında dolaşan Kalenderî bir derviş gibidir. Aynı zamanda (ayın) etrafında görünen hâle değil, bir tasma olarak düşünülmüştür. Beyitte eski dönemlerde Kalenderî dervişlerin Allah'a kul olduklarını göstermek için boyunlarına halka takarak dolaştıklarına telmih yapılmaktadır. Gökyüzündeki ay da bu dervişler gibi sevgilinin kulu kölesi olduğu için sürekli dönüş hâlinindedir:

Oldı Vusûlî mâh o mihrüj kalenderi
Boynında tavrıdır görinen sanma hâledür (G. 52/5)

Vusûlî aşağıdaki beytinde yukardaki beyitte olduğu gibi benzer manayı beyitte işlemiştir. Ayın etrafında halka belirmektedir. Şaire göre bu halka ayın bilinen hâlesi olmayıp aşk halkasıdır. Ay güneşe âşıktır ve onun etrafında Kalenderî bir derviş gibi dolaşmaktadır. Ayın boynundakini halka o aşkın kölesi olduğuna bir işarettir:

Boynında sanma hâle anuñ tavrı-ı 'ışkıdır
Mâh oldı ey Vusûlî o mihrüj kalenderi (G. 188/5)

3. Silk-i cevâhir: Doğrudan kolye anlamına gelmese de dolaylı olarak kelimenin mücevherlerle bezenmiş ip anlamından kolye olduğu anlaşılmaktadır. Vusûlî Divanı tarandığında silk-i cevâhir ile ilgili bir tane beyite rastlanmış ve kolya anlamında kullanıldığı saptanmıştır.

Klasik Türk şiirinde sevgilinin güzellik unsurlarından biri de dişleridir. Diş beyazlığı ve parlaklığı hasebiyle daima inciye benzetilir. Bunun için lü'lü, le'âl, dürr, cevâhir ve güher gibi kelimelerle kullanılır. Vusûlî bu beytinde silk-i cevâhir terkiibini elmas gerdanlık olarak kullanmıştır. Eğer söze düzen vermek istiyorsan sevgilinin ağzının incisini elmas gerdanlık haline getirmesini ifade etmiştir:

Dürr-i [de]hâni vafını silk-i cevâhir et
Sözde Vusûlî ger garazuñ intizâm ise (G. 150/5)

SONUÇ

Klasik Türk şiirinde kadına ait olan kaş, kirpik, yanak, dudak, gamze, saç, göz ve diş gibi güzellik unsurların yanında güzelliği tamamlayan takılardan da yararlanılmıştır. Bu unsurlar bazen takılar bazen de âşığın takı yerine kullanılan uzuvları olarak karşımıza çıkmaktadır. Vusûlî Divanı'nda küpe, gerdanlık, kolye, yüzük ve kemer gibi takılar söz konusu edilmiştir. Takının yapımında kullanılan altın, gümüş, inci, yakut ve elmas gibi kıymetli taşlar dile getirilmiştir. Divan, dönemin süslenme ya da başka amaçlarla kullanılan takıların ne olduğu hakkında bilgi vermektedir. Takıların altın ve gümüşten el işçiliğiyle yapılması onlara

Vusûlî Dîvânı'nda Takılar

zenginlik ve anlam katıyordu. Sevgili, değerli ve erişilmez olduğu için böyle değerli takılarla beraber anılmıştır. Beyitlerde geçen takılar hem yapımında kullanılan malzeme hem de renk ve şekil bakımından farklı hayal ve imgeler oluşturulmuştur. Şair kendini bir âşık gibi tasvir ederek bazen takıların yerinde olmayı istemiş bazen de bazen de bu takıları kıskanmıştır.

KAYNAKLAR

- KAROĞLU, KARA, Alaybey, Sema (2014), ‘‘ Estetik Bir Objeye Olarak Takı ‘’, İdil Dergisi, S.13, s. 71
- ÖZBAĞI, Tevhide (2002). ‘‘Geleneksel Türk Takıları’’. Türkler Ansiklopedisi. C. VII. Ankara: Yeni Türkiye Yay. S.785-799.
- PALA, İskender (1995). ‘‘Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü’’. Ankara: Akçağ Yay.
- İREPOĞLU, Gül (2000). ‘‘Bir İmparatorluğun Görkemi Osmanlı Mücevheri’’. P Dergisi Sanat Kültür Antika (17), s.100-111.
- YILMAZ, Ozan (2008), ‘‘16.Yüzyıl Şârihlerinden Sûdî-i Bosnevî ve Şerh-i Gülistân’ı (İnceleme- Tenkitli Metin)’’, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Tezi.
- KOÇU, Reşat Ekrem (1969). ‘‘Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü’’. Ankara: Sümerbank Kültür Yay.
- DEVELİOĞLU, Ferit (1998). ‘‘Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat’’. Ankara: Aydın Kitabevi.
- ÜLGEN, Aygün (1999a). ‘‘Osmanlı Kuyumculuğu’’. Osmanlı Ansiklopedisi. C. XI. Ankara: Yeni Türkiye Yay. 235-250.
- MÜTERCİM Âsım Efendi (2000). Burhân-ı Katı. Haz. Mürsel Öztürk ve Derya Örs. Ankara: TDK Yay.
- KÜÇÜK, Sabahattin (1994). ‘‘Bâkî Divânı’’. Ankara: TDK Yay. TAŞ, Hakan (2015). ‘‘Vusûlî Dîvânı’’. Ankara: TDK Yay.
- DİKMEN, ÇETİN, Melek, Kamile (2012). ‘‘Klâsik Türk Şiirinde Kadın Takı ve Aksesuarları’’, Bilig, S.61, s.71-98

MODANIN TEKNOLOJİK DÖNÜŞÜMÜ: 3 BOYUTLU YAZICI TASARIMLARI**

THE TECHNOLOGICAL TRANSFORMATION OF FASHION: DESIGNS MANUFACTURED WITH 3D PRINTER

ТЕХНОЛОГИЧЕСКАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ МОДЫ: ДИЗАЙН ПРИНТЕРОМ В 3D

Emine ERDOĞAN*

ÖZ

Teknoloji birçok alana ve ihtiyaca hitap eden çağımızın en önemli unsurlarından biri olup, insan hayatında oldukça önemli bir yere sahiptir. Son yıllarda meydana gelen teknolojik gelişmeler, disiplinler arası birçok alanda faaliyet göstermektedir. Bu alanlardan biri olan moda; hızlı değişimlerle çağın gereksinimlerine uygun teknolojik tasarımlar geliştirerek endüstriyel bir alan haline almıştır. Modaya yön veren markalar; sanat, mühendislik, bilim, robotik gibi alanların bir araya getirildiği disiplinler arası teknolojik yöntemler kullanarak hem üreticiye hem de tüketiciye birçok imkân sunmaktadır. Bu bağlamda giysilerde kullanılmaya başlanan teknoloji, moda dünyasında köklü değişikliklere, yönelimlere yol açmış ve modanın dönüşmesine büyük katkı sağlamıştır.

Modanın teknolojik dönüşüm öğelerinden biri olan 3 boyutlu yazıcılar, tasarım alanında geniş bir yelpazeye sahip, çok hızlı gelişen ve birçok tasarımın üretilebileceği teknolojik bir araçtır. Çalışmada moda alanında kullanılan 3 boyutlu yazıcı çeşitleri araştırılarak, tasarım ve üretim süreçleri hakkında genel bir bilgi verilmiştir. Ayrıca 3 boyutlu yazıcılarla üretilen moda tasarım örnekleri ve ilgili çalışmalar incelenerek teknoloji ile üretilmiş tasarım ürünleri ve süreçleri açıklanmaya çalışılmıştır. Bu ürünlerin kullanışlılığı hakkında değerlendirmeler yapılmıştır. Elde edilen bulgular ışığında 3 boyutlu teknoloji kullanılarak üretilen özgün moda tasarım ürünlerinin gelecek modaya yön verebileceği ve moda dünyasında önemli bir yer alacağı düşünülmektedir. Ayrıca yapılan bu çalışma, disiplinler arası alanlarda bilim ve sanata katkı sunacak ve sonraki çalışmalara kaynaklık edecek niteliğe sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Moda, Tasarım, 3 boyutlu yazıcılar, Teknoloji, Dönüşüm.

ABSTRACT

** **Kaynak Gösterim / Citation / Цитата:** Erdoğan, E. (2022). Modanın Teknolojik Dönüşümü: 3 Boyutlu Yazıcı Tasarımları. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 1 (56), 169-184. DOI: 10.17498/kdeniz.1206639

* ORCID: 0000-0003-0249-4369, Dr. Arş. Gör., Kafkas Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Tekstil ve Moda Tasarımı, emineerdogan@kafkas.edu.tr

Modanın Teknolojik Dönüşümü: 3 Boyutlu Yazıcı Tasarımları

Technology is one of the most important elements of our age that appeals to many fields and needs, and it has a very important place in human life. Technological developments in recent years operate in many interdisciplinary fields. One of these areas is fashion; It has become an industrial area by developing technological designs suitable for the needs of the age with rapid changes. Brands that shape fashion; It offers many opportunities to both the producer and the consumer by using interdisciplinary technological methods that bring together fields such as art, engineering, science and robotics. In this context, technology, which has been used in clothing, has led to radical changes and orientations in the world of fashion and has made a great contribution to the transformation of fashion.

3D printers, which are one of the technological transformation elements of fashion, are a technological tool that has a wide range in the field of design, is developing very fast and many designs can be produced. In the study, the types of 3D printers used in the field of fashion were investigated and a general information was given about the design and production processes. In addition, fashion design examples produced with 3D printers and related studies were examined and the design products and processes produced with technology were tried to be explained. Evaluations were made about the usefulness of these products. In the light of the findings, it is thought that original fashion design products produced by using 3D technology can shape the future fashion and take an important place in the fashion world. In addition, this study has the quality to contribute to science and art in interdisciplinary fields and to be a source for subsequent studies.

Keywords: Fashion, Design, 3D printers, Technology, Transformation.

АННОТАЦИЯ

Технологии — один из важнейших элементов нашего века. Она затрагивает многие области и потребности и занимает очень важное место в жизни человека. Технологические разработки последних лет действуют во многих междисциплинарных областях. Одной из таких областей является мода. Он стал промышленной зоной, разрабатывая технологические проекты, соответствующие потребностям эпохи быстрых изменений. Бренды, формируют моду. Они предлагают множество возможностей как производителю, так и потребителю, используя междисциплинарные технологические методы, объединяющие области искусства, инженерии, науки и робототехники. В этом контексте технология, использованная в сфере текстильного производства, привела к радикальным изменениям и ориентациям в мире моды и внесла большой вклад в трансформацию моды. 3D-принтеры являются одним из элементов технологической трансформации моды. Они представляют собой технологический инструмент, который имеет широкий спектр применения в области дизайна, развивается очень быстро и позволяет создавать множество дизайнов. В ходе исследования были изучены типы 3D-принтеров, используемые в сфере моды. Здесь же дана общая информация о процессах проектирования и производства. Кроме того, были рассмотрены примеры дизайна одежды, созданные с помощью 3D-принтеров и связанные с ними исследования, а также предприняты попытки объяснить дизайн продуктов и процессов, созданных с использованием технологий. Были оценены полезность этих продуктов. В свете полученных результатов считается, что оригинальные продукты дизайна одежды, созданные с использованием 3D-технологий, могут сформировать моду будущего и занять важное место в мире моды. Кроме того, это исследование может внести свой вклад в науку и искусство в междисциплинарных областях и стать источником для последующих исследований.

Ключевые слова: Мода, Дизайн, 3D-принтеры, Технологии, Трансформация.

1. Giriş

Sanayi alanında hızlı bir şekilde meydana gelen teknolojik gelişmeler birçok alanı etkilediği gibi tasarım ve üretim alanını da etkilemiş ve hayatın birçok alanında olumlu veya olumsuz değişimlere yol açmıştır. Bu değişim sadece tasarım ve üretim alanında kalmamış hammadde, üretim süreci, üretim şekilleri gibi alanları da etkilemiştir. Günümüzde birçok endüstri; ekonomi, zaman tasarrufu, rekabet gücü, pazarda yer edinme ve sürekliliği sağlama gibi unsurlardan dolayı teknolojik inovasyonlar geliştirilmekte ve bu inovasyonların kullanım alanlarını oldukça genişletmektedir. Bu bağlamda “inovasyon, gelişmekte olan ülkelerin daha yüksek kalkınma aşamalarına ulaşabilmelerini sağlayan ve bu ülkeler için ekonomik ve sosyal dönüşümleri beraberinde getiren önemli unsurlardan biri olmuştur ve olmaya da devam etmektedir”(Işık ve Kılınç, 2009: 32).

3 boyutlu yazıcılar, sanal ortamda tasarlanan ürünlerin katmanlı şekilde üretilerek somut nesnelere dönüştürülmesini sağlayan teknolojik cihazlardır. Moda ise insanoğlunun varoluşundan bu yana yaşam biçimlerine ve standartlarına göre değişkenlik gösteren kısa ya da uzun vadeli geçici değişikliklerdir. Moda ve teknolojiyi bir araya getiren moda teknolojisi ise; özgün tasarım ve fikirlerin daha hızlı yollarla tasarlandığı ve üretildiği endüstriyel alandır. 3 boyutlu moda tasarım ise; “bilim, teknik ve teknoloji ile yaratıcı düşünce ve estetiğin birleştiği bir alandır. İyi bir tasarım, içinde hem sanatsal değerler barındırır, hem de teknik donanımla ve bilimsel yöntemlerle desteklenirse ortaya çıkan ürün, sanatı endüstriyel üretimle birleştirme yetisi de sergilemiş olur”(Yıldırım, 2016:156).

Moda tasarım öğeleri, insanoğlunun yaşantısında birçok ürünü kapsayan giysi ve giysi tamamlayıcı; takı, ayakkabı, çanta, eldiven vb. aksesuarları kapsamaktadır. Gelişen teknoloji ile moda alanında süreklilik arz eden değişiklik çabaları, tasarım ve üretim süreçleri boyutunda yenilikçi fikirlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu fikirlerden bir tanesi olan 3 boyutlu yazıcılarla üretilen moda tasarım ürünleri çeşitli uygulama ve bilimsel faaliyet alanlarından yararlanılarak üretilip moda tasarım alanına farklılık kazandırmıştır.

Teknolojik dönüşümün hızla güçlendiği, toplumsal ihtiyaçların ve memnuniyet beklentisinin arttığı, bilgi ve teknoloji çağı olarak da adlandırılan günümüz dünyasında moda sektörü bu dönüşüme hızlı bir şekilde dahil olmuş ve bu alanda endüstrileşmeye başlamıştır. Bundan dolayı moda alanında faaliyet gösteren modacılar günümüz teknolojik cihazlarından biri olan 3 boyutlu yazıcıların kullanarak tasarımlar üretilip modaya teknolojik bir yön vermeye çalışmışlardır. Böylece 3 boyutlu yazıcılar modanın teknolojik dönüşümünde önemli rol oynamaya başlamış ve geleceğin moda sektöründe teknolojik giysiler büyük oranda yer alacağı öngörülmektedir. Ayrıca “geleceğin giysilerinde yeni teknolojilerin, yöntemlerin ve materyallerin etkili olacağı ve bu doğrultuda modanın geleceğinin tasarımcılar, kimyagerler, biyologlar, mühendisler gibi farklı disiplinlerden bir araya gelen kişiler tarafından yazılacağı” (Çileroğlu ve Nadasbaş, 2018:233) düşünülmektedir.

Modanın Teknolojik Dönüşümü: 3 Boyutlu Yazıcı Tasarımları

Teknoloji birçok alana ve ihtiyaca hitap eden çağımızın en önemli unsurlarından biri olup, insan hayatında oldukça önemli bir yere sahiptir. Son yıllarda meydana gelen teknolojik gelişmeler, disiplinler arası birçok alanda faaliyet göstermektedir. Bu makalede, teknolojinin 3 boyutlu yazıcılar ile moda tasarıma etkilerini belirlemek amaçlı literatür ve alan çalışmaları incelenerek yorumlanmaya çalışılmıştır. Yapılan araştırma esnasında 3 boyutlu yazıcılarla üretilen tasarım ürünleri ve bu ürünlerde kullanılan çeşitli malzemeler ve uygulama yöntemleri incelenip yorumlanmıştır. Ayrıca 3 boyutlu yazıcı teknolojisinin avantajları yanında dezavantajları da incelenip, moda alanında kullanılan teknolojik araç olan 3 boyutlu yazıcılarla üretilen ürünlerin kullanılabilirliği; ergonomi, estetik, hijyen vb. özellikleri sorgulanmış ve bulgular ışığında değerlendirilmiştir. 3 boyutlu yazıcıların moda alanında kullanımı, gelecekte oldukça yoğun bir şekilde tercih edilen teknolojik ürünler arasında yer alacağı ve disiplinler arası teknolojik ürün olarak 3 boyutlu yazıcılarının öneminin artacağı öngörülmektedir.

2. Literatür Araştırması

Nervous System (<https://n-e-r-v-o-u-s.com/projects/>) adlı firma disiplinlerarası bilimsel araştırma; matematik, kimya, biyoloji, tasarım, dijital vb. yöntemleri birleştirerek moda tasarım ürünleri tasarlayıp insan ergonomisine göre verimliliği test edilmiştir. Firma, özellikle matematiksel hesaplamalarla diğer bilimsel ve sanatsal sistemleri kullanarak 3 boyutlu yazıcı, lazer kesim gibi bilgisayar ile kontrol edilebilen üretim teknikleri kullanmaktadır. İnsan odaklı doğal süreçlerden yola çıkarak moda tasarımlar üreten firma, tasarım sistemleri oluşturarak, karmaşık formları parça parça veya bütün olarak 3 boyutlu yazıcılarla üretebilmektedir.

Çileroğlu ve Nadasbaş (2018), Moda Tasarımında 3 Boyutlu Yazıcıların Malzeme-İşlev-Form Odaklı Kullanımları ve Çok İşlevli Modüler Giysi Tasarımı Çalışması, adlı çalışmada 3 boyutlu yazıcıların geleceğin üretim sistemlerinde önemli rol oynayacağını belirterek 3 boyutlu yazıcılar hakkında bilgiler vermiştir. Ayrıca çalışmada üretim yöntemleri, malzeme ve moda tasarım uygulamalarına değinilerek örnekler görselleştirilmiştir.

Arabacı (2020), Giyim Aksesuarları Tasarımında 3 Boyutlu Yazıcılarla Yeni Yaklaşımlar, adlı yüksek lisans çalışmasında teknoloji-insan ilişkilerine yer verilerek, 3 boyutlu yazıcıların tarihsel gelişimi, çeşitleri, avantajları ve dezavantajları, kullanılan hammaddeler gibi özelliklere yer verilerek giysi tamamlayıcı olarak aksesuarlar tasarlayarak 3 boyutlu yazıcılarda üretilmiştir.

Yıldırım, M. (2017), Üç Boyutlu Yazıcılar İle Moda Ürünlerine Yönelik Yüzey Tasarımları, Yüksek Lisans Tezi çalışmasında, moda endüstrisinde üç boyutlu yazıcıların hangi alanlarda kullanıldığı, çalışma prensipleri, çeşitleri, hammaddeleri vb. bilgiler içermektedir. Çalışmada 3 boyutlu moda ürünlerine yönelik yüzey tasarım süreçleri ve uygulamalar yapılmıştır.

Işıktaş (2018), Tasarımda ve Üretimde Üç boyutlu Baskı Teknolojisinin Seramik Alanında Kullanım Olanakları adlı çalışmada 3 boyutlu yazıcı

teknolojilerinin; tarih, üretim ve kullanım olanakları, teçhizatları, üretim süreçleri ele alınmış ve seramik alanında yapılan uygulamalara yer verilmiştir.

Zhang, J. ve Xiao, P. (2018), 3D printing of photopolymers adlı çalışmada 3 boyutlu yazıcılarla üretilen ürünlerin çevre, ekonomi ve verimlilik gibi özellikleri incelenerek çeşitli filamentlerle nesnelere üretilmiştir.

Çelik ve d. (2013), Hızlı Prototipleme Teknolojileri ve Uygulama Alanları adlı çalışmada imalat sektöründe kullanılan hızlı prototipleme ile ilgili; “dünyada ve ülkemizde kullanılmakta olan 10 adet hızlı prototipleme teknolojisi ve uygulama alanları açıklanmış, imal edilen parçaların mukavemeti, pürüzlülüğü ve çözünürlük gibi özellikleri karşılaştırılmış ve proses boyunca uygulanan ön ve son işlemler açıklanmıştır”.

Akgül, M. K. (2014), Sanayi Üretiminde Çığır Açan Teknolojiler Üç Boyutlu [3D] Yazıcılar, adlı çalışmada 3D yazıcılar ve bu yazıcılarla üretilen tasarım ürünleri, çalışmaları, çeşitleri, faydaları, pazarı ve Türkiye’deki kullanımı gibi özelliklere değinilerek bilgi ve değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Zaimoğlu ve Yıldırım (2017), 3 Moda Tasarımında İnovatif Bir Yöntem: Üç Boyutlu Yazıcılar İle Giysi Tasarımı Uygulamaları adlı çalışmada moda alanında kullanılan bir yöntem olan üç boyutlu yazıcılarla üretilen tasarım örnekleri incelenmiş ve deneysel çalışmalar yapılmıştır. Bulgular ışığında 3 boyutlu yazıcıların moda alanında kullanılabilirliğine değinilmiş ve değerlendirmeler yapılmıştır.

Dai, L. (2011), The 3D Digital Technology of Fashion Design, adlı çalışmada moda tasarımının 3 boyutlu yazıcılarda nasıl çalışıldığı, süreçleri ve tasarım örneklerinin nasıl üretildiği ile ilgili araştırmalar yapılarak iç ve dış pazardaki rolü açıklanmaya çalışılmıştır.

Janne Kyttanen (2014), 3D ile üretilen gözlük, elbise, eldiven, ayakkabı vb. tasarımlar yaparak, 3 boyutlu yazıcılarda yardımcı filamentlerle desteklenerek moda tasarım ürünleri üretilmiştir.

3. 3 Boyutlu Yazıcıların Kısa Tarihi

“Endüstrileşmenin başladığı 18. yüzyıldan günümüze, giysilerin üretildiği süreçler de değişmektedir”(Zaimoğlu ve Yıldırım, 2017:2951). Günümüzde 3 boyutlu yazıcılarla üretimi gerçekleştirilen birçok teknolojik ürünün prototipleri daha bu dönemlere dayanmaktadır ve Çelik ve d. (2013) bu prototipler hakkında şöyle bir açıklama yapmıştır:

Topoğrafya alanında 1890’larda kullanılmaya başlanan bu teknoloji, endüstriyel alanda 1951’de Munz’un önerdiği stereolitografi teknolojisiyle başlar. Yine bu alanda 1968’de Swainson iki lazer ışınının kesişme bölgesinde elde edilen polimerizasyon yöntemini önerdi. Ciraud, 1971’de modern eklemeli imalat teknolojisinin bütün özelliklerine sahip bir toz birleştirme yöntemi geliştirdi. 1979’da R.F. Housholder, lazer ile toz sinterlemenin ilk tanımlamasını yaptı ve düzlemsel tabakaların sırayla biriktirilmesini ve her tabakanın katılaşmasını inceledi (Çelik ve d. 2013:54).

Modanın Teknolojik Dönüşümü: 3 Boyutlu Yazıcı Tasarımları

3 boyutlu yazıcılar son yıllarda yapılan yeni bir teknoloji ürünü olarak görünse de bu yazıcılara yönelik çalışmalar geçmişe dayanmaktadır. İlk olarak “1980’lerin başında Charles Hull 3D’yi icat etti” (Schubert ve d., 2014:159). Daha sonraki, “1980’de, Japon Dr. Hideo Kodama tarafından Hızlı Prototip Teknolojisi (Rapid Prototyping) için patent başvurusu yapılmıştır (Akgül, 2014:53). “...80’li yıllarda patentlerin alınması, bu teknolojinin ticarileştirilmesini sağlamıştır. Charles Hull 1984 yılında, SLA (Stereolithography) yöntemi kullanan 3B yazıcının patent başvurusunu yapmıştır” (Işıқтаş, 2018:1195). Birçok işletme, çeşitli 3 boyutlu yazıcılar üreterek birçok alanda kullanılabilirliğini sağlamıştır. “Günümüzdeki geleneksel 3B yazıcıların büyük kısmı ilk düşük maliyetli yazıcılardan olan açık kaynak olan RepRap projesini baz almıştır. RepRap projesi açık kaynak 3B yazıcılarda devrim niteliği taşımaktadır ve günümüzde 3B yazıcıların yaygınlaşmasında büyük bir öneme sahiptir” (https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%9C%C3%A7_boyutlu_bask%C4%B1). 2010 yılından sonra 3 boyutlu yazıcıların yayın organları tarafından medyada sıklıkla yer verilmeye başlanmış ve popülerliliği daha da artmaya başlamıştır.

4. Yöntem

Makalenin amacını gerçekleştirmek için nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Literatür taramaları yapılarak alanda çalışılmış yazılı ve yazısız kaynaklar incelenmiştir. Ayrıca 3 boyutlu yazıcılarla üretim yapan; firmalar, markalar ve tasarımcıların çalışmaları incelenmiştir. Bu inceleme esnasında tasarımlarda kullandıkları; teknoloji, malzeme gibi gereçler tespit edilmiştir. Tasarlanan ürünlerde kullanılan hammaddeler ve verimlilikleri hakkında araştırmalar yapılarak değerlendirmeler yapılmıştır. Üretilen moda tasarım ürünlerinin avantajları ve dezavantajlarına değinilerek çalışma yürütülmüştür.

5. Bulgular

3 boyutlu yazıcıların çalışma yöntemleri üretilecek ürüne ve teknolojiye göre değişiklik göstermektedir. Bu teknolojiye çeşitli hammaddeler kullanılmakta ve kullanım amacına göre hammadde seçimi önem arz etmektedir. 3 boyutlu yazıcılarda, ısıyla eriyebilen ve farklı şekillerde kullanılabilen birçok filament çeşidi vardır. Standart olarak filament çeşitleri; polilaktik asit (PLA), akrilonitril bütadien stiren (ABS), poliamid naylon (PA), akrilinitril sitiren akrilat (ASA), poli propilen (PP), polietilen tereftalat (PET, PETH) vb., esnek filamentler; TPU (Termoplastik Poliüretan), TPE (Termoplastik Elastomerler), PCTPE (plastize kopolyamid termoplastik elastomerler), TPC (Termoplastik Kopolyester) vb., kompozit filamentler; ağaç, bakır, bambu, bronz, seramik vb., destek filamentler; PAV (polivinil alkol), polistriden (PS) ve farklı özel filamentler 3 boyutlu yazıcılarda kullanılmaktadır.

En yaygın olarak kullanılan filamentlerden biri, ana hammaddesi mısır nişastası olan ve sağlığa zararı olmadığından dolayı bioplastik olarak adlandırılan PLA (polilaktik asit)’tir. Diğer ise ana hammaddesi petrol olan ve PLA filamentine göre teknolojik ürünlerde daha sık kullanılan ABS (akrilonitril bütadien stiren)

plastik filamenttir. ABS ve PLA filamentlerin temin maliyetlerinin düşük olması tercih edilme sebeplerinden biridir.

Moda ve farklı alanlarda 3 boyutlu yazıcılardan ürünlerin bütün halde tek parça ve düzgün çıkarılması için özellikle destekleyici filamentler kullanılmaktadır. Bu filamentler 3 boyutlu yazıcıdan çıkan üründen farklı yöntemlerle ayrıştırılır. Bunlardan bir tanesi ve destek filamentleri olarak da adlandırılabilen ve suda çözünebilir olması ile karmaşık ürünlerin üretilmesinde birçok avantaj sağlayan PAV (polivinil alkol) bağlayıcı ve kaplayıcı özellikli hammaddedir. PVA ürünün kendisinin üretilmesinde değil, ürünün üretilmesi esnasında ürüne ait yapının bozulmaması için destekleyici ürün olarak kullanılmaktadır. Suda çözülebilir olmasından dolayı 3 boyutlu yazıcıdan çıkan ürün, suya bırakılır ve PAV çözünerek böylece üründen ayrıştırılır. PAV ve diğer destekleyici filamentler; geometrik ürünler, savunma sanayi ürünleri, aksesuar, giysi ve parçaları vb. üretilmesinde sıklıkla tercih edilen hammaddelerden biridir.

Şekil 1: PAV (polivinil alkol) ile üretilen hareketli geometrik cisim
(<https://www.boyutkat.com/3d-yazici-filament/pva-filament-nedir>)

Flament hammaddeleri farklı hammaddeler ile karıştırılarak da kullanılmaktadır. Bunlardan en yaygın kullanılan örneklerden bir tanesi PLA filamentidir. Filamente bakır, ahşap, bambu, bronz, naylon, pet, reçine, çeşitli kompozit vb. maddeler karıştırılarak da hem ürüne hem de hammaddeye farklı; doku, renk vb. özellikler katılmaktadır.

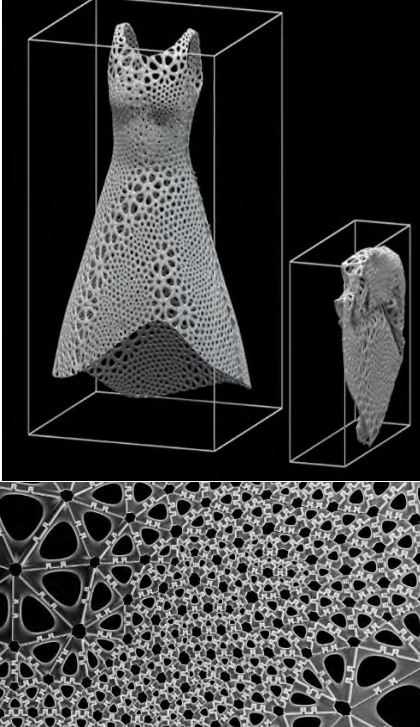
Moda tasarım endüstrisi alanında 3 boyutlu yazıcılarla üretilen ürünler, sadece bedeni kaplayan giysi olarak değil aynı zamanda giysiyi tamamlayan aksesuarları; takı, kemer, ayakkabı, çanta vb. kapsamaktadır. 3 boyutlu tasarım ürünü, 3 boyutlu yazıcılara aktarılan tasarımların belirli sistemler ile bilgisayar üzerinde bazı düzenlemelerden geçirildikten sonra tasarımın yazıcıya aktarılması ile katmanlar şeklinde basım işleminin gerçekleşmesiyle meydana gelen somut nesnelere.

3 boyutlu yazıcıların; birçok endüstriyel işletmenin teknolojiye ve teknolojik ürünlere yatırım yapması, bilimsel ve sanatsal çalışma alanlarında yer alması, yayın organlarında sıklıkla yer alması, üretim ve işgücü maliyetlerinin düşmesi gibi birçok avantajı bulunmaktadır. Maliyet ve zaman bu avantajların en önemlilerindedir. Bunların yanında 3 boyutlu teknoloji ile yapılan üretim esnasında oluşabilecek hasar riskleri minimuma indirilebilir ve hem kişiye özel hem de seri şekilde üretim yapılabilir.

Modanın Teknolojik Dönüşümü: 3 Boyutlu Yazıcı Tasarımları

Moda sektöründe işletmeler insan odaklı yeniliklerle çalışmakta ve yüksek teknoloji ile tasarımlar yaparak teknolojiyi moda alanında kullanmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda 3 boyutlu yazıcı teknolojiyle moda tasarım ürünlerinin doğrudan ürün haline getirilmesi 3 boyutlu yazıcı teknolojisini cazip hale getirmiştir. Moda sektöründe giysiler, giydirilecek bedene göre belirli hesaplamalar ve çizimler yapılarak belirli kalıp sistemleri ile üretilirler. Bu üretim sisteminde yapılabilecek bir hatada maliyet ve zaman açısından işletmeyi zarara uğratabilmektedir. Ayrıca çok boyutlu tasarımlar bu yöntemlerle üretilmesi oldukça riskli olup işletmelerle tercih edilmemektedir. 3 boyutlu yazıcılar bu riskleri ve dezavantajları ortadan kaldırmaya yönelik önemli bir teknolojik cihaz olmuştur.

Moda tasarım alanında modelleme yapılacak nesnelere belirlendikten sonra 3 boyutlu yazıcı teknoloji ile farklı şekillerde giysi ve giysi tamamlayıcı aksesuarlar üretilmektedir. Bunlardan bir tanesi yardımcı filamentler kullanılarak bütün şekilde 3 boyutlu yazıcılarda bütün şekilde üretilen giysiler ve tamamlayıcı aksesuarlardır. Diğer bir tanesi ise, çeşitli bağlantı formlarıyla birleştirilebilen parçalar üretilerek giysi ve tamamlayıcı aksesuarlarının birleştirme yoluyla üretilmesidir. Nervous System adlı firma tarafından disiplinlerarası bilimsel faaliyetlerle (matematik, bilgisayar, kimya, biyoloji vb.) giysi ve aksesuar tasarımları üzerine çeşitli projeler yapılmaktadır. Firma "Kinematik" (Şekil 2) olarak adlandırdığı eklemeli parçalardan oluşan, dökümlü, esneyebilen ve rahatlıkla giyilebilen elbise vücut hareketlerine göre şekillenebilen formda üretmiştir.

Şekil 2. 3 boyutlu yazıcı ile kinematik giysi üretimi

(<https://n-e-r-v-o-u-s.com/projects/albums/dress-fabrication/>)

Nervous'un ürettiği moda tasarım ürünleri sağlam ve esnek yapıda olup plastik flamentlerle üretilmektedir. "Kinematik, dinamik mekanik yapılar oluşturmak için birbirine kenetlenen on ila binlerce benzersiz bileşenden oluşan tasarımlarla üretilir. Her bileşen katıdır, ancak toplu olarak sürekli bir kumaş gibi davranırlar. Birçok farklı parçadan yapılmış olsa da, bu tasarımlar montaj gerektirmez. Bunun yerine, menteşe mekanizmaları yerinde 3D yazdırılır ve doğrudan makineden çıkar" (<https://n-e-r-v-o-u-s.com/projects/sets/kinematics/>).

Belçikalı moda tasarımcı Fernando Sanchez Kolombiya'daki yerli bir kabile olan Wayuu Kabilesinin geleneksel el dokuması giysi motiflerinden (Şekil 3) esinlenerek tasarlamıştır. Tasarım oldukça esnek yapıya sahip (Şekil 4), TPU (Termoplastik Poliüretan) filamenti ile üretilmiş olup vücuda göre şekil alabilmektedir. Bu esnek yapısı ile birçok beden ölçüsüne uygun şekilde giyilebilir özellik katmaktadır.

Şekil 3. Wayuu Kabilesi geleneksel giysi örneği

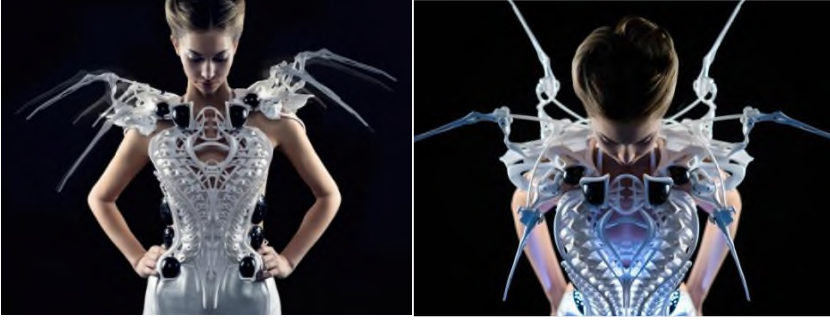
Şekil 4. Sanchez 3 boyutlu elbise tasarımı

Modanın Teknolojik Dönüşümü: 3 Boyutlu Yazıcı Tasarımları

(<https://orgum.net/wayuu-nedir-wayuu-kabileleri-kimlerdir/>)

(<https://all3dp.com/2/3d-printed-fashion-3d-printed-dress/>)

Anouk Wipprecht tarafından geliştirilen akıllı teknolojik “örümcek elbise” (Şekil 5) kişisel alanı korumak çeşitli biyosensörlerle tasarlanmış disiplinlerarası bir tasarımdır. 3 boyutlu yazıcılarla üretilen bu giysi yapay zeka ile donatılmış olup giyenin duygu ve düşüncelerine göre hareket edebilen robotik fonksiyonlu (kinetik) giysi olma özelliğine sahiptir.

Şekil 5. Anouk Wipprecht, “Smart Spider Dress”, 2007.
(<http://www.anoukwipprecht.com/>, 2018)

Giysi herhangi bir tehdit algısında harekete geçen mekatronik özellikli bir elbisedir. Mekanik kollara sahip dışarı ve içeri yönlü hareket kabiliyetine sahip sezgisel bir sisteme sahiptir.

Hollandalı tasarımcı Iris Van Herpen, tasarımlarında sanat ve moda disiplinlerarası alanlarla şekillendiren, sıradışı tasarımlarıyla dikkat çeken bir tasarımcıdır. Moda alanında ilk çalışmaları 3 boyutlu cihazlarla üretilen tasarımlar oldukça sert yapıya sahip (Şekil 6) olmasından dolayı kullanılabilirliği açısından dezavantajlara sahiptir. Ayrıca tasarımlarında 3 boyutlu yazıcılarla ürettiği giysi parçalarını kumaşla birleştirerek de ürünler geliştirmektedir.

Amerikalı tasarımcı Zac Posen 3 boyutlu yazıcılarla ürettiği giysi parçalarını kumaş ile birleştirerek (Şekil 7), kullanılabilirlik ve verimlilik açısından daha uygun moda tasarım ürünleri ortaya çıkarmaktadır.

Şekil 6. Iris Van Herpen, Eye On Design: 3d Printed Bone Dress By (<https://worleygig.com>)

Şekil 7. Zac Posen, 3 D Giysi Tasarımı (<https://www.fashiontrendsetter.com>)

Adidas, ayakkabılarında teknolojiyi konforla buluşturmuş ve sporcular için 3 boyutlu cihazlarla üretilen ayakkabı tasarımları üretmiştir. Özellikle ayakkabı tabanı tamamen 3 boyutlu yazıcılardan çıkmaktadır ve ayakkabı tabanı kafes görünümüne (Şekil 8) sahiptir. Tasarım hareket oranını arttıran, ayağı saran hafif yapıda tasarlanmıştır. Tasarımcı Stephan Henrich'in Sintratec ile birlikte geliştirdiği 3B baskı ayakkabı Cryptide, tasarımı ve konforu açısından ortapedik özellikli ayakkabıdır. "Termopolastik kauçuk" (<https://bigumigu.com/haber/parmak-ucularina-kadar-ergonomik-3b-baski-ayakkabi-cryptide/>) malzemeyle üretilmiş olan ayakkabı geri dönüşüm özellikli olmasının yanında esnek yapıya sahiptir. Ayrıca ayakkabı kişinin ayak numarasına ve şekline göre tasarlanıp üretilmektedir. Ayakkabı insan anatomisine uygun şekilde (Şekil 9) üretilmiş olup ayak parmaklarının geçirildiği kısımlar belirgin olarak görülmektedir.

Modanın Teknolojik Dönüşümü: 3 Boyutlu Yazıcı Tasarımları

Şekil 8. Adidas,3D Spor Ayakkabısı
(<https://shiftdelete.net/adidas-4dfwd-3d-yazici-ile-uretilen-spor-ayakkabi>)

Şekil 9. Stephan Henrich, Cryptide,
Ergonomik 3D Ayakkabı
(<https://bigumigu.com/haber/parmak-ucularina-kadar-ergonomik-3b-baski-ayakkabi-cryptide/>)

Janne Kyttanen birbirinden farklı amaca hizmet eden ürünlerin yanı sıra moda alanında özellikle 3 boyutlu yazıcılarla gözlük, çanta, ayakkabı, eldiven, takı vb. tasarımları üretmektedir. Tasarımların üretimi esnasında yardımcı filamentler kullanılmaktadır ve bu filamentler yazıcıdan çıktıktan sonra üründen ayrıştırılmaktadır (Şekil 10). Sonradan ayrıştırılabilen filamentler sayesinde ürünlerdeki köşeli, karışık desenler deforme olmadan düzgün bir şekilde üretilmektedir. Ayrıca bu sayede tasarımlar bütün olarak (Şekil 10-11) çıkarılabilmektedir.

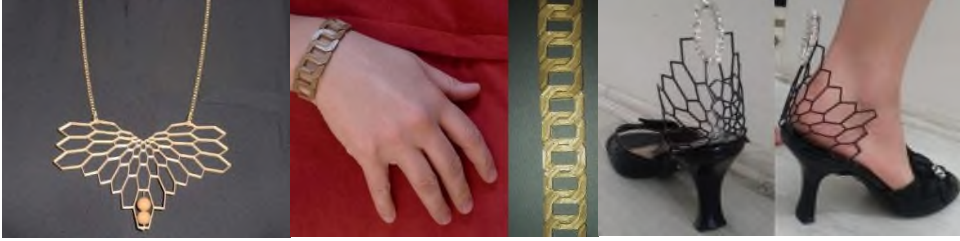
Şekil 10. Janne Kyttanen, 3 boyutlu yazıcıdan çıkan gözlük çerçeve tasarımı

(https://www.youtube.com/watch?v=DA_rjIIWNI)

“Bal peteğinden ve kelebek formundan esinlenilerek” (Arabacı, 2020:115) üretilen kolye, bileklik ve ayakkabı (Şekil 12) 3 boyutlu yazıcıda üretilmiştir.

Şekil 11. Janne Kyttanen, 3D ile üretilen gözlük, elbise, eldiven, ayakkabı tasarımları.

(<https://www.dezeen.com/2014/05/07/janne-kyttanen-3d-printed-lost-luggage-kit/>)

Şekil 12. 3D kolye ve bileklik (Arabacı, 2020:115-117) ve ayakkabı tasarımı (Can ve Arabacı, 2021:452).

Intel (ABD) ve Türkiye Ar-Ge Merkezi işbirliğiyle Ezra ve Tuba Çetin kardeşler tarafından “Kelebek Elbise/Butterfly Dress” olarak adlandırılan ve giyilebilir teknolojiyle tasarlanan kinetik özellikli elbise; hareket sensörleriyle etki ve tepki verme özelliğine sahiptir. Gece elbisesi olarak tasarlanan giysi üzerinde bulunan kelebekler kanatlanıp giysiden ayrılıp uçmaktadır.

Hollandalı moda tasarımcısı Anouk Wipprecht tarafından tasarlanan HeartBeatDress (Şekil 14), duyguların ve vücut sinyallerinin harekete geçirdiği elbise olma özelliğine sahiptir. Robotik özellikli olan elbisede sensörler, ışık ve ses kullanılmıştır.

Modanın Teknolojik Dönüşümü: 3 Boyutlu Yazıcı Tasarımları

Şekil 13. Kelebek Elbise (Butterfly Dress)
(<https://www.hurriyet.com.tr/kelebek-magazin/gelinliginizde-kelebekler-ucusacak-40172357>)

Şekil 14. HeartBeatDress (2021)(<https://www.3dprintingmedia.network/heartbeatdress-by-anouk-wipprecht-a-new-3d-printed-dress-masterpiece/>)

Sonuç ve Değerlendirmeler

Modanın teknolojik dönüşüm öğelerinden biri olan 3 boyutlu yazıcılar, tasarım alanında geniş bir yelpazeye sahip, çok hızlı gelişen ve birçok tasarımın üretilebileceği teknolojik bir araçtır. Teknoloji çağı olarak da bilinen günümüz dünyasında birçok ihtiyaca cevap verebilen bu cihazlar sayesinde çeşitli ürünler (tıbbi malzeme, oyuncak, giysi, aksesuar, kişiye özel ürünler vb.) kolayca üretilip kullanıma sunulmaktadır.

3 boyutlu yazıcı teknolojisiyle üretilen moda tasarım ürünleri farklı 3 boyutlu tasarım çalışmalarla giyilebilir halini almaya başlamıştır. 1984 yılında (Aslan, N. B., 2022: 27) ilk örnekleri görülen moda tasarım ürünleri insan yapısı gereği ergonomik açıdan uygun olmayan protatip tasarımları kapsamaktaydı ve verimlilik açısından dezavantajlara sahipti. Fakat günümüzde geliştirilen hammaddeler ve tasarımlar ile daha esnek ve rahat kullanılabilir moda tasarım ürünleri üretilmektedir. Bu ürünler kişinin ihtiyacına ve zevklerine cevap verebilen, özgün, estetik, ergonomik vb. işlevsel özelliklere sahiptir.

Teknolojinin getirdiği gelişmelere uyum sağlamak ve yararlanmak günümüzde artık seçimden ziyade zorunluluk halini almıştır. Endüstrideki hızlı gelişmelerin göstergelerinden biri olan teknoloji, dalga dalga yayılmaktadır ve bu yayılma birçok alanda olduğu gibi moda da yön vermeye devam etmektedir. İşletmeler çeşitli hammaddeler kullanarak, kişiye özel moda tasarım ürünlerini kısa sürede tasarlayıp üretebilmektedir. Günümüzde belirli hammaddeler ile üretilen bu tasarımlar gelecekte yeni hammaddelerin bulunması ile daha işlevsel olacağı düşünülmektedir.

3 boyutlu yazıcı teknolojisiyle üretilen moda tasarım ürünleri giyilebilirliğin yanında, zaman ve maliyet açısından oldukça verimli bir hal almaktadır. Ayrıca sürdürülebilirlik açısından da birçok avantajı bulunmaktadır. Üretilen ürünler ya doğada kolayca yok olmakta ya da geri dönüştürülebilmektedir. Bu bağlamda insanların talepleri doğrultusunda sürekli yenilenen moda endüstrisi hem üreticiye hem de tüketiciye birçok imkan sunmaya devam edecektir.

Teknoloji ve sanat, tarih boyunca süreklilik ve değişimin tetiklediği diyalektik ilişkinin ortaya çıkardığı bir etkileşime sahne olmuştur ve değişimin temel parametresini derinden etkileyen teknoloji unsuru geleceğin dünyasında sanatsal çalışmaların yaratılma süreçlerinde kritik bir rol oynayacağı tahmin edilmektedir. Araştırmada ulusal ve uluslararası alanda yapılmış moda tasarım çalışmaları incelenmiş ve bu çalışmalar gelecekte çığır açacak tasarımların alt yapısı niteliği taşıdığı düşünülmektedir. Özellikle teknolojiye son gelişmeler tasarımcılara ilham kaynağı olmaya devam edecektir. Bunlarla beraber yakın gelecekte maliyet, insan

gücü, zaman gibi unsurlardan tasarruf etmek için geleneksel üretim yöntemlerinin oldukça azalacağı öngörülmektedir.

Araştırmada incelenen 3 boyutlu yazıcılarla üretilen moda tasarım ürünlerinin çoğu kişiye has üretilmektedir. Birçok ihtiyaca cevap verebilen 3 boyutlu yazıcılar günümüzde moda alanında önde gelen tasarımcılar, teknolojik firmalar, büyük işletmeler ve mali desteklerle proje yapımcıları tarafından kullanılabilirdiği tespit edilmiştir. İnsan hayatında birçok alana hitap edebilen, çok yönlü çalışabilen bu yazıcıların farklı kesimler tarafından kullanılabilmesi için gerek ulusal gerek uluslararası teşviklerle desteklenmesi gerekmektedir. Özellikle eğitim alanında yapılacak yatırımlarla teknoloji alanında uzman moda tasarımcılar yetiştirilmesi önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Adidas, 3D Spor Ayakkabısı. <https://shiftdelete.net/adidas-4dfwd-3d-yazici-ile-uretilen-spor-ayakkabi>. Erişim: 05.10.2022.
- AKGÜL, M. K. ,(2014). Sanayi Üretiminde Çığır Açan Teknolojiler Üç Boyutlu [3D] Yazıcılar. Anahtar Dergisi, (26) 308,s. 52-55.
- ASLAN, N. B. (2022). Geleceğin Ayak Sesleri: Üç Boyutlu Moda. (Ed.:Tütüncü, G. Z.) İstanbul Tekstil ve Konfeksiyon İhracatçı Birlikleri Aylık Dergisi, Sayı: 348.
- CAN, Ö., Arabacı, H. (2021) “3 Boyutlu Yazıcıların Moda Aksesuarları Üretiminde Kullanılması” Int. J. of 3D Printing Tech. Dig. Ind., 5(3): 445-456.
- ÇELİK, İ., Karakoç, F., Çakır , M. Ç., Duysak , A. (2013). Hızlı Prototipleme Teknolojileri ve Uygulama Alanları, Dumlupınar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 31, S. 53-70.
- ÇETİN, E., Çetin, T. (2016). <https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/magazin/gelinliginizde-kelebekler-ucusacak-40172357>. Erişim: 23.11.2022.
- ÇİLEROĞLU, B., Nadasbaş, S. E. (2018). Moda Tasarımında 3 Boyutlu Yazıcıların Malzeme-İşlev-Form Odaklı Kullanımları ve Çok İşlevli Modüler Giysi Tasarımı Çalışması. International Journal of Social Science. 66(201), s. 231-257.
- DAI, L. (2011), The 3D Digital Technology of Fashion Design, International Symposium on ComputerScience and Society. S. 178-180. DOI 10.1109/ISCCS.2011.56
- HERPEN, I. V. (2016). Eye On Design: 3d Printed Bone Dress By. <https://worleygig.com/2016/09/21/eye-on-design-3d-printed-bone-dress-by-iris-van-herpen/>. https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%9C%C3%A7_boyutlu_bask%C4%B1 (Erişim: 02.11.2022).
- İŞİK, N. & Kılınç, E. (2012). İnovasyon- Güdümlü Kalkınma: Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye Üzerine Bir İnceleme. Girişimcilik ve İnovasyon Yönetimi Dergisi, 1 (1), 31-68.

Modanın Teknolojik Dönüşümü: 3 Boyutlu Yazıcı Tasarımları

- İŞIKTAŞ, İ. D. (2018). Tasarımda ve Üretimde Üç boyutlu Baskı Teknolojisinin Seramik Alanında Kullanım Olanakları. *ulakbilge*, 6 (28), s.1193-1206.
- JANNE Kyttanen, 3 boyutlu yazıcıdan çıkan gözlük çerçeve tasarımı (https://www.youtube.com/watch?v=DA_rjIIWNI)
- JANNE Kyttanen, 3D ile üretilen gözlük, elbise, eldiven, ayakkabı tasarımları. <https://www.dezeen.com/2014/05/07/janne-kyttanen-3d-printed-lost-luggage-kit/>.
- NERVOUS System Projects, Kinematics Dress, 2022, <https://n-e-r-v-o-u-s.com/projects/sets/kinematicsdress/>
- POSEN, J (2019). 3 D Giysi Tasarımı. (<https://www.fashiontrendsetter.com/v2/2019/05/08/zac-posen-x-ge-additive-x-protolabs-unveiled-breathhtaking-3d-printing-collaboration-at-the-met-gala/#lightbox-gallery-GQjYXRID/4/>). Erişim: 05.10.2022.
- SANCHEZ, (2018). <https://all3dp.com/2/3d-printed-fashion-3d-printed-dress/>. Erişim Tarihi: 07.11.2022.
- SANCHEZ. 3 boyutlu elbise tasarımı, <https://all3dp.com/2/3d-printed-fashion-3d-printed-dress/>. Erişim: 05.09.2022.
- SCHUBERT, C., Van Langeveld, M.C., & Donoso, L.A. (2014). Innovations in 3D printing: A 3D overview from optics to organs. *British Journal of Ophthalmology*, 98(2), 159-161.
- SHER, D., (2021). <https://www.3dprintingmedia.network/heartbeatdress-by-anouk-wipprecht-a-new-3d-printed-dress-masterpiece/>. Erişim: 23.11.2022
- STEPHAN Henrich, Cryptide, Ergonomik 3D Ayakkabı. <https://bigumigu.com/haber/parmak-ucularina-kadar-ergonomik-3b-baski-ayakkabi-cryptide/>. Erişim: 08.09.2022.
- Wayuu Kablesi geleneksel giysi örneği, <https://orgum.net/wayuu-nedir-wayuu-kablesi-kimlerdir/>, Erişim: 05.10.2022.
- WIPPRECHT, A. (2018). “Smart Spider Dress”. (2007). <http://www.anoukwipprecht,2018>. Erişim: 05.11.2022.
- YETMEN, G. (2017). Giyilebilir Teknoloji. *Ulakbilge*, 5 (9), s.275-289.
- YILDIRAN, M. (2016). Moda Giyim Sektöründe Üç Boyutlu Yazıcılarla Tasarım ve Üretim. *Art-e Sanat Dergisi*, 9(17), 155-172. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sduarte/issue/24696/261171>
- YILDIRAN, M. (2017). Üç Boyutlu Yazıcılar ile Moda Ürünlerine Yönelik Yüzey Tasarımları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- YILDIRIM, G., Yıldırım, S., Çelik, E. (2018). Yeni Bir Bakış - 3 Boyutlu Yazıcılar ve Öğretimsel Kullanımı: Bir İçerik Analizi. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, Yıl: 2018 13(25), S:163-184
- ZAIMOĞLU Ö.,Yıldırım M. (2017). Moda Tasarımında İnovatif Bir Yöntem: Üç Boyutlu Yazıcılar İle Giysi Tasarımı Uygulamaları. *İdil Dergisi*, 6(38), 2949-2976.
- ZHANG, J. ve XIAO, P. (2018). “3D printing of photopolymers”. *Polymer Chemistry*, 9(13), 1530-154.

ÂŞIK GÜNAY YILDIZ'IN AVCI MUSTAFA İLE ŞAHNİZER SULTAN HİKÂYESİNİN ARKETİPSEL SEMBOLİZM BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ**

ASSESSMENT OF MINSTREL GÜNAY YILDIZ'S STORY OF "HUNTER
MUSTAFA AND ŞAHNİZER QUEEN" IN THE CONTEXT OF ARCHETYPAL
SYMBOLISM

АРХЕТИЧЕСКИЕ СИМВОЛЫ В РОМАНЕ АШИК ГЮНАЙ ЙЫЛДИЗА
“АВЧИ МУСТАФА И ШАНИЗЕР СУЛТАН”

Adem KAYA*

ÖZ

Anlatma esasına dayalı türler ait olduğu toplumun siyasi, sosyal, ekonomik ve dini unsurlarını bünyesinde barındıran, geçmişin bilgi ve tecrübesini günümüze taşıma işlevini üstlenen, farklı yöntemler kullanılarak çözümlenmesi gereken sembolik anlamlar yüklü eserlerdir. Merkezinde kolektif bilinçdışının bulunduğu arketipsel sembolizm, edebî eserlerin çözümlenmesinde kullanılan yöntemlerden biridir. Jung, arketiplerin tüm insanlarda görülen müşterek yapılar olduğunu ve ilk insandan bu yana tüm bilgi ve deneyimleri kapsadığını savunur. İnsanoğlu, yüzyıllar boyunca biriken bu bilginin varlığından çoğu zaman habersizdir. Nötr durumda olan bu yapıların harekete geçmesi için bir tetikleyiciye ihtiyaç vardır. Bu itici kuvvet olmadan arketiplerin algılanması mümkün değildir. Halk hikâyeleri onu meydana getiren milletlerin kültür geçmişini bünyesinde barındıran ve gelecek nesillere aktarılabilirdiği ölçüde varlığını sürdürebilen ürünlerdir. Sözlü kültürün gelecek nesillere aktarılması görevini yüzyıllar boyunca âşıklar üstlenmiştir. Elleriinde sazlarıyla diyar diyar dolaşarak sözlü kültür mirasını gelecek nesillere aktarmakla kalmayıp bu ürünlerin korunması için de yoğun çaba harcamışlardır. Dede Korkut'tan Âşık Şenlik'e bütün bir âşıklık geleneği hazinesinin günümüz âşıklarının kaleminde yeniden şekillenmiş halleri olan halk hikâyelerinin kolektif bilinçdışının ürünleri olan arketipler vasıtasıyla değerlendirilmesi son derece önemlidir. Bu çalışmamızda Âşık Günay Yıldız'ın Avcı Mustafa İle Şahnizer Sultan Hikâyesi, J.Campbell'in “Kahramanın Sonsuz Yolculuğu” kitabında bahsettiği

** **Kaynak Gösterim / Citation / Цитата:** Kaya, A. (2022). Âşık Günay Yıldız'ın Avcı Mustafa ile Şahnizer Sultan Hikâyesinin Arketipsel Sembolizm Bağlamında Değerlendirilmesi . *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* , 1 (56) , 185-197 . DOI: 10.17498/kdeniz.1206963

* ORCID: [0000-0002-5969-4831](https://orcid.org/0000-0002-5969-4831). Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni, Milli Eğitim Bakanlığı / Doktora Öğrencisi. Ardahan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Türk Halk Edebiyatı, ademkaya2009@hotmail.com

Âşık Günay Yıldız'ın Avcı Mustafa ile Şahnizer Sultan Hikâyesinin...

ayırılma- erginlenme ve dönüş aşamalarını içerisinde yer alan yüce birey, gölge, persona ve anima/animus arketipleri esas alınarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Jung, arketip, sembolizm, halk hikâyesi, kolektif bilinçdişi.

ABSTRACT

Works based on narration enclose the political, social, economic, and religious elements of the society to which they belong, undertake the function of carrying the knowledge and experience of the past to the present day, and have symbolic meanings that need to be analyzed using assorted methods. Archetypal symbolism, with a collective subliminal at its center, is one of the methods used to resolve literary works. Jung argues that archetypes are common structures seen in all humans and encompass all knowledge and experiences since the first man. Human beings are often unaware of the existence of this knowledge, which has accumulated over the centuries. A trigger is needed for these structures, which are in a neutral state, to act. Without this propulsion, archetypes cannot be comprehended. Folk stories are outcomes that contain the cultural background of the nations that created them and can continue to exist to the extent that they can be passed on to future generations. For centuries, minstrels have undertaken the task of transmitting verbal culture to future generations. Not only have they traveled around the land with their musical instruments and passed on their verbal cultural heritage to future generations, but they have made intensive efforts to preserve these outcomes. It is extremely substantial to evaluate the folk tales, which are the reshaped versions of the treasure of the minstrel tradition, from Dede Qorqut to Aşık Şenlik, through archetypes, which are the outcomes of the collective unconscious. In this study, Aşık Günay Yıldız's Story of "Hunter Mustafa and Şahnizer Queen" was evaluated on the basis of the great individual, shadow, persona, and anima/animus archetypes within the stages of separation-initiation and return mentioned by J. Campbell in his book "The Hero's Infinite Journey".

Keywords: Jung, archetype, symbolism, folktale, the collective unconscious.

АННОТАЦИЯ

Жанры, основанные на повествовании, являются произведениями содержащими политические, социальные, экономические и религиозные элементы того общества, к которому они принадлежат и берут на себя функцию передатчика знаний и опыта с прошлого в настоящее и нагружены символическими значениями. Архетипический символизм, в центре которого находится коллективное бессознательное, является одним из методов при анализе литературных произведений. Юнг утверждает, что архетипы — это общие структуры, наблюдаемые у всех людей и охватывающие все знания и опыт, начиная с первого человека. Люди часто не подозревают о существовании знаний, которые накапливались веками. Для активации этих нейтральных структур необходим триггер. Без этой движущей силы невозможно восприятие архетипов. Народные сказки — это произведения, которые содержат культурную историю народов и могут сохраниться в той мере, в какой их можно передать будущим поколениям. На протяжении веков ашуги брали на себя задачу передачи устной культуры будущим поколениям. Они путешествовали с одного места в другую со своими инструментами, не только передавая устное культурное наследие будущим поколениям, но и прилагая большие усилия для защиты этих произведений. Чрезвычайно важно оценивать народные сказки, представляющие собой переработанные версии сокровища ашугнской традиции от Деде Коркута до Ашика Шенлика, через архетипы, являющиеся продуктами коллективного бессознательного. В нижеследующем исследовании “История Авджи Мустафы иле Шахнизер Султан”

Ашика Гюнай Ыылдыза, оценивается на основе архетипов личности, тени, персоны и анимы/анимуса, которые включены в этапы разделения, инициации и возвращения, упомянутые в книге Дж. Кэмпбелла “Бесконечное путешествие героя”.

Ключевые слова: Юнг, архетип, символизм, сказка, коллективное бессознательное.

GİRİŞ

Göçebelikten yerleşik hayata geçişin ilk ürünleri olarak kabul edilen halk hikâyeleri (Alptekin, 2021:18) toplumun sosyal, siyasi, ekonomik ve dini unsurları bünyesinde barındıran geçmişin bilgi ve tecrübesini günümüze taşıma işlevini üstlenen sembolik anlamlar yüklü eserlerdir.

Arketipsel sembolizm, edebî ürünlerin yorumlanmasında kolektif bilinçdışını merkeze almaktadır. Jung, (Stevens, 1999: 48) arketiplerin tüm insanlarda görülen müşterek yapılar olduğunu ve ilk insandan bu yana tüm bilgi ve deneyimleri kapsadığını savunur. İnsanoğlu, yüzyıllar boyunca biriken bu bilginin varlığından çoğu zaman habersizdir. Nötr durumda olan bu yapıların harekete geçmesi için bir tetikleyiciye ihtiyaç vardır. “Birer hareket kodu olan arketipler, ortak bilinçdışında biriken mitik enerji birikimini şimdileştirme/ güncelleştirme ve derin bilinçdışı akıntılarını arketipsel semboller aracılığıyla bilince taşıma işleviyle öne çıkarlar” (Korkmaz, 2016: 13). Bu itici kuvvet olmadan arketiplerin algılanması mümkün değildir.

Halk hikâyeleri ait oldukları milletlerin kültür geçmişini bünyesinde barındıran ve gelecek nesillere aktarılabildiği ölçüde varlığını sürdürebilen ürünlerdir¹. Sözlü kültürün gelecek nesillere aktarılması görevini yüzyıllar boyunca âşıklar üstlenmiştir. Elleri sazlarıyla diyar diyar dolaşarak sözlü kültür mirasını gelecek nesillere aktarmakla kalmayıp bu ürünlerin korunması için de yoğun çaba harcamışlardır. Altınkaynak, âşıkların toplumun dili, sözcüsü ve toplumsal birikimin yaşatılması itibarıyla birer kültür bekçisi olduklarını belirtir (2019a: 32).

Arketiplerin yaşanılan çağa ve zamana göre kendini şekillendirip var olabildiği (Eşitti, 2016: 53) bilgisinden hareketle Dede Korkut’tan Âşık Şenlik’e bütün bir âşıklık geleneği hazinesinin günümüz âşıklarının kaleminde yeniden şekillenmiş halleri olan halk hikâyelerinin kolektif bilinç dışının ürünleri olan arketipler vasıtasıyla değerlendirilmesi son derece önemlidir. Günümüz âşıklarının yaşadıkları tüm zorluklara² rağmen sahip oldukları kültürel mirası modern çağın gerçekleriyle harmanlayarak ortaya koydukları eserlerin incelenmesi hem sahip olduğumuz kültürel mirasın gün yüzüne çıkarılmasını hem de günümüz halk hikâyeciliği hakkında fikir sahibi olmamıza katkı sağlayacağını düşünüyoruz.

Bu çalışmamızda Âşık Günay Yıldız’ın³ Avcı Mustafa İle Şahnizer Sultan Hikâyesi J.Campbell’in “Kahramanın Sonsuz Yolculuğu” kitabında bahsettiği ayrılma- erginlenme ve dönüş aşamaları içerisinde yer alan yüce birey, gölge, persona ve anima/animus arketipleri esas alınarak üç bölümde incelenmiştir. Birinci bölüm olan Yola Çıkış aşamasında kahramanın macera çağrısına yanıt verip benlik

¹ Daha fazla bilgi için bkz. Durbilmez, 2006: 341-364; Durbilmez, 2017: 19-75.

² Daha fazla bilgi için bkz. Ekici, 2011: 7-15.

³ Daha fazla bilgi için bkz. Gökşen, 2012.

Âşık Günay Yıldız'ın Avcı Mustafa ile Şahnizer Sultan Hikâyesinin...

mücadelesine başlaması, ikinci bölüm Erginlenme aşamasında gölgesiyle mücadelesi ve yüzeysel değişimi, son aşama olan Dönüş'te ise nihai ödülüne kavuşması anlatılmaktadır.

AVCI MUSTAFA İLE ŞAHNİZER SULTAN HİKÂYESİNİN EPİZOTLARI

1. Helen ülkesinin Güder şehrinde Abdullah Ağa adında zengin bir adam yaşamaktadır. Bu adamın yedi kızı ve Mustafa adında bir oğlu vardır.
2. Mustafa, Ceylan Dağı'nda avlanmaya çıktığı bir gün güzeller sürüsü içinde bir kızı görür görmez âşık olur.
3. Mustafa, aşkın tesiriyle bayılır. Rüyasında aşk badesi içerek saz çalıp şiir söylemeye başlar.
4. Aksakallı bir derviş Mustafa'ya âşık olduğu kızın Karan ülkesinin Serhat şehrindeki Ahmet Şah'ın kızı Şahnizer Sultan olduğunu söyler.
5. Şahnizer Sultan da Mustafa'yı görünce ona âşık olur ve aşkıdan hasta düşer.
6. Mustafa arkadaşı Hasan'la birlikte Şahnizer Sultan'ı aramak için bir kervana katılıp yola çıkar.
7. Kervanın önünü haramiler keser, Mustafa kendisini yarışmaya katılmak için yola çıkan bir âşık olarak tanıtır. Harami başı, yarışmayı kazanması şartıyla onları serbest bırakır.
8. Serhat şehrine ulaşan Mustafa ile arkadaşı Hasan bir dükkân kiralayıp avladıkları hayvanların derilerini satmaya hem de Şahnizer Sultan'ı aramaya başlarlar.
9. Şahnizer Sultan'ın aşkıdan hastalandığını öğrenen Mustafa, yaşlı bir hekim kılığında Ahmet Şah'ın sarayına gidip sultanla görüşür.
10. Âşıkların gizlice buluştuklarını gören birisi, durumu Ahmet Şah'a bildirir ve Mustafa hapse atılır.
11. Şahnizer Sultan, olup biteni babasına anlatır. Şah kızını iyileştirdiği için Mustafa'yı affeder ve zindandan çıkarır.
12. Togan ülkesinin şahı, oğluna Şah'ın kızını almak için şehre gelir ve şaha misafir olur.
13. Mustafa, garip bir âşık kılığında şahların huzuruna çıkıp derdini anlatır.
14. Mustafa'nın sözlerinden etkilenen Ahmet Şah, kızını Mustafa'ya vermeye razı olur.
15. Togan Şahı, olanlara itiraz eder; ancak oğlunun Şahnizer Sultan'ın cariyesi Güleser Cariye ile evlenmek istemesi üzerine mesele tatlıya bağlanır.
16. Ahmet Şah, sevenlere kırk gün kırk gece düğün yapar.
17. Düğünün ardından Mustafa Şahnizer Sultan'la beraber ülkesine döner.

1. YOLA ÇIKIŞ

1.1 Maceraya Çağrı

Erginlenme sürecindeki kahramanın maceraya atılması beklenen bir davranıştır. Durağan bir hayata tahammül edemeyen kahramanın yaşadığı çevre onun varlık alanı olmaktan çıkmıştır, artık bilinmeze doğru bir yolculuğa çıkması gerekir. J. Campbell bu aşamayı “serüvene çağrı” olarak adlandır ve kahramanın

ruhsal ağırlık merkezinin toplumun sınırlarından bilinmeyen bir bölgeye geçtiğini belirtir (2013: 72).

Kahramanın serüvene başlaması; bir ihtiyaçtan dolayı kendiliğinden yola çıkmak, kendi dışında gelişen olaylar sebebiyle mecbur kalmak ya da bir rastlantı sonunda serüvene başlamak gibi farklı sebeplerle olabilir. Sebep her ne olursa olsun erginlenme sürecine giren kahraman, çağrıya cevap verir ve bir şekilde maceraya başlar. Çağrıya yanıt veren kahramanı Pearson, “gezgin arketipi” ile ifade eder. Ona göre bilinçli olarak bilinmeyene yapılan yolculuk acı çekmek değil serüvendir (2003: 97). Yolculuktaki amaç kahramanın bilinmeze doğru yol alıp kendi dışındaki dünyayı tanınması kadar içsel dönüşümünü de tamamlamasıdır.

Avcı Mustafa ile Şahnizer Sultan hikâyesinde, kahramanı maceraya iten sevdiğini bulma isteğidir. Mustafa, babasının servetinde gözü olmayan işi gücü arkadaşlarıyla ava çıkıp eğlenmek olan bir gençtir. Arkadaşlarıyla ava çıktığı bir günde ceylan yakalamaya çalışan Mustafa'nın önünde güzeller sürüsü peyda olur, güzellerden birini görür görmez âşık olur ve bayılır. Mustafa, uyandığında saz çalıp şiir söyleyebilmektedir; ancak kedisindeki bu değişikliğe bir anlam veremez. Mustafa'yı tedavi için gelen hocalardan biri durumu anlar ve ona ilham geldiğini, bahtının açık olacağını söyler. Mustafa'nın bayıldıktan sonra rüya âleminde bade içerek saz çalıp şiir söylemesi, benlik yolculuğundaki değişimin ilk işaretidir. Doğan Kaya, rüya motifinin âşık edebiyatında kompleks bir özelliğe sahip olduğunu ve rüya gören kişinin sade kişilikten sanatçı kişiliğe geçtiğini belirtir (1994: 62).

Mustafa artık Abdullah Ağa'nın eğlence düşkünü oğlu değil yüreğine aşk ateşi düşmüş, badeli bir âşiktir. Âşık olduğu kızı tekrar görmek umuduyla Ceylan Dağı'na giden Mustafa, aksakallı bir dervişle karşılaşır ve rüyasında badeyi dervişin elinden içtiğini öğrenir. “Rüyada pir veya Derviş eşinden bade içerek âşık olanların aşkları ulvileşmiştir. Onların sözleri de kendileri gibi yücelmiş olur. Bu sayede aşk cinsellikten uzaklaştırılmış, ulvileştirilmiştir, ilahileştirilmiştir ” (Altınkaynak, 2019a: 34). Derviş, ona âşık olduğu kızın kim olduğunu söyler. “*Yavrurum o senin âşık olduğun maşukundur.*” dedi “*Peki baba orası neredir, bu bizim ülkemize benzemiyor*” dedi. Derviş Baba “*Yok yavrurum orası Karan ülkesinin Serhat şehridir, babası bir şahıttır, adına Ahmet Şah derler, o da onun kızı Şahnizer Sultan'dır*” dedi” (Yağmur, 2016: 210). Mustafa, artık daha bilinçlidir ve ne yapması gerektiğini biliyordur. Âşık olduğu güzeli ne pahasına olursa olsun bulacaktır. Çünkü derviş ona Şahnizer Sultan'ın da kendisine âşık olduğunu, sevdasından yanıp tutuştuğunu söylemiştir. Bütün bunlar Mustafa'nın ruhsal anlamda olgunlaştığını ve tinsel anlamda yeniden doğduğuna işarettir.

Mustafa arkadaşı Hasan ile yola çıkmaya hazırlanırken annesi onu bu yolculuktan vazgeçirmeye çalışır.

*“Aldı Nergiz Sultan;
Senin yokluğuna nasıl dayanım,
Ağlıyaram bunnan bele ay oğul.
Evlat anasınnan ayrı düşende,
Sığar mı galeme dile ay oğul.
Aldı Mustafa,*

Âşık Günay Yıldız'ın Avcı Mustafa ile Şahnizer Sultan Hikâyesinin...

*Bu aşkın elinden eyledim aman,
Ne tabip var ne sarmaya bir Lokman,
Üstümüzde Yaratan var her zaman,
Mevlâ'm yardım eder kula ay ana.
Aldı Nergiz Sultan;
Senin çekip gittiğini bilerler.
Tanyanlar toplanarlar gelerler,
Soruşallar mennen haber sorallar.
Ne deyim gardaşa ele ay oğul.
Aldı Mustafa,
De ki getti sevdiğini getire.
Sevdasını muradına yetire,
Mustafa der her şey kalır hatıra.
Yeter sonu hayır ola ay ana.
Aldı Nergiz Sultan;
Nergiz Hanım der ki diner mi sızım,
Demek böyle imiş kaderim yazım,
Kıyamete kadar doluhan gözüm,
Bundan sonra bakar yola ay oğul” (Yağmur, 2016: 213).*

Kahramanın yolculuk konusundaki kararlılığı, yapacağı mücadeleye olan inancını gösterir. Mustafa bir ağa oğludur, ülkesinde istediği kızla evlenip rahat bir hayat sürebilecekken bütün bu imkânları elinin tersiyle iterek benlik macerasına atılır. Oğlunun yola çıkmak konusundaki kararlılığını gören annesi sonunda razı olur. “Oğul gitmezsen olmaz mı?” demek geliyordu içinden. Ancak seni anlıyorum yavrum, ama bu işin dönüşü yoktur. Gitmezsen de evde zarıncı kalacaksın, günden güne göz göre göre eriyip gideceksin” (Yağmur, 2016: 213).

1.2 İlk Eşiğin Aşılması

Macera çağrısına yanıt verip mücadeleye başlayan kahraman, bilinmeze doğru bir yolculuğa çıkar. Bu yolculuk birbirinden farklı ve zor engellerle doludur. Karşılaşılabilecek ilk engel, en zor olanı değildir belki ancak kahramanın kendine olan güveninin artması ve yolculuğun devamı için son derece önemlidir. Onu yolundan döndürmeye ve yıldırımaya çalışan engellerin olması erginlenme sürecinin bir gereğidir. Campbell bu engelleri “eşik muhafızı” olarak tanımlar. Ona göre muhafızlar kahramanın dünyasını sınırlayıp bilinmeze yolculuğunu engeller (2013: 94). Sıradan insanlar için bu sınırlar güvende olmanın bir işareti iken benlik mücadelesindeki kahraman için aşılması gereken ilk engeldir.

Hikâyede, aşılması gereken ilk eşik tehlikeli bir vadiden geçebilmektir. Mustafa arkadaşı Hasan'la birlikte çıktığı yolculukta epey yol aldıktan sonra kervancı artık az yolları kaldığını ancak geçmeleri gereken çetin bir geçitten bahseder. Kervan vadiden geçerken etraflarını haramiler sarar ve hepsini esir alır. Kahramanı özel kılan karşılaştığı zorluklar karşısında gösterdiği tutumdur. Kervandakiler ne yapacaklarını bilemezken Mustafa, harami başıyla konuşup onu serbest kalmaları konusunda ikna etmeye çalışır, harami başına derdini saziyle

sözüyle anlatır:

*“Aldı Mustafa,
Bir aydır gurbet eldeyiz,
Bizi azat et harami.
Bitmez tükenmez yoldayız,
Bizi azat et harami.*

Harami başının bu dörtlük çok hoşuna gitmişti. Bir tebessüm ederek, "sağ ol âşık" deyince, Mustafa hemen ikinciyi söylemeye başladı.

*Derdimize eyle çare,
Senin meskenindir bura,
Koy garışım âşıklara, Bizi azat et harami.
Sana çaldık telimizi,
Baktın gördün hâlimizi,
Aç gidelim yolumuzu,
Bizi azat et harami”* (Yağmur, 2016: 218).

Saz, âşiğin alametifarikasıdır⁴. Altınkaynak, saz ile icra edilmeyen ürünlerin boyası dökülmüş, duvarı yıkılmış binaya benzeterek saz çalmayı bilmeyen âşıkların bile sazı yanlarından eksik etmediklerinden bahseder (2019b:245). Mustafa rüyasında pir elinden bade içince saz çalmayı da öğrenmiştir. “Sade kişilikten sanatçı kişiliğe veya sanatçı kişilikten usta sanatçılığa geçişi sağlayan bade içme geleneğinde / rüya motifinde de sazın önemli bir yeri vardır.” (Durbilmez, 2010: 152). Rüyadan uyanınca neler olduğunu soran annesine: “*Ana bir adam gönder, bana şehirdeki saz bent dükkânından on iki telli bir saz getirsinler*” (Yağmur, 2016: 207) diyerek derdini ancak sazla söyleyebileceğini ifade etmiştir. Kahramanın macerası boyunca karşılaştığı engelleri aşmasında derdini tel ile söyleyip insanların yüreğine dokunması etkili olmuştur. Bu bağlamda sazın benlik mücadelesinde önemli bir yardımcı olduğu görülmektedir.

Harami başı, Mustafa'nın sözlerinden çok etkilenir ve merhamete gelir. “Eşiğin aşılması, yolculukta yeni bir süreç başlatır. Kahramanın karşısına çıkan her engel ona yeni ufuklar açar” (Bakırcı, 2019: 41). Kahramanın erginlenme yolunda karşılaştığı ilk ciddi engeli geçmesi onun kararlılığının ve giderek olgunlaştığının bir göstergesidir.

1.3 Doğaüstü Yardım - Yüce Birey/ Aksakallı Derviş

Macerasında ilk eşiği aşan kahramanı bundan sonra değişik engeller beklemektedir. “Eşik aşıldıktan sonra, kahraman bir dizi sınavdan geçmek üzere tuhaf biçimde akışkan, belirsiz biçimlerin düş dünyasına doğru ilerler” (Campbell, 2013: 113).

Kahraman, erginlenme konusunda istekli ancak tecrübesizdir. Ona bu yolculukta yol gösterecek doğaüstü yardımcıları ihtiyaç duyar. Bu yardımcı “Yüce Birey” arketipi olarak karşımıza çıkar. Yüce birey, ilk atasından bu yana insanlığın sahip olduğu tecrübenin halk anlatılarında vücut bulmuş halidir. Zor zamanlarında

⁴ Daha fazla bilgi için bkz. Durbilmez, 2014: 199-204; Durbilmez, 2019: 50-55.

Âşık Günay Yıldız'ın Avcı Mustafa ile Şahnizer Sultan Hikâyesinin...

ortaya çıkan yüce bireyin varlığı benlik mücadelesindeki kahraman için son derece önemlidir.

Kahramanın yolculuğa devam etmesi içinde bulunduğu zor durumdan kurtulabilmesine bağlıdır. Eziyet ve sıkıntı serüvenin bir parçası olsa da kişinin bir şekilde bu durumdan kurtulmaya, bir dala tutunmaya ihtiyacı vardır. “Bunca yokluk, çaresizlik ve sıkıntı içinde bir insanın kendi kafasını rahatlatması için tevekküle, sabra, kanaatkârlığa, şükretmeye, kadere bağlanmaya ihtiyacı vardır” (Altınkaynak, 2018: 324). Hikâyede, kahramanın en büyük yardımcısı aksakallı dervıştır. “Kahramanların başı derde girdiğinde, sorunlarının çözümü için kuvvetleri yetmediğinde, önlerine çıkan engellerin, zorlukların hangi yöntemlerle aşılabileceğini bilmediklerinde, kısacası çözümsüzlük aşamasında bir çaresizlik ve acizlik içindelerken, mutlaka onların imdadına yetişen bir bilge adam, bir şaman, bir Hızır bulunur” (Aşkaroğlu, 2013: 124). Mustafa, rüyasında görüp âşık olduğu kızın kim olduğunu öğrenmek ve bir kez daha onu görebilmek için Ceylan Dağı'na gidince dervişle karşılaşır. Derviş ona rüya âleminde aşk badesini kendisinin verdiğini söyler. Mustafa bütün bu olanları anlamaya çalışır ama ne yapması gerektiğini bilemez. Büyük bir çıkmazdadır, dervişten yardım ister “*Derviş Baba, öyle bir çıkmaz yoldayım sen bilirsin, bana yardım et, evvel Allah bir umudum sensin*” (Yağmur, 2016: 218). Bunun üzerine derviş ona bilmesi gerekenleri anlatır. “*Senin nasıl bir yol izleyeceğimi söyleyeceğim. Şimdi kulağın aç beni dinle*” (Yağmur, 2016: 210). Derviş, Mustafa'ya âşık olduğu kızın kim olduğunu, nerede yaşadığını ve onun da aşk ateşine tutulduğunu söyleyip “Bundan sonrasını sen bilirsin” diyerek aslında kahramanı yolculuğa çıkma konusunda cesaretlendirmektedir.

Hikâyede, Mustafa'nın bir diğer yardımcısı, arkadaşı Hasan'dır. Zorluklarla dolu macera yolunda kahramanın gerçek dostlara ihtiyacı vardır. Mustafa ile Hasan'ın sağlam bir dostluğu vardır ve bu durum haramilere esir düşünce ortaya çıkar. Mustafa, harami başına yarışmaya katılmak için yollara düştüğü, yanındakinin kim olduğu sorulunca, Hasan için, çırağı olduğunu ve beraber yolculuk ettiklerini söyleyerek arkadaşını korur. Serhat şehrine geldiklerinde ilk iş bir dükkân açıp avladıkları hayvanların derilerini satmaya başlarlar. Şahnizer Sultan'ı aramaya başladıklarında Hasan dükkâna göz kulak olup Mustafa'nın işlerini kolaylaştırmıştır.

1.4 Balinanın Karnı / Ceylan Dağı

Benlik mücadelesine başlama sebeplerinden bir de kişinin hissettiği manevi eksikliği giderme çabasıdır. Bu sebeple insanoğlu, sürekli bir arayış halindedir. Maceranın bilinmezlerle dolu olması kahramanın eksikliğine işaretler. “Biz bağımlılıktan çıkarılıp yolculuğumuza doğru itiliriz. Yolda, deneyim yoluyla, acının anlamsız bir ıstırap olması gerekmediğini öğreniriz; o bizi, güçlü bir biçimde, öğrenmeye ve gelişmeye sevk edebilir” (Pearson, 2003: 95). Asıl erdem kişinin bu eksikliğini kabul edip tamlığa ulaşma savaşı verme cesareti göstermesidir. Kahraman, macerasının farklı dönemlerinde doğüstü yardımcılardan destek alsada bu yolcuğa yalnız çıkmıştır ve yalnızlık duygusunu, ülkesini terk edip ailesini geride bırakarak deneyimlemiştir. Campbell, bu aşamayı “balinanın karnı” olarak ifade eder. Ona göre ana rahmini sembolize eden balinanın karnı büyümlü eşikten geçerek

yeniden doğum anlamına gelir (2013: 107).

Balınanın karnı kahramanın yalnız kaldığı, kendisiyle yüzleştiği yeri temsil eder. Mustafa avlanırken yalnızdır ve başından geçenlere kimse şahit olmaz. Hikâyede kahraman için Ceylan Dağı balınanın karnını temsil eder.

*“Mustafa'yım sana geldim,
Gezdim gördüm ilham aldım.
Ben sevdayı sende buldum,
Âşık oldum yara dağlar”* (Yağmur, 2016: 209).

Kahramanımız Ceylan Dağı'nda Şahnizer Sultan'ı görüp âşık olur. Rüyasında aşk badesini içen Mustafa, benlik macerası için gerekli dönüşümü burada geçirir. Artık o günlerini eğlenceyle geçiren bir şah oğlu değil yüreği aşk ateşiyle dolu badeli bir âşıktır. “Erginlenme, varoluşsal durumda temel bir değişime denk düşer; aday sınavından, erginlenme ritüelinden önce sahip olduğundan tamamen farklı bir beden olarak ortaya çıkar ve bir başkası haline gelir.” (Eliade, 2015: 12).

2. ERGİNLENME

2.1 SINAVLAR YOLU

“Kahraman bir dizi tehlikeli serüven geçirir. Durum ne kadar zorsa, öykü o kadar çekicidir. Ama kahraman asla vazgeçmez. Tam tersine, en zor durumlarda galip gelmek için güç, cesaret ve beceri sergiler (Pearson, 2003: 137).

2.1.1 Gölge ile Yüzleşme

“Gölge bireysel bilinçdışıdır. Toplumsal standartlara ve bizim ideal kişiliğimize uymayan tüm vahşi istek ve duyguları kapsar. Utanç duyduğumuz ve kendi hakkımızda bilmek istemediğimiz her şeydir. (Fordham 2011: 65). Gölge kişinin karanlık yönünü temsil eder ve her fırsatta ona engel olmaya çalışır. Bu durumda yapılması gereken şey kişinin karanlık yönünü keşfedip onunla barışabilmesidir. Bu sayede gölge kahraman için bir engel olmaktan çıkıp mücadelesinde etkili bir silaha dönüşebilir. Pearson, ıstıraplarımızı kabullenmemiz halinde onların birer armağana dönüşeceğini belirtir (2003: 137).

Hikâyede gölge arketipi Togan ülkesinin şahı ile simgelenmiştir. Şahnizer Sultan'ı oğluna almak için Karan ülkesine gelen şah, Şahnizer Sultan ile kavuşmak için gün sayan Avcı Mustafa'nın korkularını gün yüzüne çıkarmıştır. Her şey yolunda giderken hiç beklemediği bir şekilde engelle karşılaşan Mustafa'nın maceraya devam etmesi çözüm üretebilmesine bağlıdır. “Erginlenme aşamasında kahramanın gücünün ve cesaretinin yanı sıra zekâsı da önemlidir. Çünkü sınavlar yolu farklı hilelerle doludur” (Kanter,2005:136). Mustafa'nın şahların huzuruna garip bir âşık kılığında çıkıp derdini tel ile anlatması “*Sana bir ricam var gel kabul eyle,*

Salma beni derde belaya Şah'im

Seven kulu sevdiğinden ayırma

Can dayanmaz böyle çileye Şah'im.” (Yağmur, 2016: 229).

Şahın insafa gelip sevenlerin kavuşmasına razı olmasını sağlamıştır. Kahraman, gölgesiyle yüzleşip onu benlik mücadelesinde kendi safına çekmeyi başararak

Âşık Günay Yıldız'ın Avcı Mustafa ile Şahnizer Sultan Hikâyesinin...

erginlenme yolundaki en büyük engeli aşmıştır.

2.1.2 Yüzeysel Değişim / Persona

Kişinin toplumsal hayattaki yerini, üstlendiği roller belirler. Hayatın olağan akışı içinde insanlar, kendilerinden beklenildiği gibi davranmaya çalışır yani bir çeşit maske takarak başkasıymış gibi davranmak zorunda kalır. “Persona, kendimizi dış dünyaya göstermeden önce taktığımız maskedir” (Ukray, 2016: 126). Halk anlatılarında kahramanın macerası sırasında karşılaştığı engelleri aşmak için kılık değiştirmesi persona arketipiyle ifade edilir. Kahraman, karşılaştığı sorunlar karşısında farklı çözümler üretebildiği ölçüde macerasına devam edebilir

Hikâyede yüzeysel değişim Mustafa'nın yaşlı bir hekim kılığında Ahmet Şah'ın sarayına girip Şahnizer Sultan'la görüşmesinde karşımıza çıkar. “*Önceden yaptırdığı hekimlik elbisesini çıkarıp üzerine giydi. Bir de yüzüne sakal yapıştırtıp, eline de bir baston alarak doğruca sarayın yolunu tuttu*” (Yağmur, 2016, 219). Kahraman, yüzeysel değişim geçirerek hedefine ulaşmayı arzular.

Kahramanın haramilere esir olduğunda kendisini Abdullah Ağa'nın oğlu Mustafa olarak değil de çırağı ile yollara düşmüş bir âşık olarak tanıtmayı ve Mustafa'nın şahların huzuruna garip bir âşık kılığında çıkması da persona arketipine örnek gösterilebilir. Süme'ye göre kahramanın sıkıntılı durumdan kurtulmak için kimliğini gizleyip farklı kılıklara bürünmesi, dış dünyaya karşı giyilen bir tür zırhtır (2011:156).

3. DÖNÜŞ

3.1 Nihai Ödül / Bütünlüğe Erme

Macara çağrısına yanıt verip benlik mücadelesine atılan kahraman, birbirinden zorlu engelleri aşarak erginlenme mücadelesini tamamlamaya çalışır. Kahramanın yolculuğunu tamamlayabilmesi bütünlüğe ermesine ve maceraya başladığı yere değişip dönüşmüş olarak geri dönmesine bağlıdır. Campbell, bunu maceracının yaşam değiştiren gezintisinden dönmesi olarak değerlendirir (2013: 222).

İncelediğimiz hikâyede nihai ödül Mustafa'nın Şahnizer Sultan'a kavuşması ve ülkesine geri dönmesidir. “Savaşçının ejderhayı öldürerek korkusuyla yüzleştikten sonra eve dönmesi ve evlenmesi önemlidir (Pearson, 2003: 160). Şahnizer Sultan anima arketipini temsil eder. “Kahramanın, yolculuğunu tamamlayabilmesi ve tamlığa ulaşabilmesi için anima/animusuyla bütünleşmesi şarttır” (Süme, 2011: 31). Mustafa'nın benlik yolculuğu Şahnizer Sultan'a kavuşmasıyla tamamlanır. “Kahramanlık vasıflarına sahip özel kişilerin tamamlayabileceği zor yolda dönüş aslında kahramanın başarılı olduğunun göstergesidir” (Kaya, 2016: 70). Kahramanın çıktığı yolculuk onu dönüştürmüştür. Bu dönüşün sadece kahramanı değil geri döndüğü ülkeyi dönüştürür. Kahraman yeni yanıtlar bulduğundan üretkenlik ve bolluk geri gelmiştir. Ekinler fişkirir, bebekler doğar, salgın hastalık ortadan kalkar ve halk bir kez daha kendini umut ve yaşam dolu hisseder (Pearson, 2003:27).

SONUÇ

Arketipsel sembolizm bağlamında incelediğimiz Avcı Mustafa İle Şahnizer Sultan Hikâyesi, J. Campbell'in ayrılma-erginlenme- dönüş aşamaları esas alınarak değerlendirilmiştir. Rüyasında gördüğü Şahnizer Sultan'ı bulmak için yurdunu terk eden Avcı Mustafa; macera çağrısına yanıt vererek benlik mücadelesine atılır ve Ceylan Dağı'nda derviş ile karşılaşarak tinsel anlamda doğumunu gerçekleştirir. Erginlenme aşamasında gölgesiyle yüzleşip yüzeysel değişimler geçirerek zorlukların üstesinden gelir. Mustafa'nın Şahnizer Sultan'a kavuşarak memleketine -içsel dönüşümünü tamamlayarak- dönmesi son aşamayı da tamamladığını göstermektedir.

Arketipler kahramanın değişim/dönüşüm süreci anlamamız açısından son derece önemlidir. Hikâyede yüce birey arketipi, kahramanın ne kadar güçlü ve kararlı da olsa binlerce yıllık tecrübe ve yol göstericiliğe muhtaç olduğunu, gölge arketipi bireyin korkularıyla yüzleşmesi ve onu mücadelesinde bir araç olarak kullanması gerektiğini, persona arketipi yüzeysel değişimler yoluyla sorunlar karşısında çözüm üretebildiği sürece mücadelenin devam edeceğini ve anima/animus arketipi bireyin ancak diğer yarısıyla bütünleşerek nihai ödüle ulaşabileceğini göstermiştir. Avcı Mustafa'nın erginlenme yolculuğu dervişin elinden içtiği badeyle farklı bir boyuta taşınmış olup kahraman, hem sade kişilikten sanatçı kişiliğe geçmiş hem de aşk cinsellikten sıyrılarak ulvilemiştir. Böylece kahramanın macerası daha anlamlı bir hal almış ve yolculuk boyunca karşılaşılan engellerin aşılması konusunda kahraman duygusal ve zihinsel anlamda üstünlüğü ele geçirmiştir.

Halk hikâyeleri, milletin kültür birikiminin bir bütünüdür ve barındırdıkları sembolik anlamlar çözülebildiği ölçüde daha anlamlı hale gelirler. Esasında hikâye kahramanının dönüşümü anlatılırken bütün bir milletin sahip olduğu birikimin değişen zamana ve mekâna göre nasıl yeniden şekillendiği anlatılmaya çalışılmaktadır. Milletlerin kolektif bilinçdışını temsil eden halk anlatılarında insana ait ürünlerin belli bir sistematikte depolandığı ve bunların arketipler aracılığıyla bilince taşınarak yaşadığımız anı ve geleceği anlamlandırma konusunda bizlere katkı sağladığı anlaşılmaktadır.

Arketipsel sembolizm yöntemi edebî eserlerin anlamlandırılması konusunda araştırmacılara yeni ve farklı bir bakış açısı getirmiş ve bu alanda önemli çalışmalar yapılmıştır. Bununla birlikte bu yöntemin eksik yönlerinin olabileceği ve bütün edebî eserlerin çözümlenmesi konusunda yetersiz kalabileceği göz ardı edilmemelidir. "Folklor ürünlerini Eliade, Jung, Campbell gibi psikanalitik kuram çerçevesinde değerlendirmek, tahlil ve tasnif etmek belki psikoloji disiplini dalı içinde geçerliliğini koruyabilir. Ancak halkbilimi adına bunu yapmaya çalıştığımızda yapılan işin eksik, yarım başlı kaldığı görülür" (Altınkaynak, 2015: 18). Özellikle âşık edebiyatı ürünleri değerlendirilirken sadece metne bağlı kalınmayıp anlatıcı, dinleyici ve icra ortamının da dikkate alınması çalışmaların doğru sonuçlara ulaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Âşık Günay Yıldız'ın Avcı Mustafa ile Şahnizer Sultan Hikâyesinin...

KAYNAKÇA

- ALPTEKİN. A.B. (2021). Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı (10. Baskı), Ankara: Akçağ Yayınları.
- ALTINKAYNAK E. (2015). Anlatım Esasına Dayalı Metinler ve Din, Ankara: Ardahan Üniversitesi Yayınları.
- ALTINKAYNAK E. (2018). Erzurumlu Âşık Yaşar Reyhani'yi Anlamak, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, Sayı 40, s.318-327.
- ALTINKAYNAK E. (2019a). Âşık Şeref Taşlıova'nın Kendi Tasnifi Hikâyelerinde Aşkın Doğuşu, Anlatımlara- Derlemelere Dayalı Halk Kültürü Makaleler, (Ed. H. İvgin) , Ankara: Kültür Ajans Yayınları, s. 32-34.
- ALTINKAYNAK E. (2019b). Âşık Bahattin Yıldızoğlu'nu Anlamak, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, Sayı 44, s.241-251.
- AŞKAROĞLU V. (2013). Dede Korkut Hikâyelerinden Dirse Han Oğlu Buğaç Han Anlatısı Üzerine Simgesel / Arketipsel Bir Çözümleme, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, Sayı 17, s.120-132.
- BAKIRCI, N. (2019). Kırım Tatar Masallarından "Altın Alma" Adlı Masalın Arketipsel Sembolizm Açısından Çözümlemesi, *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 7, s.36-46
- CAMPELL, J. (2013). Kahramanın Sonsuz Yolculuğu. (Çev: Sabri Gürses), İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- DURBİLMEZ, B. (2006). “Somut Olmayan Kültür Mirası: Halk Hikâyeciliği ve Kars Yöresi Âşıkları”, Mitten Meddaha Türk Halk Anlatıları Uluslararası Sempozyum Bildirileri. Ankara: Gazi Üniversitesi THBMER Yayınları, s.341-364.
- DURBİLMEZ, B. (2010). Âşıklık Geleneklerinde Saz, *Millî Folklor*, S. 85, s. 148-158.
- DURBİLMEZ, B. (2014). “Âşıkların Şiirlerinde Saz”, Kafkas Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Uluslararası Müzik Sempozyumu: Doğu Dünyasında Geleneksel Türk Müzik Kültürü, 9-10 Haziran 2014, Kars, (Ed. R. İmrani), Kars, s. 199-204.
- DURBİLMEZ, B. (2017). Gelenekli Türk Anlatıları, İstanbul: Ötüken Yayınları, s.19-75.
- DURBİLMEZ, B. (2019). Türk Dünyası Kültürü-2, İstanbul: Ötüken Yayınları, s.
- EKİCİ, M. (2011). “Âşıklık Geleneğinin Güncel Sorunları” Somut Olmayan Kültürel Miras Yaşayan Âşık Sanatı Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı (Ed. Ö. Oğuz, S. Gürçayır) Ankara: Gazi Üniversitesi THBMER Yayınları, s.7-15.
- ELİADE, M. (2015). Doğu ve Yeniden Doğu, (çev. Fuat Aydın), İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- EŞİTTİ, A. S. (2016). Arketipsel Sembolizm Açısından Dirse Han Oğlu Boğaç Han Anlatısının İncelenmesi, (Ed. R. Korkmaz) Dede Korkut Okumaları, İstanbul: Kesit Yayınları.
- FORDHAM, F. (2001). Jung Psikolojisinin Ana Hatları. İstanbul: Say Yayınları.
- GÖKŞEN, C. (2012). Günay Yıldız Sana mı Kalmış: Hayatı, Sanatı, Şiirleri,

- Atışmaları ve Hikâyeleri, Ankara: Korza Yayınları.
- JUNG, C. (2013). Dört Arketip. (Çev: Zehra Aksu Yılmaz), İstanbul: Metis Yayınları.
- KANTER, M. F. (2005). Dede Korkut Hikâyelerinin Arketipsel Sembolizm Yöntemiyle Çözümlemesi, *Arayışlar Dergisi*, 7(14): 131-138.
- KAYA, A. (2016) Kırım Türk-Tatar Destanlarının Arketipsel Sembolizm Bağlamında Değerlendirilmesi, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ardahan.
- KAYA, D.(1994). Sivas'ta Âşıklık Geleneği ve Âşık Ruhsatı, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- KORKMAZ, R. (2016). Arketipsel Sembolizm Açısından Dede Korkut Anlatılarındaki Yüce Birey ve Alp-Bilge Tipi. İstanbul: Kesit Yayınları
- PEARSON, C. S. (2003). İçimizdeki Kahraman.(Çev: Semra Ayanbaşı), İstanbul: Akaşa Yayınları.
- STEVENS, A. (1999). Jung. .(Çev: Ayda Çayır) İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- SÜME, G. Ç. (2011). Köroğlu Merkezli Hikâyelerin Sembolik Açılımı, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- TÜRKAN, K. (2008), Türk Masallarında Kahramanın ve Şamanın Don Değiştirmesi Arasındaki Benzerlikler, *Türkbilig*. Sayı 15, s.136-154.
- UKRAY, M. (2016) Jung Psikolojisi, Ankara: Yason Yayınları.
- YAĞMUR, S. K. (2016), Âşık Günay Yıldız'ın Hikâyelerinin Epizot Ve Motiflerinin İncelenmesi, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir.

İKİ ASRIN OZANI JAMBİL JABAYULI***

JAMBİL JABAYULI, THE POET OF TWO CENTURIES

ОЗАН ДВУХ ВЕКОВ ДЖАМБИЛ ДЖАБАЮЛИ

Ahmet GÜNGÖR*
Begimcan AYTBAJEV**

ÖZ

Jambıl Jabay ulı iki asra damgasını vurmuş, çarlık dönemi, Bolşevizm, komünizm sistemini yaşamış, iki dünya savaşı görmüş, sözlü ve yazılı edebiyat geçiş döneminin nadir ozanlarından biridir. Şiir, deyiş, atışma ve destanlarıyla Orta Asya'dan Anadolu ve Balkanlara uzanan Türk ozanlık, aşıklık geleneğini ileriye taşıması, dönem ve zamanlara tanıklık etmesi; halk edebiyatı araştırmacılarının dikkatini çekmektedir.

Jambıl ozanı Kazak sözlü ve yazılı edebiyatı sınırları içinde değerlendirmek yeterli değildir. Kazak, Türk Dünyası ve destanlar yaratan dünya ozanları arasında haklı bir şöhrete sahip ozanın yetenek, bilgi becerisi ve deyişlerinin kendinden sonra gelen yeni nesil ozanlar üzerinde etkisi çoktur. Kazak atışma, destanlarının yanısıra Kırgızların Manas destanını icra etmiş, başta Toktogul olmak üzere Kırgız ozanlarla da atışmalar yapmıştır. Bütün bu özellikleri arasında toplumsal duyarlılığı en üst seviyeye çıkaran ozan, halka zulmeden acımasız yönetici ve zenginleri şiir ve atışmalarında korkusuzca hicvetmiştir.

Köroğlu ve Ötegen Batır Destanları, Jambıl Ozan'ın destancılık geleneğinde zirveye çıkarmıştır. İcra ettiği bu destanlar eş zamanlı ve art zamanlı incelendiğinde Ergenekon'dan bu yana Türk Destan geleneğinin tipik özelliklerini yansıtır. Köroğlu destanının üç dört bölümü kayıtlara geçmesine rağmen ozanın icra ettiği diğer bölümler arşiv ve kayıtlarda halen araştırılmaktadır. Gerek destan gerekse atışma ve deyişlerde yer alan yer-su, boy, soy adları; toponim ve dilcilik alanının önemli ve zengin kaynaklarını oluşturmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Jambıl Jabayulı, Şapıraştı, Ötegen Batır, akın, ayıtış

*** **Kaynak Gösterim / Citation / Цитата:** Güngör, A. (2022). İki Asrın Ozanı Jambıl Jabay Ulı . *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* , 1 (56) , 198-209 . DOI: 10.17498/kdeniz.1207217

* **ORCID:** [0000-0002-3943-3108](https://orcid.org/0000-0002-3943-3108), Giresun Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, gungorelda@hotmail.com

** **ORCID:** [0000-0002-2704-5239](https://orcid.org/0000-0002-2704-5239), K.. Jubanov Aktöbe Devlet Üniversitesi, Filoloji Fakültesi, Aktöbe, Kazakistan, begimzhan.aitbayev@ayu.edu.kz

ABSTRACT

Jambıl Jabayulı is one of the rare minstrels of the oral and written literature of the transitional period, which marked two centuries, experienced the system of tsarism, bolshevism, and communism, and witnessed two world wars. The fact that he carried forward the Turkish tradition of poetics, minstrelsy, and bardship extending from Central Asia to Anatolia and the Balkans with his poems, idioms, duets, and epics, and that he witnessed the periods and times have attracted the attention of folk literature researchers.

It is not enough to evaluate the minstrel Jambıl within the confines of Kazakh verbal and written literature. The dexterity, knowledge skills, and idioms of the minstrel, which has a well-deserved reputation among Kazakh, Turkic World, and world minstrels who create epics, have a great impact on the next generation of minstrels who come after themselves. The Kazakh duet, in addition to its sagas, carried out the Kyrgyz's Manas saga and he made duets with Kyrgyz minstrels, especially Toktogul. Among all these characteristics, the minstrel, who raised social sensitivity to the highest level, fearlessly satirized the ruthless rulers and rich people who persecuted the people, in his poems and duets.

Köroğlu and Ötegen Batır Epics came out on top of Jambıl Ozan's saga tradition. When these epics are simultaneously examined, they reflect the typical characteristics of the Turkish Epic tradition since Ergenekon. Although three or four episodes of the Köroğlu saga have been recorded, the other chapters performed by the bard are still being investigated in archives and records. The place-water, tribe, and surnames in both epics, duets, and idioms constitute important and rich sources of the field of toponyms and linguistics.

Keywords: Jambıl Jabayulı, Şapıraştı, Ötegen Batır, Akın, Aytıs

АННОТАЦИЯ

Джамбил Джабай – один из редких поэтов переходного периода устной и письменной литературы, который оставил свой след в двух веках, прожил царский период, большевизм, строй коммунизма, видел две мировые войны. Со своей поэзией, высказываниями, частушками и эпосами он внёс огромный вклад в традицию сказительской турецкой культуры, простирающуюся от Средней Азии до Анатолии и Балкан. Его богатое наследие привлекает внимание исследователей народной литературы.

Недостаточно оценивать озана только в рамках казахской устной и письменной литературы. Талант, знания, умения и изречения поэта, пользующегося заслуженным авторитетом среди поэтов казахского и тюркского мира, оказывают большое влияние на новое поколение поэтов, пришедших после него. Помимо сказаний на казахском, он исполнял кыргызский эпос “Манас”, а также соревновался с киргизскими озанами, особенно с Токтогулом. Возводя среди всех этих черт на высшую ступень социальную чувствительность, озан бесстрашно высмеивал в своих стихах и ссорах безжалостных правителей и богатых людей, преследовавших народ.

Эпосы Кёроглу и Отеген Батыр достигли вершины в эпической традиции Джамбыла Джабаюли. Анализируя одновременно и диахронически исполняемые им эпосы, чётко видны типичные черты тюркской эпической традиции со времён Эргенекона. Хотя три или четыре части эпоса Кёроглу были записаны, другие партии в исполнении озана до сих пор исследуются в архивах и записях. Названия мест и водяных источников, род, фамилии в вышеуказанных обоих былинах, менестрели и поговорки, составляют важные и богатые ресурсы области топонимии и языкознания.

Ключевые слова: Джамбил Джабаюлы, Чапирашты, Отеген Батыр, акк, айтыс

Giriş

Kazak sözlü edebiyatı alanında eş ve art zamanlı, karşılaştırmalı çalışmalar yapabilmek için a) Terminolojisine (*jur, jırşı, jırav, sal-seri, akın, tökpe akın, suvirip salma, sinsuv, betaşar, koştasuv, joktav, estitüv, ölen, küy, jumbak, aytıs, badik aytısı vd.*), b) Kazak sözlü geleneğini yansıtan metin tür, özellikleri, icra edilen enstrümanların yanısıra toplumsal bölge, dil ve sosyal özelliklerin ayrıntılarına vakıf olmak gerekir. Bütün Türk dünyasında olduğu üzere Kazakların sözlü edebiyat geleneğinde tarihi derinliği olan ozanların ayrı bir yeri ve önemi vardır.

Halkların sanat, kültür, tarihi, edebiyat ve siyasete dair canlı hafızası ozanlar; binlerce mısrayı, hikmetli sözleri, savaş, barış, ve kahramanlarla ilgili hadiseleri ezberden söyleyebilme, yaratabilme yeteneğine sahiptirler. Bir başka ifadeyle ozanlar; yazılı, görsel basın-medyanın bulunmadığı dönemde toplumu bilgilendiren, boy-soylar arasındaki siyasi bağlantıları kuran elçi-diplomat; kültürü canlı tutan ve yaşatan -adeta- basın, radyo-televizyonun görevini üstlenmişlerdir.¹

Muhtar Awezov, ozanlık ve atışma geleneğinin Kazak, Kırgız ve Karakalpaklar bir yana Orta asırda Doğu, Batı ve hatta Ruslarda da yaygın olduğunu ifade etmektedir.² “İmprovizator³” terimi de oradan kalmıştır. Araplar’da “Muallakat⁴”, Batıda Keltler’in Filleri⁵, Kuzey Fransa’daki Truverler⁶, Orta Avrupa’da meister-zingerler, Ruslar’da bazı Skomoroh⁷, İskandinav halklarının saga ve skaldsları⁸ ozanlık, destancılık geleneği altında ele alıp değerlendirmek mümkündür. Bunların arasında meister zingerler, bazı devirlerde kilise dini ayinlere ithaf edilen şiir, müziğe dair atışma tarzı örneklerini de vermişlerdir. Din bilgisi, yaratılış, varlığın özü vd. kavramlarla ilgili konuları bilmece, atasözü tarzında Kazak ozanları arasındaki atışmalarda da görülmektedir. Büyük akın Şöce ile Kempirbay arasındaki bir atışmada; Şöce, rakibine dünyanın yaratılışıyla ilgili, Kur’an’dan “Vetturi vezzeytun’un (Tin Suresi) manasını sorar, Kulmanbet cevap veremediği için yenilir.

Kazak atışma ozanları ile destancı jırav ozanları birbirinden farklı değildir. Nayman boyuna gelip bir günde on yedi ozanla atışan Janak, Kozi Körpeş-Bayan Sulu destanını o yıl içinde kendi üslubuyla tekrar yorumlamıştır. Dolayısıyla Mayköt, Süyinbay, Jambıl ozanları da destancılar kategorisinde ele almak gerekir. Destan ve eposu yaratanlar ozanlardır. A.M. Gorki, Suleyman Stalski için:

¹ Ahmet Güngör, Kırgızca Yazılı Basın Dili ve Çeviri Metinleri, Siyasal Kitabevi, Ankara, 20014, s.17-19

² Muhtar Awezov, Jambıldın aqındıq şeberligi, N. Aytov, M. Karayev, J. Tilepov, Jambıl I, Tandamalı, “Gılım”, Almatı, 1996, s.10

³ Tuluatçı; hazırlık yapmadan (irticalen) konuşan veya gösteri yapan kimse; mevcut malzemelerden faydalanan, eldeki malzemeyi kullanan halk sanatçısı.

⁴ İslâm’dan önce Arap şairlerinin Kâbe duvarına asılan meşhur kasideleri.

⁵ Keltlerin Filler Savaşı

⁶ XII. ve XIII. yüzyıllarda Fransa’nın kuzeyinde halk ozanlarına verilen ad.

⁷ Soyтары

⁸ Bir nevi epik destan türü, öykü.

İki Asrın Ozanı Jambıl Jabayuli

Zamanımızın Homeros'u" derken Muhtar Awezov da Homeros olarak adlandırılan ozanlar arasında Jambıl'ın da müstesna yeri olduğunu önemle vurgular.⁹

Dünya destan geleneğinin İlyada, Roland jırı, Edda, Kalavela, Alpamıs, Koltsa Nibelungov, İlya Muromets, İskandinav halklarının sagaları, Rus halkının tarihi altın hazine şarkıları "İgor Polki Hakkında Sözler"ın destan yaratıcıları arasında dombırası ve sözünden dile getirdiği Ötegen Batır, Suranşı Batır, Savrık, Köruglı, Şora Batır destanlarıyla Jambıl Jabayuli, zamanına damga vurmuş akpatökpe ozandır. Diğer bir özelliği de çocukluğundan itibaren atışmanın en basit ve yalın hali "kayım atışma"dan "türe aytıs" ve "süre aytıs" atışma türlerinde eşsiz örnekler vermiş, bu alanda adını duyurmuştur.

0. Jambıl Jabayuli'nın Çocukluk ve Gençlik Dönemi

Kazak sözlü halk edebiyatının klasiği, ozanlık, destancılık ve atışma geleneğinin ustası, şair Jambıl Jabayuli 1846 yılında Şu Özeni boyunda, adını aldığı Jambıl dağı eteklerinde yoksul bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelir. Ulu Cüz, Şapıraştı'nın Ekey kolundandır. Babası Japa Istıbayuli, Hokand Hanlığına karşı mücadele veren er yürek insandır. Jambıl, Tayti, Koman kardeşlerin ortancasıdır. Hokand Hanı Hudiyar döneminde halkın çektiği sıkıntı, ızdıraplara bizzat şahit olan geleceğin ozanı Jambıl'ın duygu dünyasında idareci, yöneticilerin halka karşı baskı ve tasallutlarının derin etkileri görülür.

Sekiz yaşındayken ağabeyi Tayti, köyün mollasından Kur'an öğrenmesi ve dini eğitim alması için onu köydeki mollaya gönderir. Mollanın önünde diz çöküp ders aldığı ilk gününde kiraz çubuğuyla sırtına vurup dövmesi sonucu bir daha mollaya gitmez. "Şağım", "Akeme", "Sarıbayga" adlı şiirlerinde mollaların tavır tutumları, dini eğitim konusunda çocuklara, yetişkinlere karşı pedagojik yönünün zayıflığını mizah, hiciv yoluyla sert bir dille eleştirir. Türk ve İslam dünyasında dün olduğu üzere günümüzde de din adamı, din eğitimi konusuna dikkat çekmek adına Jambıl'ın şiir ve deyişleri büyük önem arz etmektedir.

Şıp şıp etip moldanın,	Pat pat edip molların,
Kolındağı toblığı,	Elindeki çubuğu
Kozgaltpaydı jonımdı,	Hareketsiz bırakıp
Talay düre sogıldı.	Çat pat vurdu ha vurdu
Torpıldatıp tanaday,	Dana gibi sırtımı
Jırtar boldı tonımdı.	Yırtar oldu urbamı.

On beş yaşında şiir söylemeye başlayan Jambıl'ın çocukluk ve gençlik dönemi şiirlerinde ele aldığı temalar; halkının günlük yaşantısından kesitler, zengin, ağa beylerin fakir halka yaptıkları zulüm ve adaletsizliklerdir. Bu dönemde realist, tenkitçi ozan kimliğindedir.

1867-1868 yılları arası çıkarılan yeni kanuna göre Kazakistan bölge, vilayetlere, ilçe, kasabalara bölünür. Sömürgeci anlayış ve baskıcı politikalar neticesinde Kazak boy, obaları, zorunlu göçlere maruz bırakılır. Yeni idare ve yönetim tarzı neticesinde idarecilere yaranma, makam-mevki mücadeleleri, iftira,

⁹ N.Aytov, M.Karayev, J. Tilepov, a.g.e., s.17

mahkemeleri yanılmaya yönelik yalancı şahitlikler, mal, hayvan ve arazileri gasp edilen yoksul halk ve obaların sayısı günden güne artar. Kazak halkının sosyal bağları ve iç dinamiklerini tahrip edici nifak tohumları atılır. Sömürü siyaseti, Hokand Hanlığının baskıcı düşmanlığı, Rus yöneticilerine arka çıkan vali ve yöneticilerin halka zulmü, genç ozan Jambıl'ın keskin, sert dili ve dombırasından nasibini alır.

Jambıl, çocukluk çağlarında Şapıraştı, Ekey boyundan çıkan ozanlar arasında en mahir, yetenekli ozan Süyinbay'ın¹⁰ şiir ve deyişlerini ezberler. Akınlık yolunda elinden tutan Süyinbay Aranulı'nı hiçbir zaman unutmaz; "Menin pirim-Süyinbay, Söz söylemen sıyınbay" dizeleriyle şiirlerinde yaşatır.

Menin pirim Süyinbay, Benim pirim Süyinbay,
Söz söylemen sıyınbay! Adıyla söze başlarım
Sırlı sulu sözderi- Sırlı, hikmetli sözleri,
Magan tartkan sıyınday! Benim için armağan
Süyünbay dep süylesem, Süyinbay diye söylesem
Söz keledi burkırıp Söz dökülür çağlayan
Kara davıl kuyınday!- Savurup eser, fırtına boran

Jambıl'ın dönemi, akınlık, destancılık geleneğinin zirvesindeki ozanların bölge bölge, oba oba dolaşıp hüner ve sanatlarını sergiledikleri, beceri ve yeteneklerini düğün, panayırlarda ayıtıs (atışma), deyişlerle yarıştıkları bir zamandır. Üysin boyu ozanlarının yanısıra Dulat boyundan yaşı Jambıl'dan büyük Sarıbas, Albanda- Kulmanbet, Kalabay, akranı İstı boyundan Kuvandık, Korlas boyundan Kocantay, Calayır'dan Dosmoganbet, Tilevkabil'dan Amir ozanlar bölgelerinde nam salmış ünlü ozanlardır. Şapıraştı boyundan olan Jambıl'ın büyük atası Ekey'den çıkan yine onlarca ozan vardır.

Jambıl bunu şiirinde şu şekilde dile getirir.

Ekeyde elu baksı, seksen akın, Ekey'de elli bahşı, seksen akın
Jaratıp minedi eken erttep atın, Eyerleyip binermiş atın
Kobızdı, dombırası ünün kosıp, Kopuz, dombırasıyla şakırken
Güleydi cın kakkanday keşke yakın Cin çarpmış gibi akşama yakın

Üstadı Süyinbay'la birlikte Mayköt Akın, Calayır Kaban Akın, Baktıbay Akın, Kulanyan Kurmanbet gibi zamanın dev ozanlarının yanısıra Kırgız'ın efsane ozanı Manasçı Balık, Toktogul, Muratalı, Alımkul, Tımbek, Kalıgul, Katagan, Arıstanbek, Naymanvay gibi ozanlarla bir araya gelip meşk etme, atışma fırsatını yakalamıştır. Kırgız oba, köy ve topraklarını karış karış gezerek Manas'ı, Er Töştük

¹⁰ Süyinbay Aranulı, Alatav'ın Kuzeybatısındaki Karakıstav obasında fakir bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelir (1815). Jambıl Jabayulı'nın boydaşıdır. Ozan Abıl, Berdak (Karakalpak) gibi Süyinbay da çobanlık yaparken aksakallı biri düşünce girip ozan, şair olmasını ister. Çocuk Süyinbay, fabl tarzı kargalarla atışma türü şiirler söyler. Çağdaşları ozanlarla (Katagan Ozan) atışmalar yapar, destanlar söyler (Suranşı Batır), cimri zenginleri, haksızlık yapan idarecileri eleştirir. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Jangara Dadabayev, Şiir Gecelerinin Parlak Yıldızı Jambıl'ın Üstadı Süyinbay Aranulı Hakkında (Kazakça'dan aktaran: Suzan Altındal), AÜ TÖMER Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi, Sayı:8, Ağustos, 1996, Ankara, s.88-95.

İki Asrın Ozanı Jambıl Jabayulı

Destanını en az Kırgız Manası, ozanları kadar icra eden Jambıl'a Kırgız ozanlar övgüler yağdırmış, methiyeler düzmüşlerdir. Yine zamandaşları Kalmırza, Şoyke, Sagımbay, Kara Irşı, Caksılık gibi ozanlarla düğün panayırlarda bir araya gelip sanat ve hünelerini halklarına sergilemişlerdir. Jambıl ve etrafındaki ozanlar yalnız Kazak ozanlık geleneğinden değil aynı zamanda kardeş Kırgız ozanlık ve destancılık geleneğinden de beslenerek atışma, deyiş ve destancılığı zirveye çıkarmışlardır.

Jambıl'ı diğer ozanlardan ayıran en önemli özelliklerden biri de “atışma sanatı”ndaki (aytı) bilgi, beceri ve ustalığıdır. Yedisu, Sırı Derya başta olmak üzere bütün Kazak bölgelerini gezerek ünü Kırgızistan topraklarına kadar yayılır. Atışmalara girmeden önce mahalli, boyunun ozanı kimliğini taşıırken emsali ve namlı ozanlarla atışmalara girip nicesini mağlup ederek çiraklık, kalfalık dönemini tamamlayarak ustalık mertebesine erişir.¹¹

1. Atışma ve Destancılık Geleneğinin Şahıkası

Jambıl'ın hayatı, özellikle şiirleri, deyişleri, destanları, küyleri ile ilgili ayrıntılı bilgi ve belgeler henüz tamamlanmış değildir. Özellikle devrim öncesi eserlerinin çoğu yazılı belgelere aktarılmadığı için bilinmemektedir. Devrim sonrası vermiş olduğu eserler kaleme alınarak el yazmaları olarak korunmaya alınmıştır. Bu konuda önemli araştırmalar yapıp bilgi ve belge derleyen edebiyatçı Gali Ormanov'un yanısıra yazar, Ozan Sapargali Begalin'i burada anmak gerekir. Söz konusu iki araştırmacının verdiği bilgi ve belgelere dayanarak Jambıl'ı tökpe akın, aytıs akını ve destancı ozan olarak nitelendirmek mümkündür.

Halk Jambıl gibi ozanlara “suvırıp salma akın” namını da vermektedir. Tomagası başından çıkarılan kartal gibi avının üzerine çullanıp kırıdayacak hale getirilmeden etkisiz savunması hale düşüren ozanlar, akpa akın, tökpe akın olarak anılır olmuşlardır. İğne deliğinden geçirir gibi keskin, şimşek gibi hızlı ve çarpıcı sözlerle rakiplerini alt eden ozanlara kıymet verip başlarının tacı etmişlerdir.

Jambıl ozan çocukluğundan itibaren atışmalara girişmiş, değişik bölge ve şehirlerde yazıya geçirilmiş onlarca ozanla atışmaları 70 yaşına kadar devam etmiştir. Ömrünün son otuz yılında eski adetler üzere bazı çağdaş ozanlar gibi ara sıra çekişme, mizah ve eleştiri türü atışmalara girse de büyük, önemli atışmalara -ozanların kendi ifadesiyle- girmemiştir. Kendisinden sonraki kuşak ozanlar onunla atışma yapmak yerine saygı ve hürmetlerini hep göstermiştir. Bununla beraber, Jambıl'ın atışmadaki ustalık ve mahareti son otuz yılında zirveye çıkmıştır.

Jambıl'ın çocukluğundan olgunluk dönemine kadar ozanlığının şekillenip bir kalıba dönüşmesinde yaşadığı ortamın önemli rolü vardır. Halk içinde gördüğü, tanıyıp bildiği güzellikleri hiçbir paye ve karşılık beklemeden övüp methetmiş; hoşlanmadığı, nefret ettiği adaletsizlik, haksızlık ve zenginliğiyle övünen, toplumun yoksul insanlarını ezen hakir gören yöneticileri dombrasıyla, sözüyle şiddetle eleştirerek yerden yere vurmuştur.

¹¹ Seyit Kaskabasov, Jambıldın aqındıq şeberligi, N. Aytov, M. Karayev, J. Tilepov, Jambıl II, Tandamalı, “Gılım”, Almatı, 1996, s.39

Bazen Ötegen, Suranşı gibi büyük eposları yaratırken “süre atışması” esnasında (Kulmanbet, Saribas) Suranşı tarihinden *süre hikayeli* deyişini dile getirir. Bazen de Truverler örneğinde Domalak Destanının (Saribas’la atışmasında) eşsiz poemini yaratır. Dosmaganbet’le atışmasında da mollaları mizah sanatıyla eleştirir, komik hikayelerle görselleştirir. Süre atışmalarında da Avrupa’daki fabl türünü kullanır. Şaşubay’la atışmasında da Baybulan’la ilgili alay, mizah, grotesk, şarj tarzını kullanırken rakibinin kanını değil adeta canını alır. Jambıl: *Ölen, (deyiş) güldürmediğinde ya da ağlatmadığında kuru söz, kör oktan başka bir şey değildir*” der.

Jambıl ve Kulmambet arasındaki atışmasında sanat yönünden birçok ayrıcalık vardır. İki ozanın mısraları uzun süreli monolog tarzındadır. Alışılmış atışmalarda her şair iki-üç kıta söyleyerek sözü rakibine bırakır. Jambıl Kulmambet atışması ise teferruatlı ve uzun süreli atışmalardır. Onlar başladıktan sonra, düşüncelerinin tamamını bitirmeden durmazlar. Bunun neticesinde, dinleyiciler iki ozanın Dulat ve Alban boyları hakkında ayrıntılı bilgiye vakıf olurlar.

Atışmalarda dört ya da on bir mısralı kıtalar çok olsa da Kulmambet ve Jambıl atışmalarında 7-8 mısralı terme usulü, aktarma, vurgular ağır basmaktadır.

Kulmanbet’le atışmasında halka dair:

Berekeli eldi aytam,	Kutlu halkı söylerim
El tutqası erdi aytam,	Elinin arı eri söylerim
Basımnan söz aşırman!	Başka bir söz tanımam.

derken 1913 yılında “Östepke” adlı deyişinde de halka zulüm yapan bölge yönetici, idarecileri eleştirir:

Ulıq körsen uylığıp,	Ulu birini görsen eğilip bükülüp
Jeldi küngi qamıstay,	Yel önünde kamış, saz gibi
Japırılıp yildin	El etek öptün, eğilip büküldün
Şulgımaymın senderşe,	Size asla minnet etmem
Keregi joq sıyınının	Gereği yok selam, ödülünüzün

Rüşvetçi, haramzade yönetici- idareciler, bolısların yanında gezinen tercümanlar, halka zulmeden, haraca boğan ağa beyler Jambıl’ın keskin dilinden, sert hicvinden kurtulamaz. Vurdumduymaz, kibirli Manke gibi bolısları sert şekilde eleştirir:

Jankoylık bolısı pısıq keledi,	Jankoylık bolısı sinsi gelir,
Murındarı puşık keledi.	Burnu havada kasılıp gelir,
Eki aradan eptep jerinde,	Sağa sola bakınıp,
Közderin kısıp keledi.	Gözlerini kısıp gelir.

Bolis, yöneticilerin yanından ayrılmayan tercümanları (tilmaş) da boş bırakmayan Jambıl:

Bolıska joldas boldı pesir degen,	Bolısın yoldaşı katip denen
Jigitke jaramaydı kesir degen,	Er adam değil, nadan denen
Ekeydi kangıp kelip, şıbil jeydi,	İkisi avare gezer, haram yer
Qudaydın vakıtı şıgar jesin degen:-	Allah’ın da bir günü var elbet

gelen.

Dizeleriyle rüşvetçi, haramzadeliklerini eleştirir.

İki Asrın Ozanı Jambıl Jabayulı

Kulmanbet, Jambıl'a şu mısralarla zenginliğiyle övünüp meydan okuduğunda:

Bolganda jol ağadan ton jagadan, Biri yakana yapışır, diğeri eder yolundan,
Arlan böri sogadı tav sagadan. Arslanı kurdu saldırır; dağdan, bayırdan.

Jambıl halkın adamı, halktan sade vatandaş olduğunu vurgularken Kulmanbet'i eleştirir:

Adamdıktı ayt, batırlıktı ayt, Adamlığı, er yiğitliği söyle,
El birliğin saktap tatuvlıktı ayt. El birliği, huzuru, dirliği söyle
Karinbayday sarandar tolıp jadır, Karunbay gibi cimriler gırla,
Onı maktap, şalıktamay jönine kayt,- Onu övüp şımartma, hakikati söyle.

Serik Kirabayev, Jambıl'ı söz sanatının ozanı, atışma ustasından daha da öte farklı bedii sanatlarla ilişkilendirir: "Eğer Jambıl ressam olsa şarjın, piyes yazarı olsa komedinin, grotesk¹²'in şahikası olurdu."¹³ demekten kendini alamaz.

Büyük ozan şiir sanatı ve hicv deryasında enginlere açılıp jır, ölenlerin gölgesinde gündün güne kendini yetiştirir. Şiir, atışma sanatına destan ve destancılık özelliğinden hareketle "*Sadır Patşa men Jambıl patşa*", "*Köruğlu Sultan*", "*Ernazar- Beket*", "*Qız Jibek*", "*Manas*", "*Suranşı Batır*", "*Binbir Gece*", "*Ötegen Batır*", "*Munlıq-Zarlıq*", "*Şahname*", "*Totikamal*", "*Seyit Battal*", "*Orak Mamay*", "*Ediğe*", "*Sora Batur*", "*Kapanbay*", "*Bögenbay*" gibi destanları ozanlık hazinesine katar.

Jambıl'ın "Ötegen Batır" destanı ilk kez 1937 yılında basılmıştır. Rusça çevirisi *Literaturniy Kazakistan Dergisi*'nin 1937 Ağustos, Eylül sayılarında ve *Krasnaya Novı Dergisinin* on ikinci sayısında yayımlanmıştır. Bu nüshayı bizzat Jambıl'dan dinleyerek yazıya geçiren araştırmacı yazar Tayır Jarakov'dur.

Adı geçen varyant basıldıktan sonra Jambıl şehre gittiğinde folklor ve edebiyatçıları toplayarak tekrar söylemiş ve Rahmetjan Colaşarov'a, Ötegen Batır destanının ikinci varyantını yazıya geçirmesini sağlamıştır. Yazıya geçirilen bu orijinal nüsha halen Devlet El Yazmaları Müzesi'nde muhafaza edilmektedir.

Ötegen Batır destanının giriş sözleri romantik, akıcı ve kulağa hoş gelen bir anlatımla başlar:

Munı ızındap daladan, Bunu uğuldemiş bozkırdan,
Jırlağan, esken jel mağan. Söylemiş esen yel bana.
Bul jırdı men estigem, Bu şarkıyı ben duymuşum,
Tağı- kulja üninen Hatta kulja sesinden
Bul jırdı men estigem,, Bu şarkıyı ben duymuşum,
Bulbuldm tatti küyinen,- Bülbülün tatlı ötüşünden

¹² Kaba gülünçlüklerden, tuhaf ve olmayacak şakalaşmalardan yararlanan, bağdaşmaz durumları, karşıt görüntüleri şaşırtıcı biçimde birleştiren, temelde ciddi ama görünüşte gülünç ve abartılı, güldürü tarzı.

¹³ Serik Kirabayev, Jambıldın aqındıq şeberligi, Jambıl I, Tandamalı, "Gılım", Almatı, 1996, s.17

Bul jırdı men estigem.

Bu şarkıyı ben duymuşum.

Akademisyen Sabit Mukanov 1946 yılında Jambıl'ın eserlerini derlediği kitabın önsözünde Jambıl'ın "Suranşı Batır ve Ötegen Batır'ı ilk söyleyen ben değilim. Hocam Süyinbay söylemiştir" demektedir. Ötegen Batır'ı, Süyinbay'dan sonra Jambıl, Tilemis, Mayköt, Ümbetali ve Kenen ozanlar da söylemişlerdir.

Jambıl Ozan'ın söylemiş olduğu bir diğer destan da "Bak Davlet, Akıl" destanıdır. Kazak folklorunda nasihat, nazire, akıl, ilim, baht vd. konuları işleyen destan türüdür. Ayrıca bu tarz destanlar nesir tarzında da olabilmektedir.

Suranşı Batır da, Ötegen Batır gibi tarihte yaşayan bir şahsiyettir. Ataları Sapıraştı, Karasay, ağabeyi Savrık, Jungar Kalmaklarıyla, Hokand ve Hive Hanlıklarına karşı savaşılan tanınmış namı kâhramanlardan biridir.

Arıstan jürek Suranşı,	Arslan yürek Suranşı,
Şında jatr alısta.	Çok uzak dağda yaşar
Onı şınğa şığarğan-	Onu dağa çıkarmış
Qonısı joq, qol qısqa.	Yurtsuzluk ve fakirlik.
Jaz jaylawı üş qonır,	Yaz yaylağı üç konur,
Qıs köşedi Arısqa.	Kışın da göçer Arıs'a.
Şapıraştı az ata,	Onun atası Şapıraştı,
Ulı jüzde tuwısqa.	Ulu Cüz de kardaşı.
Öz akesi Qaşke edi,	Öz babası Kaşke,
Arğı atası Qarasay.	Dedesi de Karasay 'dı.
Bir jaqını Sawıñq,	Bir tarafı Savrık,
Jawdı körse saladı-ay.	Düşmanımı biçerdi hey!

Taşkent şehrinin "Terme" adlı tanıtım dergisinin 1924 yılındaki bir sayısında Jambıl Jabayev hakkında ilk defa verilen malumata göre 1922 yılının 9 Haziranında Yedisu Bölgesi, Kosşı Ovası, Uzınağaş'ta (Almalı ili) yıllık toplantı olur. Almalı Bölgesinden on dokuz ozan (akın) katılır. Onlar arasında yetmiş yaşındaki ozanlar ozanı Jambıl da yer alır.

Dergide Jambıl'ın doğduğu yer, boyu, ozanlık okulu hakkında kısaca bilgi verilir. Destanlarının isimleri, "Ernazar men Beket", "Sadır Patşa men Jambıl Palşa", "Şalabay " ve "Köroğlu" isimleri zikredilir.

Köroğlu Destanı, Jambıl'ın on beş gün boyunca devamlı söylediği dergide beyan edilmektedir. Üzücü olan da şudur ki, yukarıda adı geçen çoğu destanların orijinal yazmaları bulunmamaktadır. Sadece "Köroğlu" Destanı'nın 1813 mısralı üç, dört bölümü, Jambıl Müzesinin El Yazmaları Bölümündedir.¹⁴

¹⁴ Köroğlu Destanı, Türk Dünyasında, coğrafi alan bakımından Türk halklarının var olduğu hemen hemen her bölgede bilinen, coşkuyla dinlenen müstesna destanlardan birisidir. Türk destan geleneğine etkisi olduğu kadar Türk haklarına komşu olan bölge halklarının destan geleneğinde de iz bırakmış köklü bir standır. Kazaklar arasında Köroğlu Destanı'nın tespit edilen metinleri şunlardır: "Köruğlı sultan kıssası", "Avazhan kıssası", "Köruğlının kıssası", "Kıssa-i köruğlı", "Köruğlı sultannın körde tuvğanı, hem Ravhan patşamen soğısqanı", "Köruğlı- Ravşanbek", "Köruğlı men Mezergen", "Avazhan öleni",

İki Asrın Ozanı Jambıl Jabayulı

Kazak ozanları ile Jırşılardan söylediği Köroğlu'ndaki iki aşama (yer altı ve yer üstü) konusu her jırda başka başka anlatılmaktadır. Örneğin Rahmet Mazhojajev'den yazıp alınan varyantta Ravşanbek bir savaşta İran Kağanı Sadat'ın esiri olur ve bir fırsatını bulup kaçar. Yurduna döndüğünde hanımı Akanay acısına dayanamayıp ölür. Genç çocuk (Köroğlu) mezarda yatan annesinden dünyaya gelir.

Destanda Bozayhan'ın Karaköz diye bir çobanı vardır. Çoban koyun sürülerini alarak kırk çocuğu olan yaşlı fakir bir ailenin yaşadığı yere kadar gelir. Burada bu ihtiyarın işaesini alır. İhtiyar, Bozay Han'a çıkar ve çobanı şikayet eder:

Qırq ulım bar malım joq,	Kırk oğlum var, malım yok,
Basqa azıq dânim joq,	Yiyecek bir lokmam yok.
Aş-jalanaş men sarlın,	Yarı aç, yarı tok; ben biçare,
Söylewge şama, alim joq,	Halimi arz edecek mecalim yok.
"Adiletti Bozayhan "	"Adaletli Bozayhan "
Senen aşqan han bar ma? Senden yüce han var mı ?	
Şaharındı tanıttın	Şehrini bize tanıttın
Talay aşqan handarğa.	Nice yüce hanlara
Qaramasan qarama,	Aldırmasan aldırma,
Mendey kempir, şaldarğa.	Bizler gibi yaşlı ihtiyarlara.
Tiri bolsa qırq balam,	Güçlü olsa kırk oğlum
Senin qulın emes pe ?	Senin kulun olmaz mı ?
Bozayhanın laşkeri,	Bozayhan 'in ordusu,
Esepsiz köp demes pe ?!	Sayısı çok denilmez mi ?

Seyit Kaskabasov, jırav, jırşı ve akınlığın özellikleri, farklı niteliklerine değinirken jırav: Hanlık döneminin siyasi olaylarını, Jırşı: Halkın bağımsızlık ve egemenliğini, akın ise toplumun sosyal yaşantısı, duygu ve düşüncesine tercüman olan halk sanatçıları olarak yorumlar.¹⁵ Bu üç vasfı taşıyan Jambıl ozanın Kazak, Orta Asya, Anadolu ve Balkan Türklüğünün geçmişten günümüze sözlü edebiyat geleneğinin çok yönlü ve çok katmanlı alanının mihenk taşlarından biri olduğunu

"Köroğlunun balası Avazhan vd. Kazaklar arasında dolaşan ve tespit edilen rivayetlerde Orta Asya'da Kazaklar ile Jungarlar arasında cereyan eden tarihi mücadelenin yanısıra, Kalmaklar ile Arapların fütühatı sırasında yapılan savaşların derin akisleri yer alır. Ayrıca "erteği" tarzında anlatılan Köroğlu rivayetleri de mevcuttur. Köroğlu bu tür rivayetlerde olağanüstü dev, peri vd. varlıklarla dostluklar kurar, aslanlar ile görüşür. Kazak rivayetlerinin çoğunda Köroğlu, Han, Bey, Sultan, Padişah makamlarına gelen atadan ve babadan bir beyoğlu olarak karşımıza çıkmaktadır. Eşkıyadan gelişen bir kahraman tipi çizmez, aksine kötü talihini yenip hakkı olan beylik, veya hanlık tahtına oturup halkını idare eden mükemmel devlet sahibi, adil bir hükümdar, bir destan kahramanı olarak karşımıza çıkar. (bkz Ahmet Güngör, Jambıl Jabayev'in Destan Sanatı, AÜ TÖMER Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi, Sayı:8, Ağustos, 1996, Ankara, s.66-77, Ayrıca bkz. N. Aytov, M. Karayev, J. Tilepov, Jambıl II, Tandamalı, "Gılım", Almatı, 1996, s.307-308.)

¹⁵ Seyit Kaskabasov, Jırav, Jırşı, Yüce Ozan, AÜ TÖMER Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi, Sayı:8, Ağustos 1996, s.35Ankara,

önemle vurgulamak gerekir. Özellikle sözlü edebiyatın yazılı edebiyatla buluştuğu dönemin ozanı, destancısı, atışma üstadı olması, dünyada ve Orta Asya’da ekonomi, siyaset, kültür ve sanayi devrim sürecinin yaşandığı XIX. ve XX. yüz yıla sanatı ve şahsiyetiyle tanıklık ederek Kazak sözlü edebiyatına damgasını vurması açısından önemlidir. Bir başka ifadeyle Çarlık, Bolşevizm ve Kommünizm dönemindeki sosyal ve kültürel olayların canlı tanıklığını yapmış nadir ozanlardan biridir.

Yüz yıllık ömrünü iki asrın sözlü ve yazılı edebiyatına damgasını vuran Jambıl Jabayulı’nın adına düzenlenen sanatsal etkinlikte (1938) Danimarka’nın tanınmış, önde gelen yazarlarından Martin Andersen Neksen: “Siz, göçebe halkın geçmiş hayatından günümüz halkı arasında binlerce yıllık medeniyetin köprüsünü kurdunuz.”, Rus yazar L. Sobolev ise: “Jambıl’ın halkın ozanlık kültür ve geleneğini koruma ve yaşatmadaki üstün yetenek ve dehası, Kazak edebiyatının iki yolunu, eski sözlü edebiyat ile yazılı edebiyatının kavşak noktasındaki taşıdığı rol ve görevde yatmaktadır.” der.

2. Sonuç:

Yaşadığı dönem ve toplumu şiir, atışmalarıyla dile getiren Jambıl Ozan, hicv, mizah, tenkitle halkının nefesi, tercümanı olmuştur. Devir ve zaman kötü değildir. Devri ve zamanı kötü yapan, güç ve iktidar sarhoşluğuna yakalanmış bencil, haramzade, zalim insanların tutum ve davranışlarıdır. Cahillik, sahtekarlık ve adaletsizliğin karşısında korkusuz ve dimdik durup mazlumun, yoksulun ve haksızlığa uğramışlara kol kanat gerip destekçisi olur. Sanatını, bilgi becerisini, dombirasını ve şiirlerini halkının emrine amade eder.

Bolşevizm devrimiyle gelen yeni sistemde haksızlık ve adaletsizliğin kalkacağı inancıyla Şalkiyiz, Ümbetey ozanlar gibi Jambıl da Kremlin’de yüksek Sovyet prezidyumunun önünde halkların kardeşliğiyle ilgili şiirler söyler. Gürcistan’da şair Şota Rustaveli’yi anma etkinliklerine katılır. Kazak ve Türk halklarının askerlerinin de katıldığı ikinci dünya savaşında ön cephede savaşan Moskova, Leningrad savunmasını yapan Sovyet askerlerinin kahramanlıklarıyla ilgili şiirlerini söyler.

Yüz yıllık ömrünün seksen beş yılını şiir, atışma, destanlarla geçiren ozan geride bıraktığı sözlü edebiyatın eşsiz, altın hazinesini halkına miras bırakır. Ozanın bu mirası ve sanatsal yönü Kazaklar kadar Orta Asya, Anadolu ve Balkan Türklüğünün paha biçilmez değer ve kıymetleridir. İki asra damgasını vuran ozan, dünden bugüne ve yarınlara Türklüğün, Türk kültür ve edebiyatının köprüsü, yıkılıp eskimeyen sanat abidesidir. Kayda geçirilmemiş şiir, destan ve deyişlerinin araştırılıp Kazak ve Türk kültür dünyasına sunulması, ozanlık ve ozanlık geleneğinin yaşatılıp devam ettirilmesi açısından önemlidir.

KAYNAKÇA:

- AWEZOV, Muhtar, (1996), Jambıldın aqındıq şeberligi, N. Aytov, M. Karayev, J. Tilepov, Jambıl I, Tandamalı, “Gılım”, Almatı.
- AWEZOV, Muhtar (1997), Makaleler (Kazakçadan aktaran: Zeyneş İsmail, Ahmet Güngör, Bilig Yayınevi, Ankara.

İki Asrın Ozanı Jambıl Jabayulu

- AYTOV, N., KARAYEV, M., TİLEPOV, J., (1996), Jambıl I-II, Tandamalı, “Gılım”, Almatı. Seyit Kaskabasov, (1996), Jırav, Jırşı, Yüce Ozan, AÜ TÖMER Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi, Sayı:8, Ankara.
- BERDİBAY Rahmankul, (1995), Kazak Tökpe Akınları (Aşıkları), (Türkiye Türkçesine çeviren: Orhan Söylemez), AÜ TÖMER Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi, Sayı:4, Ankara.
- DADABAYEV, Jangara, (1996), Şiir Gecelerinin Parlak Yıldızı Jambıl'ın Üstadı Süyinbay Aranulu Hakkında (Kazakçadan aktaran: Suzan Altındal), AÜ TÖMER Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi, Sayı:8, Ankara.
- GÜNGÖR, Ahmet, (1996), Jambıl Jabayev'in Destan Sanatı, AÜ TÖMER Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi, Sayı:8, Ankara.
- GÜNGÖR, Ahmet (20014), Kırgızca Yazılı Basın Dili ve Çeviri Metinleri, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- İSMAİL, Zeyneş, GÜNGÖR A., (1997), Jambıl, Bilig Yayınevi, Ankara.
- KASKABASOV, Seyit, (1996), Jambıldın aqındıq şeberligi, N. Aytov, M. Karayev, J. Tilepov, Jambıl II, Tandamalı, “Gılım”, Almatı.
- KASKABASOV, Seyit (1996), Jırav, Jırşı, Yüce Ozan, AÜ TÖMER Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi, Sayı:8, Ankara.
- KİRABAYEV Serik, (1996), Jambıldın aqındıq şeberligi, Jambıl I, Tandamalı, “Gılım”, Almatı.
- SÖYLEMEZ,Orhan, PENAŞ, Naz, ATEŞ, Ömer Faruk, (2021), Doğumunun 175. Yılında Jambıl Jabayev, Ankara Yazarlar Birliği, Türksoy, Ankara.

**THE EFFECT OF ENGLISH COURSE DESIGNED BY FLIPPED
LEARNING MODEL ON STUDENTS' ENGAGEMENT, ANXIETY AND
ATTITUDE******

TERS YÜZ ÖĞRENME MODELİYLE TASARLANAN İNGİLİZCE DERSİNİN
ÖĞRENCİLERİN KATILIMINA, KAYGILARINA VE TUTUMLARINA
ETKİSİ

ВЛИЯНИЕ КУРСА АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА ПО ОБРАТНОЙ МОДЕЛИ
ОБУЧЕНИЯ НА УЧАСТИЕ, НАПРЯЖЕННОСТЬ И ОТНОШЕНИЕ
СТУДЕНТОВ

Dolunay YILMAZ*
Nihal TUNCA GÜÇLÜ**
Senar ALKIN ŞAHİN***

ABSTRACT

In the current study, it was aimed to examine the effect of the Vocational Foreign Language- English course, designed with the flipped learning model, on the engagement, anxiety and attitude of the students attending the Department of Physical Education at a Faculty of Sport Sciences. The study was carried out using a single-group pretest-posttest experimental design. The study group is comprised of 45 undergraduate students attending the Department of Physical Education at a Faculty of Sport Sciences of a state university. In the study, three data collection tools were used; the Scale of Attitudes towards English, the English Lesson Anxiety Scale and the Engagement Scale. The Dependent Samples T-test was used to determine whether there is a significant difference between the pre-test and post-test scores of the students. In the study, it was concluded that the Vocational Foreign Language English course, which was carried out by using the flipped learning model, was

**** **Kaynak Gösterim / Citation / Цитата:** Yılmaz, D. , Tunca Guclu, N. & Alkin-şahin, S. (2022). The Effect Of English Course Designed By Flipped Learning Model On Students' Engagement, Anxiety And Attitude . *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* , 1 (56) , 210-227 . DOI: 10.17498/kdeniz.1209629

***ORCID:** [0000-0001-9785-3584](https://orcid.org/0000-0001-9785-3584), Lecturer, Kutahya Dumlupınar University, School of Foreign Languages, dolunay.ozler@dpu.edu.tr

** **ORCID:** [0000-0002-8512-7478](https://orcid.org/0000-0002-8512-7478), Associate Professor, Kutahya Dumlupınar University, Department of Curriculum and Instruction, nihal.tunca@dpu.edu.tr

*** **ORCID:** [0000-0001-6644-8682](https://orcid.org/0000-0001-6644-8682), Professor Doctor, Kutahya Dumlupınar University, Department of Curriculum and Instruction, senar.alkin@dpu.edu.tr

The Effect Of English Course Designed By Flipped Learning Model On ...

effective in reducing the anxiety of the students attending the Department of Physical Education, in increasing their engagement and in developing their attitudes towards the course. An important limitation of this study is that it was conducted on a single group. In the future, carrying out experimental studies involving experimental and control groups on the relevant subject will lead to stronger methodological results. In this study, the effect of flipped learning on three basic variables was examined. In future studies, the effect of flipped learning on students' cognitive abilities such as higher-order thinking, problem solving and creative thinking or different affective characteristics such as motivation can be examined.

Key Words: Flipped Learning, Physical education students, Attitude towards English, English lesson anxiety, English Lesson Engagement

ÖZ

Bu çalışmada, Ters Yüz Öğrenme Modeli ile tasarlanan Mesleki Yabancı Dil-İngilizce dersinin spor bilimleri Fakültesi, Beden Eğitimi Anabilim Dalına devam eden öğrencilerin katılım, kaygı ve tutumları üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışma, tek grup ön test - son test deneysel tasarımı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışma grubu, bir devlet üniversitesinin Spor Bilimleri Fakültesi Beden Eğitimi Bölümüne devam eden 45 lisans öğrencisinden oluşmaktadır. Çalışmada üç veri toplama aracı kullanılmıştır. Bunlar İngilizceye Yönelik Tutum Ölçeği, İngilizce Dersi Kaygısı Ölçeği ve Katılım Ölçeğidir. Öğrencilerin test öncesi ve test sonrası puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek için Bağımlı Örneklem T-testi kullanılmıştır. Çalışmada, ters yüz öğrenme modeli kullanılarak gerçekleştirilen Mesleki Yabancı Dil İngilizce dersinin Beden Eğitimi Anabilim Dalına devam eden öğrencilerin kaygılarını azaltmada, katılımını artırmada ve derse yönelik tutumlarını geliştirmede etkili olduğu sonucuna varılmıştır. Bu çalışmanın önemli bir sınırlılığı tek grup üzerinde yapılmış olmasıdır. Gelecekte ilgili konuda deney ve kontrol gruplarını içeren deneysel çalışmaların yapılması daha güçlü metodolojik sonuçların ortaya konmasını sağlayacaktır. Bu çalışmada ters yüz öğrenmenin öğrencilerin katılımı, kaygı durumları ve tutumları olmak üzere üç temel değişken üzerindeki etkisi incelenmiştir. İleride yapılacak çalışmalarda ters yüz öğrenmenin öğrencilerin üst düzey düşünme, problem çözme ve yaratıcı düşünme gibi bilişsel yetenekleri veya motivasyon gibi farklı duyuşsal özellikleri üzerindeki etkisi incelenebilir.

Anahtar Kelimeler: Ters yüz öğrenme, Beden eğitimi öğrencileri, İngilizceye yönelik tutum, İngilizce ders kaygısı, İngilizce dersine katılım

АННОТАЦИЯ

Цель нижеследующего исследования, изучить влияние курса профессионального иностранного английского языка, разработанного с использованием обратной модели обучения на участие, озабоченность и отношение к указанному курсу обучения студентов факультета спорта и физического воспитания. Исследование проводилось с использованием одногруппового претестового и посттестового экспериментального плана. Учебная группа состояла из 45 студентов бакалавриата, обучающихся на кафедре физического воспитания факультета спортивных наук одного из государственных ВУЗ-ов. В исследовании использовались три инструмента для подбора данных. Такие, как шкала отношения к английскому языку, шкала напряженности на уроках английского языка и шкала участия. Зависимый выборочный Т-критерий использовался для определения значительной разницы между результатами до и после тестирования студентов. В ходе исследования был сделан вывод, что курс профессионального иностранного английского языка,

который проводился с использованием обратной модели обучения, был эффективен для студентов отделения физической культуры в снижении напряженности, повышении их активности и улучшении их отношения к лекции. В исследовании ограничивались одной группой. Экспериментальные исследования, с привлечением экспериментальных и контрольных групп по соответствующей тематике в будущем дадут более сильные методологические результаты. В исследовании изучалось влияние обратного обучения на три основные переменные: участие учащихся, напряженность и их отношение к обучению. В последующих исследованиях можно будет изучить влияние обратного обучения на когнитивные способности учащихся, такие как мышление более высокого порядка, решение проблем и творческое мышление, различные аффективные характеристики, такие как мотивация.

Ключевые слова: обратный модель обучение, студенты факультета физобучения, отношение к английскому языку, напряженность на уроке английского языка, участие в уроке английского языка.

1. INTRODUCTION

In the 21st century, the focus of education has shifted from the concept of “teaching” to the concept of “learning” and the role of the teacher has shifted from the one transferring knowledge to the one facilitating the acquisition of knowledge (Wirth & Perkins, 2013). Teachers feel responsible for their students to be learners who can learn more easily and actively and they strive to motivate their students continuously. Therefore, when designing the learning-teaching process, teachers pay attention to the conditions under which students can learn more effectively, rather than what and how they will teach. On the other hand technology is a tool to be used to achieve many goals such as making education services available for wider audiences, designing learning-teaching processes according to student abilities, allowing individualized education, increasing the efficiency and productivity of teaching staff, organizing the implementation processes, increasing the efficiency of these processes and solving educational problems (Alpar, Batdal & Avci, 2007).

One of the approaches that teachers can use to make their students active in the learning-teaching process by making use of various technologies and to shift learning from group learning to individual learning is the flipped learning model (Hamdan, McKnight, McKnight & Arfstrom, 2013). In this learning model, the transfer of concepts takes place before the lesson, using technological resources (usually videos) designed and created by the teacher. With the help of these videos, students demonstrate low-level cognitive actions such as remembering and understanding in Bloom’s taxonomy. These videos are usually supported by questions that students need to answer and turned into study materials. Students can watch the videos as often as they want according to their learning levels. In this way, students are given more time to be involved in classroom activities and put into practice what they have learned under the guidance of the teacher, allowing them to work on higher-order cognitive skills such as application, analysis, creation and evaluation (Romero-García, Buzón-García & Touron, 2018).

The literature on the flipped learning model, which has attracted the attention of theorists and practitioners since the 1990s, emphasizes that it can be

The Effect Of English Course Designed By Flipped Learning Model On ...

used to support foreign language teaching (Abdullah, Hussin & Ismail, 2021; Dinçer & Polat, 2022; Farsi, Zoghi & Davatgari, 2022; Gök, Bozoğlan & Bozoğlan, 2021; Hasan, Seraj, Fasih & Klimova, 2022; Korkmaz, 2020; Pan, Xia, Kumar, Li & Shamsy, 2022) that it has positive effects on variables such as anxiety (Abdullah et. al. 2021; Gök et. al. 2021; Korkmaz, 2020; Pan et. al. 2022); engagement (Chen, Wang & Kinshuk-Chen, 2014; Çiğdemoğlu & Arslan, 2015; Dove, 2013; Fulton, 2012; Ivanytska, Dovhan, Tymoshchuk, Osaulchuk & Havryliuk, 2021; Kurtz, Tsimerman & Steiner-Lavi, 2014; Prashar, 2015) and attitude (Chen, et. al. 2014; Farrah & Qawasmeh, 2018; Farsi et. al. 2022; Kurtz et. al. 2014; Prashar, 2015).

Anxiety, which is the first of these variables, refers to a psychological state in which the person's sense of uneasiness and concern is triggered by uncertain conditions and which usually occurs in the form of general uneasiness and distress about an ambiguous threat or danger (Zeidner & Matthews, 2010). Learning a foreign language can also be an anxiety-inducing experience for many people. Language anxiety can have many sources such as communication anxiety, negative evaluation and test anxiety, difficulty of foreign language lessons, individual characteristics of the student (perfectionism or inability to speak in public, etc.) and stressful classroom experiences (Zheng, 2008). As the second variable, engagement has a three-dimensional structure: behavioural, cognitive and emotional. Behavioural engagement is used in the context of the student being active in the learning process, participating in classroom and extra-curricular activities, completing coursework and homework. Cognitive engagement means that students process what they have learned cognitively, relate new information to their prior information, their daily and future lives and have goals for learning and value the act of learning. Emotional engagement, on the other hand, means that the student establishes positive relationships with his/her environment, participates in the lesson and classroom activities with interest and feels a sense of belonging to the school (Eryilmaz, 2014). As the third variable, attitude refers to the tendencies of a person which include positive or negative feelings and thoughts towards an object, person, situation or event. These negative feelings and thoughts can be acquired through learning and are mostly fixed and stable but they can change over time (Oker & Tay, 2020). While the positive attitude of the learner towards the foreign language is a very effective variable in increasing the motivation by contributing to course achievement, negative attitude can cause anxiety in the learner and this creates an obstacle to language learning (Pan & Akay, 2015).

In the current study, the flipped learning model was used as a tool to design the learning-teaching process of the Vocational Foreign Language (VFL) English course and to test whether this designed process would be effective on the variables of anxiety, engagement and attitude. The most important difference that distinguishes the study from other studies in the literature is that the study was carried out on students attending the Department of Physical Education at the Faculty of Sport Sciences. When the literature is reviewed, no study has been encountered that examines the effect of any foreign language course carried out by

applying the flipped learning model on any characteristics of the students studying in any department of the Faculty of Sport Sciences. However, these students, who have high physical activity levels, are expected to follow the innovations and communicate in a foreign language at least at A2 General Level of the European Language Portfolio regarding their work and profession within the scope of the VFL English course (The Council of Higher Education, 2010). Moreover, the limited number of studies conducted with the participation of students studying in different departments of sports sciences faculties in the literature indicate that these students are inadequate in foreign language education, that their foreign language skills are weak (Kurtipek, Güngör, Esentürk, İlhan & Yenel, 2020) and emphasize that teacher-student interaction should be increased and that students should be enabled to participate actively in lessons by using individualized and active teaching activities for the positive development of foreign language proficiency perception in these students (Saracaloğlu & Varol, 2007). Apart from the literature, in the structuring of the current study, the observations of the researcher, who had been teaching the VFL English course for six semesters at the Faculty of Sport Sciences and conducted the application process of the current study, that the students' engagement in the course was weak, that their anxiety about language was high and that they had negative attitudes during the first four semesters were also utilized.

In this connection, in the current study, it was aimed to examine the effect of the VFL English course, which was carried out on the basis of the flipped learning model, on the engagement, anxiety and attitude of the students attending the Department of Physical Education. To this end, answers to the following questions were sought:

- What is the effect of the VFL English course, which was carried out on the basis of the flipped learning model, on the course anxiety of the students attending the Department of Physical Education?
- What is the effect of the VFL English course, which was carried out on the basis of the flipped learning model, on the course engagement of the students attending the Department of Physical Education?
- What is the effect of the VFL English course, which was carried out on the basis of the flipped learning model, on the course attitude of the students attending the Department of Physical Education?

2. METHODOLOGY

2.1. Research Model

The current study is quantitative research conducted using a single-group pretest-posttest experimental design. The single-group pretest-posttest experimental design is the experimental design in which the intervention/new application is made between pretest and posttest measurements (Christensen, Johnson & Turner, 2020). Creswell (2012) stated that a single-group experimental design should be preferred in studies where a new instructional method/model/approach is developed and applied. In the current study, a single-

The Effect Of English Course Designed By Flipped Learning Model On ...

group pre-test-post-test experimental design was used, since the effect of the VFL English course, which was carried out by applying the flipped learning model, on the attitude, anxiety and engagement of the students attending the Department of Physical Education was investigated.

2.2. Study Group

The study group of the current research is comprised of 45 students attending the Department of Physical Education at the Faculty of Sport Sciences in the spring semester of the 2021-2022 academic year at a state university. The characteristics of the students in the study group are given in Table 1.

Table 1.
Characteristics of the Study Group

Variable	Level	N	%
Gender	Male	37	82.2
	Female	8	17.8
High school graduated	General high school	20	44.4
	Vocational high school	12	26.7
	Other	13	28.9
Grade point average	1.00-1.99	2	4.4
	2.00-2.99	33	73.3
	3.00-4.00	10	22.2
Interaction with English outside the class	Yes	19	42.2
	No	26	57.8
Average daily study time	None	19	42.2
	1 hour	18	40.0
	2 hours	6	13.3
	3 hours and more	2	4.4
Regular use of English in the last three years	Yes	9	20.0
	No	36	80.0
Total		45	100

As seen in Table 1, 82.2% of the students participating in the research are male and 17.8% are female. Of these students, 44.4% graduated from general high school, 26.7% graduated from vocational high school and the remaining 28.9% graduated from other types of high schools. When the students' grade point averages are examined, it is seen that 4.4% of the students have grade point averages in the range of 1.00 - 1.99%, while a large majority of the students (73.3%) have grade point averages in the range of 2.00-2.99 and 22.2% of the students have the grade point averages in the range of 3.00 – 4.00. Average daily study time is zero for 42.2% of the students. The rate of students who devote 1 hour of their time to revision and research every day is 40%, 13.3% of the students devote 2 hours every day and 4.4% of them allocate 3 or more hours. More than half of the students (57.8%) do not interact with English outside the class. The remaining of the students (42.2%) stated that they have interaction with English outside the class. Finally, a small percentage of the students (20%) answered

positively to the question asked about whether they have used English regularly in the last three years, while the remaining 80% gave a negative answer.

2.3. Research Procedures/ Implementation Process of the Flipped Learning Model

Before conducting the experimental study, all the necessary ethical procedures were carried out in accordance with the ethical standards of the university by obtaining permissions/approval from the ethics committee. The experimental study was conducted by one of the researchers. The researcher, who carried out the experimental study, had been giving English-Vocational English courses for three years in various departments of the faculty of sports sciences. The current study was designed as a result of the researcher's observation of the anxiety of the students of the faculty of sports sciences about the vocational English course and their negative attitudes towards the course. In this context, the research was carried out in the VFL English course, which was first offered in the spring term of the 2022-2023 academic year and taught as a required course since then in the Department of Physical Education of a state university for two class hours a week. In the study, the implementation process of the VFL English course, which was designed on the basis of the flipped learning model, covered 14 weeks. Before the experimental study was carried out (before the intervention), the Engagement Scale, the English Lesson Anxiety Scale and the Scale of Attitude towards English were administered to the students. At the beginning of the semester, it was clearly stated how the lessons would be taught to the students who had never taught with the flipped learning model before and the students were informed about the process. The implementation process is as follows: A video about the subject to be covered in the lesson was sent to the students one week before the lesson. The same video was sent to the students through multiple channels (via WhatsApp, Youtube and e-mail) to facilitate their access to the video. The responsibility that the students were asked to take was to watch the video sent before the lesson as much as they needed. The video sent to the students was prepared in such a way that they could watch at their own learning pace, use a dictionary, take notes on the parts they did not understand, watch them again to learn better, and make preliminary preparations about the subject of the lesson through the assignments given. In the lesson delivered in the classroom, the problems of the students on the subject, if any, were addressed on the basis of their answers to the given assignments or their wrong learning, if any, was corrected. Most of the lesson was taught with the activities in which the students interacted with each other and actively participated in the lesson; thus, it was tried to transform the relevant subject into a life skill. After the 14-week implementation period, the scales administered at the beginning of the intervention were re-administered and what kind of differences the model made on the students were examined. The implementation process of the Flipped Learning Model is given in Figure 1.

The Effect Of English Course Designed By Flipped Learning Model On ...

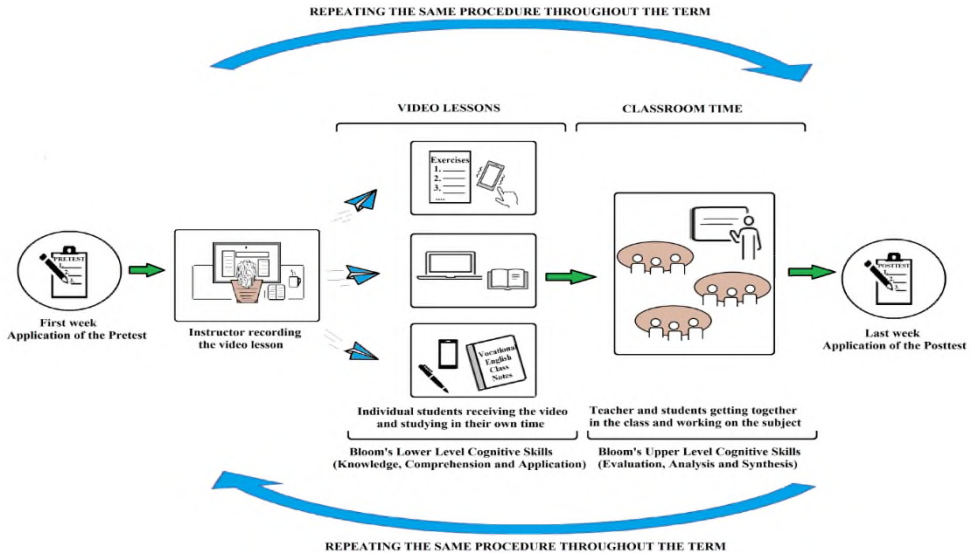

Fig. 1. The implementation process of the Flipped Learning Model

2.4. Data Collection Tools

In the current study, the following three data collection tools were used: the Scale of Attitude towards English, the English Lesson Anxiety Scale and the Engagement Scale.

Scale of Attitude towards English: In order to determine the students' attitudes towards the VFL English course, the "Scale of Attitude towards English" developed by Aiken (1979), translated into Turkish and adapted to English course by Özgür (2003) was used. The response options of the five-point Likert scale consisted of 24 items are "strongly disagree = 1", "disagree = 2", "undecided = 3", "agree = 4", "strongly agree = 5". The Cronbach Alpha reliability value obtained in the pilot application of the scale, which was translated into Turkish by Özgür (2003), is .77. The Cronbach Alpha value calculated in the current study is .73.

English Lesson Anxiety Scale: The English Lesson Anxiety Scale, which was used to determine the anxiety levels of students towards the English lesson, was originally developed by Horwitz and Cope (1986) as the Foreign Language Lesson Anxiety Scale. The scale was translated from English to Turkish and adapted as the English Version of the Foreign Language Lesson Anxiety Scale by Aydın (1999). The Cronbach Alpha internal consistency value of the 33-item scale, which was piloted by Özgür and answered as "strongly disagree = 1", "disagree = 2", "undecided = 3", "agree = 4", "strongly agree = 5", is .91. The Cronbach Alpha value of the scale calculated in the current study is .69.

Engagement Scale: The "Engagement Scale" developed by Nayır (2015) was used to determine the students' engagement in the VFL English course. The scale is a five-point Likert type scale consisting of 28 questions and three

dimensions: engagement at the level of rebellion, real engagement and symbolic engagement. Nayır (2015) performed the Cronbach Alpha and split-half/Equivalent halves reliability tests to test the reliability of the scale, and as a result, it was found to be .78, .86, .83 and .81 for the whole scale and for each factor, respectively. According to the data obtained in the current study, the Cronbach Alpha value of the scale is .71.

2.5. Data Analysis

The data obtained from the data collection tools in the study were analyzed using the SPSS 20 program package. In order to decide on the data analysis in the study, first, the normality assumption for the distribution of the pre-test and post-test scores of the students was examined. As a result of the analysis, since p was found to be $>.05$, it was concluded that the data showed a normal distribution. Thus, in order to determine the effect of the flipped learning model applied in the current study on the attitudes, anxieties and engagement of the students, the dependent samples t-test was run to test whether there is a significant difference between their pre-test scores and post-test scores.

3. FINDINGS

3.1. The Effect of the VFL English Course Conducted Using the Flipped Learning Model on the Anxiety of the Students about the Course

Table 2.

Results of the dependent samples t-test conducted to determine whether there is a significant difference between the pre-test and post-test anxiety scores of the students

Measurement	N	\bar{X}	ss	t	df	p
Pre-test	45	113.09	7.09	13.05	44	.00
Post-test	45	88.17	11.40			

When the pre-test and post-test mean scores of the students taken from the English Lesson Anxiety Scale were examined, it was seen that while their pre-test mean score was 113.09, their post-test mean score obtained after the conduct of the VFL English course on the basis of the flipped learning model became 88.17. When the results of the dependent samples t-test were examined, it was seen that there is a significant difference between the pre-test and post-test anxiety mean scores of the students in favour of the post-test [$t(44)=13.05, p<.05$]. This result shows that the VFL English course, which was conducted by applying the flipped learning model, decreased the anxiety levels of the students.

3.2. The Effect of the VFL English Course Conducted Using the Flipped Learning Model on the Students' level of Engagement in the Course

Table 3.

Results of the dependent samples t-test conducted to determine whether there is a significant difference between the pre-test and post-test engagement scores of the students

Measurement	N	\bar{X}	ss	T	df	P

The Effect Of English Course Designed By Flipped Learning Model On ...

Pre-test	45	74.82	7.29	10.77	44	.00
Post-test	45	86.87	6.50			

When the pre-test and post-test mean scores of the students taken from the Engagement Scale were examined, it was seen that while their pre-test mean score was 74.82, their post-test mean score obtained after the conduct of the VFL English course on the basis of the flipped learning model became 86.87. When the results of the dependent samples t-test were examined, it was seen that there is a significant difference between the pre-test and post-test engagement mean scores of the students in favour of the post-test [$t(44)=10.77, p<.05$]. This result shows that the VFL English course, which was conducted by applying the flipped learning model, increased the engagement levels of the students.

3.3. The Effect of the VFL English Course Conducted Using the Flipped Learning Model on the Attitude of the Students towards the Course

Table 4.

Results of the Dependent Samples t-test Conducted to Determine Whether There is a Significant Difference between the Pre-test and Post-test Attitude Scores of the Students

Measurement	N	\bar{x}	Ss	T	df	p
Pre-test	45	70.31	6.97	7.10	44	.00
Post-test	45	79.58	5.89			

When the pre-test and post-test mean scores of the students taken from the Scale of Attitude towards English were examined, it was seen that while their pre-test mean score was 70.31, their post-test mean score obtained after the conduct of the VFL English course on the basis of the flipped learning model became 79.58. When the results of the dependent samples t-test were examined, it was seen that there is a significant difference between the pre-test and post-test attitude mean scores of the students in favour of the post-test [$t(44)=7.10, p<.05$]. This result shows that the VFL English course, which was conducted by applying the flipped learning model, improved the attitudes of the students towards English.

4. CONCLUSION AND SUGGESTIONS

In the current study, it was aimed to examine the effect of the VFL English course on the course engagement, anxiety and attitude of the students attending the Department of Physical Education. In the study, it was concluded that the VFL English course, which was carried out by applying the flipped learning model, was effective in reducing the anxiety of the students about the course. It is thought that the reason for the decrease in the anxiety of the students is related to the increase in their readiness and self-confidence as a result of their access to the course content at their own pace, regardless of time and place, before coming to the class. When the theoretical framework and empirical studies in which the English as a second language course was instructed on the basis of the flipped learning model are considered, this result of the current study is not something unexpected. However, the fact that there is no study that addresses neither the English language anxiety of

the Physical students who receive training largely based on physical activities nor a course in which the flipped learning model is used in this department makes it difficult to discuss the findings of the current study. Although it is thought that the studies in the literature using the flipped learning model on different samples may contribute to the conduct of the discussion indirectly, it should be noted that no studies have been found in the literature on the English lesson taken by the students who receive physical education. For this reason, the results of the current study will be discussed by considering the results of the studies examining the effect of the English course, which was carried out by applying the flipped learning model with different samples, on the anxiety related to the course. For example, Pan et al. (2022), in their study on two groups of students learning English as a foreign language, applied the flipped learning model to the experimental group and conducted face-to-face instruction with the control group. At the end of the study, the researchers found that, similar to the results of the current study, the anxiety of the experimental group students about English speaking skills was significantly lower than that of the control group students. Similarly, Abdullah et al. (2021), in their study investigating the effect of the flipped learning model on students' speaking anxiety, concluded that English speaking anxiety decreased in students and that flipped learning was a key factor that reduced the students' anxiety about their learning environment. Another study that supports the results of the current study is the study of Gök et al. (2021), in which they investigated pre-service English teachers' anxiety about advanced reading and writing by using the flipped learning model. At the end of the study, the researchers observed that the lesson anxiety of the experimental group decreased significantly.

Another important result of the study is that the VFL English course, which was carried out by applying the flipped learning model, was effective in increasing the engagement of the students studying in the Department of Physical Education. This result obtained in the current study is thought to be related to the researcher's carrying out the application process by taking the dynamics of the Physical Education students in and out of the classroom into consideration, employing the relevant model; that is, adopting the holistic classroom management approach, creating a democratic classroom environment where students will feel safe and conducting in-class group works and activities oriented to the interests of the students. This result is an expected result considering the theoretical framework in the literature indicating that the flipped learning model increases student-student, student-teacher interaction and student engagement (Chen et al., 2014; Çiğdemoğlu & Arslan, 2015; Dove, 2013; Fulton, 2012; Kurtz et al., 2014; Prashar, 2015). In the literature, the reason for the related model to increase student engagement is shown that it changes students' way of communicating with the teacher (Wright, Greenfield & Hibbert, 2017). Since there is no study about the engagement of Physical education students in English lessons, the results of the current study will be discussed in reference to the studies conducted on different samples on the same subject. For example, Ivanytska et al. (2021) examined what kind of experiences the English lessons taught by applying the flipped learning model created for

The Effect Of English Course Designed By Flipped Learning Model On ...

students. At the end of the study, the researchers determined that, similar to the results of the current study, the model improved the language learning performance of the students by making the learning process more effective and innovative, and their engagement in the lesson increased. Dinçer and Polat (2022), in their study investigating the role of the flipped learning model in foreign language teaching, examined the English grammar proficiency of the students they divided into experimental and control groups and their attitudes towards the lesson. In the study, it was concluded that the model increased the English grammar performance and engagement of the students in the experimental group. Another study that supports the results of the current study is the study by Burke and Fedorek in which they investigated the effect of the course taught in three different ways; online, flipped and face-to-face, in terms of student engagement. The researchers concluded that students were more interested in learning and were more involved in learning in flipped classrooms compared to online and face-to-face classes (Burke & Fedorek, 2017, as cited in Hasan et al., 2022). Long, Cummins, and Waugh (2017), in their study with the instructors of the classrooms in which the flipped learning model was used in higher education, determined that the students were in a greater interaction with each other in the classrooms where the model was applied, and their desire to express their ideas and thoughts in the lesson increased. Timechbache (2020) examined the extent to which the grammar proficiency of the students who took English lessons using the flipped learning model improved with the qualitative research method and concluded that the English course conducted with the flipped learning model met the needs of the students, brought technology to the classroom environment, thus enabling more collaborative and interactive learning. These results concur with the results of the current study.

The last important result of the study is that the VFL English course, which was carried out by applying the flipped learning model, was effective in terms of developing positive attitudes in the physical education students towards the English course. The reason for this positive development in the attitudes of the students towards the English course is thought to be related to the provision of a learning environment where physical education students could work interactively, collaboratively when necessary, and individually, at their own pace. The theoretical framework in the literature indicating that the flipped learning model plays a key role in increasing the motivation levels of students by making them more active supports the results of the current study (Chen et al., 2014; Kurtz et al., 2014; Prashar, 2015). For example, Pan et al. (2022), in their study examining students' attitudes towards the English course in which the flipped learning model was applied, concluded that the students showed interest in the lessons designed according to flipped learning and developed positive attitudes. For example, Farrah and Qawasmeh (2018), in their study in which they investigated the attitudes of pre-service teachers towards the English course conducted on the basis of the flipped learning model, found that most students had a positive attitude towards the course. The results obtained by the researchers from the quantitative and qualitative data showed that the flipped learning model improved the motivation of the

students by enabling them to participate more energetically in the classroom, and thus they learned English better. Farsi et al. (2022), in their quasi-experimental study conducted on the students taking the course of English reading skills, investigated how flipped learning would affect the attitudes of students towards the English course. At the end of the study, the researchers concluded that the students developed a positive attitude towards the course of English reading skills taught with the flipped learning model.

As a result, it was concluded in the current study that as with university students, high school students and students in foreign language courses, the flipped learning model reduced the anxiety of physical education students who were trained through a curriculum in which the main emphasis is put on the development of psychomotor skills, increased their engagement in the course and allowed them to develop positive attitudes towards the course. What distinguishes the current study from the studies in the literature is that the foreign language course designed with the flipped learning model was applied to the students attending the Department of Physical Education of the Faculty of Sport Sciences, who had high physical activity levels and were mostly focused on developing their psychomotor skills. Seen from this perspective, it is thought that the current study makes a significant contribution to the rapidly growing literature on the flipped learning model. In order to make the results of the current study more generalizable, the foreign language course designed on the basis of the flipped learning model can also be applied to students studying in different departments of sport sciences where physical activity level is high. Moreover, different courses in which cognitive gains are intense in the programs of the students of the Faculty of Sport Sciences can be designed with the flipped learning model and the cognitive and affective characteristics of the students related to the relevant courses can be examined.

An important limitation of this study is that it was conducted on a single group. In the future, carrying out experimental studies involving experimental and control groups on the relevant subject will lead to stronger methodological results. In this study, the effect of flipped learning on three basic variables was examined. In future studies, the effect of flipped learning on students' cognitive abilities such as higher-order thinking, problem solving and creative thinking or different affective characteristics such as motivation can be examined.

REFERENCES

- ABDULLAH, M.Y., HUSSIN, S., & ISMAIL, K. (2021). Does flipped classroom model affect efl learners' anxiety in english speaking performance? *International Journal of Emerging Technologies in Learning (iJET)*, 16(01), 94–108. <https://doi.org/10.3991/ijet.v16i01.16955>
- AIKEN, L. R. (1979). Attitudes toward maths and science in Iranian schools. *School Science and Maths*, 79(3), 229-234. <https://doi.org/10.1111/j.1949-8594.1979.tb09490.x>

The Effect Of English Course Designed By Flipped Learning Model On ...

- ALPAR, D., BATDAL, G., & AVCI, Y. (2007). Öğrenci merkezli eğitimde eğitim teknolojileri uygulamaları. *HAYEF Journal of Education*, 4(1), 19-31. Retrieved March 3, 2022, from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuhayefd/issue/8786/109853>
- AYDIN, B. (1999). *A study of sources of foreign language classroom anxiety in speaking and writing classes*. [Doctoral dissertation, Anadolu University]. Council of Higher Education Thesis Center.
- CHEN, Y., WANG, Y. & KINSHUK CHEN, N. S. (2014). Is FLIP enough? Or should we use the FLIPPED model instead? *Computers & Education*, 79, 16-27. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2014.07.004>
- CHRISTENSEN, L. B., JOHNSON, R. B., & TURNER, L.A. (2020). *Araştırma yöntemleri desen ve analiz*. (A. Aypay, Trans.). Anı Publishing.
- CRESWELL, J W. (2012). *Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research (4th ed.)*. Pearson.
- ÇİĞDEMOĞLU, C. & ARSLAN, H.Ö. (2015, May 13-15). *A Content Analysis of Intervention Research on Flipped Classroom*. [Paper presentation]. The International Congress on Education for the Future: Issues and Challenges, Ankara, Turkey.
- DİNÇER, N. & POLAT, M. (2022). The use of flipped learning in EFL grammar instruction. *Asian Journal of Distance Education*, 17(1), 88-108. <https://doi.org/10.5281/zenodo.6460785>
- DOVE, A. (2013, Mar 25). Students' perceptions of learning in a flipped statistics class. *Proceedings of SITE 2013--Society for Information Technology & Teacher Education International Conference* (pp. 393-398). Association for the Advancement of Computing in Education (AACE).
- ERYILMAZ, A. (2014). Üniversite Öğrencileri İçin Derse Katılım Ölçeklerinin Geliştirilmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 203-214. <https://doi.org/10.12780/UUSBD356>
- FARRAH, M., & QAWASMEH, A. (2018). English students' attitudes towards using flipped classrooms in language learning at Hebron University. *Research in English Language Pedagogy*, 6(2), 275-294. <https://doi.org/10.30486/relp.2018.542708>
- FARSI, Sh., ZOGHI, M., & DAVATGARI, H. (2022). The Efficacy of Filiped Language Teaching in Enhancing Iranian EFL Learners' Awareness of Reading Strategies: Learners' English Proficiency and Attitude in Focus *International Journal of Foreign Language Teaching and Research*, 10(42), 23-36. <https://doi.org/10.30495/IJFL.2022.692607>
- FULTON, K. (2012). Upside down and inside out: Flip your classroom to improve student learning. *Learning & Leading with Technology*, 39(8), 12–17. Retrieved February 3, 2022, from <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ982840.pdf>
- GOK, D., BOZOGLAN, H. & BOZOGLAN, B. (2021). Effects of online flipped classroom on foreign language classroom anxiety and reading anxiety,

- Computer Assisted Language Learning*,
<https://doi.org/10.1080/09588221.2021.1950191>
- HAMDAN, N., MCKNIGHT, P., MCKNIGHT, K., & ARFSTROM, K. M. (2013). *The flipped learning model: A white paper based on the literature review titled a review of flipped learning*. Flipped Learning Network/Pearson/George Mason University. Retrieved February 4, 2022, from https://flippedlearning.org/wpcontent/uploads/2016/07/WhitePaper_Flippe_dLearning.pdf
- HASAN, M. K., SERAJ, P. M. I., FAKIH, A., & KLIMOVA, B. (2022). Conceptions and Viewpoints of English as a Foreign Language Undergraduate Students towards Flipped Instructed Classroom. *Educational Research International*, 2022, 1-10. <https://doi.org/10.1155/2022/6140246>
- HORWITZ, M. B., & COPE, J. A. (1986). Foreign language classroom anxiety. *The Modern Language Journal*, 70(20), 125-132. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4781.1986.tb05256.x>
- IVANYTSKA, N., DOVHAN, I., TYMOSHCHUK, N., OSAULCHYK, O., & HAVRYLIUK, N. (2021). Assessment of Flipped Learning as an Innovative Method of Teaching English: A Case Study. *Arab World English Journal*, 12 (4), 476-486. <https://doi.org/10.24093/awej/vol12no4.31>
- KORKMAZ, S. (2020). *The influence of conventional and distance flipped instruction on EFL learners' self-regulation skills and anxiety while teaching speaking skills* [Doctoral Dissertation, Hacettepe University]. Hacettepe University Open Access System. Retrieved March 8, 2022, from <http://www.openaccess.hacettepe.edu.tr:8080/xmlui/handle/11655/23250?locale-attribute=en>
- KURTİPEK, S., GÜNGÖR, N. B., ESENTÜRK, O. K., İLHAN, L., & YENEL, F. (2020). Department of Sports Management with Students' Perspective: A Swot Analysis. *The Journal of Physical Education and Sport Sciences*, 18(1), 187-194. <https://doi.org/10.33689/spormetre.621704>
- KURTZ, G., TSIMERMAN, A., & STEINER-LAVI, O. (2014). The flipped-classroom approach: The answer to future learning? *European Journal of Open, Distance and E-Learning*, 17(2), 172-182. <https://doi.org/10.2478/eurodl-2014-0027>
- LONG, T., CUMMINS, J., & WAUGH, M. (2017). Use of the flipped classroom instructional model in higher education: instructors' perspectives. *Journal of Computing in Higher Education*, 29, 179-200. <https://doi.org/10.1007/s12528-016-9119-8>
- NAYIR, F. (2015). The Relationship between Students' Engagement Level and Their Attitudes Toward School. *The Anthropologist*, 20(1-2), 50-61. <https://doi.org/10.1080/09720073.2015.11891723>

The Effect Of English Course Designed By Flipped Learning Model On ...

- OKER, D., & TAY, B. (2020). Hayat bilgisi dersi tutum ölçeğinin geliştirilmesi ve öğrencilerin hayat bilgisi dersine yönelik tutumları. *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 10(2), 731-756. <https://doi.org/10.23863/kalem.2020.173>
- ÖZGÜR, S. T. (2003). *Use of language learning strategies in relation to student characteristics at Başkent University*. [Master of Science, Middle East Technical University]. Retrieved April 2, 2022, from <https://open.metu.edu.tr/handle/11511/13428>
- PACE, M. (2021, Nov 11-12). *Language Learning and Vocational Education and Training (VET). Challenges and Prospects* [Paper presentation]. Innovation in Language Learning, Firenze, Italy. https://doi.org/10.26352/FY11_2384-9509
- PAN, H., XIA, F., KUMAR, T., LI, X., & SHAMSY, A. (2022). Massive open online course versus flipped instruction: impacts on foreign language speaking anxiety, foreign language learning motivation, and learning attitude. *Frontiers in Psychology*, 13, 1-11. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.833616>
- PAN, V. L., & AKAY, C., (2015). Eğitim fakültesinde yabancı dil dersi alan öğrencilerin yabancı dil dersine yönelik tutumlarının ve sınıf kaygılarının incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(55), 79-97. <https://doi.org/10.17755/esosder.14574>
- PRASHAR, A. (2015). Assessing the flipped classroom in operations management: A pilot study. *Journal of Education for Business*, 90(3), 126–138. <https://doi.org/10.1080/08832323.2015.1007904>
- ROMERO-GARCÍA, C., BUZÓN-GARCÍA, O., & TOURON, J. (2018). The flipped learning model in online education for secondary teachers. *Journal of Technology and Science Education*, 9(2), 109-121. <https://doi.org/10.3926/jotse.435>
- SARACALOĞLU, A., & VAROL, S. (2007). The Relationship Between Foreign Language Achievement, Academic Self-Concept, And Attitudes Towards Foreign Languages Of Prospective Physical Education Teachers. *Journal of Theory and Practice in Education*, 3(1), 39-59. Retrieved February 8, 2022, from http://eku.comu.edu.tr/index/3/1/ssaracaloglu_rvarol.pdf
- THE COUNCIL OF HIGHER EDUCATION. (2010). National Qualifications Framework for Higher Education in Turkey. Retrieved February 8, 2022, from <http://tyyc.yok.gov.tr/?pid=31&dil=eng>
- TIMECHBACHE, I. (2020). *An Investigation on the EFL Learners' Attitude towards the Use of the Flipped Classroom Model in Enhancing their Grammar Learning The Case of First Year Students of English in Biskra University* [Master of Science, Mohamed Khider University – Biskra]. University of Biskra Repository. Retrieved March 2, 2022, from <http://archives.univ-biskra.dz/handle/123456789/16151>
- WIRTH, K. R. & PERKINS, D. (2013, Dec 17). Learning to Learn. Retrieved February 10, 2022, from <https://macalester.edu/academics/geology/wirth/learning.doc>

- WRIGHT, A., GREENFIELD, G., & HIBBERT, P. (2017). Flipped tutorials in business courses. *In The flipped classroom* (pp. 289–307). Springer.
- ZEIDNER, M., & MATTHEWS, G. (2010). Anxiety 101. Springer Publishing Company. Retrieved January 10, 2022, from [https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=sKMBMud9PSEC&oi=fnd&pg=PR4&dq=Zeidner,+M.,+26+Matthews,+G.+\(2010\).+Anxiety+101.+Springer+Publishing+Company.&ots=SDHxUbBeD_&sig=dN4MrCs2EHNLNr4oFV9J2rtBnU&redir_esc=y#v=onepage&q=Zeidner%2C%20M.%2C%20%26%20Matthews%2C%20G.%20\(2010\).%20Anxiety%20101.20Springer%20Publishing%20Company.&f=false](https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=sKMBMud9PSEC&oi=fnd&pg=PR4&dq=Zeidner,+M.,+26+Matthews,+G.+(2010).+Anxiety+101.+Springer+Publishing+Company.&ots=SDHxUbBeD_&sig=dN4MrCs2EHNLNr4oFV9J2rtBnU&redir_esc=y#v=onepage&q=Zeidner%2C%20M.%2C%20%26%20Matthews%2C%20G.%20(2010).%20Anxiety%20101.20Springer%20Publishing%20Company.&f=false)
- ZHENG, Y. (2008). Anxiety and Second/Foreign Language Learning Revisited. *Canadian Journal for New Scholars in Education*, 1(1), 1-12. Retrieved January 2, 2022, from <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED506736.pdf>

T. C.
KÜTAHYA DURLUPINAR ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve
Yayın Etiği Kurulu

TOPLANTI TUTANAĞI

Toplantı Tarihi: 02.06.2022
Toplantı Sayısı: 2022/06

GÜNDEM 18: Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dekanlığı'nın 25.05.2022 tarihli ve 111401 sayılı yazısı gereğince; Doç. Dr. Nihal TUNCA GÜÇLÜ ve Doç.Dr. Senar ALKIN ŞAHİN'in, *"Mesleki İngilizce Dersi Kapsamında Uygulanan Ters Yüz Öğrenme Modelinin Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Dersle Yönelik Tutumlarına , Kaygılarına ve Katılımlarına Etkisi"* başlıklı akademik çalışmasında kullanılmak üzere, uygulama, görüşme ve anket yapma talebinin etik açıdan uygunluğu üzerine görüşme.

KARAR 18: Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dekanlığı'nın 25.05.2022 tarihli ve 111401 sayılı yazısı gereğince; Doç. Dr. Nihal TUNCA GÜÇLÜ ve Doç.Dr. Senar ALKIN ŞAHİN'in, *"Mesleki İngilizce Dersi Kapsamında Uygulanan Ters Yüz Öğrenme Modelinin Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Dersle Yönelik Tutumlarına , Kaygılarına ve Katılımlarına Etkisi"* başlıklı akademik çalışmasında kullanılmak üzere, uygulama, görüşme ve anket yapma talebinin etik açıdan uygunluğu üzerine görüşüldü.

Yapılan görüşmeler ve değerlendirmeler sonucunda, çalışma kapsamında yapılacak olan uygulama, anket-görüşme sorularının ve ölçeklerin, gerekli izinlerin alınması kaydıyla, fikri, hukuki ve telif hakları bakımından sorumluluğu başvurusuya ait olmak üzere etik açıdan uygun olduğuna oy birliği ile karar verildi.

Prof.Dr. Ali ÇELİK
Başkan

Prof.Dr. Ersen ERSOY
Üye

Prof.Dr. Orhan ELMACI
Üye

Prof.Dr. Ahmet AĞCA
Üye

Prof.Dr. Çetin ÖZBİLEK
Üye

Prof.Dr. Gökhan COŞKUN
Üye

Prof.Dr. Ramazan KILIÇ
Üye

❖TEMSİLCİLİKLER / REPRESENTATIVES / ПРЕДСТАВИТЕЛЬСТВА❖**YURT İÇİ / ВНУТРИ СТРАНЫ / DOMESTIC**

Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT – ANTALYA * Dr. Öğretim Üyesi Bilşen İNCE ERDOĞAN – AYDIN * Doç. Dr. Salim ÇONOĞLU – BALIKESİR * Dr. Öğretim Üyesi Ali ATALAY – BOLU * Halis TEKİN – BURDUR * Dr. Öğretim Üyesi Rahman ÇAKIR – GİRESUN * Dr. Öğretim Üyesi Fatma Sibel BAYRAKTAR – EDİRNE * Prof. Dr. Davut KILIÇ – ELAZIĞ * Dr. Öğretim Üyesi Hilal OYTUN ARSLAN – İSTANBUL * Prof. Dr. Özkan ÖZTEKTEN – İZMİR * Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ – KAYSERİ / NİĞDE * Prof. Dr. Cengiz GÖKŞEN – MERSİN * Osman KABADAYI – KIRŞEHİR * Dr. Erkan KALIPÇI - KONYA-NEVŞEHİR * Dr. Öğretim Üyesi Adnan Menderes KAYA – MALATYA * Dr. Öğretim Üyesi İbrahim Ethem ÖZKAN – NEVŞEHİR * Prof. Dr. Hikmet KORAŞ – NİĞDE * Prof. Dr. Ergin AYAN – ORDU * Prof. Dr. Bekir ŞİŞMAN – SAMSUN * Dr. Öğretim Üyesi Doğan KAYA – SİVAS * Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ – TRABZON * Doç. Dr. Rezzan KARAKAŞ – SİİRT / DİYARBAKIR * Dr. Öğretim Üyesi Turgay KABAK – BAYBURT / GÜMÜŞHANE * Dr. Ramazan ERGÖZ – SİİRT / BİTLİS * Prof. Dr. Mehmet EROL – GAZİANTEP * Doç. Dr. Mehmet TEYFUR - AĞRI

YURT DIŞI / ЗА РУБЕЖОМ / ABROAD

Mehmet Akif KORKMAZ – ALMANYA ▪ Jale İSMAİLOV – AZERBAJYCAN ▪ İlya İVANOV – ÇUVAŞİSTAN ▪ Serpil KUP – FRANSA ▪ Maria CİKİA – GÜRCİSTAN ▪ Prof. Dr. Tacide HAFİZ – KOSOVA ▪ Prof. Dr. Hamdi HASAN – MAKEDONYA ▪ Lübov ÇİMPOYEŞ – MOLDOVA ▪ Eden MAMUT – ROMANYA ▪ Doç. Dr. Miryana MARİNKOVİÇ – SİRBİSTAN ▪ Prof. Dr. Elfina SİBGATULLİNA - RUSYA FEDERASYONU ▪ Hakan KARAKOÇ - RUSYA FEDERASYONU – YAKUTİSTAN ▪ Doç. Dr. Nadya TIDİGOVA – ALTAY ▪ Murat TOYLU - TATARİSTAN M.C. ▪ Doç. Dr. İrina KAYAN - POKROVSKAYA – UKRAYNA ▪ Prof. Dr. İngeborg BALDAUF – ALMANYA ▪ Dr. Öğretim üyesi Taylan ABİÇ - KKTC ▪ Dr. Öğretim üyesi Nina PETROVİÇE - MOLDOVA ▪ Prof. Dr. Tursun GABİTOV – KAZAKİSTAN ▪ Prof. Dr. Kadir GOLKAYRAN – İRAN ▪ Doç. Dr. Ergali ESBOSUNOV – KAZAKİSTAN ▪ Prof. Dr. Ebulfez AMANOĞLU – NAHÇIVAN ▪ Dr. Kızıl Maadır SİMÇİT, RUSYA FEDERASYONU – TUVA. ▪ Ertuğrul KULAÇ - RUSYA FEDERASYONU – BURYATİA ▪ İrina JERNOSENKO – RUSYA FEDERASYONU – ALTAY KRAY. Prof. Dr. Ruslan KADİROV, (RUSYA FEDERASYONU - DAĞİSTAN CUMHURİYETİ), ▪ Doktorant Nursaule AKHATOVA (KAZAKİSTAN) ▪ Prof. Dr. Gous KHAN, (HİNDİSTAN) ▪ Doç. Dr. Sönmez ABBASLI (AZERBAJYCAN) ▪ Prof. Dr. Jabbor ESHONKUL (ÖZBEKİSTAN)

❖YAZIM VE YAYIN İLKELERİ❖

Dergiye gönderilen makaleler özgün olmalıdır. Daha önce kısmen ya da tamamen yayınlanmış yazılar ve intihal içeren makaleler dergiye gönderilmemelidir. Dergiye yayın gönderen yazar(lar), yayının telif ve yayın hakkı gibi tüm haklarını dergiye verdiğini kabul ve beyan eder.

Dergimizde kör hakemlik uygulandığından aşağıdaki kurallara azami ölçüde önem gösterilmelidir.

- Dergiye gönderilen metinler, Microsoft Word programında, Times New Roman karakterinde, 10 punto, iki yana yaslı, 1.5 cm. paragraf başı girintisi ve tek satır aralığıyla yazılmış olmalıdır.
- Makale başlığı, büyük harflerle, ortalanmış ve koyu olarak yazılmalı ve 12 kelimeyi geçmemelidir. Türkçe, İngilizce ve Rusça başlıklar **en yukarı ve üst üste yazılmalıdır**;
- Varsa metin içindeki diğer bütün başlıklar numaralandırılmalı, başlık(lar) koyu ve her kelimenin ilk harfleri büyük olacak biçimde yazılmalıdır.
- Çalışmalarda Türk Dil Kurumunun Yazım (İmla) Kılavuzu esas alınmalı, yabancı sözcükler yerine olabildiğince Türkçe sözcükler kullanılmalıdır.
- Metinlerin kaynakça ile birlikte 25 sayfayı geçmemesi tercih edilir.
- Yazar adı/adları başlığın hemen altında sola yaslı yazılmalıdır. Yazar adı/adlarına (*) ile dipnot verilerek, yazarın ORCID numarası bilgileri (unvanı, çalıştığı kurum, yazışma adresi, e-posta) yer almalıdır. Örnek: **Araş. Gör, ORCID: 0000-0001-9160-4288, Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, bunyamintetik@gmail.com**. Ana metnin öncesinde, 200-250 kelime arasında, Türkçe, İngilizce ve Rusça olarak yazılmış bir “Öz” yer almalıdır. Özde araştırmanın kapsamı ve amacı belirtilmeli, kullanılan yöntem tanımlanmalı ve ulaşılan sonuçlar kısaca ifade edilmelidir. Özün hemen altında en az beş en fazla sekiz anahtar kelime yer almalı ve bu anahtar kelimeler, özel adlar dışında, küçük harflerle yazılmalıdır. **Öz ve anahtar kelimeler 10 punto ile yazılmalı, paragraf girintisi bırakılmamalıdır**.
- Tablo, şekil, resim, grafik ve benzerlerinin bir numarası ve başlığı olmalıdır. Bu materyallerin derginin sayfa boyutları dışına taşmaması için 10x17 cm’lik alanı aşmaması, 10 punto ile ve tek aralık kullanılarak yazılmış olmaları gerekir. Resim, grafik ve benzerlerinin ayrı bir dosya hâlinde ve jpeg formatında kaydedilmesi baskı kalitesi açısından gereklidir. Bu materyaller metnin üçte birinden az olmalıdır.

ATIFLARIN VE KAYNAKÇANIN DÜZENLENMESİ

- Ana metindeki tüm göndermeler, APA standardında metin içi kaynak gösterme sistemi ile belirtilir. Düzenleme ve kontrol sırasında kolaylık sağlanması ve hataları minimuma indirmesi için MS Word programının otomatik kaynak gösterme sisteminin kullanılması önerilmektedir.
- Manuel girecek yazarlar için APA standartlarına ulaşmak için Türk Kütüphaneciler Dergisi’nin "Bilimsel Yayınlarda Kaynak Gösterme, Tablo ve Şekil Oluşturma Rehberi APA 6 Kuralları" eserine müracaat edilebilir; http://www.tk.org.tr/APA/apa_2.pdf

❖ WRITING AND PUBLICATION PRINCIPLES ❖

Articles submitted to the journal must be original. Articles containing plagiarism or published partially or fully before should not be submitted.

The author(s) who send articles to the journal accept and declare that they give full rights, such as copyright and broadcasting rights, to the journal.

Since blind review is applied in our journal, the following rules should be given maximum importance.

- The texts sent to the journal should be in Times New Roman, 10pt, 1.5 cm on the left and right margins, with single space in Microsoft Word program.
- Never use the space or tab key for formal corrections in the article.
- The title of the articles should be written in capital letters, centered and bold, and not exceed 12 words.
- The headings in Turkish, English and Russian should be written at the top, as in the example below;
- If present, all other headings in the text should be numbered, the title(s) should be bold, and the first letter of each word should be capital.
- The Turkish Language Institution's Spelling (Imprint) Guideline should be taken as a basis in studying, and as many Turkish words as possible should be used instead of foreign words.
- It is preferred that texts do not exceed 25 pages including bibliography.
- Author name(s) should be written on the left just under the heading. Authors' names/titles should be accompanied by an asterisk(*) and the author's information (title, institution, address, e-mail) should be included. An "Abstract" written in Turkish, English and Russian between 200 – 250 words should be placed before the main text. The scope and purpose of the study should be specified, the method used should be defined and the results achieved should be briefly stated. At least five and a maximum of eight keywords should be placed immediately below the abstract, and these keywords should be written in small letters except for private names. Abstract and keywords should be 10 points, and no paragraph indent should be left.
- The table should include the number and title of figures, figures, graphics, and the like. These materials must be 10 pt with a single spacing so that the journal does not exceed 10 x 17 cm. The recording of pictures, graphics and the like should be submitted in a separate file in JPEG format. These materials should be less than one third of the whole text.

CITATIONS AND BIBLIOGRAPHY

- All citations in the main text are specified by the in – text citation system in the APA6 standard. It is recommended to use the automatic citation system of MS Word program for ease of editing and control and to minimize mistakes.
- Authors preferring to do citation manually can refer to Turkish Librarians' Journals' APA6 Guidelines on Sourcing, Tables and Figures for Scientific Publications'. This link can be accessed at http://www.tk.org.tr/APA/apa_2.pdf

❖ ТРЕБОВАНИЯ К ОФОРМЛЕНИЮ СТАТЕЙ ❖

Статьи, отправленные в журнал, должны быть оригинальными. Статьи, опубликованные частично или полностью или же содержащие элементы плагиата не принимаются.

Автор (авторы), которые будут присылать статьи для публикации, автоматически заявляют, что отказываются от гонорара и передают право на гонорар журналу, а так же передают право журналу для публикаций высланной статьи в следующий раз.

В виду того, что в нашем журнале применяется “слепое” рецензирование, максимальное внимание уделяется следующим правилам.

- Тексты, отправленные в журнал, должны быть написаны шрифтом Times New Roman, 10 шрифта, начало абзаца 1,5 см. интервал одиночный. Отступы с левой и правой стороны одинаковые.
- Название статьи должно быть написано заглавными буквами, в середине, жирным шрифтом и не должно превышать 12 слов. **Название пишется сначала. На турецком, английском и русском языках, один за другим**
- Все остальные заголовки в тексте должны быть пронумерованы. Подзаголовок (ки) должны быть выделены жирным шрифтом. Первая буква каждого слова должна начинаться с большой буквы.
- Правописание должно быть основано на правилах “Института Турецкого Языка”. По возможности вместо иностранных слов, должна быть использована турецкая лексика.
- Предпочитается, что объем текста не превышал 25 страниц с библиографией.
- Имя автора/имена авторов должны быть написаны под заглавием ближе к левой стороне. Под именем (именами) авторов даётся информация, которая должна включать в себе следующие ORCID данные (должность, учреждение, адрес, адрес электронной почты). К примеру: **ORCID: 0000-0001-9160-4288, соискатель, Ардаганский университет, гуманитарный факультет, отделение турецкого языка и литературы, bunyamintetik@gmail.com**
- Перед текстом статьи необходима аннотация. Аннотация должна быть на турецком, английском и русском языках в пределах 200-250 слов. Необходимо указать объем и цель исследования, должен быть определён использованный метод и краткое изложение достигнутых результатов. По меньшей мере пять и максимум восемь ключевых слов должны быть помещены непосредственно после аннотации. Эти ключевые слова должны быть написаны строчными буквами, за исключением собственных имён. **Аннотация и ключевые слова должны быть написаны 10 шрифтом без абзаца.**
- Таблицы, схемы, рисунки, графика и т. п. должны иметь номер и заглавие. С целью соблюдения размеров страниц подобный материал не должен превышать размера в рамках 10 x 17 см. Они должны быть написаны 10 шрифтом, одинарным интервалом. Для достижения качества печати рисунки, изображения необходимо присылать в отдельном файле в формате jpeg. Эти материалы должны составлять менее одной трети текста.

Правописание цитат и библиографии

- Вся представленная в основном тексте библиография обозначается системой текстовых ресурсов по стандартам APA 6. Рекомендуется использовать автоматическую систему отображения исходного текста программы MS Word для автоматического редактирования и минимизации ошибок.
- Для введения источников вручную по стандартам APA 6 авторы могут пользоваться “Правилами APA 6 журнала библиотек Турции” по эл. адресу http://www.tk.org.tr/APA/apa_2.pdf.

❖ Abone Şartları ❖

Abone olacaklar Alper ALTINKAYNAK adına TR82 0001 0001 4957 3171 3050 01 numaralı ZiraatBank hesabına abone bedelini yatıracaklar ve dekontlarını adres bilgileri ile birlikte yazışma adresine posta veya faks yoluyla iletceklerdir.

❖ Payments ❖

Subscribers should deposit the subscription fee to Alper ALTINKAYNAK’s ZiraatBank account number: TR82 0001 0001 4957 3171 3050 01 and send their receipts as well as their own contact addresses to the communication address via mail or fax mentioned above.

❖ Абонентное условие ❖

Для оформления подписки необходимо произвести оплату на имя Erdoğan ALTINKAYNAK, банковский счет № 05732013 Квитанцию об оплате вместе с информацией о Вашем адресе необходимо передать почтой или по факсу в редакцию журнала.

❖ Fiyatı / Стоимость / Price ❖

150 TL (Yurtiçi / для граждан Турции / Interior)
50 \$ / 40 Euro (Yurtdışı / для граждан других стран / Abroad)

❖ Abonelik Bedeli / Стоимость подписки / Subscription Price ❖

600 TL (Yurtiçi / для граждан Турции / Interior)